

POSEBNA POLETNA ŠTEVILKA \ 15 NOVIH INTERVJUJEV

MLADINA

INTERVJU 2012

Janez Potočnik

Vesna V. Godina

Peter Kraljič

Janko Pleterski

Peter Čeferin

Boris Cavazza

Tanja Lesničar Pučko

Zlatko Zahovič

Igor Štiks

Tariq Ali

Bernard Cassen

Mira Furlan

Grega Repovš

N'toko

Justin Bieber

02. JULIJ 2012 \ 3,95 € \ 39 HRK

9 770350 934034

WWW.MLADINA.SI

Tujina AS z asistenco CORIS

PUBLICIS

ADRIATIK SLOVENIJA Zavarovalna družba d.d., Ljubljanska cesta 39, 6503 Koper

**LAST
MINUTE
ZAVAROVANJE**

**SKLENI
PREK MOBILNIKA**
POŠLJI **AS** NA **6111**
ALI POSKENIRAJ QR KODO

<http://m.astujina.si>

Prvič v SLOVENIJI! Odslej lahko zavarovanje Tujina AS z asistenco Coris hitro in enostavno sklenete kar prek svojega mobilnika: le pošljite SMS s ključno besedo AS na 6111 ali poskenirajte QR kodo z oglasa. Tako se boste lahko mirno odpravili na pot. Tudi v zadnjem hipu.

BREZPLAČNA ŠTEVILKA
080 1110

AdriaticSlovenica
Zavarovalna družba d.d. • Članica Skupine KD Group

**POSEBNA IZDAJA TEDNIKA MLADINA
INTERVJU**

ODGOVORNI UREDNIK

GREGA REPOVŽ

KREATIVNI DIREKTOR

ROBERT BOTTERI

OBLIKOVANJE

DAMJAN ILIČ IN IVIAN KAN MUJEZINOVIĆ

DTP

INSIST D.O.O.

IZDAJA

MLADINA ČASOPISNO PODJETJE D.D.

DUNAJSKA CESTA 51, 1000 LJUBLJANA

PREDSEDNICA UPRAVE

DENIS TAVČAR

TISK

DELO-TČR D.D.

NATISNILI SMO 19.350 IZVODOV

CENA 3,95 EUR

NAROČNIKI (FIZIČNE OSEBE) IMAJO POPUST ZA

IZBRANO NAROČNIŠKO OBDOBJE: 10%

(TROMESEČJE), 15% (POLLETJE), 20% (LETO).

ŠTUDENTI, DIJAKI, UPOKOJENCI IN BREZPOSELNI

LAHKO UVELJAVLJAJO 15% POPUST PRI

TROMESEČJU. NAROČNINA VELJA OD TEKOČE

ŠTEVILKE DO PISNEGA PREKLICA, ODPOVEDI PA

VELJAJO OD ZAČETKA NASLEDNJEGA

OBRAČUNSKEGA OBDOBJA. NAROČNINA ZA TUJINO

ZNAŠA 265 EUR LETNO, Z LETALSKO DOSTAVO PA

325 EUR.

UREDNIŠTVO

DUNAJSKA 51, SI-1001 LJUBLJANA,

PP. 2700

TEL 01 230-65-00

DEŽURNI GSM 041 321 763

FAX 01 230-65-10

E-MAIL DESK@MLADINA.SI

[HTTP://WWW.MLADINA.SI](http://WWW.MLADINA.SI)

NAROČNINE IN REKLAMACIJE

TEL 01 230-65-30

E-MAIL NAROCNINE@MLADINA.SI

RAČUNOVODSTVO

TEL 01 230-65-53

PRODAJA IN DISTRIBUCIJA

TEL 01 230-65-30

E-MAIL PRODAJA@MLADINA.SI

OGLASNO TRŽENJE

TEL 01 230-65-20 IN 01 230-65-12

FAX 01 230-65-10

E-MAIL OGLASI@MLADINA.SI

TRANSAKCIJSKI RAČUN

06000-0063490582, BANKA CELJE D.D.

ISSN 0350-9346

VSE PRAVICE PRIDRŽANE. PONATIS CELOTE

ALI POSAMEZNIH DELOV JE DOVOLJEN LE

S PISNIM PRIVOLJENJEM.

NASLOVNICA

OBLIKOVANJE

DAMJAN ILIČ

002
**Janez
Potočnik**

012
**Vesna
V. Godina**

020
**Peter
Kraljič**

028
**Janko
PleTERSki**

036
**Peter
Čeferin**

044
**Boris
Cavazza**

052
**Tanja
Lesničar-
Pučko**

062
**Zlatko
Zahović**

070
**Igor
Štikš**

078
**Tariq
Ali**

086
**Bernard
Cassen**

094
**Mira
Furlan**

102
**Grega
Repovš**

112
N'Toko

122
**Justin
Bieber**

Janez Potočnik

Janez Potočnik, evropski komisar za okolje, o neizogibnosti sprememb, o povezavi med varstvom okolja in konkurenčnostjo gospodarstva, o omejitvah gospodarske rasti, o zaupanju v tehnologijo, o sproščenem odnosu do lobiranja in o omejeni svobodi govora, ki jo prinaša položaj evropskega komisarja.

Staš Zgonik, foto Etienne Ansotte

Dr. Janez Potočnik v mednarodni politiki zaseda najvplivnejši, četudi morda ne najbolj izpostavljen položaj med vsemi Slovenci. Trenutno je na polovici svojega drugega polnega mandata evropskega komisarja. Prva štiri leta je skrbel za znanstveno-raziskovalni resor, leta 2010 pa mu je predsednik Evropske komisije Barroso zaupal vodenje evropske okoljske politike. Ni mu jasno, zakaj so ga v Sloveniji ob imenovanju na položaj komisarja za okolje spraševali, ali je bil degradiran. Okoljski resor, poudarja, je namreč eden najpomembnejših v Evropski komisiji.

Kljub načelu, da je kot komisar v službi Evropske unije, ne pa države, iz katere prihaja, je predvsem s slovenske desnice deležen številnih očitkov o zanemarjanju interesov Slovenije. O svojem delovanju v korist Slovenije uradno noče govoriti, če pa se bo kdaj odločil napisati spomine, bo razbil marsikateri mit.

Dr. Potočnik se je rodil leta 1958 v Kropi. Diplomiral, magistriral in doktoriral je na ljubljanski Ekonomski fakulteti. Leta 1994 ga je vlada imenovala za direktorja Urada za makroekonomske analize in razvoj (Umar). Od leta 1998, ko je postal vodja pogajalske skupine za vstop Slovenije v Evropsko unijo, je njegova kariera neločljivo povezana z EU.

Začniva z neizogibnim vprašanjem. Kakšen je po vašem opažanju vpliv gospodarske krize na okolje in okoljsko politiko držav članic?

► Večina evropskih politikov se seveda danes posveča reševanju vprašanja zadolženosti, reševanju ekonomske in finančne krize, vprašanje okolja ni v ospredju. V zadnjem televizijskem soočenju se denimo kandidata za novega francoskega predsednika v dvehurni razpravi vprašanju varovanja okolja sploh nista dotaknila. Sicer pa velja, da smo v zadnjih nekaj desetletjih v Uniji razvili dobro zakonodajno jedro, tako da so ključni izzivi okoljske politike danes drugačni kot pred denimo desetletjem – izstopata implementacija že sprejetega in integracija varovanja okolja v preostale sektorске politike.

Kako se to kaže v praksi?

► Iz obeh razlogov, tako zaradi vpliva gospodarske krize kot tudi zaradi dejstva, da so izzivi uspešne okoljske politike danes drugačni kot pred leti, je treba res dobro razmisliti, kako pristopiti k oblikovanju okoljske politike – da bo razumljena in sprejeta tudi pri tistih, ki so danes prezaposleni z reševanjem gospodarske krize, ustvarjanjem novih delovnih mest in oživitvijo rasti. To je bil tudi eden glavnih razlogov, da smo začeli pospešeno uvajati politiko učinkovitega ravnanja z viri – ta namreč pomeni dober presek med ekonomsko in okoljsko politiko. Ni le nujna z vidika globalnih okoljskih omejitev, ampak je tudi eno od osrednjih vprašanj konkurenčnosti evropskega gospodarstva. Integracija gospodarstva in okolja, o kateri se je že večkrat veliko govorilo, pa

Ekosistemske storitve še vedno niso ustrezno ovrednotene. Izkoriščanje naravnih virov, ki danes še nimajo listka s ceno, vodi v prihodnost, ki ni trajnostna.

do nje nikoli ni prav zares in iskreno tudi prišlo, je morda prav v tem trenutku zato lažja.

Pri vprašanju vpliva krize na okolje sem imel v mislih predvsem nasprotujoče si vplive. Po eni strani se je fokus držav članic z okoljskih politik preusmeril na ukrepe za spodbujanje gospodarske rasti, velikokrat tudi na račun okolja, po drugi strani pa so se šele z znižanjem gospodarske aktivnosti resno znižale tudi emisije toplogrednih plinov in poraba številnih surovin. Ali ni paradoksalno, da smo v krizi pripravljeni pozabiti na varovanje okolja, hkrati pa kriza sama izvrstno opravlja funkcijo varovanja okolja?

► Na neki način imate prav. Mislim pa, da se vendarle podcenjuje, kaj se v uniji tudi v teh kriznih časih dela na področju okolja in kako se poskuša okrepiti razumevanje, da nima smisla iz gospodarske krize zaščititi naravnost v drugo, okoljsko krizo, ki je že na vidiku. Tudi dolg do okolja nezadržno raste, in če ga ne začnemo reševati pravočasno, bodo posledice brez dvoma hude. Kar se tiče evropske okoljske politike, se nobena od prioritet, ki so obstajale že pred krizo, do danes ni spremenila. Če se je karkoli v času od začetka krize resnično spremenilo, je to zavedanje, da imamo v EU pri precejšnjem številu virov resen problem. In kriza je idealen čas za ukrepanje. Strukturne spremembe so tako ali tako nujne in prav bi bilo, da jih izvedemo tako, da upoštevamo tudi ta nova spoznanja. Kratkoročni ukrepi morajo upoštevati tudi dolgoročne cilje in omejitve – sicer so dvakrat kratkoročni.

Pa je sploh realno? Dolgoročno načrtovanje ni lastnost, ki bi odlikovala povprečnega politika.

► Gospodarska in finančna kriza se v številnih evropskih državah prepleta z dolžniško krizo. Vprašanja dolgov ni mogoče rešiti brez pospešitve gospodarske rasti in ta je v veliki meri odvisna od konkurenčnosti gospodarstev. In tu je jedro zgodbe – kako izboljšati evropsko konkurenčnost, ne da bi hkrati zamemarili nekatera dejstva, ki jih danes poznamo bolje kot pred leti ali desetletji.

Kako?

► Eden od vzvodov je zagotovo družba znanja, povečanje vlaganj v izobraževanje, znanost in raziskave, področja, ker je EU primerjalno

sicer močna, a ponekod za globalnimi partnerji že zaostaja. Drugi pa je učinkovitejše ravnanje z viri. Cene virov, od katerih je EU močno uvožno odvisna, v zadnjem desetletju hitro rastejo in nadaljevanje tega trenda se pričakuje tudi v prihodnje. Ugovor, da gre za dolgoročne politike in da potrebujemo kratkoročne rešitve, sem slišal že prevečkrat in ne koristi nikomur, še najmanj spremembam, ki so nujne, in to takoj. Ni naključje, da je Nemčija danes izjemno konkurenčno gospodarstvo. Je družba, kjer znanje nekaj velja, in že pred desetletjem je začela sistematično izvajati tudi politiko učinkovitejšega ravnanja z viri.

Za komisarja, pristojnega za okolje, zelo veliko govorite o konkurenčnosti gospodarstva. Se vam ne zdi, da bi morali na svojem položaju zagovarjati nekoliko bolj radikalno okoljsko politiko, včasih morda tudi na račun konkurenčnosti?

► Moje vodilo pri predlaganju politik je vedno pristop, ki lahko najbolj in najučinkoviteje vpliva na resnično izboljšanje okolja. Zanamiranje politične realnosti tega trenutka, na katero ste uvo doma opozorili sami, ne bi izboljšalo okolja. Pa tudi sicer velja, da so izzivi okoljske politike, ki sva jih že omenila, danes drugačni kot pred desetletjem ali dvema. Takrat so bile v okoljski zakonodaji še precejšnje vrzeli. Danes je zakonodajno jedro močno in z izjemo tal so vsa tematska področja na ravni EU zakonodajno dobro urejena. Spoznavamo pa, da to zakonodajno jedro ni ravno zgledno preneseno v zakonodaje držav članic, da se ne implementira tako, kot bi se moralo, in da na področju varovanja okolja še vedno prevečkrat zdravimo bolezen, namesto da bi jo poskušali preprečiti. Zato moramo pozornost nameniti prav izboljšanju implementacije zakonodaje in integraciji politik. Tako bomo najbolj »radikalno« izboljšali razmere v okolju.

Kako je na ravni EU sploh mogoče sprejemati enotno okoljsko zakonodajo, če so si države tako zelo različne? Naj za primer navedem ravnanje z odpadki v Nemčiji, kjer na odlagališčih konča le še odstotek komunalnih odpadkov, Bolgari pa še vedno na odlagališču zvozijo vse, kar proizvedejo njihova gospodinjstva. Ali ni ob takih razlikah že vnaprej jasno, da evropska zakonodaja v vseh državah

članicah še zdaleč ne bo enako učinkovita?

► Razlike so velike, to je dejstvo, a o nekaterih načelih, nekaterih ciljnih se je brez dvoma mogoče in tudi treba dogovoriti. Seveda moramo biti v primeru velikih razlik med državami toliko realni, da omogočimo doseganje skupno dogovorjenih ciljev tem državam s podaljšanjem rokov, prehodnih obdobj ... skratka, tudi tu velja, da zanamiranje realnosti ne pomaga prav veliko k resničnim premikom na bolje, kar pa še ne pomeni, da nimamo vsi skupaj istih nalog in da se moramo učinkovito lotiti težav, da bi dosegli dogovorjene cilje.

A tovrstne razlike med državami vendarle zbuja skrb.

► Če odpadke vidimo zgolj kot problem, potem imamo res problem, a zgodbo o odpadkih, ki ste jo navedli, bi lahko tudi obrnili. Nemški primer kaže, da so Nemci že precej izkoristili možnosti, ki so jih imeli na področju uporabe odpadkov, in da imajo na tem področju razmeroma majhne rezerve, da bi v prihodnje s pomočjo rasti tega sektorja prispevali k splošni rasti gospodarstva. Če v odpadkih vidite tudi cenovno ugoden vir surovin, je neizkoriščen potencial lahko tudi prednost.

Kakšen je vaš odnos do sežigalnic odpadkov? V Sloveniji so že nekaj časa znani načrti o dveh sežigalnicah, v Ljubljani in Mariboru, v Celju pa ta še stoji. Prav sežiganje odpadkov pa, tudi zaradi zgodbe z Lafarge-em, doživlja enega večjih odporov civilne družbe. Po drugi strani pa Danska, ki bi jo lahko uvrstili med zglede na področju okoljske politike, skoraj polovico svojih komunalnih odpadkov obdela v sežigalnicah.

► Na področju odpadkov velja zakonodajno jasno določena hierarhija ravnanja z odpadki. Najprej je treba narediti vse, da se zmanjša količina nastalih odpadkov, potem poskrbeti, da se jih čim več lahko ponovno uporabi in da se reciklira vse, kar je mogoče reciklirati. Šele nato so na vrsti sežigalnice, uporaba odpadkov z izkoriščanjem energije, ki jo vsebujejo. Najnižje na hierarhični lestvici ravnanja z odpadki so odlagališča odpadkov.

Pojasniti je tudi treba, da obstajajo take in drugačne sežigalnice – nekatere so tehnološko zelo napredne, imajo dober izkoristek energije, druge so tehnološko zastarele in

škoda, povzročena ljudem in okolju z izpusti, je večja. Sicer pa so načeloma sežigalnice sprejemljiva možnost, vendar le v primeru, da je bilo iz nabora odpadkov prej izločeno vse, kar je mogoče reciklirati. Ni dobro, da se država odloči za gradnjo sežigalnic s preveliko zmogljivostjo, ki bi, namesto ločevanja in recikliranja, spodbujala sežig vseh odpadkov, ki jih sicer vozijo na odlagališča. Prevelika zmogljivost sežigalnic lahko torej vodi v odvisnost od stalnega, nezmanjšane dotoka odpadkov, kar seveda ne prispeva k učinkoviti ureditvi ravnanja z odpadki.

Številne države članice se utegnejo prihodnje leto znajti v skušnjavi. Prihodki od prodaje emisijskih kuponov v okviru trgovalne sheme z emisijami toplogrednih plinov se bodo namreč začeli stekati v njihove proračune. Slovenija lahko na primer po predvidevanjih finančnega ministva računa na približno 100 milijonov evrov. Bo poraba teh sredstev po vašem dosegla cilje, zaradi katerih je bila evropska trgovalna shema z emisijami uvedena, torej zmanjševanje izpustov in boj proti podnebnim spremembam? Ali ni bolj verjetno, da se bodo s tem denarjem polnile proračunske luknje?

► Že z vzpostavitev evropske trgovalne sheme z izpusti toplogrednih plinov smo dali pomemben tržni signal, da onesnaževanje ni zastoj, da ima cena – ne glede na to, kako bo tako zbrani denar porabljen. To je sicer ena stalnih dilem, ki se je spomnim še iz časov, ko sem vodil Umar – ali se morajo sredstva, zbrana z okoljskimi davki, uporabljati izključno namensko za izboljševanje okolja? Lahko in včasih je dobro, a ni nujno. Že s tem, ko obdavčiš neko okolju škodljivo ravnanje, usmerjaš ravnanje gospodarstva, ne glede na to, kako zbrani denar porabiš. Državam članicam smo v letošnjem poročilu Letne analize rasti priporočili, naj davčne virov, ki temeljijo na obdavčitvi dela, postopno deloma nadomestijo z viri, ki obdavčujejo okolju škodljivo ravnanje. Tako že s samimi cenovnimi signali vplivamo na to, da ljudje znajo ovrednotiti okolje.

Kje vidite razlog, da zelena davčna reforma, torej davčna obremenitev okolju škodljivega ravnanja ob hkratni razbremenitvi obdavčitve dela, ne poteka hitreje?

► Davčno politiko, strukturo davčnih prihodkov, je vedno zahtevno spreminjati. Vsaka sprememba pomeni prerazporeditev. Še ko sem kot direktor Umarja sodeloval z ministrstvom za finance, se spomnim, da nikoli niso bili pretirano naklonjeni strukturnim spremembam. Prepričan sem, da se sedanjí minister za finance Janez Šušteršič, ki je bil moj naslednik v Umarju, zaveda nujnosti in pomena postopnega spreminjanja strukture davčnih prihodkov – tudi o tem sva se pogovarjala ob mojem zadnjem obisku v Sloveniji. Je pa korektno dodati, da Slovenija spada med tiste države v uniji, kjer je delež davčnih virov, ki temeljijo na okolju, med višjimi, kar pomeni, da je izhodišče dobro in da je bilo tudi v preteklosti narejeno marsikaj dobrega. Zelena davčna reforma je pomemben del pri odgovoru na pravilno usmerjanje trga in cenovni signali, ki jih danes dajemo trgu, so v številnih primerih še vedno napačni. Ekosistemske storitve denimo še vedno niso ustrezno ovrednotene. Izkoriščanje naravnih virov, ki danes še nimajo listka s ceno, vodi v prihodnost, ki ni trajnostna. Prej se tega zavemo, bolje bo. In davčna politika je del te zgodbe.

Zdi se, da veliko držav članic, tudi Slovenija, na okoljske davke še vedno gleda kot na nekaj, kar poslabšuje konkurenčnost njihovega gospodarstva. Na finančnem ministrstvu morajo, če citiram prejšnjo državno sekretarko Matejo Vrničar, na številnih področjih »zelo natančno tehtati med konkurenčnostjo slovenskega gospodarstva in dodatnim obremenjevanjem okolju škodljivega ravnanja«. V praksi očitno zelena davčna reforma še vedno velja za zaviralca, ne pa poganjalca rasti.

► Uvedba novih davčnih virov na področju okolja ne pomeni nujno večje davčne obremenitve. Obstajata seveda dve možnosti – če novi davčni viri niso potrebni, se lahko ustrezno zmanjšajo drugi davčni prihodki, denimo iz dela; če pa so novi davčni viri nujni, se ti pridobijo z dodatnim obdavčenjem onesnaževanja, ki izboljša davčno strukturo. Delo v EU je drago, zato je z vidika konkurenčnosti davčna razbremenitev smiselna, viri pa vse bolj omejeni in unija močno uvožno odvisna. Če si prisiljen v iskanje novih davčnih virov, so zato okoljski davki ugodnejši vir kot pa davčni vir, ki temelji na delu. Je pa seveda res, da to vpliva na določene stroškovne prerazporeditve in v vseh tranzicijah imate zmagovalce in poražence. A to je nekaj, čemur se preprosto ni mogoče izogniti. Če tega prehoda ne bomo izvedli postopno, bomo v spremembe prej ali slej prisiljeni in takrat bo poraženec prehoda bistveno več kot zmagovalec.

A kljub temu vsi čakajo. Nihče noče biti prvi.

► Samo en podatek: če se način proizvodnje in potrošnje ter trenutni trendi ne bodo spremenili, bomo imeli leta 2030 glede na pričakovane potrebe 40 odstotkov vode premalo. Zanikanje teh t. i. megatrendov, ki jih danes poznamo in za katere vemo, da se moramo z njimi soočiti, bi se slabo končalo. Moramo jih upoštevati tudi pri oblikovanju in sprejemanju kratkoročnih politik. Strategij za 20 ali 30 let vnaprej ne sprejemamo zato, da bi bili videti pametni napovedovalci prihodnosti, temveč zato, da vsakodnevne politične odločitve odgovorne in pravilne.

Dandanes se zdi, da nas napredna okoljska politika na številnih področjih bolj tepe kot ne, če govorimo o konkurenčnosti gospodarstva. Ukrepi aktualne slovenske vlade za zagon gospodarstva so v veliki meri usmerjeni v nižanje okoljskih standardov. Od uvoza surovin pa je EU na primer odvisna tudi zato, ker visoki okoljski standardi številnim evropskim rudnikom ne omogočajo konkurenčnosti.

► Če gledamo malo dlje kot do konic svojega nosu in če se zavedamo, da je degradacija okolja resen problem in da bo v prihodnosti še bolj, potem je to dolgoročno primerjalna prednost in zagotavlja kratkoročne odločitve, ki to prednost udejanjajo. Vzemimo za primer potencial območij Nature 2000. V Evropo danes turisti hodijo zato, ker imamo veliko kulturnih spomenikov, ker imamo zgodovino, ker imamo nekaj, česar drugi nimajo in je vredno pozornosti in ogleda. Podobno bo v prihodnosti z naravo, ki bo dobro ohranjena. Prepričan sem, da bo Slovenijo, če bo nadaljevala politiko ohranjanja narave, zaradi te kakovosti v prihodnosti obiskalo več turistov in da bo to postala resna primerjalna prednost, če že zanemarimo dejstvo, da bo to dobro predvsem za vse, ki bomo v tem prostoru bivali in ga uživali. Če v nekem trenutku zaradi kratkoročnih koristi zanemarite tisto, kar je sicer logično in očitno, je to recept za probleme v prihodnosti. Varovanje okolja je zato smiselno in tudi koristno.

Kje vidite rešitev problema uvoza poceni izdelkov iz azijskih držav, kjer se pri proizvodnji ne spoštujejo enaki okoljski standardi, kot jih imamo v EU? Se bo morala EU bolj zaščititi pred »nelojalno konkurenco«?

► Kdor misli, da v Evropski uniji skozi trgovinske sporazume in vse ostale dogovore ne poskušamo odgovoriti tudi na ta vprašanja že danes, se seveda moti. Tako kot vse ostale politike (energetska, industrijska, kmetijska, ribiška, raziskovalna itd.) morata biti z okoljsko politiko združeni tudi zunanja in mednarodna trgovinska politika. Poleg sporazumov imamo tudi ko-

pico mednarodnih programov pomoči, s katerimi spodbujamo ostale države, da sledijo našemu zgledu. Sicer pa razlike v cenah velikokrat ne izhajajo iz odnosa do okolja, temveč so posledica drugih družbenih razlogov. Hiter razvoj teh držav je načeloma dober proces, saj številnim, ki danes živijo v revščini, omogoča prehod v človeku dostojno življenje. V svetu, ki je vse bolj povezan in soodvisen, kjer se informacije in znanje pretakajo bliskovito, je povsem normalno in pričakovano, da države, ki jih omenjate, rastejo hitreje.

Pa se vam zdi smiselno in sploh mogoče rasti v nedogled?

► Obstaja takšna in drugačna rast. Ni pomembna samo številka, samo rast BDP-ja, pomembna je tudi kakovost rasti.

Rast je rast. In nič ne more rasti v neskončnost.

► Pred dnevi sem v eni od izobraževalnih oddaj zasledil podatek, da je bila zmogljivost računalnika, vgrajenega v vesoljski ladji Apollo, ki je pristala na Luni, manjša, kot je danes zmogljivost računalnika v mobilnem telefonu. Tako hitri so premiki. Človeška iznajdljivost in moč inovacij sta neverjetni, seveda pa je nujno, da so signali podjetniškemu sektorju pravi, da upoštevajo vse to, o čemer govoriva, in da vodijo v odgovorno prihodnost. Lahko se seveda pogovarjava o tem, koliko ljudi bi dejansko Zemlja lahko prenesla, a sklepi se ne smejo graditi na statični optiki in znanju, ki ga imamo trenutno na voljo. Velja pa, da živimo samo na enem planetu, da so viri kot zemlja, voda, surovine omejeni in da brez prilagoditve obnašanja v proizvodnji in potrošnji ne bo šlo. Tisto, kar je pomembno v tem trenutku, je, da je bodoča gospodarska rast skladna z odgovornim odnosom do okolja.

Poraba surovin in emisije toplogrednih plinov v Evropski uniji so se dejansko pomembno zmanjšale šele v trenutku, ko je gospodarstvo nehalo rasti. Z okrepanjem gospodarstva pa spet veselo rastejo. Ali ni to kazalec, da brez ustavljanja gospodarske rasti ne bomo zmogli doseči okoljskih ciljev, ki smo si jih zastavili? Veliko se govori o gospodarski rasti brez večje porabe energije in surovin, a to se nikakor ne uresniči.

► To je sicer nekoliko poenostavljen prikaz, je pa v njem kar nekaj resnice in zato razlog več, da se bodo spremembe morale zgoditi. Vse politike usmerjamo v to smer, od izboljšanja energetske učinkovitosti do implementacije načrta za učinkovito ravnanje z viri, predlogov za ozelenitev ribiške in kmetijske politike, transportne politike itd. Vsa sporočila, ki jih skušamo posredovati, poudarjajo, da je to NE-IZO-GIB-NO. Morda v tem trenutku tega še nismo sposobni v celoti spre-

Če se Nemčija in Japonska, državi, ki sta tehnološko med najbolj naprednimi, odločita za nejedrsko prihodnost, verjamem, da lahko na področju obnovljivih virov kmalu pričakujemo pomembne tehnološke preboje.

Če se način proizvodnje in potrošnje ter trenutni trendi ne bodo spremenili, bomo imeli leta 2030 glede na pričakovane potrebe 40 odstotkov vode premalo.

8

jeti in vtakati v vsakodnevne politične odločitve, a prej ali slej preprosto ne bomo imeli izbire.

Kako gledate na trenutno subvencijsko politiko na področju obnovljivih virov energije? Predvsem politika na področju malih sončnih elektrarn na strehah družinskih hiš se večkrat znajde pod udarom kritik, češ da je stroškovno povsem neučinkovita.

► Načeloma se zavzemam za previdno uporabo državnih pomoči, ker jih je praviloma, kot vse transferje javnega denarja, lažje uvesti kot ukiniti. A dejstvo je, da uvajanje novih tehnologij brez državnih spodbud velikokrat ni mogoče. Velika začetna vlaganja v raziskave in inovacije, infrastrukturne investicije, se brez finančnih spodbud in pomoči ne zgodijo. Zato so take začetne spodbude pri razvoju naprednih tehnologij logične in sprejemljive, a le do takrat, ko dosežejo ustrezno dobičkonosnost in samostojno zaživijo na trgu. Seveda previdnost tudi takrat, ko so spodbude nujne, ni odveč, saj z napačnimi odločitvami lahko spodbujamo razvoj nečesa, kar se z leti ne izkaže kot najbolj trajnostna rešitev. A vedno, ko se odpre sicer legitimna razprava o subvencioniranju obnovljivih virov energije, skušam razpravo uravnovežiti s sliko že obstoječih državnih spodbud, na primer v premogovništvu, v kmetijstvu, ribištvi ... Če bi primerjali velikost teh spodbud z obsegom spodbud na področju obnovljivih virov energije, bi hitro videli, kam in kako močno se nagiba tehtnica. Ukinitve državnih pomoči, ki so škodljive za okolje, je nujna tako z okoljskega kot tudi z javnofinancijskega vidika – v današnjem času konsolidacije javnih financ še toliko bolj.

Spodbude za obnovljive vire energije niso v vseh primerih tako nepomembno majhne. Nemčija se je na primer s svojo radodarno subvencijsko politiko na področju sončnih elektrarn tako opekla, da jo je njen minister za gospodarstvo označil kar za grožnjo gospodarstvu.

► Lahko pa navedemo tudi primer Španije, kjer so prav državne subvencije omogočile, da so Španci vodilni v svetu na področju solarnotermalne tehnologije, tretji v svetu na področju energije iz vetrnih elektrarn in četrti na področju fotovoltaike ...

In prvi v EU s kar 24-odstotno brezposelnostjo ...

► Res je ... a brez tega ta zagotovo ne bi bila manjša, kvečjemu večja.

Kakšno je vaše mnenje o jedrski energiji?

► Pri komisiji smo delali energetski ...

Vaše osebno mnenje.

► Lahko odgovorim off-the-record? **Raje bi videl, da ne.**

► Ko si zaposlen v instituciji, kakršna je Evropska komisija, je vsako mnenje, ki ga izrečem jaz ali kdo od mojih kolegov, tudi mnenje institucije. Politike oblikujemo skupaj in jih tudi skupaj zagovarjamo. Zaradi tega ne bi bilo korektno razlagati svojega osebnega mnenja, samo predstavljajte si, kako bi bilo vse skupaj videti v praksi in kakšen ugled bi imela komisija, ali denimo vlada, ki bi delovala na tak način. Skupaj smo se dogovorili, kakšno politiko na področju jedrske energije bomo zagovarjali, in ta dogovor spoštujem. To pa seveda ne pomeni, da za zaprtimi vrati, ko razpravljamo o tem in podobnih vprašanjih, nimam jasnega stališča, ki ga tudi branim in zagovarjam.

Torej lahko uradno pričakujem samo zelo splošno stališče, v smislu, da se vsaka država sama odloča o sestavi svojega elektroenergetskega sistema, kot to velja v primeru TEŠ 6?

► Ne bo držalo ... čeprav drži, da vsaka država sama odloča o sestavi svoje energetske mešanice. Sprejeli smo energetski program do leta 2050, v katerem je zapisano, da po ocenah, ki temeljijo na večini narejenih scenarijev, zanesljiva oskrba EU z električno energijo ne bo mogoča povsem brez jedrske energije. Jedrske elektrarne naj bi po ocenah v tem obdobju pomenile 15 do 20-odstotni delež vseh proizvodnih zmogljivosti. Sicer pa je trenutno stanje v članicah zelo različno. Nekateri, kot denimo Nemčija in Belgija, so se odločile, da jedrska energija ne bo sestavni del bodočih energetskih virov, druge podaljšujejo življenjsko dobo obstoječih obratov ali gradijo nove. Varnost jedrskih elektrarn pa je del skupne evropske politike in varnostna merila, ki veljajo za vse jedrske elektrarne v Uniji, so najstrožja v svetu.

Kako gledate na nemško odločitev, da predčasno zapre vse svoje nuklearke? Pri reviji New Scientist so izračunali, da bo morala Nemčija zaradi tega zgraditi za 20 gigavatov novih termoelektarn na fosilna goriva.

In dejansko jih zdaj načrtujejo celo 26.

► V 70. letih prejšnjega stoletja, v času energetske krize, so bila sredstva, namenjena raziskavam novih energetskih virov v Evropi, štirikrat večja, kot so bila še pred nekaj leti. Ko je kriza minila, je namreč raziskovalni zagon minil, začelo se je navidezno obdobje dolgoročne neproblematičnosti prevlade fosilnih goriv brez dovolj jasno izpostavljenih potrebe po spremembi energetske politike. Ko so bile podnebne spremembe, ki izvirajo iz človeške dejavnosti, tako očitne, da jih ni bilo več mogoče zanemariti, smo se znašli v nekakšni časovni luknji – potreba po do okolju prijaznih energetskih rešitvah je tu in takojšna, ne pa tudi dovolj učinkovite tehnološke rešitve.

A če se Nemčija in Japonska, državi, ki sta tehnološko med najbolj naprednimi, odločita za nejedrsko prihodnost, potem verjamem, da lahko na področju obnovljivih virov energije kmalu pričakujemo zelo pomembne tehnološke preboje in se obetajo boljši časi.

Nedavno so v Franciji končno začeli graditi eksperimentalni fuzijski reaktor ITER. Lokacija poskusa »zaprtja sonca« je bila določena v času vašega mandata komisarja za znanost in raziskave. Sta vas večletna zamuda in vrtoglavo zviševanje predvidenih stroškov zaskrbeli?

► Veliki raziskovalni, pa tudi drugi finančno zahtevni projekti so praviloma v času sprejemanja odločitve o projektu, tudi da bi se zagotovila politična podpora, praviloma podcenjeni. Ko je politična odločitev sprejeta, stroški senadoma narastejo in pričakuje se, da se bo rešitev že nekako našla. To je že kar sistematičen problem, ki ga bo treba v prihodnosti ustrezno reševati. Vgraditi bo treba ustrezne varovalke, ki bodo preprečile, da bi projekti na tak način prihajali do potrebne podpore. To je (bil) tudi resen problem projekta ITER-ja. ITER je velik mednarodni projekt, kar zahteva veliko usklajevanja med državami. Ni zanemarljivo tudi, da se je zgodila jedrska nesreča na Japonskem, ki je ena ključnih dobaviteljic sestavnih delov za reaktor. Skratka, razlogov za morebitne zamude pri izvedbi projekta ni težko najti.

Kljub vsemu pa še vedno velja, da je raziskovalni in potencialno tudi

komercialni pomen projekta ITER velik. Gre za eksperiment, ki naj bi enkrat za vselej odgovoril, ali je komercialna uporaba jedrske fužije možna. Že samo dejstvo, da v projektu sodelujejo vse vodilne svetovne velesile, daje upanje in govori o njegovem potencialu. Nočem reči, da ne gre za veliko raziskovalnega denarja, a če ta znesek (okoli 15 milijard evrov po zadnjih ocenah, op. a.) primerjamo z dobički energetskega sektorja po svetu, je velikost investicije hitro osvetljena v drugačni luči.

Kateri lobist vas je nazadnje obiskal v vaši pisarni?

► Nimam pojma.

Tako davno je že bilo?

► Ne gre za to. Odvisno je od tega, kako pojmuje lobiranje in lobiste. Je to obisk direktorja nekega podjetja, je to obisk nevladne organizacije ali govorite o registriranih lobistih, ki so transparentno vključeni na spisek lobistov, ki obstaja? Do lobiranja sem imel vedno nekako sproščen odnos. Lobiranje je sestavni del mojega dela. Vsak ima pravico povedati, kako vidi problem, kako vidi svoje interese, mi pa imamo dolžnost prisluhniti vsem stranem. Seveda pa to nikakor ne pomeni, da pripombe in stališča nujno upoštevamo. Na koncu mora nastati strokovno utemeljen predlog, saj lahko edino tako vzdržujemo svojo kredibilnost.

Se vam zdi smiselno, da kot komisar za okolje niste pristojni za podnebne spremembe in da imamo za to posebnega evropskega komisarja oziroma komisarko? Ali ni to bolj posledica potrebe po zapolnitvi 27 komisarskih mest kot pa potrebe po ločenosti resorjev?

► Tudi na Danskem, ki jo številni navajajo kot referenco učinkovite urejene države, imajo politiko na področju okolja in na področju podnebnih sprememb razdeljeno med dve ministrstvi. Vprašanje, ali ta razdelitev ne slabi okoljskega resorja, je bilo sicer eno najbolj pogostih vprašanj, na katero sem moral odgovarjati, ko sem predstavljal program dela v evropskem parlamentu ob začetku mandata. Po dveh letih in pol lahko rečem, da se je zgodilo ravno nasprotno. S komisarko Connie Hedegaard, s katero odlično sodelujeva, v kateri komisiji dvojni glas. Pred delitvijo resorja je bilo veliko pozornosti namenjene podnebnim spremem-

NE ZAMUDITE NOBENEGA TRENUTKA VEČ!

Zagotovite si
Ogled nazaj za 48 ur.

Telekom Slovenija, d. d., 15216 Ljubljana.

Vključen
razširjeni predal
in nadgradnja
zaščite*

1 €*
Izbira NAJNAJ
25 Internet

**KOMPLET
Samsung
LED TV +
TAB 2 10.1**

GLEJTE TELEVIZIJO KOT ŠE NIKOLI DOSLEJ!

Najboljša in najnaprednejša **SiOL TV** doslej v paketih TopTrio vam zagotavlja, da z **Ogledom nazaj za 48 ur** nikoli ne zamudite najljubših vsebin, s storitvijo **SiOL TVin** pa lahko v njih uživate vedno in povsod.

*Ponudba velja od 1. 6. do 31. 8. 2012 za nove ter za nevezane obstoječe naročnike na storitve SiOL, ki vključujejo SiOL internet ali SiOL TV. Možen je nakup enega od izdelkov ali enega od kompletoev izdelkov v ponudbi: LED TV Samsung 32EH5000, LED TV Samsung 40EH6030, LCD TV Philips 42PFL3007H, Samsung Galaxy TAB 2 10.1, prenosni računalnik HP 635, komplet LED TV Samsung 32EH5000 in Samsung Galaxy TAB 2 10.1 ali komplet LED TV Samsung 40EH6030 in SAMSUNG Galaxy TAB 2 10.1. Izbira NAJNAJ Internet se doda k naročniškemu paketu, kar pomeni, da ima naročnik za obdobje 24 mesecev na prejetem mesečnem računu dodatnih 7, 11, 13, 17, 25 ali 35 EUR za nakup izbranega izdelka ali kompleta izdelkov. Izbira NAJNAJ Internet vključuje uporabo razširjenega poštnega predala in nadgradnjo varnostnega paketa iz Panda Antivirus Pro na Panda Global Protection. Količine so omejene. Telekom Slovenija, d. d. si pridržuje pravico do sprememb cen in pogojev ter do zamenjave izdelkov. Cene vsebujejo DDV. Slike so simbolične. Za dodatne informacije, pogoje in cene obiščite www.siol.net/storitve, pokličite 080 8000 in 041 700 700 ali obiščite Telekomove centre in druga prodajna mesta Telekoma Slovenije.

siol.net/storitve

At the heart of the image

JAZ SEM NA SNEMANJU

D7000

- + 18-105 VR
- + Kartica SD 8 GB
- + Torba

- Slikovno tipalo CMOS s 16,2 milijona slikovnih pik
- High ISO (100-6400), možnost razširitve do 25.600
- Vzdržljivo magnezijevo ohišje

€ 1111,90

Nikon 1 v1

- + 10-30 VR

- Revolucionarni senzor CMOS za samodejno izostritev
- Fotografiranje visoke ločljivosti s hitrostjo do 60 posnetkov/s
- Majhno ohišje in zamenljivi objektiv

€ 699,90

COOLPIX L810

- + Kartica SD 8 GB + Torbica

- 16 milijonov slikovnih pik
- Širokokotni objektiv s 26-kratno povečavo
- Enostavni samodejni način optimizira posnetek glede na svetlobne pogoje

€ 199,90

COOLPIX S30

- + Kartica SD 4 GB
- + Nahrbtnik

- 10 milijonov slikovnih pik
- Objektiv s 3-kratno povečavo
- Visoka ločljivost snemanja filma (720p)

€ 89,90

AF-S NIKKOR DX 35 mm f/1,8 G

- Goriščna razdalja 35 mm
- Minimalna vrednost zaslonke f1,8
- Najbližja točka ostrjenja 30 cm

€ 189,90

AF-S NIKKOR 50 mm f/1,8 G

- Goriščna razdalja 50 mm
- Minimalna vrednost zaslonke f1,8
- Najbližja točka ostrjenja 45 cm

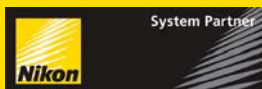
€ 189,90

AF-S NIKKOR 85 mm f/1,8 G

- Goriščna razdalja 85 mm
- Minimalna vrednost zaslonke f1,8
- Najbližja točka ostrjenja 80 cm

€ 479,90

NIKON SPECIALIZIRANI PARTNERJI

Foto Asja - Rozmanova ulica 5, Novo mesto, tel.: 07/393 55 00
 Foto Beseničar - Dunajska c. 57, Ljubljana, tel.: 01/280 08 02
 Foto Format - Štefanova 5, Ljubljana, tel.: 01/422 30 10
 Foto Grad - Miklošičeva 36, Ljubljana, tel.: 01/439 29 00

Foto Levac - Župančičeva 36, Koper, tel.: 05/626 15 16
 Foto Tivoli - Cankarjeva cesta 7, Ljubljana, tel.: 01/251 00 08
 3A Trgovina - Zaloška cesta 161, Ljubljana, tel.: 01/546 54 26
 Spik - Šmartinska 152 (BTC, hala A), Ljubljana, tel.: 01/585 22 74

Objavljene cene predstavljajo že videne oglaševane cene.
 Ponudba velja od 1. 6. 2012 do 31. 7. 2012 oziroma do razprodaje zalog.

www.nikonsvet.si

Prepričan sem, da bo Slovenijo, če bo nadaljevala politiko ohranjanja narave, zaradi te kakovosti v prihodnosti obiskalo več turistov in da bo to postala resna primerjalna prednost.

11

bam, kar je bilo seveda prav, a številna druga pomembna področja, kot npr. biotska raznovrstnost, učinkovito ravnanje z viri, so nekako ostajala v ozadju, v senci pozornosti, namenjeni podnebnim spremembam. A tudi če bi bil na primer odgovoren samo za vodo, bi imel dovolj dela za ves petletni mandat. Zato sem tudi brez pristojnosti za podnebne spremembe prisiljen v izbiranje prednostnih nalog, dela pa je več kot dovolj.

Med nedavnim obiskom v Sloveniji ste nekoliko podprli prizadevanja vlade za varčevanje na področju javnega sektorja. Ali sebe vidite kot del javnega sektorja?

► Vsekakor.

Bi morali torej varčevati tudi pri vas?

► Saj varčujemo.

Pri plačah ne.

► Naše plače ureja uredba Sveta in so vezane na gibanje plač v izbra-

nih državah članicah. Če države znižujejo plače, se to pozna tudi pri nas.

Lani se vam je plača zvišala.

► Torej so se v referenčnih državah članicah prav tako zvišale. Očitno se v nekaterih državah več govori o varčevanju, kot se v resnici izvaja. Vsekakor vprašanje varčevanja tudi v komisiji jemljemo zelo resno. V komisiji imamo že zadnjih pet let politiko ničelnega zaposlovanja. Sprejeli smo tudi predlog, da do leta 2018 število zaposlenih zmanjšamo za pet odstotkov. To je zelo resna zaveza, upoštevajoč dejstvo, da se število nalog nenehno povečuje. Med dodatne ukrepe, ki smo jih predlagali, sodi tudi podaljšanje delovnega časa za vse zaposlene s sedanjih 37,5 ure na 40 ur brez malice, predlagamo zvišanje upokojitvene starosti s 63 na 65 let. Predlagamo tudi, da se uskladitev plač veže na gibanja v vseh državah članicah, ker bi bilo

prav, da delimo usodo tudi tistih, ki so prisiljeni v varčevanje, pa morda danes niso vključeni med referenčne države. Seveda pa to ne spremeni dejstva, da so plače v komisiji dobre, v primerjavi z večino držav zelo dobre. Teža nihče ne zanika.

Pa se zavedate, da vam to kdaj tudi jemlje neko osnovno kredibilnost v očeh ljudi?

► Seveda se tega zavedamo. Plače so sicer primerljive z vsemi drugimi evropskimi in mednarodnimi institucijami, a to ne pomaga kaj dosti. Komisija je bolj v središču dogajanja, bolj smo vidni in tudi bolj izpostavljeni. Toliko bolj, ker velikokrat neposredno komuniciramo z državami članicami. Možnost zaposlitve je sicer odprta za vsakogar, a zaposlovalno sito je izjemno selektivno. Vendar je problem tu, nima ga smisla zanikati in v časih, ko v marsikateri državi zategujejo pas, smo v teh državah

pogosto tarča kritik, ki se zlahka uporabi in tudi zlorabi.

Kakšno je sporočilo portretov Boba Marleyja in Johna Lennona, ki visita nad vašo pisalno mizo?

► Najpomembnejše je, da jih je naslikal moj sin Mare, ki končuje študij na likovni akademiji. Njemu sta všeč, meni pa tudi, ker sta iz časa moje generacije. Na Jamajki sem obiskal tudi hišo, v kateri se je rodil Bob Marley. John Lennon je pa tako ali tako zakon.

Do konca vašega mandata sta še malo več kot dve leti. Če bo takrat na oblasti trenutna vladna garnitura, si zelo verjetno ne morete obetati še enega mandata v komisiji. Se boste vrnili v Slovenijo?

► V tem trenutku ne načrtujem ničesar. Želim ostati osredotočen na svoje delo.

Kaj pa off-the-record?

► Odgovor se v tem primeru ne spreminja, tako da lahko objavite tudi to. ✕

SKENIRAJTE POLOŽNICO IN OSVOJITE HTC ONE X! Z MOBILNO APLIKACIJO MBANK@NET

Vsi uporabniki operacijskega sistema Android si lahko aplikacijo mBank@Net naložite na mbankanet.pripravi.se, Google Play ali s skeniranjem QR-kode. Nato skenirajte spodnjo ali katerokoli položnico in sledite navodilom v aplikaciji. Z malo sreče bo vaš eden izmed 15 pametnih telefonov HTC One X.

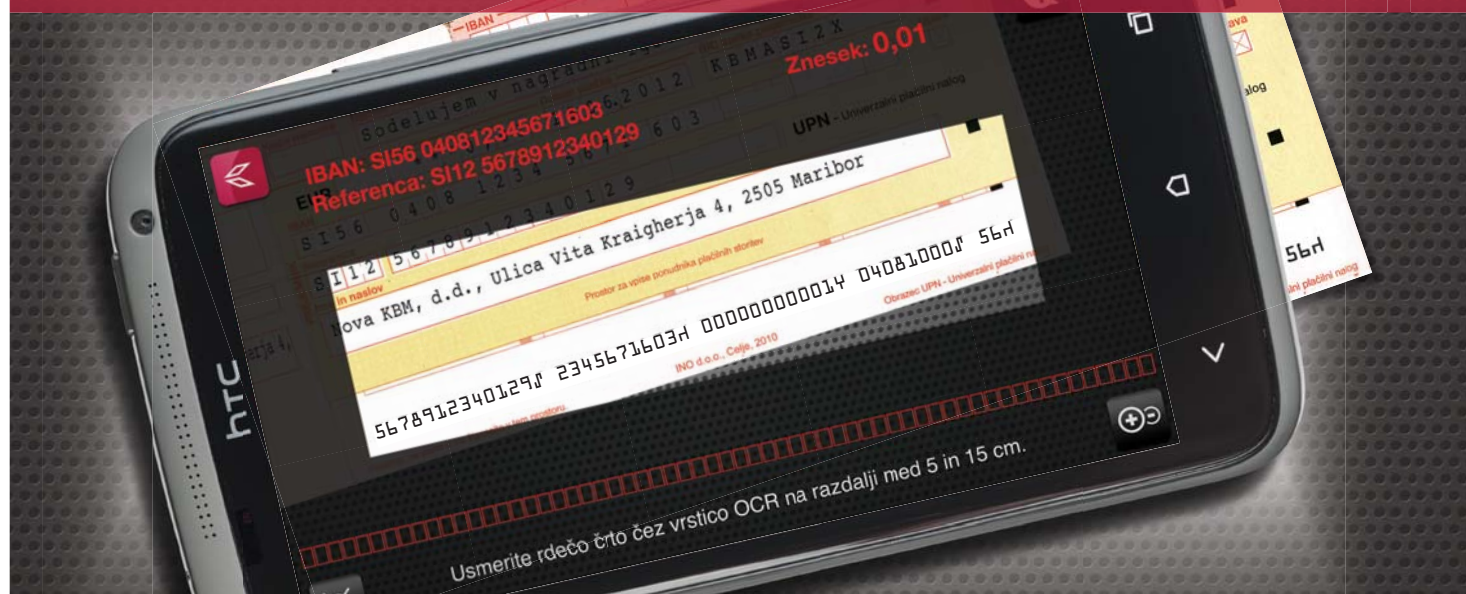
Pravila nagradne igre in dodatne informacije poiščite na www.pripravi.se. Nagradna igra traja do 15. 8. 2012.

PRENESITE SI
MBANK@NET

150let

Nova KBM
PRIPRAVLJENI NA JUTRI

Vesna V. Godina

Vesna V. Godina o tem, zakaj je kaznen pri vzgoji pomembna in kaj je s starši in z njihovimi otroki narobe, da namesto tistega, kar je prav, izberejo tisto, kar je fajn.

Jure Trampuš, foto Borut Krajnc

Vesna V. Godina je antropologinja. V zadnjem času predava po Sloveniji in starše prepričuje, da je ravno permisivna vzgoja, takšna, ki popušča otrokom, v interesu kapitalizma. Takšna vzgoja naj bi proizvajala konformističnega posameznika, potrošniško enoto. Kjer ni avtoritete, pravi, tudi ni upora. In svet brez upora je po volji sodobnega potrošništva.

Ste pop znanstvenica?

► Ne, niti najmanj.

Vprašam, ker veliko predavate v knjižnicah, pošolah, objavljate kolumne v ženskih revijah, ste znani in vplivni ...

► Nikoli si nisem predstavljala, da bom počela te reči, v resnici je to splet okoliščin. Moram preživeti, hči, ki je cerebralni paraliznik, od države nima ničesar, niti obveznega zdravstvenega zavarovanja, moja plača pa za dve osebi ni dovolj. Zato sem poiskala dodaten vir dohodka s tistim, kar znam. Drugi razlog so moji nekdanji študenti, ki so me začeli vabiti na različne dogodke. Nekatere stvari, ki sem jim jih predavala na fakulteti, so se jim zdele zanimive, stvar se je začela širiti in tako sem v zadnjih dveh letih predavala na okoli 220 osnovnih in srednjih šolah, v vrtcih in zavodih po vsej Sloveniji nekaj tisoč učiteljem, staršem, vzgojiteljem in strokovnjakom, ki so v veliki večini iz prakse zelo dobro vedeli, o čem govorim. Do-

Imamo narcistične starše, kriminalizira se avtoriteta, kriminalizira se kazen in ostali so samo kršitelji socialnih pravil, ki vse življenje delujejo po sistemu 'fajn'. To so sodobni starši potrošniškega Zahoda.

14

mneve nekdanjih študentov so se potrdile, moja predavanja vsebujejo neko vedenje, neka dejstva, ki pomagajo ljudem osmisлити nekatere vidike njihovega življenja. Zato imajo po mojem ta predavanja sploh smisel, postavljena so vedno tako, da ljudi prisilijo, da se soočijo z dejstvi, o katerih prej niso razmišljali.

Ne trdim, da ne bi smeli predavati. Sprašujem zato, ker v slovenski prostor prodirate z idejami, recimo o vzgoji, pri katerih se velik del slovenske pedagoške stroke drži za glavo.

► Seveda se. Jaz pa se držim za glavo, ko berem, kaj pišejo oni. A zato nikogar ne napadam, smešim, ponižujem. Vem, da se naše ugotovitve o socializaciji in vzgoji otrok razlikujejo zato, ker te procese proučujemo iz različnih zornih kotov, oni iz zornega kota otroka, sama iz zornega kota družbe. Socializacijo in vzgojo analiziram kot procesa reprodukcije družbe in gospodstvenih razmerij v njej, tako kot so to počeli številni socialni in kulturni antropologi, pa tudi Parsons, Althusser in drugi. S tem se ukvarjam že od magistrerja. V analizah vzgoje zato vseskozi govorim o točno določeni zgodovinski in družbeni konstelaciji moči, ki jo vzgoja in socializacija proizvajata in reproducirata, česar na primer pedagoške discipline praviloma ne upoštevajo. Znotraj te konstelacije je v današnjih zahodnih družbah treba ukiniti vse, kar bi proizvedlo posameznika, ki ni prisilni potrošnik, vse, kar bi proizvedlo posameznika, ki je politični upornik. Predpisana in preverjena metoda za doseganje teh ciljev je odprava kazni, dvotirne vzgoje, avtoritarnega očeta in avtoritarne socializacije.

Bili naj bi populistični, zagovarjali naj bi preživete poglede, pogosto pretiravali.

► Pri govorjenju, torej predavanju, še posebej, če ne predavate strokovnjakom, je treba stvari povedati jasno, razumljivo, izzivalno, a še vedno točno. Tega se držim. Kak strokovnjak to seveda lahko razglasi za populistično, a vam povem, da tisti strokovnjaki, ki so sedeli na mojih predavanjih, niso nikoli rekli česa takega. Glede preživetih pogledov pa toliko: ideja, da je vse novo boljše in pravilnejše od starega, je v skladu z logiko socialnega in kulturnega evolucionizma 19. stoletja, za katero so antropologi že zdavnaj

ugotovili, da je zmotna. Ne zanima me, kako stare so neke ideje ali prakse, temveč kako v družbi funkcionirajo, kakšne posledice proizvajajo, kako producirajo in reproducirajo gospodstvena razmerja. Pedagogika in diskurz o vzgoji sta danes poleg feminizma najmočnejša ideološka diskurza gospodstva kapitala. Najmočnejša zato, ker so se na teh dveh področjih uveljavile samo po sebi umevne resnice, o katerih nihče ne dvomi. Sama pa se o njih sprašujem na podlagi medkulturnih evidenc, ki zadevajo vključevanje otrok in novorojenčkov v različne kulture in družbe. Govorim o problemih, ki jih pri nas v resnici nihče ne tematizira. Socializacija je najmočnejši gospodstveni mehanizem. Nihče ne govori o razlikah med funkcionalno in biološko odraslostjo. Eden ključnih problemov vseh znanosti, ki se ukvarjajo z vzgojo in otrokovim razvojem, je, da nočejo tematizirati socializacije kot procesa reprodukcije družbe, reprodukcije gospodstvenih razmerij. V vzgoji nikoli ne gre za dobrobit otroka, vedno gre za reprodukcijo gospodstvenih razmerij. Vzgoja se danes praviloma gleda iz zornega kota posameznika in nekih njegovih namišljenih svobod, bioloških danosti, nihče pa ne razmišlja o represivnem vidiku socializacijskega procesa. Ker če bi o tem razmišljali, bi se govorjenje tistih, ki se ukvarjajo z otrokovimi koristimi, svobodami ipd., zelo hitro pokazalo kot ideološki diskurz kapitala.

Zakaj?

► Poglejmo konkretno vprašanje, kdaj naj ljudje dobijo volilno pravico. Medkulturna evidenca kaže, da funkcionalna odraslost ni enaka biološki, vloge odraslih moških – to so tisti, ki imajo pravico do žena, lastnine, otrok in orožja – dobijo le fantje, ko so funkcionalno odrasli. In če omenim to dejstvo, vsi, ki zagovarjajo 'liberalna načela' – to so seveda načela, ki služijo koristim kapitala –, skočijo v zrak. Podobno je, ko povem, da otroka ne morete pripeljati do funkcionalne odraslosti, če ga ne kaznujete. Tisti, ki zagovarjajo ideologijo permissivne vzgoje – ta je sredstvo, s katerim kapital onemogoča ljudem odrasti, s katerim se producirajo odvisniška libidinalna ekonomija ter prisilni potrošniki –, seveda spet skočijo pokonci.

Verjetno ima tudi patriarhalna vzgoja svoje omejitve in napake.

► Ne pravim, da jih nima. A v današnjih potrošniških družbah je permissivna socializacija način, ki omogoča takšno produkcijo posameznikov, kot jih potrebuje potrošniški kapitalizem. V teh družbah tradicionalna vzgoja tega cilja ne more realizirati. Vsaka konkretna vzgoja in socializacija ima v vsakokratni konkretni družbi funkcijo, da proizvede posameznike, ki jih ta družba za svoj obstoj potrebuje. V tem smislu je vsaka vzgoja in socializacija represivna, vsaka vzgoja in socializacija poškoduje otroka, pri vsaki vzgoji in socializaciji posameznik plača ceno, da se lahko družba ohranja. Danes imamo paradoksalen položaj, da v potrošniškem kapitalizmu tradicionalna avtoritarna vzgoja ne reproducira te družbe, permissivna pa jo. Tradicionalna socializacija producira individualista, ki je nekonformističen do družbe, konformističen pa do svojega notranjega Zakona, in tak posameznik po logiki svoje libidinalne ekonomije ne postane prisilni potrošnik in neozdravljivi odvisnik. Če neka socializacija in vzgoja ne producira gospodstvenih razmerij, jih dekonstruira. To je tudi prvi razlog, zakaj se sama zavzemam za tradicionalno socializacijo in vzgojo. Drugi razlog pa so koristi posameznika. Res je, da vsaka socializacija otroka poškoduje, a vprašanje je, kako. Tako, da funkcionalno odraste ali ne? Tako, da zdrave v odvisnost in splava iz nje, ali pa se iz nje ne more rešiti? Razumem sistem, ki ustvarja prisilne potrošnike, razumem, da velik del stroke igra funkcijo ideološkega aparata države oziroma kapitala. A če imate sami otroka in se boste morali odločiti, ali boste iz njega naredili heroinskega odvisnika ali ne, potem boste pač razmislili.

Čakajte, nihče ne vzgaja otrok z željo, da postane heroinski odvisnik.

► Seveda ne. A to se vseeno dogaja. Skladno z Marxovim načelom, da ni pomembno to, kaj ljudje mislijo, da delajo (v tem primeru mislijo, da delajo svobodne posameznike), ampak kaj dejansko delajo (torej vzgajajo odvisnike). In evidenca iz sodobnih potrošniških družb to potrjuje. To so družbe najrazličnejših odvisnikov, od deloholikov do narcomanov.

Govorite tudi o kazni, o tem, da se morajo otrokom postaviti meje, ker znotraj mej si lahko, tudi s presega-

njem teh, svoboden, zunaj njih pa ne?

► Lepo ste to povedali, upam, da tudi razumete. V socializaciji gre za sekvence. Otrok, ki ga vzgojite v meje, jih bo presegel. To je bil tudi razlog, zakaj je tradicionalna socializacija proizvajala upornike. Pred sto leti, ko so bili otroci na Zahodu socializirani z očetovsko avtoriteto in kaznijo, je bilo to obdobje socialnih nemirov, močnih sindikatov, prve, druge internacionale, Marxa, španske državljanske vojne, Freuda ...

Krivi so bili tudi kakšni drugi vzroki, ne samo način vzgoje.

► Vsekakor, a pomembno je, kako posameznik dojame svet, kako razume krivico, ki se mu dogaja, kakšen je njegov odziv nanjo. Pri vase orientiranem tipu posameznika je posameznik lojalen svojemu Zakonu, in če vidi, da so zunanje okoliščine nepravilne, v nasprotju z Zakonom, se temu upre. Danes je družba bolj nepravilna, kot je bila pred sto leti, družbene razlike so večje, koncentracija bogastva je večja, revščine je več, eksploatacije je več, a posamezniki se temu ne upirajo. Zakaj? Ker imajo drugačen libidinalni ustroj. Za socialni upor potrebujete tradicionalno vzgojno posameznika; ti politično nepokorni posamezniki hitro pridejo v dilemo, ali naj sledijo politiki ali naj se ji uprejo.

Ali ni tradicionalna, patriarhalna vzgoja rodila nacizma?

► Ni res. Adorno s sodelavci je lepo pokazal, da v nacistični Nemčiji temeljni socializacijski agens ni bil oče, ampak vrstniška skupina. Če rečete, da je nacizem rezultat tradicionalne vzgoje, potem gre za ideološko poenostavitev. Nacizem je bil v resnici rezultat pomanjkanja tradicionalnega očeta, ki so ga nadomestili vrstniki. Kriminalizacija avtoritarne vzgoje je eden od temeljnih ideoloških inputov sodobnih gospodstvenih obrazcev. Falsificiramo zgodovino. Moj profesor Stane Južnič je vseskozi ponavljal, da zgodovino vedno pišejo zmagovalci in pišejo jo tako, kot jim ustreza. Tudi ko gre za vzgojo, jo pišejo zmagovalci.

Ne drži torej, da lahko večino avtoritarnih lastnosti posameznika pripišemo avtoritarni vzgoji?

► To logiko imenujem teorija odrasta. Radi jo uporabljajo številni pedagogi, pa tudi antropologi so ime-

Tradicionalno se je pri Slovencih avtoriteta prakticirala skozi nasilniškega očeta, kazen je bila surov tepež, kar pa ni kazen, ampak maltretiranje. Kazen je nekaj drugega: namreč vse tisto, kar za otroka ni 'fajn'.

16

li pri njeni uveljavitvi svojo vlogo. Ideja je bila, da je otrok tisto, kar delamo z njim. Če je torej kak posameznik agresiven, je zato, ker so bili starši do njega agresivni. In če ugotovijo, da niso bili, potem strokovnjaki radi rečejo, da je gotovo gledal nasilne risanke. A ljudje nismo zgolj odraz vzgojnih inputov, pomembno je, kaj z njimi naredimo, to pa je odvisno od našega libidinalnega ustroja.

Govorila sva o postavljanju meja. Kdaj in kako jih postaviti?

▶ Otrok mora imeti postavljene meje. Prav je, da jih krši. In prav je, da je za kršitev kaznovan. Medkulturno gledano se te meje postavljajo v obdobju od tretjega do šestega leta, ko se neha tolerirati, da je otrok 'majhen otrok', torej oseba, ki se ji dovoli kršiti socialna pravila in se je za to ne kaznuje. Ko otrok ne sme biti več kršitelj socialnih pravil, v to seveda ne privoli, saj je inteligenten in ve, da se mu doslej teh pravil ni bilo treba držati. Če opazujete majhne otroke, kjerkoli, pri Arapeših ali Slovencih, bodo delovali enako: med vsemi možnostmi, ki jih imajo, bodo izbrali tisto, ki je zanje osebno najbolj 'fajn'. Potem se otroku takšno ravnanje prepove, postavi se meja in otrok je ne upošteva. Ko pa otrok krši mejo, ga je treba kaznovati.

Zakaj?

▶ Ker s kaznijo dobi prvo ključno informacijo na svoji poti moralnega razvoja. Dobi informacijo, da je med 'ja' in 'ne' razlika. Otroku bo potem, to kažejo tudi medkulturne primerjave, dalj časa, kakšno leto in pol, preizkušal, ali je 'ne' res 'ne' (torej bo sistematično kršil prepovedi), in ugotavljal, kaj se mu splača. Empirično bo ugotovil, da kršitev prepovedi pomeni neugodje, kazen. Tako se mu oblikuje temeljni socialni kompas: 'ja' pomeni dovoljeno in ugodje, 'ne' pa prepoved in neugodje. Ko so meje ponotranjene, ko otrok osvoji konkretno zgodovinsko obliko Zakona (v naših zahodnih kulturah: ne laži, ne krađi itd.), se bo v njem vzpostavil notranji moralni sistem ali Ideal jaza, njegova notranja moralna vest. Kasneje se bo v imenu te vesti uprl vsem, ki ta ponotranjeni Zakon kršijo. Kdo so to? Najprej so to starši, potem socialne avtoritete. In ravno to je bil politični presežek tradicionalne vzgoje, ki jo je moderni Zahod odpravil. Izoblikovala je milijone posameznikov, ki so avtonomno

presojali, kaj je prav in kaj ni, in ki so se upirali. Ne morete imeti upornika, če ne obstaja oseba, ki ima merilo, v imenu katerega se upira. **Meje so pomembne, a ne vse enako. Pri katerih mejah naj starši vztrajajo, pri katerih pa ne?**

▶ Obstajajo tri res pomembna privilegirana področja, kjer je kazen, tudi fizična – ne govorim o tepežu, govorim o stisku roke ali kaj podobnega – zelo pomembna. Otroka moramo kaznovati takrat, ko skuša poškodovati sebe, ko skuša poškodovati druge (sem sodijo tudi živali, kar je treba pri Slovencih posebej poudariti) in ko nobena druga kazen ne zaleže. Gre za skrajne ukrepe. Če želite iz majhnega otroka narediti velikega otroka, morate, ko otrok krši meje, vztrajati in ga prisiliti, da jih upošteva. Ne smete najprej na primer reči 'Danes ne smeš spati pri meni', potem pa pride ponoči otrok k vam in mu to dovolite. Ne gre torej samo za to, da otroka učite konkretnih meja, učite ga principa 'da' in 'ne'. Ko rečete 'Igrače ne smeš

vreči na tla', je to v resnici res nepomembno, ampak če enkrat rečeš 'Ne smeš je vreči', pa jo otrok vseeno vrže, mora imeti to dejanje zanj negativno posledico. Ne gre torej za konkretna dejanja, ampak otroka učimo principa, kaj je dovoljeno in kaj nedovoljeno.

Kaj pa pojasnjevanje? Ne meči igrače po tleh, ker se bo umazala?

▶ Pojasnjevanje je pri tako majhnih otrocih nesmiselno.

Ali ne podcenjujete otrok? Nekateri že zelo zgodaj vedo, kaj je prav in kakaj ravno to.

▶ Res? Dveletnim otrokom danes mame govorijo: 'Srček, ne hodi k mami spat, ker se vrtiš, pa ne morem spati, me brčaš, zato ne delam dobro v službi, pa bom izgubila službo, pa ne bomo imeli dinarčkov za živeti.' Oprostite, dveletni otrok tega ne razume. Otroku po najbolj optimističnih modelih, ki jih danes otroci pogosto ne dosegajo več, šele v zgodnji adolescenci pride na raven abstraktnega mišljenja, torej mišljenja, ki mu omogoča

razumeti takšne argumentacije. Kako naj majhen otrok razume, kaj je elektrika, zakaj so električne vtičnice nevarne, če s tem že nima negativne izkušnje? Majhni otroci, pri katerih se vpeljuje Zakon, so na ravni konkretnega mišljenja. Pojasnjevanje je predmet kasnejših vzgojnih tehnik.

Je kasneje, v adolescenci, če so v družini že oblikovane pojasnjevalne tehnike med starši in otroki, lažje?

▶ Konflikt v adolescenci ne sme biti majhen. V adolescenci se otrok na Zahodu izpiše iz gospodstvenih razmerij do staršev in natančno to, na kar namigujete – namreč želja, da se adolescenca naredi za čim manj konfliktno –, je eden ključnih problemov sodobne socializacije. Točno to si želi kapital. Ne želi proizvodnje upornikov. Starši mi vedno govorijo, da jih otroci, če bodo vztrajali, ne bodo imeli radi. Zato se izogibajo konfliktom. A v času otrokovega odraščanja morata obstajati dve obdobji, ko otrok staršev nima rad: v otroštvu, ko se vpeljuje

Medkulturni podatki kažejo, da vzgojni sistemi, kjer je dominantna mati, onemogočajo upor, tam, kjer je dominanten oče, pa ga generirajo.

17

Zakon, in v adolescenci. Če me starši vprašajo, zakaj je njihov otrok postal narkoman, ko pa so se v družini tako lepo razumeli, bili so otrokovi najboljši prijatelji, jim rečem, da točno zato, saj ta otrok zaradi načina njihove vzgoje ni bil funkcionalno odrasel. Veste, kaj pravim svojim študentkam?

Slišal sem, da naj bi jim svetovali, kako izbrati pravega partnerja.

► Študentkam rečem, da ko se odločijo omisliti si otroka, morajo zanj najti funkcionalno odraslega očeta. In v šali rečem, da se to naredi tako, da ko gredo na prvi zmenek, naj pridejo tja smrdeče, umazane, tečne. Zakaj? Če bo moški neodrasel, si bo želel samo tisto, kar je zanj 'fajn' – torej bo šel na stranišče in ga ne bo nazaj. Če pa bo obsedel, ker bo mislil, da ne more kar iti, saj je prav, da ostane, ker je dekle pač povabil na zmenek, naj ga vprašajo, kako je bilo z očetom. Če jim pove, da je bil nasilnež, alkoholik, da ga nikoli ni bilo ali pa da je njegov najboljši prijatelj, naj same vstanejo in gredo. Otroci zato, da funkcionalno odrastejo, na Zahodu potrebujejo avtoritarnega očeta. Pri Trobriandcih pa avtoritarnega strica.

Da ne bo nesporazumov, kaj za vas pomeni avtoritarni oče?

► Avtoritarni oče je oseba, ki izpolnjuje več pogojev. Prvič, ima službo in v osmih urah toliko zasluži, da je lahko popoldne in zvečer doma ter gleda, kdaj otrok krši meje. Drugič, svoj prosti čas preživlja tudi doma, ne pa le v gostilni, na fitnesu, golfu ipd. Tretjič, ni alkoholik. Četrtič, ni nasilnež. Petič, ima idejo, da tudi moški vzgajajo otroke. In šestič, otroka kaznuje samo takrat, ko krši 'ne'. Res je, da sama zagovarjam kazni, a to ne pomeni, da zagovarjam očeta, ki maltretira družino. Vem pa, od kod izvira nesporazum v zvezi s tem mojim stališčem: tradicionalno se je pri Slovencih avtoriteta prakticala skozi nasilniškega očeta, kazni je bila surov tepež, kar pa ni kazni, ampak maltretiranje. Kazni je nekaj drugega: namreč vse tisto, kar za otroka ni 'fajn'. Dobra kazni je recimo to, da se neubogljivemu otroku za dalj časa vzame kaj, kar ima rad.

Potem nasprotje pretirane ljubezni v vzgoji ni sovraštvo, pač pa lenoba, neaktivna popustljiva vzgoja, izogibanje konfliktom, popuščanje?

► Sama ne bi rekla lenoba, rekla

bi princip 'fajn', tudi s strani staršev. Funkcionalna odraslost pomeni v vseh kulturah, da med 'fajn' in 'prav' izbereš prav. V vseh družbah in kulturah obstajajo majhni in veliki otroci. Majhni otroci so kršitelji socialnih pravil, veliki jih upoštevajo. Majhni otroci za kršitve niso kaznovani, ker seveda še ne morejo razumeti, kaj se od njih zahteva, veliki otroci pa naj bi bili. Majhni otroci se bodo odločili, da bodo kršili pravila, recimo spali v postelji staršev, ker je to zanje 'fajn', veliki pa tega, ker so za takšno vedenje že bili kaznovani in ker so ponotranjili prepoved, ne bodo več delali. Danes pa v potrošniških družbah živimo v družinah, kjer ne samo otroci, pač pa tudi njihovi starši raje izberejo 'fajn' kot 'prav'. Še posebej, če jim je ta 'fajn' ideološko prikazovan kot 'prav'. Imamo torej narcistične starše, kriminalizira se avtoriteta, kriminalizira se kazni in ostali so samo kršitelji socialnih pravil, ki vse življenje delujejo po sistemu 'fajn'. To so sodobni starši potrošniškega Zahoda. Reči 'ne' in vzdržati mejo je bistveno naporneje kot pa popustiti. Ne gre torej za lenobo, za izogibanje aktivni vzgoji, pač pa nekateri starši, navadno liberalni in izobraženi, iskreno mislijo, da je prav, če otrokom pustijo, da se imajo samo 'fajn'. Ti starši radi berejo knjižice o vzgoji, nasvete raznih strokovnjakov o prijateljstvu med otroki in starši in podobne neumnosti.

Oprostite, ampak ali niste tudi sami kot predavateljica del paranoidne starševske kulture, ki išče nasvete pri strokovnjakih, kako vzgajati otroke?

► Lahko tako trdite, a kadarkoli in kjerkoli že predavam, delam to zato, da rušim diskurz gospodstva. Dokler ga bom rušila, bom to delala.

Ste del terapevtske družbe?

► Osnovni cilj in učinek mojih predavanj nikakor ni potrjevanje terapevtskega diskurza, ampak njegovo razkrinkavanje kot nečesa, kar dejansko uničuje otroke v korist interesov kapitala in v škodo otrok in staršev. Dokler bodo moja predavanja imela ta učineke, po svojih merilih ne delujem nemoralno.

Dejali ste, da mora funkcionalno odrasel otrok ali pa tudi starejši človek upoštevati socialna pravila. Ali niso ta socialna pravila del potrošniške družbe? Kako jih preseči?

► Z načinom vzgoje. Če boste otroka vzgajali permissivno, bo pravila

upošteval tako, kot si to želi kapital: težil bo k ugodju, postal bo odvisnik od potrošniškega kapitalizma. Vedno, tudi pri vase orientiranem tipu človeka, so socialna pravila instanca konformnosti, upiranje socialnim pravilom pa instanca nekonformnosti. Torej je treba otroka socializirati tako, da bo pravila jemal tako zares, da se bo v imenu pravil upiral konkretnim socialnim praksam. Kadar pa ga vzgojite tako, da pravil nima, se nima v imenu česa upirati. Otrok, ki nima avtoritarnega očeta oziroma nekoga, ki bi opravil t. i. očetovsko funkcijo (tj. funkcijo vpeljave Zakona), doživi poškodbe, ki mu onemogočajo, da bi funkcionalno odrasel. Pravi problem slovenskih moških je na primer, da niso bili socializirani ob pomoči avtoritarnega očeta. Ne mislim na pijanca in nasilneža, takšni so že bili, polno je bilo nasilnih alkoholikov, mislim avtoritarnega na način, kot sem pojasnila že prej. Takšen moški, ko bo odrasel, ne bo znal izbrati 'prav', ampak bo delal, kar je zanj 'fajn'. Torej se bo napil, prišel domov, namlatil ženo in posilil svojo petletno hčerko. To je tradicionalni obrazec, že France je bil rezultat takšne socializacije, ki jo je seveda tudi sam praktical, pa tudi Ivan ...

Posplošujete, niso vsi otroci odrasli brez očetovske figure.

► Ne vsi, ampak večina. Problem je v tem, da je slovenski tradicionalni vzgojni vzorec takšen, da socializacija poteka z odsotnimi očeti, vse je delala velika cankarjanska mati, ki se ji je otrok bistveno težje uprl kot očetu. In Slovenci v zgodovini res niso bili kakšni posebni uporniki, mar ne? Tudi medkulturni podatki kažejo, da vzgojni sistemi, kjer je dominantna mati, onemogočajo upor, tam, kjer je dominanten oče, pa ga generirajo. Naši Predslovenci so bili reveži. Živel so na slabi zemlji, odvisni so bili od poljedelstva in razvil se je tradicionalni preživitveni sistem, dobro opisan v slovenski literaturi: mama z otroki je bila doma, oče je hodil naokoli in služil za preživetje. Ko je otrok kršil pravila, ni bilo očeta, da bi ga kaznoval. Zato je praviloma mama skupaj z vrstniško skupino vpeljevala avtoriteto, kazni, Zakon. To pa za otroka ni idealna pot, saj vodi v heteronorno vest, odvisno od mnenja drugega in vodeno s strahom, ne z dolžnostjo.

Kako to mislite?

► Poznate koncept dvotirne vzgoje? Kadar ima otrok tradicionalno dvotirno vzgojo, dobro ve, da če želi dobiti kaj od matere, jo mora čustveno izseljevati (prakticirati princip 'fajn'), na očeta pa to ne bo delovalo, saj bo pri njem moral najprej narediti, kar hoče oče (torej prakticirati princip 'prav'), šele potem bo morebiti dobil nagrado. Če želi torej punčka od mame barbiko, bo tulila in govorila, da jo boli trebušček, če pa jo bo želela dobiti od očeta, bo recimo prej pospravila svojo sobo. Otrok pri takšnem dvotirnem tipu vzgoje razvije občutek, da obvlada položaj, da ve, kaj je treba narediti, lahko je samozavesten, lahko se zanese nase. Kadar pa oba principa pokrije mati, se otrok znajde v težavni situaciji, saj ko vidi mamo, ne ve, kako naj deluje: po principu 'fajn' ali po principu 'prav'. To je razumljivo, marsikatero njegovo idejo imam za povsem zgrešeno, a v nekaterih stvareh je imel prav. Jasno, saj je vse življenje gledal funkcionalno neodrasle moške, ki zaradi odsotnosti očeta niso nikoli odrasli.

Da si bova na jasnem, ne mislite samo na očeta, to vloga lahko v družinah opravi tudi kdo drug, starejši brat, dedek, kdorkoli ...

► Seveda, kot sem rekla, gre za nekoga, ki realizira funkcijo avtoritete, ne za konkretno osebo očeta. Zgodovinska odsotnost te figure je v Sloveniji postala standard normalnosti: danes se očetom, četudi so doma, sploh ne zdi, da bi morali vzgajati otroke. Ali pa da bi vpljali kazni, avtoriteto, Zakon. S slovenskimi moškimi je torej generalno narobe to, da niso mogli odrasti, ker niso imeli avtoritarnega očeta, to je seveda generalno narobe tudi s slovenskimi ženskami.

Podobno je govoril tudi župan Ribnice, pravih moških naj ne bi bilo več, ujeli so se v pasti, ki so jim jih nastavile ženske, te pa posegajo po avtoriteti in oblasti.

► Ne vem, kaj govori župan Ribnice. Postavlja pa se vprašanje, kaj je standard normalnosti v zahodnih potrošniških družbah. To je nemoški. Kot je standard ženske normalnosti v zahodnih potrošniških družbah neženska. Radikalno smo redefinirali vloge in podobe obeh spolov. Če danes najdete moškega, ki v družini opravlja očetovsko funkcijo, bodo vsi rekli, da je ma-

Postavlja se vprašanje, kaj je standard normalnosti v zahodnih potrošniških družbah. To je nemoški. Kot je standard ženske normalnosti v zahodnih potrošniških družbah neženska.

čist. Ponavljam, ne gre samo za problem slovenskih moških, otrok potrebuje funkcionalno odraslo mamo in funkcionalno odraslega očeta. Ni nujno, da v različnih telesnih oblikah.

Ali različnega spola.

► Seveda ne. Pri Neurih to delo lahko opravita dve ženski. Zato homoseksualni starši ne bi bili problem, če bi opravili obe funkciji, eden materinsko in drugi očeto-vsko, če bi torej prakticirali dvotirno vzgojo, avtoriteto, kazni in podobno. A to je že nekaj, česar Slovenci ne razumejo. Je pa res, da telesna različnost to razlikovanje skozi otroške oči olajša. Ko pridejo študenti na moja predavanja, jim rečem, da me ne smejo gledati kot žensko. Študenti mislijo, da bo pri meni zaradi ženskega telesa čustveno izsiljevanje delovalo. Tako pridejo na izpite in govorijo, da se slabo počutijo, da so nesrečno zaljubljeni itd. Morda so res, a sama moram oceniti njihovo znanje. Morate vedeti, da so se sedanje generacije skozi vse šolsko obdobje socializirale v duhu, da lahko vedno zahtevajo, kar je 'fajn', da je to legitimna zahteva, socializirale so se v duhu, da je šola prijazna, da se šola prilagaja njihovem ugodju, da se lahko znebijo preveč zahtevnih učiteljev.

Zelo malo učiteljev je izgubilo službo, ker bi bili prezahtevni.

► Poznam veliko takšnih, tudi sebe, ki so jih problematizirali, vedno v imenu tega, da se imajo učenci, dijaki ali študenti 'fajn'. Ne poznam primera, pa sem bila na okoli 220 šolah, da bi starši podpisovali petico, naj odstranijo nekega učitelja, ker otrok ne nauči dovolj. Veliko pa jih je podpisovalo peticije, naj se odstrani učitelj, ki za njihove otroke ni 'fajn'. Da se razumemo: nič ni narobe s prijaznostjo do otrok, teža je, če je prijaznost isto kot vladavina njihovega 'fajn'.

Prej ste govorili, kaj vse je narobe s slovenskimi moškimi, znana je vaša teza, da slovenski moški niso funkcionalno odrasli, ker naj ne bi služili v JLA. Jo lahko pojasnite?

► Odhod v JLA je bil nekoč obred iniciacije v funkcionalno odraslost. Kot sem že rekla, v vseh družbah in kulturah, razen v sodobnih potrošniških, funkcionalno odrasel ne postane samo z dopolnjenostjo starostjo. V neevropskih družbah so dobro vedeli, da do družbene moči,

do žene, lastnine, otrok in orožja ne smejo priti tisti, ki niso funkcionalno odrasli, saj je tveganje preveliko. Zato so tiste, ki so dosegli telesno odraslost, preverili, ali so dosegli tudi funkcionalno odraslost. Temu so bili namenjeni obredi iniciacije, v katerih so mlade tudi telesno mučili. Zahodnjaki tega nasilja dolgo niso razumeli. A gre za logično rešitev: če nekoga postaviš v težek položaj, v katerem mu ni 'fajn', se pokaže, kako se tak posameznik odloča, ko mu gre res za nohte: po logiki 'prav' ali po logiki 'fajn'.

Pač rituali prehoda, rituali kot vsaki rituali.

► Ni res, rituali imajo zelo različne cilje. Pri obredih iniciacije pa je vedno šlo za preverjanje funkcionalne odraslosti. Mladeniče so na primer obesili za trnke na drevo in gledali, kaj bodo izbrali. Če so popustili, niso postali bojevniki, niso smeli imeti žena in otrok. Tisti, ki je trpel, je praktično dokazal, da je funkcionalno odrasel. Zadnji obred iniciacije za mladeniče na našem geografskem območju je bilo služenje v JLA. Torej, ko je vojska slovenske fante nekoč odpeljala stran od mamic in jih poslala v Bilečo, ko so jih zaprli v kasarno in ko so jih telesno maltretirali, so se ti fantje preizkušali. Ukinitvev iniciacijskih obredov, ki so povezani s trpljenjem, se v zahodnih družbah ujema z vpljavo narcistične socializacije in s proizvajanjem funkcionalno neodraslih posameznikov.

Pa morajo mladostniki res fizično trpeti? Kaj pa stresi, pritiski, boj za ocene, matura, iskanje zaposlitve, razočaranja? Mladi imajo tudi danes neke oblike zorenja, neke preizkušnje.

► To je brez zveze, matura traja nekaj dni, vsak dan le nekaj ur. Pri obredih iniciacije gre za to, da družba v praksi preveri, ali posameznik v položaju skrajnega in dolgotrajnega telesnega nelagodja izbere 'prav'. Česa takega maturanti na maturi ne dokazujejo. Dokazujejo vse kaj drugega: učenje za cilj, spretnost pri prepisovanju in goljufanju ipd.

Kaj pa ženske, one niso služile v JLA?

► Medkulturno je obredov iniciacije za dekleta bistveno manj kot za mladeniče. Razlog: ženske trpijo pri porodu, to je njihov obred iniciacije, to je njihovo fizično trpljenje, pri katerem se naučijo, da nimajo

druge možnosti, kot da izberejo, kar je prav.

OK, ampak ta obred ni proizvajal funkcionalne odraslosti.

► Seveda ne, noben obred iniciacije funkcionalne odraslosti ne proizvajajo, jo le preverja. Lahko pa obredi iniciacije realizirajo kakšno korekcijo. Služenje v JLA je bilo obred iniciacije, v okviru katerega se je preizkušalo, kdo je funkcionalno odrasel in kdo ni. Lahko pa je koga, ki je bil vsaj deloma funkcionalno odrasel, prisilil, da je v tej odraslosti naredil kak korak naprej, saj se v JLA funkcionalna neodraslost nikakor ni splačala, in ker je ta izkušnja trajala leto ali dve, je lahko imela pri posamezniku nekatere posledice. Danes pravih obredov iniciacije v zahodnih družbah ni, in to zato, ker kvarijo scenarij potrošniškega kapitalizma. Če bi takšni obredi še obstajali, bi soustvarjali avtonomne posameznike, to pa je zadnja stvar, ki si je kapital želi. Danes želi tudi vedno več žensk rojevati brez bolečin. Kapital pač želi, da vsi kadar koli in čim večkrat izberejo 'fajn'. To je matrica sodobnega potrošništva. Sodobni kapitalizem nas razume kot enote potrošnje, ki smo na svetu zato, da trošimo. Misliše, da multinacionalke potrebujejo Slovenijo zato, da proizvajajo? Nikakor, v nas vidijo potrošne enote. In nas vzdržujejo kot potrošne enote. Čez čas bodo vpeljali tudi univerzalni temeljni dohodek, da bomo to ostali.

Ste upornica?

► Igor Lukšič je nekoč o meni dejal, da sem konfliktna. Sama sebe sicer ne dojemam kot konfliktno, a objektivno ima Lukšič prav. V družbenih razmerjih sem konfliktna. Zakaj? Ker naredim, kar mi narekuje vest, ne kar mi narekujejo drugi ali institucija.

Kaj pa, če je problem tudi pri vas? Imeli ste težave na ljubljanski filozofski fakulteti, na fakulteti za družbene vede, tudi na mariborski univerzi, imate težave s habilitacijami. Ste na znanstvenem področju v zadnjih desetih letih naredili kaj prelo-mnega?

► Glede težav s habilitacijami: na univerzah delam že 31 let in teža-ve sem imela le pri zadnji habilitaciji, in to dokler so moje delo ocenjevali 'kolegi' z dveh fakultet, ki bi na mojem mestu želeli videti nekoga drugega. Ko je bila komisija mednarodna, torej nevtralna,

težav ni bilo. Zanimivo, a ne? Je pa res, da sem bila znanstveno manj aktivna, kot bi menda lahko bila in kot bi sama želela biti. Razlog: 25 let imam hčerko s cerebralno paralizom, v zadnjih desetih letih sem imela raka, hči pa je imela prometno nesrečo, po kateri je končala na invalidskem vozičku. V tej situaciji sem naredila, kar je bilo 'prav': pozdravila sebe in pomagala hčerki, da je spet shodila, dosegla vsaj del učnih sposobnosti, ki jih je imela pred nesrečo, in da je končala gimnazijo. Po mojem je to pomembnejše kot nekaj znanstvenih člankov ali knjiga. No, in sedaj lahko končno spet delam. Letos bo pri študentski založbi izšla moja knjiga o antropološki analizi postsocialističnih zmot v Sloveniji *Zablode socializma*, v pripravi pa je tudi knjiga o mojih predavanjih o partnerstvu in starševstvu. Nato bom pisala le še v angleščini. V Sloveniji se namreč nobena knjiga, nobeno delo, noben znanstveni članek ne oceni po tem, kako dober je, ampak po tem, kdo je avtor, v katero socialno mrežo sodi.

Pa še nekaj o tem, zakaj imam na fakultetah težave. Veste, na fakultetah obstajajo ljudje, ki divje privatizirajo fakultete, ki divje privatizirajo programe, ki falsificirajo zgodovinske tradicije in zgodovinska dejstva, ki ne preberejo izdelkov svojih študentov, pa jih vseeno ocenijo, ki si dajo plačati predavanja, ki jih nikoli niso imeli, ki izplačujejo svojim družinskim članom najrazličnejše usluge, svetovanje, službene poti itd. na načine, ki so sporni, in še polno je tega – s takšnimi ljudmi imam konflikte. Nekoč mi je neka oseba, ki ni želela biti več na mestu dekana, rekla, da te funkcije ne bo več opravljala, ker so na univerzah ekstremno pametni ljudje, ki vsaj nekateri, to ekstremno pamet uporabljajo za slabe stvari. Tudi moja mama, ki je bila dolga leta glavna medicinska sestra, je nekoč dejala, da je bila razlika med strežnicami in zdravniki ta, da so se strežnice vedno sprle odkrito, zdravniki pa so svojo inteligenco uporabljali za to, da so zahrbtno škodili nasprotnikom. Sama se ves čas po svojih najboljših močeh trudim, da se postavljam po robu opisanim praksam, kar pa seveda proizvajajo sovražnike. A to rade volje kupim. Na takšne sovražnike sem celo ponosna. X

(Re)organizirajte se.

Zaženite svoj posel na polno že danes in poskrbite za informacijsko tehnologijo v podjetju brez visokih začetnih stroškov!

Si.mobilove Poslovne rešitve

- > na enem mestu
- > brez začetnih stroškov
- > najem, ne nakup
- > brezplačna podpora 24/7
- > prihranek časa in denarja

Popolna pisarna

Poslovne rešitve so na voljo le pravnim osebam in samostojnim podjetnikom posameznikom. Za uporabo poslovnih rešitev je treba izpolnjevati določene minimalne tehnične pogoje in nato skleniti pogodbo z družbo Si.mobil, d. d. Za uporabo poslovnih rešitev veljajo Splošni in Posebni pogoji, s katerimi se mora stranka predhodno seznaniti in strinjati. Več informacij na www.simobil.si/popolnapisarna na številki 040 40 40 40 in na Si.mobilovih prodajnih mestih. Si.mobil, d. d., Smartinska c. 134b, SI-1000 Ljubljana.

simobil.si

Dr. Peter Kraljič

Eden najuglednejših slovenskih in evropskih menedžerjev ostro o slovenskem političnem kadrovanju, o prodaji državnega premoženja, celo o vračanju starih komunističnih metod. In o tem, zakaj bi Slovenija morala postati Danska, z vsemi kolhozi in multinacionalkami vred.

Borut Mekina, foto Borut Peterlin

Dr. Peter Kraljič (73) je bil dolgoletni direktor v svetovalni družbi McKinsey. Svetoval je vladam po Evropi in velikim podjetjem po svetu, bil je pobudnik ustanovitve poslovne šole EIDC Bled, je član nadzornega sveta Gorenja, član nadzornega odbora največje ruske jeklarske družbe Severstal, bil pa je tudi v komisiji za prestrukturiranje nemške zvezne agencije za delo. Po izobrazbi je metalurg z ljubljansko diplomom, hanovrskim doktoratom in MBA-nazivom prestižne francoske ustanove INSEAD. Znanstvene in strokovne članke je pisal za Harvard Business Review, Manager Magazine, Le Figaro Economie, Columbia Journal of Business in druge. Živi v Londonu, vmes pa je ves čas na raziskovalno-svetovalnih poteh.

Ste eden najuglednejših slovenskih menedžerjev, pripadate tako rekoč vrsti, ki je na robu izumrtja.

► Zadnji gotovo nisem, me pa žalosti, kar se dogaja v Sloveniji. Žal ne vzgajamo dovolj novih, dobrih menedžerjev. Dobre stare pa pogosto politično odstavljamo.

Se vam zdi, da smo bili tudi mediji v zadnjih letih malce preveč zahtevni ali kritični?

► Res je krivično, če koga po nedolžnem obsodiš, a pri nas je vendarle problem obrnjen: še vedno nismo obsodili tistih, ki so krivi. Krivi so tudi, če so šli preveč hitro v razvoj in če so podcenili tveganja, politiki pa so to dopuščali. Zaradi takšnih političnih napak danes ne propadajo samo podjetja, ampak tudi cele države. Če omenim samo Grčijo.

Vzemimo primer Bineta Kordeža, nekoč menedžerja leta, ki sedaj poudarja, da je bilo v nekem času dovolj par telefonskih klicev, pa je dobil 100 milijonov bančnih kreditov. Je kriv?

► V tem primeru sta krivi obe strani. Gospod Kordež je precej časa zelo dobro vodil Merkur, na koncu pa ni več ravnal kot skrbni gospodar. Na drugi strani so bile banke. Če so mu dajale denar, ne da bi razumele, kaj je zadaj in kje so tveganja, potem tudi banke niso ravnale, kot ravnajo skrbni bankirji. Pri nas se je pogosto zgodilo, da sta se dva slaba gospodarja na tak način ujela. To je seveda kritika, čeprav sam o teh nekoč pomembnih slovenskih menedžerjih menim, da so kot ljudje precej dosegli, da jim je marsikaj uspelo in da so jim mnogi tudi zavidali. Njihova napaka je seveda bila, da so prekoračili razumne meje. A ta film se je odvil v konte-

V Nemčiji in v Franciji, kjer sem največ delal, veliko bolj kot v Sloveniji priznajo vaše delo in ne gledajo toliko na vašo narodnost ali politično pripadnost.

22

kstu krize in nekaterih političnih odločitev. Spomnite se samo prodaje Mercatorja. Ta tragedija torej ni predvsem menedžerska, ampak je tudi tragedija politike. K sreči večina podjetij pri nas in po svetu v tej krizi ni propadla. Kar morda pomeni, da je dobrih menedžerjev vseeno več, kot je slabih.

Kako pa dobimo dobre menedžerje?

► Dobri menedžerji so kombinacija znanja in izkušenj. Nemški generalni direktorji ponavadi izhajajo iz stroke in iz lastnih podjetij. V večjih podjetjih se zaposliš morda kot mlad ekonomist ali tehnik, nato pa te vodijo skozi različne stopnje razvoja. Iz tega nabora potem izberejo najboljše ljudi. Pri nas imamo podjetja, ki so obdržala kontinuiteto vodstva in še vedno dobro poslušajo. Krka je imela v vsem obdobju samo štiri generalne direktorje, podobno tudi Gorenje. Zakaj v drugih podjetjih ni tako, predvsem v tistih, ki so pretežno v državni lasti? Zato, ker se politika vmešava v vodenje in ne razume razlike med lastništvom in vodenjem. Najbolj žalosten primer so Slovenske železnice. V zadnjih sedmih ali osmih letih so imele skoraj prav toliko generalnih direktorjev. Kako voditi eno podjetje, ki je potrebno sanacije, če vsakega pol leta menjate vodjo? Nemogoče. Nemške železnice imajo dobiček, naše pa delajo izgubo. Podoben primer je tudi NLB. Bistveni element tega problema je, še enkrat, politika, ki postavlja vodstva po principu stihije in zanemarja pravila dobrega korporativnega upravljanja.

Ste mednarodno uveljavljen menedžer. Kako ste se pravzaprav pristali v tujini?

► Iz Slovenije sem odšel leta 1965. Verjetno veste, kakšne so bile tedaj razmere. Če ste si želeli kariere, ste morali imeti za to primerne moralno-politične kvalifikacije. Teh pa nisem imel, ker nisem bil ali hotel postati član partije. Zato sem se odločil, da grem v tujino. Tedanja oblast je namreč mojemu očetu že drugič po vojni vzela ali ukradla premoženje. Prvič je bilo to leta 1946. Pred vojno je bil podjetnik, imel je avtomehanično delavnico, v kateri je delalo okrog 100 ljudi. Potem je bil partizan, nato je bil ujet in zaprt v Gonarsu in nato v Dachau. A ko je prišel domov, so ga spet zaprli, ker je bil podjetnik. Tožilci so celo predlagali smrtno kazen, a je bil sodnik vendarle toliko uvideven, da je kot

olajševalne okoliščine upošteval njegovo partizanstvo in ujetništvo. Tako je dobil 20 let zapora, odslužil pa jih je šest ali sedem. Ko je prišel ven, je začel na novo. Zame je začel pripravljati livarno, ker sem se odločil za študij metalurgije. A so mu nato vzeli še to, češ da ni livar, jaz pa da še nimam diplome. Tako sem se odločil za odhod v tujino. Lahko sem izbiral med tem, ali trpeti v domovini ali uspeti v tujini.

Številni ljudje s takšno preteklostjo so kasneje zapadli revanšizmu. Vi pa, se mi zdi, ne čutite potrebe po maščevanju.

► Zakaj bi, maščevalni ljudje so slabici. Tudi moj oče ni čutil nobenega sovraštva. Celo Nemcev ni sovražil, čeprav je skoraj umrl v Dachau. Ponavljal je, da so imeli Nemci slabo vodstvo, in če ugotoviš, da ima neka dežela ali podjetje slabo vodstvo, se mu upiraj, me je učil. Zaradi tega se tudi sam včasih javno oglasim, ko vidim, da naše politično vodstvo dela stvari, ki niso v interesu Slovenije. Do njih ne čutim sovraštva, kvečjemu pomilovanje. Vidim namreč, da v Nemčiji in v Franciji, kjer sem največ delal, veliko bolj kot v Sloveniji priznajo vaše delo in ne gledajo toliko na vašo narodnost ali politično pripadnost. Če uspeš, potem to priznajo in te spoštujejo. Mi pa smo napačno spolitizirani, smo razcepljen narod in drug drugemu zavdamo. Namesto da bi bili enotni kot narod, si mečemo polena pod noge in se delimo na naše in vaše. Čista groza je, da to kolektivno dopuščamo.

Še nekaj lahko opazimo. Mnogi, ki se vračajo kot uspešni poslovneži iz tujine, poskušajo pridigati o pomenu trga. Vi pa pogosto poudarite, kako pomembna je država.

► Trg je seveda pomemben, ampak država je še vedno ključna. Ker je država prva, ki postavi ekonomske okvire in ki mora vplivati na razvoj ustreznega podjetniškega okolja. Poglejte, kaj je storil Singapur v zadnjih 20 letih. Čeprav so države danes v marsičem omejene z mednarodnimi pravili, imajo še vedno možnost, da ustvarjajo na širši ravni ekonomske parametre, ki omogočajo, da naše regije cvetijo, da naši sektorji uspevajo in da uspevajo naša podjetja in s tem vsa skupnost. Ali se naj država popolnoma umakne iz državne lastnine, je v resnici vprašanje drugotnega pomena. Imate vrsto razvitih držav, ki še ve-

dno negujejo državno lastnino in ki se znajo pri tem obnašati kot dobri gospodarji in dobri lastniki. Francozi imajo vrsto podjetij v državni lasti. Za njih pa skrbijo profesionalci v nadzornih svetih. In profesionalci v upravi. Ta podjetja so danes med najbolj uspešnimi na svetu. Pri nas pa je problem, da še tista podjetja, ki jih imamo v državni lasti, zamorimo s tem, da postavljamo ljudi po političnih pravilih in po izboru strank. Kar poglejte zadnje kadrovske odločitve v gospodarstvu. Pomembno je, da prihaja eden iz Dolenskega, pomembno je, da je drugi iz SLS in tako naprej, oba pa verjetno nimata pojma o globalni ekonomiji. Naš problem je, da se država zaradi strankarskih interesov ne obnaša kot dobra lastnica. Sedaj slišim, da se Janševa in Virantova stranka pripravata, kateri od njiju pripada Telekom. To je sramota. Telekom ni last ene stranke, ampak je last države. Treba je skrbeti le za to, da ima Telekom čim bolj kompetentno nadzorni svet in upravo.

Katera francoska podjetja ste imeli v mislih?

► Mnoge francoske banke so bile v državni lasti in so bile sprva izredno slabo vodene, ker so politične stranke tja kadrovale svoje politične ljubljence. Čim pa so tja postavili profesionalce, se je stanje spremenilo. Isto velja za njihovo železarsko industrijo. Ko so tja postavili profesionalce, je njihova industrija postala najbolj konkurenčna v Evropi. Ampak Francozi imajo elitne šole, na katerih šolajo menedžerje, ki jih potem selijo med gospodarstvom, državno administracijo in vlado, zato da razumejo sodelovanje med vlado in gospodarstvom in da delajo v dobro Francije. Ne glede na politično pripadnost.

Zdi se, da smo v Sloveniji nad tem že obupali. Zdaj je začelo prevladovati stališče, da če že ne znamo normalno upravljati svojih podjetij, pa jih prodajmo. Je to rešitev?

► To je rešitev. Le da je to napačna rešitev. Nobena slovenska vlada ni postavila koncepta našega gospodarstva. Ni jasno, katera podjetja naj ostanejo v državni lasti, ker so lahko nosilci slovenskega razvoja, in katera podjetja se lahko prodajo, da bomo prišli do novega denarja, znanja ali tehnologije. Vsaka država potrebuje mešanico podjetij, ki so lahko tudi v državni lasti, ki so mednarodno konkurenčna in ki so lahko

nosilci razvoja in ustvarjanja novih delovnih mest. Lep primer tega sta nemški zvezni državi Bavarska in Baden - Württemberg. V teh dveh deželah imate celo vrsto malih, srednjih podjetij in velikih multinacionalk, kot so Bosch, Mercedes ali Siemens, ki uspevajo v tej mešanici sinergij. Ti zvezni državi imata najmanjšo brezposelnost. Podjetja so dobro, profesionalno vodena. Za recept ni odvisen od velikosti držav. Uspeva tudi v majhnih okoljih. Poglejte Dansko, ki ima pet milijonov prebivalcev in celo vrsto izredno uspešnih in mednarodno vodilnih podjetij.

Danska ima celo državne multinacionalke.

► Seveda. Imajo Maersk, največje podjetje, ki se ukvarja s kontejnersko logistiko, imajo Novo Nordisk, vodilno farmacevtsko podjetje s pet do šest milijard evrov prometa na leto. Tam je Arla. To so danske kmečke zadruga, v katere so se združile njihove mlekarne. Imajo sedem milijard evrov prometa na leto in izredno velik tržni delež v Angliji in Nemčiji ter delno tudi v vzhodni Evropi.

Sliši se precej komunistično. Gre za kolhoze?

► Ja, Arla je nekakšen kolhoz. Saj je Danska tudi ena najbolj socialnih držav na svetu, ki pa je hkrati tudi zelo konkurenčno usmerjena in je vedno med prvimi desetimi na svetu. Zakaj tega Slovenija ne bi mogla narediti?

No, če se primerjamo z drugimi socialističnimi državami, smo s slovenskim gradualizmom vendarle razmeroma veliko dosegli.

► To je res, Slovenija je veliko dosegla, a lahko bi še več. Gradualizem na začetku ni bil slab, a potem nismo znali iz gradualizma prestaviti v višjo prestavo. Dokler smo imeli pred seboj jasen cilj: vstop v EU in evro, smo uspešno delovali. Čim smo prišli v EU, pa smo se izgubili. Naš novi cilj bi moral biti konkurenčnost našega gospodarstva. Ko sta razpadli Sovjetska zveza in Jugoslavija, je bila Slovenija najbolj razvita država v tem delu sveta, zdaj pa nas mnogi prehitevajo. Baltske države so bolj konkurenčne, bolj uspešna je tudi Poljska, pa Češka. Se pravi, da smo svojo prednost izgubili. Pa tista velika izjava prve Janševe vlade, da bomo svetilnik Evrope! Zakaj ga ni prižgal? Mi moramo sedaj rešiti kvadraturu kroga. Z grobimi

rezi smo privarčevali 800 milijonov evrov, moramo pa dobiti še enkrat toliko, da uravnotežimo finance, ker je naš primanjkljaj 6,4 odstotka, za kar potrebujemo 1,6 milijarde evrov. To lahko dosežemo le z rastjo, a rast bo letos in naslednje leto negativna. Imamo 110.000 brezposelnih, ustvariti moramo torej najmanj 60.000 delovnih mest. Ali naši politiki sploh razumejo, kaj pomeni novih 60.000 delovnih mest? Po konkurenčnosti smo na 51. mestu, morali pa bi biti na 15. Narediti moramo koncept Slovenije 2020, kot je to naredil kancler Gerhard Schröder pred 10 leti. Če bo Janša s tem uspel, je državnik, sicer pa bo samo politik, ki bo pač malo krpal luknje.

Pred desetimi leti, leta 2002, ste bili član te Schröderjeve komisije. Kako ste opravili tisto delo?

► Schröder je sestavil 16-člansko komisijo. V njej so bili zastopani nemški obrtniki, nemška mala in srednja podjetja, regije, velika podjetja, sindikati, tam sta bila dva profesorja in dva zastopnika z dveh ministrstev ter jaz kot edini tujec. Ključno je bilo, da smo pripravili celovit koncept, ki je bil nato soglasno sprejet. Sindikati so imeli sprva čisto druga stališča kot zastopniki delodajalcev. A smo vedno dosegli učinkovit kompromis. Uresničitev reform je trajala potem tri do štiri leta. Tako so ustvarili več kot dva milijona delovnih mest. Zanimivo je, da me za kak tak nasvet, kot je to storil Gerhard Schröder, ni vprašal še nobeden od slovenskih politikov. Lahko si predstavljam, zakaj ne. Tedaj smo namreč sprejeli rešitve, ki so bile v marsičem celo v nasprotju z interesi Schröderjeve stranke. Kdo bo to storil v Sloveniji? Zaradi tega je on tudi izgubil na volitvah, a Nemčiji so se produktivnost, konkurenčnost in zaposlenost dvignile. Sedaj pa so Nemci še enkrat na razpotju. Kar trenutno dela Merklova, je za stabilizacijo Evrope dobro, mora pa razviti nov koncept Nemčije 2020, ker ta država ne more sama nositi bremena Evrope, saj se je začelo prebivalstvo upirati. Eden pomembnih procesov je, da Nemci sedaj zavestno spreminjajo strukturo svojega izvoza. Vedno več izvažajo v tako imenovane države BRIC, zato da bodo manj odvisni od evropskega trga. In ko bodo enkrat to odvisnost zmanjšali, bi lahko tudi Nemčija sama izstopila iz evroobmočja, ker ga ne bo več potrebovala. To si je sicer težko predstavljati, a je treba pomisliti tudi na to.

Radi se zgledujete po Nemčiji, nič pa niste omenili Amerike.

► Amerika nam je vedno lahko za vzor pri inovativnosti ali podjetnosti. Njihove podjetniške miselnosti in njihovih delovnih navad v Evropi ni dovolj. Imajo ta pristop, da je vse mogoče. Če kdo izgubi delo, se ne pritožuje in ne čaka na državo, ampak išče delo, četudi tri tisoč kilo-

metrov stran. Imajo pa seveda druge težave, če recimo samo pomislite, kako so se obnašali njihovi bankirji, ki so pahnili svet v krizo. Ampak Američani so se tudi najhitreje odzvali, globoko zarezali v problem in našli prave odgovore. Zato ameriško gospodarstvo ponovno raste.

Ne samo, da vas ta vlada ni vključila v nobeno reformno komisijo. Precej grobo so vas na začetku leta tudi odstavili iz nadzornega sveta SID banke. Kako se je to zgodilo?

► Klical me je predsednik uprave banke gospod Svilar in mi rekel, da smo odstavljeni. Dva tedna kasneje sem dobil neko kratko obvestilo o odstavitvi, ki ga je podpisal generalni sekretar vlade Božo Predalič. Z mano ni nihče govoril, nihče mi ni pojasnil razlogov. Ta poteza je bila tudi nezakonita, ker bi nas lahko odstavila le skupščina ali AUKN. Bistveno pa je, da je Pahorjeva vlada v SID banko zavestno postavila strokovni nadzorni svet, ki pa tej novi vladi očitno ni ustrežal, ker smo razumeli SID kot razvojno in ne kot sanacijsko banko. Zato pravim, da je bilo to pravo komunistično kadrovanje, odločitev res neodgovornega lastnika, brez pojasnil in s tem brez vljudnosti. Pravzaprav nad tem niti nisem bil tako presenečen, ker se je Janša naučil takšnega ravnanja v mladosti, ko se je šolal kot komunist.

Kaj pa, če z vami niso bili zadovoljni? Ste morda naredili kakšno napako?

► Edina razlaga, ki sem jo slišal, je bilo pojasnilo finančnega ministra Janeza Šušteršiča, ki je dejal, da to ni bila politična odločitev, razlog naj bi bil zgolj v tem, da si želi imeti vlada večji vpliv. Če je res rekel, da to ni bila politična odločitev, ampak zgolj želja po večjem vplivu, je to prvovrstni oksimoron – bistroumni nesmisel. Če želi imeti vlada večji vpliv in prevzeti odgovornost za vodenje državnih podjetij kot skrbna lastnica, je to lahko njen legitimni cilj. Ampak ali je res prevzemanje odgovornosti v tem, da strokovni nadzorni svet zamenjaš s političnim? To težko razumem. Upam, da je ta novi nadzorni svet bolj kompetenten, kot smo bili mi. Sam imam 40 let izkušenj na zahodu, kar očitno ni dovolj. Poleg mene je sodeloval še drug strokovnjak, vrhunski investicijski bankir iz Londona, en podjetnik in tako naprej. Po odstavitvi sem zato pisal vladi, da sem ji hvaležen za odstavitev. Če so nas nadomestili z boljšimi, potem lahko vladi samo čestitam. Zgolj za to gre. Upam, da so res postavili boljše kadre. Sam naših naslednikov ne poznam, vem zgolj, da eden od njih prihaja iz Moravskih Toplic in ima potemtakem po strankarski liniji gotovo vse kvalifikacije.

Za kaj, za odkrivanje tople vode?

► (Smeh)

Mislite, da sta minister Žerjav in Šušteršič pametna ministra?

► Če je Žerjav pameten gospodarski minister? Moj odgovor je, da je gotovo pameten. Če je pa tudi gospodarski, pa bo moral še dokazati. In isto velja za Šušteršiča. Morala bosta dokazati, kaj znata, kajti njuna resorja sta ključna za izhod iz naše krize.

Ali pa bosta samo prodajala?

► Prodajati je seveda izredno lahko, vprašanje je samo, kaj, komu in kako. Sam sem še v osemdesetih za predsednika vlade Šinigoja delal primerjavo slovenskih železarn z avstrijskimi. Tedaj je bilo slovensko železarstvo v mnogo boljšem stanju kot pri sosedih. A v Avstriji so industrijo v dveh letih potem povsem sanirali in tisti dve podjetji sta postali eni najboljših na svetu, vredni okrog 10 milijard evrov. Mi smo sanirali našo jeklarsko industrijo 10 let, namesto predvidenih 150 milijonov mark smo vanjo vložili več kot 500 milijonov evrov. In zdaj smo SIJ za okrog 100 milijonov prodali Rusom. Pred tem smo za 50 milijonov evrov prodali ljubljansko Tobačno, ki je sedaj zaprta. Iz manjšega podjetja pa je sočasno nastala Tobačna tovarna TDR v Rovinju, ki je danes vredna 500 milijonov evrov. Kako dobro torej prodajamo?

Smo doslej sploh imeli kaj sreče s temi prodajami, od Zlatoroga do Leka?

► Lek smo takrat razmeroma dobro prodali in je še vedno uspešno podjetje v okviru Novartisa. Morali pa bi združiti Krko in Lek in iz teh dveh podjetij narediti močno slovensko farmacevtsko podjetje. V tistem času sem bil kot član nadzornega sveta Leka edini tujec, nečlan Novartisa. Poklicali so me v Basel in hoteli izvedeti, zakaj sem tedaj nasprotoval prodaji Leka. Ker to ni bilo potrebno, sem rekel. Združil bi Krko in Lek, prevzel še Plivo in Hemofarm, potem pa bi jaz kupil vas. Sicer so se smejali, a so me razumeli. Zakaj so pa Švicarji združili Sandoz in Cibo ter iz tega naredili Novartis? Švicarji so znali združiti dve podjetji, mi pa ne, ker tega ni razumela naša vlada. Če bi to naredili pravi čas, bi lahko imeli eno najboljših generičnih podjetij v Evropi. Krka je zelo dobra, je na osmem ali devetem mestu na svetu, lahko pa bi bili prvi. To je ta naša razlika v ambicioznosti in razumevanju globalnega trga. Ali razumemo, kakšne so sploh naše možnosti v tem globalnem trgu?

O zamujenih priložnostih danes seveda ne bi toliko govorili, če ne bi bilo te krize. Ta kriza, moramo priznati, nam gre že malce na živce. Kaj pravite, kako dolgo bo še trajala? 10 let ali neskončno?

► Saj poznate tisto šalo. Bosanec se je vrnil iz Nemčije v Bosno, pa so ga vprašali, kako je v Nemčiji. Rekel je, ah, oni so 20 let za nami. Kako, so ga vprašali. Njim gre še vedno dobro, je odgovoril. Veste, stvari so se spremenile. Tako lagodno, kot smo nekoč živeli, ne bomo več nikoli. Bo-

Ta tragedija torej ni predvsem menedžerska, ampak je tudi tragedija politike. K sreči večina podjetij pri nas in po svetu v tej krizi ni propadla.

Najbolj žalosten primer so Slovenske železnice. V zadnjih sedmih ali osmih letih so imele skoraj prav toliko generalnih direktorjev. Kako morete voditi eno podjetje, ki je potrebno sanacije, če vsake pol leta zamenjate vodjo?

mo pa še naprej lahko dobro živeli, če bomo znali dobro voditi naše gospodarstvo. Te krize ne bo tako hitro konec. Preden bo Evropa sanirala samo sebe, bo trajalo še leta in leta. A samo pod pogojem, da bo Evropa zgradila skupno finančno in fiskalno politiko in politiko trga dela. Sedaj pa je Evropa raztrgana zaradi različnih nacionalnih interesov in evro ima zaradi tega težave.

Ampak ali ni krivično, da breme krize, ki je nastala zaradi finančnih spekulativ, sedaj plačujejo ljudje? Konec koncev je še vedno več kot tretjina vsega svetovnega produkta zunaj dosega davčnih uradov, v davčnih oazah. Zakaj bi morali prav mi sedaj delati še več, še bolj inovativno?

► Življenje je krivično, se strinjam. Prebivalstvo zdaj povsod trpi. Ampak vzrok je spet pri politikih, predvsem pri politikih v največjih državah, ki so pogosto prve grešile, recimo Francija in Nemčija pri maastrichtskih kriterijih. Sedaj imamo en velik, globalni trg. To je tisto, čemur jaz pravim giga območje, ki ga nihče prav dobro ne razume. Ta globalni giga trg je izredno uspešen, ker je v njem popolnoma prost pretok produktov, ljudi in denarja. Ampak ta trg seveda ni reguliran, ker ni globalne vlade. Podjetja in banke so to s pridom izkoristili. Podjetja tako, da so selila svojo proizvodnjo, še

hujše pa je bilo pri bankah, ki so napihovale finančni balon, ki ga ni nihče razumel. Živ Kristus ni imel pregleda nad vsemi temi obveznicami, derivati in tako naprej. In to je moralo počiti.

Vam so ti, tako imenovani izvedeni finančni instrumenti z eksotičnimi imeni ...

► Ne, tudi sam tega nikoli nisem povsem razumel, ker nisem bankir. Imel pa sem dobrega kolega, ki je že pred leti svaril, kaj se bo zgodilo. Edina sila, ki se lahko upre temu procesu, so danes najmočnejše države, združene v G 20. Ampak celo one niso enotne, ker imajo različne interese. Amerika ima svoj nacionalni interes, ki ga brani, enako Kitajska. V Evropi niti nimamo skupnega evropskega nacionalnega interesa. Imamo sicer evropski gospodarski prostor, to je izredno pomembno območje, ki je statistično ali gospodarsko gledano najmočnejša regija na svetu, celo močnejša od Amerike. Ampak glejte, v Ameriki imate predsednika, ki lahko nekaj odloči, v Evropi pa imate 27 predsednikov vlad, od katerih vsak misli, da je najpametnejši, in dela po svoje. Nemčija sedaj vsiljuje enotno usmeritev, drugi se te usmeritve branijo, in če nam ne bo uspelo izdelati celovitega evropskega koncepta, potem bo evro propadel.

Navadno delujete kot svetovalec. Berete menedžerske knjige?

► Nekatero že.

Pa imate kakšne svoje priljubljene nasvete?

► Izredno pomembno je, da ima vsak dober menedžer svojo osebno moralno, delovno etiko in filozofijo. Delovna etika in vrednote v naših podjetjih pa so potem tudi vrednote Slovenije. Mene je vrednot učila stara mama, ki je bila kmetica in je rekla: delaj, kot da boš večno živel, in moli, kot da boš jutri umrl. Moja osebna filozofija za uspeh v tujini pa je bila »Dare-Care-Share«, se pravi: tvegaj, skrbi in deli. Sicer pa so nasveti vedno dvorezni meč. Nasvet je namreč odvisen od situacije, v kateri ste. Odvisen je od države, od sektorja, od podjetja. Zelo težko najdete skupni imenovalec. Imate podjetja, ki imajo izredno dobro vizijo, imate pa podjetja, ki propadajo. Sektor nikoli ne propade, propadejo vedno samo posamezna podjetja. Poglejte si slovensko Muro in špansko Zaro. Mura je starejša od Zare in ima daljšo tradicijo. A Mura sedaj hira in komajda živi, Zara pa raste. Zakaj? Ker je imela drugačen koncept. Zakaj v Sloveniji ne moremo uspešneje izdelovati čevljev, lahko pa jih Italijani? Italijani so čevljarstvo industrijo zasnovali po principu grozda. Razdelili so si delo, imajo

zelo dober »alta moda« dizajn in stavijo na blagovne znamke. Zakaj to ni mogoče s Planiko in Alpino? Razlika je samo v konceptu.

In v majhnosti.

► Majhnost je lahko celo prednost. Mi nismo majhni, ampak smo ozki. Zato sem prej omenil Dansko, ki je zgolj dvakrat večja od Slovenije, ima pa celo vrsto podjetij v svetovni špici. Ali pa Luksemburg. V Luksemburgu živi poleg 300 tisoč domačinov še 120.000 tujcev. Si predstavljate Slovenijo, da bi imeli še 800 tisoč tujcev, ki bi tukaj živeli in imeli delo? Zakaj so oni to naredili, mi pa ne? Luksemburžani so svojo reformo gospodarstva začeli pred 40 leti, ko so ugotovili, da večno samo s pomočjo jeklarstva ne bodo mogli živeti. Začeli so graditi storitveni sektor, predvsem bančništvo. Danes je Luksemburg tretji največji finančni trg v Evropi. Začeli so iskati tudi nove investicije, produktivne nove lokacije. Samostojni smo dvajset let. Kolikor vem, v Slovenijo še nobena vlada ni pripeljala nobene prave »greenfield« investicije, torej nove tovarne. Kakšen je bil gospodarski koncept naših dosedanjih vlad in kakšen je bodoči koncept sedanje vlade?

S čim, s kakšno konkretno zadevo se sedaj ukvarjate?

► Sem v nadzornem svetu ene največjih ruskih jeklarn. Lastniku bi v Sloveniji rekli tajkun. Star je 43 let ter je prevzel in saniral tako rekoč bankrotirano jeklarsko podjetje. Letos je doseglo 12. mesto na svetu in ima okoli 25 milijonov ton proizvodnje. Nikoli ni škandalov, on dela za svoje ljudi, vlaga v nadaljnji razvoj podjetja, na novo je postavil tovarno v Ameriki, ki dobavlja za ameriško avtomobilsko industrijo, v Rusiji vlaga v kulturo, podpira galerije in muzeje. Podpira hokejska kluba, gradi cerkve in ima veliko stopnjo korporativne socialne odgovornosti. Upam, da je to primer bodočega mladega ruskega menedžerja, ki zna skrbeti za svoje podjetje, za Rusijo in za njen razvoj. V tem nadzornem svetu nas je kar pet tujcev. Dva Angleža, en Nemec, en Američan in jaz. Lastnik pravi, da nas potrebuje, ker se od nas uči. V SID banki smo imeli podobno, mednarodno sestavo. Ki smo jo pa sedaj spremenili in nastavili enega iz Dolenjske, drugega iz Notranjske in enega iz Moravskih Toplic. Mogoče je za vlado to prava pot, da postanemo »svetelnik Evrope«. ✘

禪
KIRIGAMINE ZEN

Klimatska naprava

for a greener tomorrow

za lepši zrak
v prostoru.

Janko Pleterski

Dr. Janko Pleterski, zgodovinar. O tem, ali preklicati revolucijo v slovenski zgodovini 20. stoletja in ali jo sprejeti kot zgodovinsko dediščino, kot vsako dediščino v celoti, ne pa samo v dobrih ali slabih odtenkih. V Sloveniji smo namreč priča zanikanju revolucije, ta naj bi bila nekaj slabega, nepomembnega, stranpot zgodovine slovenskega naroda. Janko Pleterski meni drugače.

Jure Trampuš, foto Borut Peterlin

Dr. Janko Pleterski, rojen daljnega leta 1923, živi v fužinskem domu starejših občanov. Ne piše več veliko, tudi objavlja ne, četudi spremlja, kaj se dogaja v Sloveniji. Pleterski je v času svoje akademske kariere predaval na Filozofski fakulteti, bil je njen dekan, njegovi učenci pa se ga spominjajo »kot sistematičnega predavatelja, s pri-tajenim občutkom za podajanje fines zgodovinskega dogajanja«, kakor je zapisano v zgodovinskem zborniku, izdanem ob njegovi 70-letnici. Kot zgodovinarja sta Pleterskega zanimala predvsem položaj koroških Slovencev in vprašanje narodov v Jugoslaviji. Ukvarjal se je recimo s tematiko, kako je narodno vprašanje vplivalo na nastanek Jugoslavije in kakšno vlogo je pri tem igrala revolucija. Konec osemdesetih se je Pleterski vključil v politično dogajanje v Sloveniji, bil je član Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije in tudi pomagal oblikovati njihov odnos do jugoslovanske krize. V zadnjem času je preučeval predvsem dogajanje v drugi svetovni vojni in zavrača tezo, da je bil narodnoosvobodilni boj samo taktika, s katero so se komunisti polastili oblasti.

Pleterski pravi, da zgodovina namreč ni tako preprosta in enostranska. »Včasih so po svetu hodili sejmarji, ki so imeli v podolgovatem zaboječku zložene kuvertice s horoskopi, na ramenih pa jim je sedel papagaj. In za plačilo je papagaj s kljunom potegnil na plan neko kuverto in ta je napovedovala usodo. Arhiv ne more biti takšna papagajska ponudba, ne more nekdo iz arhiva vzeti delčka zgodovine in ga potem zlorabiti.« Zgodovina mora ostati v zgodovini, ne pa da jo dnevna politika zlorablja in uporablja.

Povod za intervju je bil v reviji Borec objavljen članek Janka Pleterskega z naslovom Preklicati revolucijo v slovenski zgodovini.

Ste še vedno revolucionar?

► Nekoč, ko sem bil mlad, sem morda bil revolucionar, sedaj sem star in vse življenje ne moreš biti revolucionar. Si pa lahko ves čas na strani svoje revolucije. Pred nekaj tedni je v Veliki Britaniji govoril Slavoj Žižek in dejal je, seveda, sem komunist, nisem pa prepričan, da je zgodovina na moji strani. Nekako tako se počutim tudi sam. A če me že vprašate, ali si želim še nove revolucije. Ne, tega si ne želim. Vojn pa si sploh nisem želel nikoli.

V mladosti ste razmišljali drugače. Bili ste član Skoja, komunistične partije, mnogo kasneje republiškega centralnega komiteja, pa kolektivnega socialističnega predsedstva Republike Slovenije. Kdaj ste zaznali, da revolucionarna gesla Slovenije in Jugoslavije ne vodijo v pravo smer?

► Ko so se stvari v Jugoslaviji, na različnih področjih seveda, začele premikati v napačno smer, sem začel razmišljati, kaj bi bil lahko vzrok za to. Krivi seveda niso bili tisti, ki revolucije niso marali ali je niso sprejeli, krivi so bili najbrž tisti, ki so to revolucijo vodili. Ker pač niso opazili, da zapuščajo ideje, na katerih je revolucija zrasla. Knjiga Narodi, Jugoslavija, revolucija iz leta 1985 je nastala z namenom, da kot zgodovinar vsaj še enkrat premislím, kje je bil vir moči, da se je oblikovala Jugoslavija, njen politični sistem. Jugoslovanska revolucija namreč ni bila posledica nekega namena, celo načrta, revolucija je izšla iz obstoječih družbenih razmer. Vprašali ste me, kaj je šlo narobe. Osrednje vprašanje v Jugoslaviji je bilo vedno vprašanje demokracije. Če bi v socialistični Jugoslaviji pustili, da se razvija kritično mišljenje, ki je bilo že od Milovana Đilasa pozicionirano na revolucionarnih stališčih, če ga ne bi partija zatirala že na samem začetku, bi se družba bolj odprla. A kritična misel je bila zaustavljena in zmagovale so napačne odločitve.

Pred tedni je v Veliki Britaniji govoril Slavoj Žižek in dejal je, seveda, sem komunist, nisem pa prepričan, da je zgodovina na moji strani. Nekako tako se počutim tudi sam. A če me že vprašate, ali si želim še nove revolucije. Ne, tega si ne želim.

Ni tako, da je bila socialistična revolucija med drugo svetovno vojno in po njej nekaj slabega?

► To mnenje se želi uveljaviti kot obča resnica. Danes nekateri politiki, ne samo na italijanski, pač pa tudi na slovenski strani, protestirajo proti spominskemu kovancu, na katerem je upodobljen partizanski poveljnik Franc Rozman - Stane. Pravi jo, da je bil revolucionar in da je to nekaj negativnega. To je nesprijemljivo. Revolucije ne moremo pohoditi in izvreči iz zgodovine. O njej bi se morali pogovarjati, ne pa jo zanižati in prepovedovati tudi za nazaj. Pogovarjati bi se morali, kaj je bilo v njej dobrega, zakaj je nastala, kakšne so njene korenine in kaj je bilo slabega. Nekateri bi radi zgodovino postavili v predalčke, nekaj bi dali v pozitiven predalček, nekaj bi drugega, zlasti tisto, kar naj bi počeli komunisti in revolucija, pa v negativnega. Tako v zgodovini preprosto ne gre. Revolucija ni prireditve, dogodek, je proces radikalnega spreminjanja družbenih razmer. Razdelitev v predalčke dobrega in zla ni le zmotna, temveč zapira pot do razumevanja zgodovine. NOB in revolucija sta bili skupen, sočasen proces, ki je prinesel očitno pozitivne posledice za položaj Slovencev in Slovenije. Danes pravijo, da se mora ponoviti enotnost Slovenije iz leta 1991, da bomo tako presegli svojo razdvojenost. To ni slabo, ampak sam mislim drugače. Z mislijo bi se morali vrniti v čas druge svetovne vojne, v čas, ko je bil slovenski narod na največji preizkušnji, ko sicer res ni bil enoten, toda morali bi razmišljati o tem času, ga videti kot celoto. In če si prizadevamo za konsolidacijo nacije, ki jo od takrat pa do danes postavljamo na noge, revolucije pri vsem tem ne smemo kar izključevati. Tudi to je totalitarizem.

Seveda tudi sam razumem vprašanje o etičnem momentu, zahteve o tem, da je z etičnega vidika treba obsojati vse, kar se je slabega dogajalo v drugi svetovni vojni in po njej. A nekateri bi radi obsojili samo revolucionarno stran, o slabem na drugi strani pa bi molčali.

Poznate tezo o dvojnem zlu? Slabi so bili domobranci, ki so raje sodelovali z okupatorjem in preganjali komuniste, kot da bi branili interese naroda. In slaba je bila tudi druga stran, ki je zganjala revolucionarno nasilje in po vojni pobila množico nedolžnih.

► Tudi sam govorim o dveh krivdah za dva velezločina, storjena na slovenski strani med drugo svetovno vojno. Enega, storjenega nad du-

šo naroda z oboroženo in politično udeležbo v vojskovanju okupatorjev proti Slovincem, in drugega, storjenega nad telesom naroda s povojnimi poboji. Odpirate vprašanje večjega in manjšega zla? Kako merite velikost zla? Po številu žrtev? Po vojnih grozodejstvih? Edini način za zdravljenje razdvojenosti naroda je, da se tudi tistim, ki se čutijo oškodovani, ki so prizadeti zaradi zgodovinskih dogodkov, razloži, zakaj so bili oškodovani. Žrtve v Hudi Jami in v vseh drugih znamenjih niso samo žrtve nasilja zmagovalcev, ampak so tudi žrtvovanci. Od nekoga drugega so bili izpostavljeni žrtvovanju. Od nekoga, ki je imel z njimi svoj posebni namen in so torej žrtvovanci tega namena.

Kdo jih je žrtvoval? Ljubljanska nadškofija?

► To je le najbolj preprost odgovor. Ljubljanska nadškofija je bila v tistem času ekstremen izraz nekega splošnega evropskega pojava.

Katerega? Porajanja katoliškega totalitarizma, t. i. četrtega totalitarizma?

► Totalitarizem imenujemo izključevalno lastnost nekega nedemokratskega režima znotraj narodne, ali državne, ali drugače izoblikovane skupnosti ljudi. S totalitarizmom navdani režimi pa se med seboj razlikujejo po svojem idejnem izvoru. Nacizem ni isto kot komunizem in ta ni enak papeškemu socialnemu nauku, definiranim z encikliko 1931 (ta je poleg tretjega, italijanskega fašizma postal idejno ozadje še četrtega totalitarizma v naši zgodovini). Za tega v slovenskem zgodovinskega beremo, da »ta konstrukt absolutno zavrača«. Katoliški ali klerikalni totalitarizem (v znanosti še ni sprejeto enotno poimenovanje, v razpravljanju so dopustna različna, izrecno tudi »klerofašizem«) raste iz svoje idejne predpostavke, ki tudi ni demokratična. Gre za željo po nastanku oziroma obnovi božje države, v kateri se oblast cerkve in oblast države združujeta v eno. Ko se je po francoski revoluciji pojavilo vprašanje demokratičnega postavljanja in odločanja o oblasti, se je cerkev vprašala, kako lahko svoje interese uveljavlja v sodobni družbi. To je lahko naredila samo tako, da je svoje vernike organizirala v politične stranke. Pri nas je bila takšna stranka »zgodovinska« Slovenka ljudska stranka. Pod režimno diktature kralja Aleksandra in še nato po uvedbi kraljevske ustave ta stranka s svojim slovenskim imenom ni smela nastopati, a ko je

leta 1935 vstopila v beograjsko vladno, je navzven postala banovinski del Jugoslovanske radikalne skupnosti - JRZ. Želje po božji državi so tedaj v njej postale tako močne, da so že pred vojno vzbujale odpor in delitve. Glavnino stranke je obvladal vpliv vse odločnejše desnice, del stranke se je usmerjal krščansko-socialistično, demokratično in proti vsem fašizmom ter vztrajal pri svojih izročilih narodne ustvarjalnosti, samozavesti in obrambe narodnega obstoja. Ta katoliška levica je leta 1941 soustvarjala Osvobodilno fronto.

Vsi, znotraj stranke pa tudi znotraj cerkve, torej niso razmišljali tako, če že hočete, totalitaristično.

► Seveda so se katoliške stranke od konca 19. stoletja samostojno razvijale. Niso bile vedno le podaljšana roka cerkvenih oblastí. In tudi v SLS je v tridesetih letih prišlo do omejenega razcepa. Na »levi strani« je bila sindikalna katoliška smer, ki se je v času španske državljanske vojne postavila na drugačno stališče kot pa vodstvo stranke, obstajali so tudi kulturniki in sploh razumniki, personalisti, posamezniki in skupine, tudi kmečka mladina, ki so bili prepričani, da stoji vera kot vrednota pred cerkvijo in njenimi posebnimi interesi. Bistveno je, da je imela medvojna razcepjenost v Sloveniji svoj izvor že v političnem razcepu v 30. letih, ko se je poskušal uveljaviti omenjeni družbeni, filozofski, oblastni ideal o božji državi, ne glede na to, kaj so si o tem mislili drugi. Glavne sovražnike tega svojega poslanstva oziroma političnega namerana so takšni strankini in cerkveni aktivisti videli v brezbožnih komunistih, in to v času, ko so bili ti še popolnoma obrobna sila, ko so o njih mladci profesorja Ernesta Tomca, voditelja Katoliške akcije, posmehljivo pravili, da jih ni več kot za eno dobro norišnico.

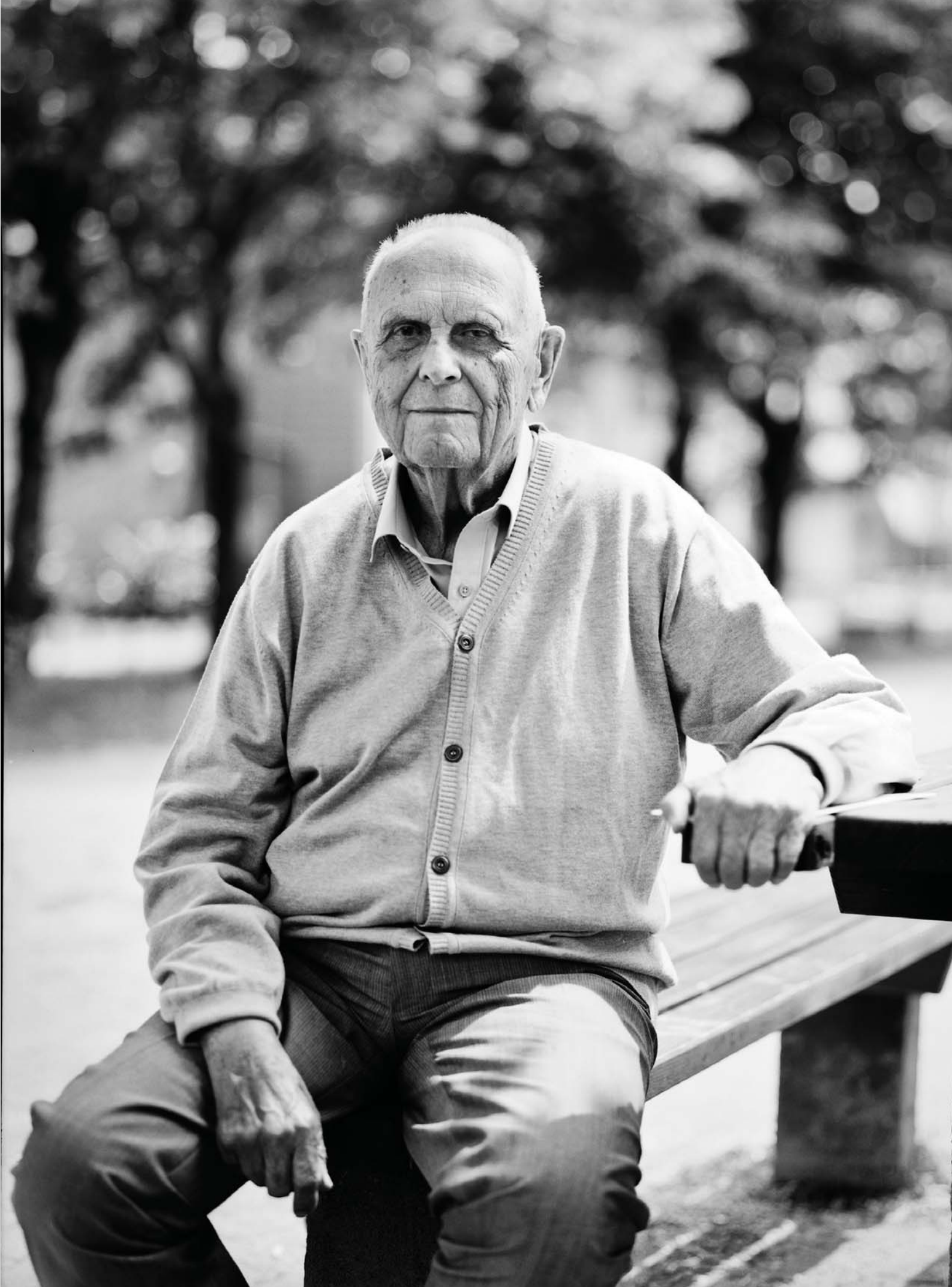
Če sprejmemo tezo, da so zametki kolaboracije, pravzaprav razdvojenosti naroda, izvirali iz političnega življenja v letih pred drugo svetovno vojno, zakaj pa se podobni dogodki kot v italijanski Ljubljanski pokrajini niso zgodili na ozemlju mariborske škofije?

► Med Mariborom in Ljubljano so bile ves čas razlike. Celotno slovensko Katoliško akcijo so vodili v Ljubljani. V Mariboru so se počutili nacionalno izpostavljeni, ogroženi, kranjsko-ljubljanska škofija pa se je počutila bolj varno slovenska, zato problema narodnosti in njegove ogroženosti ni čutila enako žgo-

če. Hkrati se je mlad duhovniški krog v Mariboru med seboj precej bolj diferenciral, obstajalo je veliko posameznikov, ki so se profilirali kot kritiki cerkvenega fundamentalizma. Ko so nacisti leta 1941 prikorakali v Maribor, so slovensko škofijo razumeli kot nemšču in tudi njim sovražno tvorbo. Skušali so jo kar najbolj omejiti, škofa so osamili v njegovi palači, izgnali so praktično vse slovenske duhovnike, jih pred tem skupinsko javno poniževali. In tudi zato se je mariborski škof Ivan Jožef Tomažič, ki na politično udeleževanje ni gledal enako kot ljubljanski, obnašal drugače. Dobro je vedel, kdo je glavni nasprotnik, ne komunisti, pač pa nacisti in vsi tisti, ki so te naciste podpirali. Ni se treba sprenevedati, tudi del slovenskega življa na Štajerskem je naciste pričakal z zaupanjem in podpiral. A mariborska škofija se ni naslonila na okupatorja, od njega ni zahtevala, da z orožjem poseže v slovenske razmere. Nasprotno tistemu, za kar se je odločil ljubljanski škof Gregorij Rožman 24. oktobra 1941 v pastirskem pismu, ko je sporočil vernikom, da je »redna vojska«, seveda italijanska, tista moč, ki že ubija partizane ter bo obračunala s komunisti in Osvobodilno fronto. Takšnega apela na nemško vojsko v Mariboru enostavno ni bilo.

Konec maja je bila v Ljubljani slovensnost ob 70. obletnici likvidacije teologa in profesorja Lamberta Ehrlicha, ki so ga zaradi spomenice italijanskim okupatorjem o organiziranju protipartizanskih sil ubili pripadniki Varnostno-obveščevalne službe. Kako iz zgodovinske perspektive razumete njegovo vlogo in medvojne umore političnih nasprotnikov?

► Sami ste omenili, da ni šlo le za politično nasprotovanje, ampak za oborožen nastop na strani okupatorja. Ne morem več spremljati tekočega dogajanja in za slovensost slišim od vas. Najbrž bi prireditelji radi pokazali, da so neposredni nasledniki Ehrlichovih stališč, da jih ne le opravičujejo, marveč se z njimi istovetijo. Opravičevanje Ehrlicha ni samo nekakšno zgodovinarsko opravilo za nazaj, ampak pripravlanje za prihodnje nastope. Ehrlich je že precej pred okupacijo zbiral svoje voljne učence v strumno gibanje in jih navdal z duhom, ki ga je leta 1946 sam škof Rožman v Celovcu označil kot »totalitarni duh«. Koroško-slovenski politik Franc Petek se spominja, da mu je Ehrlich kot izobražencu dopovedoval, da s slovenstvom ni kaj početi. Katoli-

štvo, to je svet, ga je poučil. V svojem prepričanju je po okupaciji šel celo tako daleč, da je nastopal v nasprotju z uradno politiko Vatikana.

Kako to mislite?

► Ko je 21. junija 1941 Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, se je Ehrlich ob tem napadu odločil za stališče, da ima evropska vojna zdaj naravo odločilnega boja za krščansko Evropo. Zavrnil je opozorilo katoličanov do komunistov v tej vojni, tudi do sodelovanja v Osvobodilni fronti. V tem kritičnem trenutku se je papež Pij XII. začel pri vprašanju pravice napadenih Rusov in tudi drugih narodov do obrambe odmikati od svoje prepovedi katoličanom, da bi sodelovali s komunisti. Vatikan o papeški okrožnici, ki je to prepoved vernikom naložila, ni več spregovoril. Papež je torej obnemel v nasprotju s pričakovanjem svetovne javnosti, zlasti pa držav fašistične osi, ki so računale na njegovo podporo njihovi »križarski protiboljševiški vojni«. Začel je diplomatsko politiko »modrega molka«. Najvišji vatičanski funkcionar pa je ambasadorju fašistične Italije, ki je protestiral proti temu molku, prav nazorno in nedvoumno odvrnil, da kljukasti križ ne more biti znamenje nobene križarske vojne. V Ljubljani pa so v škofiji in v krogih blizu nje razmišljali in javno govorili drugače. Modri molk so sklenili preslišati.

Se ni škof Gregorij Rožman pokesal na svoji smrtni postelji? Žal naj bi mu bilo, da je v Sloveniji organiziral protikomunistični boj.

► Ko smo na predsedstvu Slovenije sprejemali izjavo o spravi in se posvetovali s posamezniki, sem sam slišal Antona Trstenjaka, ki je dejal, da mu je o Rožmanovem obžalovanju govoril njegov spovednik. Jasno je, da ga ni imenoval, saj mu ta tega ne bi smel povedati. A da je Rožman do konca svojega življenja glede te odločitve živel v dvomu, beremo tudi v knjigi »Rožmanov proces«, ki jo je izdala Družina. Slovenci že dvajset let vemo – iz še dve desetletji poprej uradno objavljenih vatičanskih dokumentov –, da je prav papež po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo v političnem smislu revidiral protikomunistično encikliko svojega predhodnika. In vse od tlej Rožmanovi zagovorniki tega niso reflektirali. Razen ene telegrafsko kratke opombe pod črto v tisti knjigi. Medtem se je izkazalo, da ne gre samo za stališča ljubljanskega škofa in njegovih cerkvenih svetovalcev. Tudi stranka slovenskega političnega katolicizma, SLS, je sprejela agresijo na Jugoslavijo in okupacijo Slovenije kot izpolnitev svoje že utrjene usmeritve k sprejemanju Hitlerjevega novega reda v

Evropi, z njegovimi glavnimi ideološkimi postavkami vred. To resnico je nakazal že Ehrlichov nadaljevalec Ciril Žebot v svoji »Neminljivi Sloveniji«. Nova knjiga zgodovinarja Bojana Godeše »Čas odločitev« pa ne dopušča več nobenega zavlačevanja ali odlašanja kompetentne razprave o času in pravem vzroku, da se je del slovenskih ideoloških struktur odločil za kolaboracijo, za njihov res neminljivi odpor proti odporu Slovencev fašističnim zavajalcem.

Ideološki stržen te odločitve se ni spremenil niti potem, ko je bilo treba pričakovati zmago zaveznikov, zmago Združenih narodov, kakor so se poimenovali 1. januarja 1942. Begunski vladi so začeli govoriti o samo »izvestnem«, taktičnem sodelovanju in čakali, vojskujoč se na strani Italije in Nemčije, na izkrcanje zaveznikov v Istri. Tudi Ehrlich je v svojem memorandumu Italijanom pisal o dolžnostih okupatorja. A te so, da okupiranim Slovincem pomagajo organizirati boj proti partizanom, komunistom in OF.

Tudi zato ga je potem VOS ustrelil na Streliški ulici. So bile takšne likvidacije torej potrebne?

► Jože Rus, predstavnik Sokolov v Osvobodilni fronti, v svojih spominih piše, da je izvršni odbor OF, katerega član je bil, med nekaterimi uglednimi ljudmi opravil anketo, kaj si mislijo o možni usmrtitvi Ehrlicha. Rus je o tem vprašal filozofa Franceta Vebra, ki je bil blizu katoliškemu krogom. Veber mu je rekel, da uboj takšnega posameznika vedno prinese nepredvidljive posledice. Znano je, da je v tistem času begunec pred Nemci iz Šent Lenarta v Slovenskih goricah, Lojze Ude, odvetnik in publicist, znan koroški borec, o likvidacijah napisal svarilno pismo izvršnemu odboru OF. Narodno izdajstvo Ehrlichovih rimskokatoliških fašistov, tako piše, je nekaj gnusnega, a kaznovanje naj se odloži. Resnična moč OF naj je priznavanje njenih storjenih napak.

Ne gre se sprenevedati – tudi partizani so imeli svoje vojvode, ponekod se je sistemsko izvajalo politično nasilje, če povojnih pobojev niti ne omenim ...

► Ne trdim, da takšnega nasilja ni bilo. A moj poudarek je, da ni šele to nasilje sprožilo kolaboracije, da to ni bil pravi vzrok za odločitev, da je okupator postal izvoljeni zaveznik dela slovenske politike. Nekateri bi radi Hudo Jamo preimenovali v Titovo. Če že gre za imenovanje Tita v povezavi z usodo slovenskih domobrancev, ki so v jami, potem bi ji bilo bolj prav reči Rožman-Titova jama. Za njen nastanek je krivda na obeh straneh.

Vrnimo se k revoluciji. Bi se Slovenija lahko politično udejanjila brez nje?

► Vsa ta dejanja so izrasla iz zgodovine. Kdo so bili prvi aktivisti, prvi v

boju proti okupatorjem? Komunisti. Že prej so nastopili tigrovci, a oni leta 1941 niso organizirali odpora. Boj na Mali gori je bil posledica tega, da so tigrovce Italijani preganjali v okupirani Ljubljanski pokrajini, kamor so se pač umaknili. Tigrovci niso organizirali vsesplošnega slovenskega odpora. Morda so si ga želeli, kakor tudi drugi, a dejanje je izšlo iz aktivnosti maloštevilnih komunistov. Vsa statistika prvih bojnih žrtev kaže, da so bili to v glavnem člani komunistične partije ali skojevci. A, pazite, upor proti okupatorju ni bil posledica nekega komunističnega stališča, pač pa posledica položaja, v katerem se je znašel slovenski narod. Aprila 1941 je Hitler v Mariboru govoril, naredite mi to deželo zopet nemško. Mislim je seveda neposredno na Štajersko. Toda skozi Ljubljano so vlaki že vozili gorenjske pregnance proti Srbiji, in jasno je bilo, kaj je grozilo vsem Slovincem.

Je bila revolucija res nujna, da smo se Slovenci na koncu osamosvojili?

► Nekateri zgodovinarji pravijo, da ni bila. Pri tem pa imajo očitno v mislih samo socialno revolucijo, ne pa tudi narodne. V resnici pa osvobodilnega boja ne bi bilo brez upanja in ideje o boljši družbi. Komunisti so bili tudi na tem bojnem področju eksperti in tudi zato je komunistična partija med vojno, v zelo težkih razmerah, postala množična. Slovenci smo se sicer začeli državopolitično udejanjati že prej. O tem sem leta 1971 napisal knjigo Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. V mislih sem imel prvo samoodločbo, ko smo Slovenci leta 1918 prvič uveljavili to svojo pravico in postali narod tudi v državopolitičnem in ne samo v zavestnem, kulturnopolitičnem smislu. Res je, da smo imeli že prej politične stranke, politični slovenski program, a nismo imeli državne suverenosti – nismo bili to, kar je Tine Hribar dobro poimenoval, nacija. Slovenci smo bili v Avstro-Ogrski priznani le kot narodnost. V avstrijski ustavi je pisalo »die Nationalitäten« in ne »die Nationen«. Slovenci smo torej postali politični narod, nacija, ko smo se odločili, da postanemo suvereni in ko smo se odcepili od Avstro-Ogrske in v imenu svoje narodne pripadnosti postavili novo državno suverenost v okviru prve Jugoslavije. V tej knjigi sem izhajal iz teze, da je pravica do samoodločbe nekaj trajnega in da ni enkratna vstopnica v državo, ki preneha veljati, ko se odtrga kupon. Zato me je takrat v Beogradu profesor Dragoslav Janković vprašal, koliko teh odločitev še bo, če je bila tista v letu 1918 prva. Seveda sem odgovoril, da smo doživeli še drugo, samoodločbo za avnojsko Jugoslavijo, nisem pa mu omenil še tretje. Čeprav nam, zgodovinarjem, radi pravijo, da smo nazaj obrnjeni preroki, ni

Zgodovina bi morala ostati v zgodovini, ne pa da jo v posameznih drobcih želimo iz nje izrUVati in prestaviti v današnji čas. To je nesmiselno, še več, veljati bi moral družbeni konsenz, ki bi takšna dejanja obsojal.

Bistveno je, da je imela medvojna razcepljenost v Sloveniji svoj izvor že v političnem razcepu v 30. letih, ko se je poskušal uveljaviti omenjeni družbeni, filozofski, oblastni ideal o božji državi, ne glede na to, kaj so si o tem mislili drugi.

sem bil prerok. Šele Bogo Grafenauer je leta 1991 mogel biti prvi zgodovinar, ki je v zgodovini Slovencev ugotovil udejanjenje treh med seboj vzročno-posledično povezanih suverenostnih odločitev.

Nekoč ste veljali za zagovornika jugoslovanske ideje.

► Kako to mislite?

Na fakulteti naj bi bruce starejši kolegi spraševali, zakaj profesor Pleterški hodi peš po Jugoslaviji. In pravilni odgovor naj bi bil, da zato, ker išče odgovor na jugoslovansko vprašanje.

► Res sem peš prehodil Jugoslavijo in res je tudi, da sem po upokojitvi napisal že omenjeno knjigo *Narodi, Jugoslavija, revolucija*. Jugoslavija je namreč temeljila ravno na teh treh dejavnikih. Ni pa res, da bi bil jugoslovanski unitarist. Trdim, da je nekdanja država nastala kot posledica samostojne odločitve različnih narodov, ki so se izoblikovali že v 19. stoletju, nekateri izmed njih pa so imeli v zgodovini že prej svoje državne tvorbe. Moja ideja je bila,

da sta bratstvo in enotnost izraz samostojne samoodločbe vseh narodov in vsakega posebej za skupno življenje v enakopravnosti, ne pa izraz obstoja unitarno pojmovanega subjekta, niti to ni bila njihova razvojna perspektiva. Jugoslovanska unitaristična smer je največkrat želela uveljaviti tezo, da je Kraljevina Jugoslavija nastala že takrat, ko je zmagovita Srbija, ki je bila na strani zmagovalcev v prvi svetovni vojni, osvojila druge dele Jugoslavije. Drugi narodi naj bi se tej zmagi podredili. To sem vedno zanikal.

Ko se je Slovenija osamosvajala, so vam nekateri očitali, da zagovarjate Jugoslavijo.

► Zato, ker so me razumeli napačno, a priori. Res pa je, da sem februarja 1987 javno kritiziral 57. številko *Nove revije*. Kritiziral sem jo, ker ni upoštevala pravice vseh narodov Jugoslavije do samoodločbe. Nikoli nisem govoril, da je Jugoslavija ena država in en narod, ki ju je treba ohraniti. V tej številki *Nove revije*

pa je bilo napisano, da je kritična točka v strukturi cele obstoječe jugoslovanske federacije v tem, da priznava pravico do samoodločbe, do državnosti, nekaterim, ki te pravice nimajo. Da jo neupravičeno priznava Makedoncem, Črni gori, Bosni in Hercegovini. Ravno temu stališču sem ugovarjal. Nisem bil proti samoodločbi Slovencev, nasprotoval pa sem temu, da bi Slovenci svoj narodni program vezali na neke preračunljive koncepcije, ki zanikajo pravico nekaterih drugih do samoodločbe. Pač velikosrbska trialistična koncepcija Jugoslavije. Z omenjenim pridržkom so v tej številki revije priznavali samo tri narode, Avnojo pa je konstitutivne pravice priznaval vsem, petim narodom in trinarodni Bosni in Hercegovini. Pisci v *Novi reviji* so zgodovinske pridobitve in pomen Avnoja pač zanikali. Janez Janša me je leta 1993, ko je skupaj še z nekaterimi vrnil državno odlikovanje, ker naju je skupaj z Ljubom Bavconom odli-

koval Milan Kučan, obtožil, »da sem zadrževal osamosvajanje Slovenije«.

Opozarjali ste tudi, da lahko Italija po osamosvojitvi Slovenije zasede rapalsko mejo. To se ni zgodilo.

► Na srečo ne, a moja opozorila so imela seveda racionalne temelje. Zaradi svojega znanstvenega dela sem imel dobre stike s koroškimi Slovenci. Od koroškega politika Mirta Zwitterja sem slišal zgodbo o tem, kaj se je dogajalo v času praške pomladi, ko se je porajala situacija, v kateri bi se lahko spremenila vsa evropska struktura. Takrat so nekateri posamezniki iz slovenske politične emigracije poslali nekoga v Rim povprašat tamkajšnjo vlado, kaj bi Italija storila, če bi se Slovenija odcepila od Jugoslavije. In dobili so odgovor, da se Slovenija lahko mirno odcepi, ampak da bo Italija potem zasedla rapalsko mejo. Na srečo sem s svojim opozorilom zgrešil, a ne vemo, kaj se še vse lahko zgodi. Danes ni več mej, pravijo, so pa Primorci zelo občutljivi, ker se v njihovi

Nekateri bi radi Hudo Jamo preimenovali v Titovo. Če že gre za imenovanje Tita v povezavi z usodo slovenskih domobrancev, ki so v jami, potem bi ji bilo bolj prav reči Rožman-Titova jama. Za njen nastanek je krivda na obeh straneh.

35

vih krajih naseljujejo Italijani. Ne brez razloga. Poglejte samo, kako se je spremenila avstrijska Koroška brez sporazuma o jezikovni meji. Nekoč so bili na južnem avstrijskem Koroškem tudi po uradni statistiki skorajda sami Slovenci, razen v nekaterih urbanih središčih, danes pa so tam neznatna manjšina. Slovenec je na avstrijskem Koroškem danes manj, kot pa je tam priseljenec iz nekdanje Jugoslavije. Ponemčenje na domačem pragu je posledica zapletenega procesa, a njegov bistveni del je nasilje. Stoletno politično, gospodarsko, kar antikulturno in brezosebno strukturno nasilje, vse po konsenzualno nespremenljivem aksiomu vladajočih drugega jezika v deželi. Do ere nacizma. In tudi spet v republiki Avstriji, potem ko je bila ta po zmagi zaveznikov z mednarodno pogodbo obnovljena kot neodvisna in demokratska država.

SDS je iz zgodovine potegnila politično nasilje jugoslovanskih obve-

ščevalnih služb, ki so na avstrijskem Koroškem, včasih organizirano, včasih pa ne, nastavljali bombe. Kako razumete ta čas?

► Ta del Evrope je desetletja doživel terorizem na Južnem Tirolskem in teroristični način uveljavljanja neke narodne pravice se je zdel nekaterim sprejemljiv. Ne vem, zakaj je nekaterim našim obveščevalnim funkcionarjem prišlo na misel, da bi bilo tudi na Koroškem mogoče s podobnimi dejanji dobro prestreči nemške nacionaliste in simpatizerje nacizma. To je bilo nespametno. Obveščevalne službe po svetu, kakršne so bile in so očitno tudi danes, so pač dozvetne za takšne ideje. A problem nastane, ko se s pomočjo prirojenega obravnavanja te zgodovine poskuša strankarsko-politično delovati danes.

Politika je vedno rada zlorabljala zgodovino.

► Zgodovina, dokumenti, spravljene v arhivih, se ne bi smeli neposredno vključevati v politični boj. Vča-

sih so po svetu hodili sejmarji, ki so imeli v podolgovatem zaboju zložene kuvertice s horoskopi, na ramenih pa jim je sedel papagaj. In za plačilo je papagaj s kljunom potegnil na plan neko kuverto in ta je napovedovala usodo. Arhiv ne more biti takšna papagajska ponudba, ne more nekdo iz arhiva vzeti delčka zgodovine in ga potem zlorabiti. Zgodovina bi morala ostati v zgodovini, ne pa da jo v posameznih drobcih želimo iz nje izruvat in prestaviti v današnji čas. To je nesmiselno, še več, veljati bi moral družbeni konsenz, ki bi takšna dejanja obsojal. To lahko namreč povzroča škodo ne samo tistemu, ki je žrtev takšne papagajske zgodovine, marveč tudi vsem drugim, ker postanejo kolektivne žrtve nekega sprevrženega sistema političnega delovanja, ki je nosilec nedemokratskih odnosov v celoti. Zgodovina je veda o minulem življenju. In življenju, ne mrcvarjenju zgodovine, je treba pustiti čas,

da nadaljuje tisto, kar je bilo do brega, in da pušča za sabo, kar je bilo slabega. A ne v obliki nekih dekretov o zgodovini, ne v obliki proklamacij, ki jih moramo sprejeti vsi in se to potem zlorablja.

Recimo z zapovedmi iz šolskih okrožnic o tem, kaj je dovoljeno in kaj ni.

► Če kdo danes želi obnavljati kult osebnosti Josipa Broza - Tita, je to škodljivo, ne samo nedemokratsko. Noben pameten človek ne more nekritično ploskati vsemu, kar je v svojem življenju storil Josip Broz - Tito, ampak ga mora jemati kot zgodovinsko osebnost, ki je imela svoj dobri smisel in svoje slabe strani. Če se je kdo v zgodovini Slovenec uprl sovražnemu napadu na njihov obstoj in na njihovo pravico do samoodločbe, ne more biti izključen iz spoštivega zgodovinskega spomina Slovenije.

A naj vas vprašam drugače, kdo pa je danes v Sloveniji privrženec kulta osebnosti? No, razen morda ene ali dveh oseb ... ✕

POKLIČITE
080 1 360
BREZPLAČNO

www.abanka.si

Naj vaša majhna dejanja vodijo do velikih ciljev.

Varčevanje z majhnimi ali večjimi zneski vam lahko uresniči tako majhne kot velike cilje. Izkoristite odlično priložnost in preverite možnosti namenskega varčevanja v poslovalnici Abanke – varčujete lahko že od 20 EUR na mesec.

Preverite tudi našo ponudbo za vezane vloge že od 500 EUR. Ob vezavi večjih zneskov lahko sklenete tudi vezane vloge z mesečnim izplačilom obresti.

Obiščite nas v eni od 40 poslovalnic Abanke po Sloveniji.

ABANKA
Banka prijaznih ljudi

Dr. Peter Čeferin

Dr. Peter Čeferin o svojem odvetniškem življenju. O tremi, ki jo je imel, o tem, kako so ga poniževali sodniki, o brskanju po smeteh, o dobrih ustavnih sodnikih, ki jih ni več, in o slabih ustavnih odločbah, ki jih je vse več. O socializmu in demokraciji, o oblasti, ki je zdaj bolj totalitarna, kot je bila kadarkoli prej.

Peter Petrovčič, foto Borut Krajnc

Peter Čeferin je tisti odvetnik, ki ima odvetniško pisarno s štiridesetimi odvetniki. Mnogi pravijo, da je tudi sicer največji. Zaradi zagrizenega zastopanja svojih strank je v preteklosti obveljal za »nespodobnega odvetnika« in celo za »sovražnika države številka ena«. Sam je dokaj ponosen na obe oznaki, pravi, da sta dokaz dobrega dela. Pred časom je napisal knjigo s 45 resničnimi zgodbami, po eno za vsako leto odvetniške kariere.

V knjigi, ki ste jo ravnokar izdali, večkrat poudarite, da so vse v njej zapisane zgodbe resnične.

Ker vam sicer ne bi verjeli, da so? Ker odvetniku ne gre verjeti?

► V življenju sem spoznal, da so dogodki iz resničnega življenja mnogo bolj šokantni, kot vse, kar je napisano v literaturi. Še danes se mi zgodi, da pride kaka stranka, pa imam potem usta odprta še pol ure po tem, ko je že odšla. V življenju se dogajajo stvari, ki še nikoli niso bile zapisane. Včasih sem res šokiran, včasih je dovolj, da preberem časopis.

Preberemo lahko, da ste se po diplomi na pravni fakulteti zaposlili kot novinar. Potem pa ste se iz novinarja v enem popoldnevu prelevili v pravnika v pomembnem gospodarskem subjektu ...

► Da, bil sem novinar pri Gospodarskem vestniku. To je bilo davnega leta 1964 in imel sem intervju s tedanjim kmetijskim ministrom. Med intervjujem je v sobo stopil njegov brat, sicer generalni direktor grosupeljskega Agro-

Moje življenje je bilo zelo težko in dinamično, a moram tri četrtine vsega, kar sem doživel, pozabiti.

38

kombinata, prekinil intervju in me vprašal, ali sem jaz Čeferin. Pritrdil sem. Vprašal me je, ali je moj oče Emil, ki je bil sicer specialist za združno pravo. In sem spet pritrldil. Pa me je vprašal še, ali bi šel takoj z njim na sodišče zastopat Agrokombinat. Dotlej še nikoli nisem niti stopil na sodišče. A generalni direktor je dejal, če greš zdajle za mano, dobiš službo v Agrokombinatu in še dvosobno stanovanje in mi je pomolil pod nos ključke. Moja žena je bila tedaj že v porodnišnici, stanovanja pa še nisva imela in sem vzel ključke in že sva skupaj korakala z ministrstva na okrožno sodišče.

Ste primer dobili?

► Sodeči sodnik v tisti zadevi je sodil zelo hitro, ker se mu je mudilo na tenis in je imel navado strankam že vnaprej povedati, kako bo razsodil. Ko sva vstopila, je dejal, »tote zadevo ste izgubili«. Tožnik je namreč padel v neko jamo, ki je Agrokombinat ni zavaroval. Generalnemu direktorju sem zato na uho zašepetal, da bova izgubila. On pa je odvrnil, da nikakor, saj je tožnik padel, ker je po žlebu plezal k ljubici. To sem takoj povedal sodniku, ki se je obrnil k tožniku in mu rekel, da je v tem primeru pravdo izgubil on. Med tem je kmetijski minister po telefonu poklical mojega glavnega urednika in ga vprašal, ali je pri njem zaposlen Čeferin. Ko je dobil pritrldilen odgovor, je dejal: »Ni več,« in odložil slušalko. Še isti dan, ko sem iz novinarja postal pravnik, sem se tudi vselil v novo stanovanje v Grosupljem, kraju, kjer zdaj govoriva.

Vaša avantura v gospodarstvu pa se je končala skoraj tako hitro, kot se je začela ...

► Po enem letu službovanja v Agrokombinatu sva z generalnim direktorjem ugotovila, da ne moreva sodelovati, saj sva se razhajala v nekaterih temeljnih vprašanjih.

Katerih?

► Šlo je za način dela in razumevanja prava. Generalni direktor se je recimo kar odločil, da bodo nekatere parcele od tistega trenutka naprej socialistične in to je bilo to. In ker med nama ni bilo več ljubezni, me je dal v suspenz in sem eno leto dobival plačo pod pogojem, da ne pridem v službo. V tem času sem doštudiral za odvetniški izpit, saj sem trdno sklenil, da v družbenem sektorju ne bom več delal in da grem čim prej v zasebnega. Prvega

januarja 1967 sem v gostilni Opra v Trebnjem, ki je bilo najbližji kraj Grosupljemu brez odvetnika, odprl odvetniško pisarno. Od takrat sem odvetnik neprekinjeno 45 let. Začel sem na pisalnem stroju in z dvema prstoma sam tipkal vse svoje tožbe, danes pa imamo odvetniško družbo, ki je pravna naslednica moje odvetniške pisarne, v njej pa je zaposlenih 40 pravnikov. To je zgodba mojega odvetniškega življenja. Vmes pa je bilo nešteto zgodb, nekaj od teh sem jih zdaj objavil v knjižici.

Čeprav ste najbolj vroče zgodbe verjetno izpustili ...

► Vsi me sprašujejo, kdaj bom napisal biografijo. Nikoli je ne bom, saj bi bilo to pretežko. Moje življenje je bilo zelo težko in dinamično, a moram tri četrtine vsega, kar sem doživel, pozabiti.

Se je težko navaditi na to, da mora odvetnik večkrat prek sebe, da lahko zastopa nekoga ali nekaj, kar se mu ne zdi prav?

► Po zakonu lahko odvetnik odkloni zastopanje stranke. Moje stališče je drugačno. Odvetnik ne sme odkloniti zastopanja stranke. Mora pa to storiti v enem primeru, in sicer kadar ugotovi, da ima tako negativen odnos do domnevnega storilca kaznivega dejanja ali do dejanja, ki se mu očita, da bi bila lahko zaradi tega njegova obramba šibkejša. Sam v 45 letih nisem odklonil nobene stranke.

Baje ste imeli na začetku kariere precejšnjo tremo pred nastopanjem v sodni dvorani.

► Strahotno tremo. Čeprav je tremo v načelu koristna stvar, saj se bolj odgovorno lotiš zadeve. Sam pa sem bil dobesedno prestrašen in za nobeno tožbo nisem bil prepričan, ali je zahtevek prav postavljen ali ne. Zato sem na začetku tožbe pisal sam, na sodišče pa pošiljal koga, da je to tam zastopal. Sodniki so me na začetku tudi precej zafrkavali. Postopoma pa sem se privadil in utrdil. Tremo potem ni bilo več. Sem pa vedno zelo odgovorno pristopal k svojemu delu. V kazenskih zadevah je zaključni govor krona glavne obravnave, in kljub temu da sem bolj ali manj govoril na pamet, sem imel govor vedno tudi napisan, da se mi ne bi zgodilo, da bi ostal brez besed. To bi namreč lahko pomenilo velikansko škodo za stranko. V nasprotju s sodnikom odvetnik namreč nima mo-

žnosti popravka. Če odvetnik stori napako, nosi posledice sam. Po zakonu odvetnik odgovarja za škodo, ki jo naredi stranki. Mi imamo za milijon evrov zavarovane vse odvetnike za morebitne napake. Poznam namreč primer, ko je odvetnik, ki je zamudil rok za pritožbo v odškodninski zadevi zoper zavarovalnico, do smrti sam plačeval odškodnino svoji stranki.

V Sloveniji?

► Da. Zdaj je že mrtev.

V knjigi je zgodba o vzpostavljanju odvetniške avtoritete. Je ta bolj odvisna od sodnika ali od prisotnega odvetnika?

► Vse, kar se dogaja v razpravni dvorani, je v rokah predsednika senata. Če je profesionalc, če ima avtoriteto in pogum, potem bo utišal odvetnike, ki se nenavadno obnašajo, preprečil nepotrebno prelaganje obravnave. Skratka, imel bo red in obravnave bodo tekle hitro in učinkovito. Pri nas pa je veliko sodnikov mladih in tragično je, da najbolj odmevni primeri potekajo pred okrajnimi sodišči, kjer po navadi sodijo mladi sodniki, sodniki začetniki. Prvi, ki je poklican, da skrbi za red in avtoriteto sodišča, je sodnik. Nekateri sodniki so recimo zelo veseli, če katera izmed strank predlaga kakih deset novih dokazov, ker ne vedo, kako bi se odločili, in obravnavo preložijo za kak mesec ali dva. Je pa tudi res, da mora tudi odvetnik dati nekaj nase. Ne sme se pustiti žaliti, zafrkavati, poniževati in podobno.

Pravite, da so vas sodniki na začetku kariere večkrat zafrkavali?

► Nekoč sem nekemu sodniku dejal, da po vojni na naših sodiščih sploh niso vedeli, kaj je to kazenski postopek. In sodnik mi je rekel: »Kaj pa ti veš, ti si takrat še dudo cuzal!« To mi je rekel vpricho moje stranke in me strahotno ponižal. V tistih časih so bili novinarji naklonjeni izključno tožilcem in med navzočimi je bilo obilo smeha. Kasneje mi je neki starejši kolega razložil, naj v takem primeru vedno zahtevam protokolacijo, torej vpis tega, kar je rekel sodnik, v zapisnik. To je res učinkovalo. Kajti, česar ni zapisanega v razpravnem zapisniku, to na sodišču ni bilo izrečeno. Vse mora biti zapisano, da kasneje ni zapletov. Če muha leti po razpravni dvorani, mora biti to v zapisniku.

Ko sva ravno pri muhi in zapisniku. Bili ste med prvimi odvetniki, ki so

zavzeli stališče, da so vsa v zakonu določena sredstva za obrambo stranke legalna in legitimna in se smejo oziroma morajo uporabiti.

► Pred leti so me povabili, naj predavam na dnevih slovenskih pravnikov. Na tem predavanju sem zavzel stališče, da mora odvetnik storiti vse, kar je dovoljeno v zakonu. Rekel sem, da stranki ne sme v zapor odnesti pištole ali pile, drugo pa vse lahko. Poglejmo si situacijo, ki je nastala v zadevi Milice Makoter. Sodnik mora odpraviti pripor, če v dveh letih od vložitve obtožnice ni izrečena sodba. Manjkalo je dober teden do razglasitve sodbe in s sinom Aleksandrom, ki sva jo takrat zagovarjala, sva predlagala, naj nama odpove pooblastilo, saj v tem primeru odvetnik v tisti zadevi ne sme več stopiti v razpravno dvorano. In ker v tako kratkem času niso našli odvetnika, ki bi prebral deset tisoč strani spisa, je sodišče moralo odpraviti pripor. Tu se postavi teoretično vprašanje. Dva tedna manjkata do absolutnega zastaranja v zadevi. Če odvetnik ta čas pridobi s sredstvi, ki so mu na voljo, gre njegova stranka domov. Če tega ne naredi, gre za trideset let v zapor. Takrat so me sodniki na predavanju izžvižgali, neki ugledni profesor pravne fakultete pa je napisal članek o nesposobnem odvetniku.

Kateri profesor?

► Profesor dr. Janez Kranjc z ljubljanske pravne fakultete. Takrat sem mu odgovoril z odzivom v reviji Pravniki. In sicer takole. Profesor Kranjc je pred nekaj leti srečal enega izmed naših pripravnikov in ga vprašal, kje dela. Ko mu je pripravnik povedal, da dela pri odvetniku Čeferinu, mu je dejal, »no ja, saj se boste veliko naučili, ampak oni zagovarjajo tudi tiste, ki prodajajo mamila«. Kot da tisti, ki prodajajo mamila, ne bi smeli imeti zagovornika. Ob takem pojmovanju ustavnega in kazenskega prava se sploh nima smisla pretekati. Ampak z načelnega stališča moram reči, da bi nesposobni odvetnik v omenjenem primeru za štirinajst dni zavlekel proces in omogočil svobodo svoji stranki, spodobni odvetnik bi počakal, da se ta čas izteče, njegova stranka pa bi trideset let vsako noč razmišljala, kakšen idiot jo je zagovarjal.

Totalnost vaše obrambe se kaže tudi v tem, da ste za potrebe postopka za

mesec dni poslali ekipo, da je brskala po smeteh nasprotnne stranke in naposled našla kronski dokaz ...

► Tako je. Direktor nekega podjetja, ki je veliko potoval po svetu, je biano papirje podpisal in ožigosal, da bi njegovo podjetje v njegovi odsotnosti lahko komuniciralo s poslovnimi partnerji. Nasprotna stranka se je nekako polastila teh papirjev in na sodišče poslala ponarejen dopis, češ da naša stranka vse svoje premoženje prenaša na Daljni vzhod. Na podlagi tega je sodišče blokiralo celotno premoženje naše stranke. Med drugim smo v tem primeru res poslali ekipo na teren, ta je na koncu v smeteh našla vrsto dokazov o ponarejanju listin naše stranke.

V tem času ste dobivali in izgubljali primere, a ustvarili blagovno znamko. Danes velja, da se v najhujšem primeru za odvetnika vzame Čeferina.

► Pred dnevi so v časniku Delo naredili anketo z vprašanjem, koga bi izbrali za odvetnika, če bi vam bilo res hudo. 27 odstotkov vprašanih je odgovorilo, da Petra Čeferina.

Ampak kako nastane takšna blagovna znamka?

► Ves čas sem se trudil delati dobro in to zdaj počnejo tudi moji sodelavci. Če ne bi bilo mojih sinov, bi verjetno ohranil nekakšen pravni butik, ampak sinova sta želela, da ustanovimo odvetniško družbo, ker je takšna perspektiva. Ne nazadnje sta na pravni fakulteti vpisani že moji vnukinji. Pravniki je bil moj praded, moj ded, moj oče in moja sestra, jaz sem pravnik, moja sinova sta pravnik, vnukinji bosta pravnici, očitno je tako usojeno. Že kot otrok sem pri kosilu in večerji poslušal pravne zgodbe, moji otroci ravno tako, vnuki pa tudi.

V knjigi opisujete, kako je bila ta blagovna znamka, oziroma ime Čeferin, kdaj tudi izrabljena brez vaše vednosti ...

► Da, nekega lokalnega obrtnika sem nekoč vprašal, kako to, da nikoli ne toži svojih dolžnikov. Dejal je, da piše opomine. Ampak opomine pišejo vsi, pa to pogosto ne zaleže, sem vztrajal. Pa mi je dejal, da na svoje opomine napiše »V vednost odvetniku Čeferinu«.

To je skorajda dokaz, da je količina pravice na sodišču odvisna predvsem od tega, kakšnega odvetnika si posameznik lahko privoščiti.

► Splošno znano je, da revež nastrada na vseh področjih, bogate mu pa je lažje. Bogati si lahko privoščijo celo več odvetnikov, izvedence, strokovnjake z drugih področij. Od osebnosti odvetnika, od njegove etike pa je odvisno, ali se bo tudi brez honorarja enako zavzel za svojo stranko kot za velik honorar. V nekaterih primerih smo vedno zastopali ljudi z znižanim honorarjem, nekatere pa tudi brezplačno. Tako smo brezplačno zastopali sto nekdanjih oficirjev JLA, ki so izgu-

bili vse pravice, celo do zdravstvenega varstva, samo zato, ker so bili ob napačnem času v napačnem poklicu. K meni so hodili oficirji z visokimi čini, ki so si sami s kombiniranimi pulili zobe, ker niso imeli osnovnega zdravstvenega varstva.

Omenili ste izvedenska mnenja, danes je tega veliko, včasih pa je sodišče pogosto skupaj s strankami odšlo na teren preverit dejansko stanje ...

► Da, spomnim se, da sem nekoč v tožbi zapisal, da ima nasprotna stranka primerno drugo pot, ker sem to razbral iz katastra. Potem smo šli skupaj s sodnikom to pogledat v naravi; tam je bil prepad in sodnik je rekel, naj se zdaj lepo peljem po tej »poti«. In sem lahko le odgovoril: »Hvala, ne bi,« in umaknil tožbo.

Kako se delo odvetnika danes razlikuje od tistega v časih prejšnjega sistema?

► Položaj odvetnika, zlasti kazenskega zagovornika, bi razdelil na tri obdobja. Pred osamosvojitvijo je bil položaj odvetnika precej žalosten. Odvetnik je bil nebodigatreba. Prevečkrat se je dogajalo, da sva s stranko čakala pred razpravno dvorano, tožilec pa je bil že pri sodniku in sta nekako usklajevala obtožni akt, da bi sodnik kasneje lažje sestavil sodbo. Nekoč sem vstopil in dejal, ali gre tožilec ven ali pa prideva tudi midva s stranko noter. In sodnica je potem z zelo nesrečnim obrazom tožilo poslala ven. Potem pa smo se pred kakimi dvajsetimi leti odvetniki nekoliko bolj zavedeli svojega položaja in odtlej, pa vse do današnje krize, je bilo odvetništvo spoštovan in cenjen poklic. Ko pa je prišla ekonomska, socialna, moralna kriza, je kar naenkrat moderno o odvetnikih govoriti grdo. V vsaki krizi se najde kaka skupina ljudi, ki je »kriva« za nastalo stanje, pri nas so to zdaj odvetniki in tako imenovani tajkuni. Po drugi strani pa gre tudi za načrtno akcijo zoper odvetnike, ker so si nekatere politične stranke dale v svoj program ukinitve obveznega članstva v odvetniški zbornici.

Tega ni storila niti totalitarna komunistična oblast ...

► Ne. Na Slovenskem je najprej odvetnike postavljala cesar, potem justično ministrstvo. Imeli smo zelo pametnega cesarja, takrat smo nazadnje imeli pravno državo, saj so pisali razumljive zakone. Preden so jih dali v uradni list, so zakon dali prebrati kmetu in delavcu, in če sta ga razumela, je šel zakon naprej. Zakona namreč ne moreš spoštovati, če ga ne razumeš, če ga celo pravnik ne razumejo in če ga različni doktorji prava različno razlagajo. In leta 1868 je cesar izdal odvetniški red, ki je omogočil, da so odvetniki dejansko postali neodvisni in samostojni. Pri nas je bila ta-

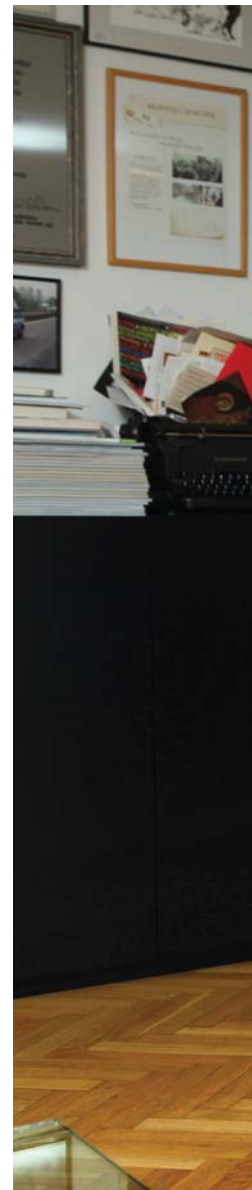
ko ustanovljena Kranjska odvetniška zbornica, ki je pravna prednica današnje zbornice. Odtlej o tem, kdo je lahko odvetnik, pod v zakonu določenimi pogoji, odvetniki odločamo sami.

Trenutna oblast ima drugačne ideje.

► Ukiniti obvezno članstvo v zbornici pomeni, da bi odvetnike postavljala, zoper njih vodila disciplinske postopke in jih odstavljala država. Če parafraziram definicijo sodnika na evropskem sodišču za človekove pravice, Boštjana M. Zupančiča, je kazenski postopek spopad med enormno močno državo, ki ima monopol nad represijo, in šibkim posameznikom, pri čemer ji lahko pomaga le en šibek odvetnik. Potem je jasno, da je v tem primeru v Sloveniji z odvetništvom konec. Kako bom zagovarjal sovražnika države, če mi država lahko za to odvzame licenco? Kadarkoli bo oblast recimo imela interes onemogočiti političnega nasprotnika, se bodo spravili na njegovega odvetnika. To smo videli v procesu proti kosovskim rudarjem. Vse tamkajšnje odvetnike, ki so zastopali rudarje, so oblasti šikanirale na vse možne načine. Na koncu so najuglednejšega odvetnika s sinovoma vred ubili na pragu njegove pisarne in še danes ni bilo raziskano, kdo je to naredil.

A ljudje menijo, da imamo odvetniško zbornico zgolj za to, da ščiti interese odvetnikov.

► Odvetniška zbornica je v zgodovini počela fantastične stvari. Ima izjemne zasluge za uveljavitev slovenskega jezika na slovenskih sodiščih. Ko so leta 1890 na višjem deželnem sodišču v Gradcu prepovedali obravnavo v slovenskem jeziku, je Kranjska odvetniška zbornica nemškega predsednika zamenjala s slovenskim in sprejela sklep, da je od tistega trenutka slovenščina edini uradni jezik zbornice. To je bilo v cesarski Avstriji. Kasneje so se zavzemali za poštene postopke v političnih in drugih zadevah. Med vojno je predsednik zbornice poslal okrožnico vsem odvetnikom, naj ljudi, ki so bili obtoženi pred italijanskim vojnim sodiščem, zastopajo brezplačno. Zbornica je na ustavnem sodišču Jugoslavije dosegla razveljavitev določb zakona o vojaških sodiščih, po katerih so obtožene v zadevi JBTZ lahko zastopali zgolj oficirji. Sploh se tudi ne ve, kakšne zasluge ima zbornica za osamosvojitve Slovenije. V trenutku agresije na Slovenijo je izstopila iz odvetniške zbornice Jugoslavije in zaprosila za neposredno članstvo v svetovnem odvetniškem združenju. Hkrati smo predsednikom vseh zbornic po Evropi poslali pismo, v katerem smo jih prosili, naj pri svojih vladah vplivajo na prenehanje vojne in priznanje Slovenije kot neodvisne države. Predsednik zbornice treh Benečij je odgovoril, da ra-

Vse mora biti v zapisniku, da kasneje ni zapletov. Če muha leti po razpravni dvorani, mora biti to zapisano.

Nespodobni odvetnik bi za nekaj dni do zastaranja zavlekel proces in omogočil svobodo svoji stranki. Spodobni odvetnik ne bi storil nič, njegova stranka pa bi v zaporu trideset let vsako noč razmišljala, kakšen idiot jo je zagovarjal.

zume naš poziv, in dejal, da bo takoj stopil k svojemu prijatelju De Michelisu, ki se intenzivno ukvarja z jugoslovanskim vprašanjem. Generalni tajnik nemške odvetniške zbornice je sporočil, da so z nami in da že izvajajo pritisk na EU in zunanjega ministra Genscherja. Zbornica je bila izjemno pomembna za ta narod v njegovi zgodovini. In zdaj jo želijo ukiniti izključno iz populističnih razlogov.

Ampak argument je, da bo država zbornici odvzela zgolj to, torej javna pooblastila, ki ji jih je nekoč zaupala.

► Oni nam niso ničesar dali, to smo dobili leta 1868. In če ukinejo zbornico, bomo dobili stanje, kot je bilo pred letom 1868. To je čas, ko je ministrstvo za pravosodje na podlagi mnenja policijskega ravnatelja v Ljubljani Franca Uhrerja petkrat zavrnilo prošnjo dr. Franceta Prešerna za vstop v advokaturu. Ta je o Prešernu zapisal, citiram: »Spretnost in poštenost dr. Franceta Prešerna se priznata. Toda zaradi njegovega nagnjenja do pijače ter zaradi njegove grajavosti, ko lastnim napakam prizanaša, a vse drugo po mili volji biča, mu javno mnenje ni naklonjeno.« Advokaturu je dobil šele leto dni pred smrtjo.

Za zdaj odvetniška samostojnost in neodvisnost še obstajata. Danes verjetno težko govorite o posamezniku, ki ima v boju z vsemogočno državo zgolj šibkega odvetnika. Vaša odvetniška pisarna je po številu zaposlenih pravnikov večja od marsikaterega okrajnega sodišča in od vseh okrožnih tožilcev, z izjemo ljubljanskega ...

► Država ima še vojsko, policijo, zapore, psihiatrične ustanove ... Država te lahko zapre, pod določenimi pogoji tudi pretepe. Pa tudi dejstvo, da obstajajo močne odvetniške pisarne, ne more biti razlog za ukinitve odvetništva.

Drži, ampak v konkretnem primeru državo zastopa tožilstvo s 30 pravniki, sodi sodišče z 20 sodniki, obrambo pa izvaja odvetniška pisarna s 40 odvetniki ...

► Takole vam povem, v vseh poklicih se mi zdi najpomembnejši poklicni pogum. Še vedno čakam na sodnika, ki si bo upal izločiti evidentno nezakonito pridobljene dokaze. Zaradi pritiska javnosti in politike mediji vnaprej razglasijo, kakšna mora biti obsodilna sodba

zoper Ivana Zidarja, in ni ga več sodnika, ki bi izločil nezakonito pridobljene dokaze. Če bi to storil, bi mu ostale samo platnice spisa. Najbolj tragično pa je, da pomeni za politike, medije in javnost oprostilna sodba napako sodišča, katastrofo in ukinitve pravne države. To je velik problem. Od rimskega prava naprej imamo pravilo, da je ob dvomu treba odločiti v korist obtoženega. Od pred mnogimi leti fantastičnega ameriškega vrhovnega sodišča imamo pravilo, da lahko koga obsodiš samo, če je zunaj vsakega razumnega dvoma dokazano, da je storil kaznivo dejanje. In namesto da bi se v pravni državi ljudje veselili oprostilne sodbe, ker je to zmaga prava, menijo, da je ta izraz nesposobnosti sodišča, vpliva bogatih odvetnikov, korupcije in ne vem česa še. Ne zavedajo se, kakšno škodo povzročajo tej naši lepi domovini.

Kam se je izgubil ta poklicni pogum, nekoč smo imeli zelo odločne sodnike ...

► Ne vem. Vem pa, da so v svinčnih časih na vrhovnem sodišču sedeli sodniki, ki so bili gospodje z veliko začetnico. Takih sodb danes ne najdeš več. Neki odvetnik je zamudil rok za pritožbo in ta opustitev bi ga uničila materialno in moralno zaradi velikanske odškodninske odgovornosti. Na koncu je zadevo dobilo v delo še vrhovno sodišče in sodniki so napisali, da je odvetnik nedvomno zamudil s pritožbo, ampak potem so dodali še stavek, ki ga danes niso sposobni. In sicer da pritožba, tudi če bi bila pravočasna, ne bi bila uspešna; s tem so tega odvetnika rešili ogromnega bremena. Sodnik ne more biti samo pravnik, pač pa mora imeti življenjske izkušnje in značaj, mora biti dober človek in imeti mora rad ljudi.

Včasih smo imeli pogumnejše sodnike, pa je bilo pravice takrat res več?

► Ni mogoče posploševati. Takrat so obstajali dobri in slabi sodniki in tako je tudi danes. Pogrešam pa danes, kot rečeno, poklicni pogum. Poznam celo vrsto sodnikov, ki so šli med odvetnike in potem po najhitrejši možni poti nazaj med sodnike. Odvetnik mora biti dopoldan na obravnavi, popoldan sprejema stranke, zvečer pa piše sodne vloge.

Ampak če bi vrhovni sodniki danes pisali takšno odločbo, bi vsi rekli,

da gre za ščitenje hrbtna v pravosodju, za zaroto proti posamezniku ...

► Eden od elementov poklicnega poguma je, da se ne oziraš na to, kaj bo rekla javnost, kaj bo rekla politika in kaj bodo pisali mediji. Ko sem se vrnil s procesa zoper kovooske rudarje, sem bil skorajda narodni junak. Vse politične stranke so me spraševale, ali hočem biti njihov poslanec v prvem sklicu državnega zbora. Tisti trenutek, ko sem prevzel obrambo Grubeliča, je bilo s tem konec. Bil sem samo še mafijski odvetnik, Grubeličev consigliere, malodane sosterilec. Ampak to sem vzel v račun, ko sem postal odvetnik, vedel sem, da me ne bodo imeli vsi radi, da me bodo tudi napadali, ampak nič hudega, včasih me to celo zabava.

Ko ravno omenjate politiko. Eden od vaših sinov je solastnik zasebne pravne fakultete, drugi predsednik nogometne zbornice. Čakamo samo še, da v politiko končno vstopi Peter Čeferin ...

► Peter Čeferin nikoli ni bil in nikoli ne bo šel v politiko. Doslej sem odklonil vse funkcije, ki so mi bile ponujene. Vse svoje življenje sem posvetil neodvisnosti odvetnika, zagovarjal sem vse, desne, leve, rdeče in bele. Sicer pa sem se zdaj nekoliko umaknil in se bom verjetno ukvarjal le še s svetovanjem mlajšim kolegom, ki so včasih hvaležni, če jim kaj poveš.

Neki odstotek odvetnikov se je vedno nekako specializiral na določen politični pol. Vi strank nikoli niste izbirali po politični pripadnosti?

► Ne. Celu več, ko sem v določenem trenutku ugotovil, da zastopamo precej levo usmerjenih politikov, sem še desno usmerjenim ponudil zastopanje, saj smo vendar neodvisna pisarna.

V vseh teh letih ste zastopali številne politike. Vas je pri katerem prešenitilo, da skriva več, kot je običajno umazanije za fasado politika?

► Prej ste me vprašali, ali bi šel v politiko, in tudi za to ne grem, ker sem dobro spoznal, kako deluje. Toliko medsebojnega blatenja, toliko nizkih udarcev, toliko trpljenja, ki ga s tem povzročijo, hvala lepa. Ne glede na to, za katero funkcijo se prijaviš, boš deležen številnih udarcev, pisali bodo ovadbe zoper tebe. Politično delovanje me ni nikoli osrečevalo. Odvetnik, zlasti kazenski zagovornik, po svoji funkciji ne sme biti prilepljen na državo.

Bivša generalna državna tožilka Zdenka Cerar je nekoč rekla, da je odvetnik Čeferin sovražnik države številka ena. To je bil eden izmed najlepših komplimentov, kar sem jih slišal.

Ah, dogovorila sta se, da bo to rekla ...

► Kar vprašajte jo.

Kritizirali ste tudi aktualno sestavo ustavnega sodišča, zakaj se niste nikdar potegovali za mesto ustavnega sodnika?

► Mislim, da v vseh dosedanjih sestavah ustavnega sodišča še ni bilo odvetnika. Trenutna sestava res ni najbolj ustrezna. V njej so tisti, ki so tja prišli z rednih sodišč, kar pa ni dobro. Prvič, imajo miselnost rednih sodnikov, vidijo samo paragrafe in nič dlje od tega. In drugič, ustavno sodišče naj bi bilo korektor ravno rednih sodišč in poprejšnji redni sodniki ali z njimi partnersko povezani sodniki težko opravljajo vlogo, ki jo od ustavnega sodišča pričakujem.

Ste lahko bolj konkretni, kje so se narobe odločili?

► Če se omejim samo na zadnjih nekaj odločitev, potem se nikakor ne morem strinjati z odločitvijo glede družinskega zakonika kot tudi ne glede Titove ceste. Glede družinskega zakonika gre za človekove pravice, ki so lastne človeku kot takemu in nastanejo z njegovim rojstvom, kar pomeni, da gre za absolutne pravice, ki učinkujejo zoper vsakogar. In o takih pravicah odločanje na referendumu ni dopustno. Kar se pa tiče Titove ceste, pa je lepo povedal moj sin. In sicer da je ta sodba v nasprotju s sodbo evropskega sodišča za človekove pravice. To je namreč reklo, da sodišče ne more biti zgodovinar. O dogodkih iz naše preteklosti lahko odločajo zgodovinarji in morajo biti predmet razprave. Slovensko ustavno sodišče pa je enostavno reklo, kaj je belo in kaj črno, in konec debate.

Problem pa ni samo v tem, da bi bili ustavni sodniki nekdanji redni sodniki, ampak tudi v tem, da njim še posebej primanjkuje prej omenjenega poklicnega poguma?

► V preteklosti smo imeli sestave, v katerih so sedeli tudi svetovnonazorsko zelo levi in tudi desni sodniki, a njihove sodbe so bile fantastične. Obžalujem, da takih ustavnih sodnikov ni več. ✕

Kdo pravi, da se poleti ni možno prehladiti?

Tantum Verde je zdravilo, ki učinkovito lajša bolečine in otekline pri vnetju žrela. V obliki pršila je primerno tudi za otroke mlajše od 6 let.

Boris Cavazza

Boris Cavazza, igralec. O svojem življenju, duhovih, otrocih, trpljenju. O normalnosti. O teti Roži. O branju Dostojevskega. O strahu, pra-strahu.

Jure Aleksič, foto Borut Peterlin

Ni čudno, da je avtobiografski roman *Cavazza* tak bestseller. Stari hrast je prispeval vsebino, torej svoje neponovljivo življenje, Vesna Milek je prispevala genialno formo, ki plimo čustev ponese naravnost v žilo. Neverjetne dogodivščine, kolosalni liki, šokantna iskrenost – in nad vsem spoznanje o varljivosti izgleda ter nesmiselnosti zavisti. Tako mogočen in neranjiv je deloval na televizijskem zaslonu; tako človeški in ranjen je bil v resnici.

Na svet je privekal kot črn, zelo kosmat dojenček – rojen 'v preddverju vojne', ki je bila edina igra, ki so se jo otroci njegove generacije sploh znali igrati. Oče je na fronti staknil nekakšno amebo, ki mu je razžrla jetra – umrl je tako zgodaj, da ga je lahko mladi Boris vsaj za silo spoznaval šele skozi romane Ernesta Hemingwaya. Zaradi mešanega porekla je bil v Sloveniji tepen, ker da je fašist, v Milanu, ker da je barbar. Kot otroku so se mu igralci zdeli čudna, nedosegljiva bitja – in nič čudnega, da ga je, napol siroto, ranjeno srce najprej gnalo na morje med včasih tudi dvajsetmetske valove. A tu se zgodba šele začne. Avtobiografski roman *Cavazza*, naš letošnji presežek presežkov, bi moral biti obvezno čtivo za četrte letnike slovenskih srednjih šol – tudi zato, ker na srčen in sila dostopen način najbolje upoveduje, kaj je v tistem času in v tistem prostoru pomenilo biti Slovenec.

Vse to trpljenje in izgube, ki so popisane v knjigi... Ste se ob tem kdaj vprašali, če ste morda recimo šesta reinkarnacija Džingis Kana ali kaj podobnega?

► Ha ha. Ne, ker ne verjamem v reinkarnacijo. Imam neko prijateljico, ki se s tem ukvarja, in sva se enkrat spravila kopat. Šla sva nazaj, nazaj, nazaj – in je na koncu prišla do tega, da sem reinkarnacija nekega egipčanskega kralja. Ugotovila je tudi, da je moja kompletna moška linija za pet pokolenj nazaj na zelo trhljih nogah. Potem je hotela iti še globlje, a je ugotovila, da mi preprosto ne pride blizu.

Vi ste neprosojni karmični tolmun, v katerega ni vpogleda?

► Očitno, ja. Sva delala tudi neke vaje, in me je potem vprašala: *Ali kaj čutiš? Se ti je kaj zgodilo?* In bolj iz vljudnosti kot ne sem ji rekel: *Nekaj, morda.* Ampak v bistvu nisem čutil nič. Skupaj sva tudi skušala ozdraviti ta strah, ta pra-strah, ki se je vame naselil po vseh mojih izgubah – namreč strah, kaj bo z mojim sinkom, ki ima zdaj devet let. Mi je rekla, naj vržem stran vse slike svojih mrtvih. A sem ji rekel: *To pa že ne. Tega pa res ne bom naredil.*

Izgube so se pri vas začele že zelo zgodaj. Najprej oče, potem ljubljene muce – in to na kakšen način! Ker da je prelen, ste ga morali nesti k sosedu v zameno za denar in jajca. Sosed ga je potem dal v vrečo, po njem dolgo zelo neučinkovito tolkel s toporiščem sekire, nakar je tisto, kar je ostalo, pred vami ocvrl. Glejte... Teta Roži, ki vas je poslala to narediti – je bila ona dejansko psihopat ali je bila taka reč takrat nekaj še kar normalnega?

► Ne, je bila čisto normalna ženska. Res pa ne vem, kako se ji je porodila ta misel. *Odnesi tega mačka – saj nič ne dela, samo leži in se redi!* Meni je bil ta muček zelo pri srcu. In ker je bil

Ko sem delal v Milanu v popravljalnici radio-aparatur, sem enkrat enega nesel na katoliško univerzo. Joj, kako je bil tisti duhovnik prijazen. Najbrž vsaj kak poskus doživi večina otrok.

46

navajen name, ker mi je zaupal, je nalogo naložila meni. Za tistega človeka, kamor sem mucka nesel, je cel Solkan itak vedel, da žre še vse kaj drugega kot pse in mačke. Če je kdaj kje crknil kak prašič in so ga zakopali, ga je šel odkopat in ga je požrl. V knjigi je dejansko malo skrajšana verzija dogodka. Ta tip je bil izrazit grobijan, ogromen, z debelim zapitim nosom in s ksihtom take barve kot ta miza. Bivši zidar. In jaz sem bil ob tem, ko je dal mucka v vrečo in mi ukazal, naj ostanem tam, povsem paraliziran. Hipnotiziran. Ma kot bi me pogledala anakonda.

No, več kot razumljivo!

► *Stoj tukaj pri miru!* mi je ukazal. In potem je začel mačka z žebliji nabijati gor na vrata, nakar je tolkel po njem, da je manjkalo pol glave, dajal ga je ven iz kože, ko je bil še živ... Heh, najbrž še dobro, da v knjigi ni cele verzije. In potem mi je rekel: *No, zdaj boš pa probal mal jetrc!* Sem rekel: *Ne bom pojedel. Dajte mi ta denar in dajte mi ta jajca in bom šel domov.* In potem se je omehčal in mi jih je res dal.

Stari ste bili koliko?

► Kaj pa vem. Kakih deset.

Ne morem drugega kot ponoviti svoje začetno vprašanje: je bila teta Roži psihopat?

► Ne, bila je zelo srčno dobra ženska. Rada me je imela in zelo lepo je skrbel za mene. Preveč me pa vprašal, kaj se ji je takrat rodilo v glavi. Ampak dobro, to je bilo kmečko okolje, klanje je bilo itak na tedenskem redu... Tudi drugje, pri sosedih, so psa, ki ni bil več koristen, pač ubili s sekiro. Večina naših sosedov, se spomnim, no, to so bili zelo zelo primitivni ljudje. Mislim, taki res primitivni. Neka sosedja je recimo rada kar medtem, ko je plela, dala noge narazen in scala. (*se oba nakrohotava*) Njena hči se je hodila sončit gor na pleh nad kurnikom, da je bila bolj privlačna kurba za ameriške vojake. Neka druga je bila razvpita po tem, da se je sredi gostilne nasajala na pirovsko flašo.

Aha, s temi fascinantnimi svinjarijami hočete ponazoriti, da je šlo za vseeno malo bolj tako abnormalno okolje? Da to pač niso bili samo drugi časi, ko je ogromno nekih mulcev moralo gledati, kako jim nek norec cvre mucka?

► Najbrž res.

Nikakor ne smeva pozabiti sosedu Bertota – spoštovan, prijazen človek, ki je bil vedno pripravljen pomagati.

In ki vas je nekaj časa tudi zelo konkretno spolno nadlegoval.

► Res je, mene in mojega prijatelja Tonija. Čista pedofilija.

Zanimivo se mi je zdelo, kako malo prostora je temu namenjeno v knjigi. Koliko, bi rekli, vam je to pustilo posledic?

► (*odmahne*) Meni nobenih. Tudi ni bil Berto edini – dobro, bil je edini, ki mu je uspelo. Ker še kake trije, štirje drugi so me poskusili nadlegovati. Ma v bistvu celo pet ali šest. Ko sem delal v Milanu v popravljalnici radio-aparatur, sem enkrat enega nesel na katoliško univerzo. Joj, kako je bil tisti duhovnik prijazen. Najbrž vsaj kak poskus doživi večina otrok. Zato sem svojemu malemu že zdavnaj naročil: če pride kak striček in ti ponudi bonbonček, nikar ne vzemi, ampak samo zavpij: *Oči!!!* Tudi, če me ni v bližini.

Morda vas Berto ni trajno poškodoval tudi zato, ker takrat še ni bilo take družbene hysterije kot danes? Torej tiste hysterije, ki bi vam povedala, da imate na ta račun vsekakor pravico biti pohabljeni celo življenje?

► Morda. Najhuje je bilo, ker sem se tega Bertota res ustrašil. Takrat, ko sem mu zagrozil, da bom povedal teti. Kako se je iz prijaznega človečka v trenutku spremenil v pošast, jebemti! Oči so mu skoraj skočile iz jamic. Je zarenčal: *Te bom s kolom po glavi! Ti bo razneslo možgane po celem stropu!* Seveda se enajstletni pobič ustraši. Ampak zanimivo: očitno se je on tudi ustrašil. Ker potem je dal mir.

Vas je uspeh knjige presenetil?

► Ja, oba z Vesno naju je. Nisva računala na tak posluh – predvsem tudi s strani intelektualcev. In mi je malo čudno, kako me vsak dan kdo ustavi na cesti. Pogosto tudi ljudje, ki jih ne poznam. In potem mi čestitajo. *Čestitam*, rečejo, ob čemer je meni malo čudno. Ker kaj je pa tukaj vendar za čestitati?

Kako ni za čestitati? Pa prav za čestitati je!

► Za kaj konkretno?

Za to, da ste vse te reči preživel in ostali tako čili in funkcionalni. In da ste jih z Vesno pomočjo tako lucidno strnili v tako močno knjigo.

► Huh. No, Vesna je res omenila, da je tudi Šerbedžija napisal avtobiografijo, a so jo prodali le petsto komadov. Verjetno je on pisal predvsem o teatru in filmu – jaz sem se temu v glavnem izogibal. Ker na to temo sem dal že toliko intervjujev, da se mi ni zdelo več zanimivo. S

podrobnimi analizami svojih vlog in tehnik bi bralca samo zamoril, v to sem prepričan. Laurence Olivier v svoji biografiji recimo govori skoraj samo o igrilstvu. Meni se to zdi grozen dolčas. Mnogo bolj me potegne recimo biografija Žarka Lauševića, ki jo zdaj berem v cirilici. Zelo dober črnogorski igralec, ki so ga leta 1991 v nekem kafiču napadli pijani mladeniči – *Šta je, glumac, jebo ti pas mater* in take reči... No, in ko so se na Žarka in njegovega brata spravili fizično, je iz čiste nemoci potegnil ven pištolo in dva ubil. Dva dvajsetletna fanta. Si moreš misliti: dvajset let!

Iz dosedaj znanih podatkov težko rečem, da mi je zanju blazno žal.

► No, Laušević se je potem branil s svojo kratkovidnostjo, češ da se mu je vse zameglilo pred očmi. Zaprl so ga za pet let, vmes so ga enkrat začasno spustili ven, in takrat je zbežal v ZDA, kjer zdaj polaga ploščice. No, take reči se meni zdijo zanimive. In tako sem tudi jaz raje pisal predvsem o svojem življenju. Tako me zdaj ustavljanje in mi govorijo, kako so se ob branju zjokale – ženske, predvsem ...

Ej, ne samo ženske. Jaz sem se danes zjutraj ob branju tistega o vašem Damijanu prav konkretno zjokal. In čeprav človek vedno joka zaradi svoje bolečine – samo vi konkretno jokate zaradi Damijana – je tisto tako dobro napisano, da bralcu omogoči neko čustveno katarzo. In to je zelo dragoceno.

► Najbrž res.

Če znamo Slovenci kaj ceniti, znamo ceniti zanimivo in kvalitetno trpljenje. Cavazza je tako testament moči človeškega duha kot fascinanten katalog ponižanj – prav nič se niste šparali. Tudi takih zelo banalnih ponižanj, ki so vseeno izjemno bolela. Od tistega, kako vas je kot fantiča krava vlekla na povodcu po travniku, vi ste pa vmes srali v hlače, do tistega, kako ste med razvajeno milansko mladino večino časa sloneli na zidu, ker ste se tako sramovali madeža na hrbtu plašča... Je bila tudi za vas katarza to vse tako pogumno vreči ven iz sebe?

► Ne vem, malo najbrž že. Največja katarza za tista zgodnja ponižanja je bil itak boks. Zaljubljen sem se v ta šport, čeprav je zelo grob. Pred tem sem imel hude izpade – spomnim se, kako sem enkrat doma razbil šipo, ker me je sestra zafrkavala. Ma prav nokavtiral sem to šipo, potem sem bil ves porezan. Ko se je mati odločila, da me pošlje stran od se-

be v Jugoslavijo, sem jo na hrību na Vicenzi na polno žvajznil. (*Ponazori klofuto*) Tega ni v knjigi, ker sem dogodek očitno tudi sam tako dobro zapredalčkal. Madona, imeti sem moral kakih dvanajst let. In potem sem jokal kot dež. Mama sploh ni reagirala, ker je bila taka zlata duša.

Okej, boks. V ringu ste našli nekaj, kar ste takrat res rabili. V njem ste 'sprostili, izčistili svoje sence'. Boks vas je zdravil.

► Nabrale so se pač frustracije. Že ko sem nabijal v vrečo, me je praznilo. V ringu, s partnerjem – to je bilo pa prav eno tako očiščenje. Ker sem to vedno vezal na občutek: *Takrat in takrat se me pretepli, zdaj me ne bodo nikoli več.* Obenem sem videl, da mladi boksarji zaslužijo kar nekaj denarja. In sem jih opazoval in razmišljal, da bomo tudi mi, če mi rata postati tako dober kot ti fantje, postali premožna familija. Mami ne bo treba več delati.

Torej kombinacija občutka varnosti in obljuba boljše prihodnosti?

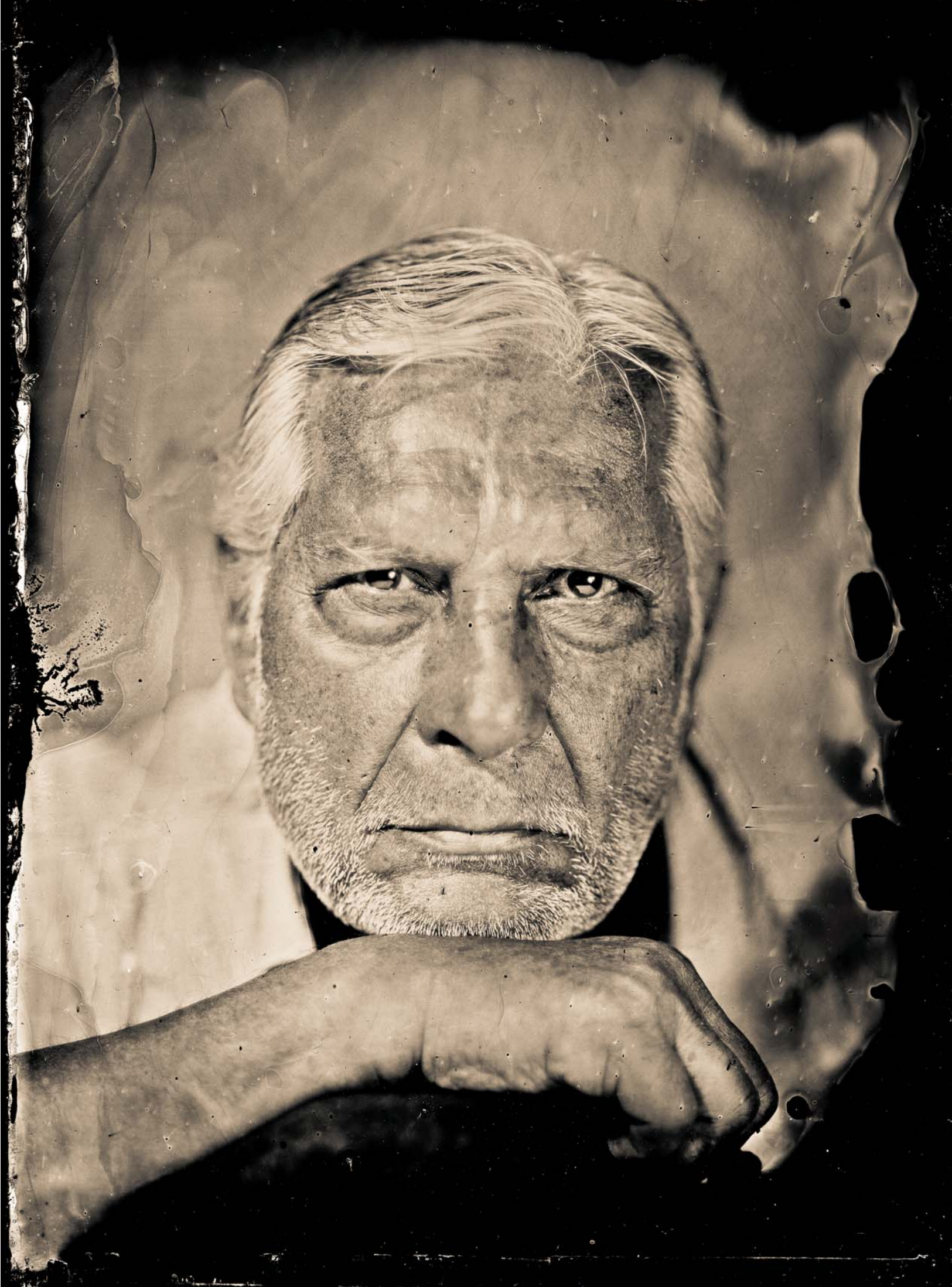
► Tako nekako, ja.

Ampak potem je za kar nekaj let zmagalo morje. Ki je ena vaših večjih ljubezni. A ste tudi to na koncu pustili. Zapisali ste, da so na neki točki 'vsa pristanišča postala ista, kot bi jih razmnožili na ciklostilu.'

► Pričakovanja so eno, realnost je drugo. Kaj vse smo mi presanjarili – doživetja, morje, pristanišča... Ampak resničnost je bila taka, da si moral delati kot črnc. V strojarnici je bilo treba kar naprej opravljati razne servise. Noč in dan si bil vprežen. Po tem, ko si garal deset ur, si šel res lahko ven v vznemirljivem novem pristanišču, ampak zjutraj si moral spet na tlako. Okej, imeli smo kondicijo, bili smo bikci... Ampak sčasoma sem se zavedel, da nimam od vsega skupaj pravzaprav nič. Vmes sem si rekel: bom postal oficir, da bo bolje. In sem postal tretji oficir, a je bilo isto. Še vedno moraš delati, še vedno ti nekdo kar naprej serje od zgoraj. Sem postal drugi oficir, isto sranje. Vedno je isto. Edino, če postaneš *capo*, upravitelj stroja – potem si gospodar. Potem imaš svoje stanovanje, nikoli več ti sploh ni treba dol v strojarnico, ker ti itak vsi hodijo gor poročat. Za povrh imaš pa še krasne stranske profite ob raznih nabavah olja in nafte. Ampak da bi postal *capo*, to bi trajalo deset let.

Toliko se vam ni zdelo vredno investirati?

► Ne.

S pokojno ženo sva sedela v kuhinji in se pogovarjala. Kar naenkrat se je kozarček – droben kozarček, ne večji kot tale žlička – dvignil v zrak, takole za par decimetrov, in potem je padel nazaj na mizo.

48

Morda je bil ključen tisti oficir, ki ni sploh nikoli več stopil na trdna tla – nikoli...

► Ha ha, tisto je bil res posebne sorte tič, pa blazno načitan... Ne vem. Ampak ne, ključno je bilo, da sem se v Afriki zaljubil v Lado Zei in me je ona pregovorila v študij. In hvala bogu. Če je ne bi spoznal, bi se to vleklo.

No, ampak bi bili pa upravitelj stroja!

► Ja, bi bil, ja. Ampak veš, ko jaz gledam svoje bivše kolege z morja, se mi jih večina zdi tako ozka. Ostali so fah-idioti, bolj ali manj. Tisti, ki so se še pravočasno odločili za študij, so potem postali direktoriji raznih podjetij po Primorski.

Ampak to je veliko bolj odvisno od človeka kot od same kariere. Ker vi ste morje takrat izkoristili za to, da ste ogromno brali. Tisti fah-idioti bi lahko hodili na Sorbonno, pa bi se jim na dolgi rok večini najbrž komaj-da poznalo. No, in takrat, na morju, ste se najbolj našli v Camusovem tujcu. Kaj, konkretno, vas je tako pritegnilo na tem liku? Je takrat tudi vas imelo, da bi fentali kakega naključnega Arabca?

► Eh, to so obdobja. To prerasteš in se preorientiraš na boljše literaturo. Tudi danes berem vse, kar mi pade pod roko.

In v kom se danes najbolj najdete?

► Hm. Vseeno v Dostojevskem. On je tako čudovito kompleksen. Mislim, saj berem tudi druge dobre reči, zadnjič sem prebral Philipa Rotha, *Ponižanje*... In to je seveda dobro čtivo, nič ne rečem, ampak Dostojevski je le... transcendentalen.

V smislu?

► Transcendentalen v tej njegovi stalni bitki s samim seboj in z Bogom. Znatno del njegovega opusa je v resnici precej dolgočasen, ker je itak marsikaj napisal feljtonistično, zaradi denarja... Ampak tisti njegovi temeljni pasusi, uf! Kako je on že v *Besih* predvidel, kam se bo razvil in izrodil komunizem, kako totalno bo šlo to v maloro! Ali pa, ko govori o Bogu! Kako hkrati čutiš, da Dostojevski v bistvu je na strani Boga, čeprav ga tudi zanika. Kompleksen avtor je to, kaj naj rečem drugega. Tudi današnji so sicer zanimivi, a me ne intrigujejo tako zelo.

Če se še samo za hip vrneva na boks. Takrat ste vsak dan dajali in dobivali

udarce, ampak v knjigi piše, da niste bili v ringu nikoli jezni. Tista prava jeza se je v vas naselila šele kasneje. Danes, ste zapisali, bi lahko nekoga kar razmontiral, ubil. Kdaj se je to dokončno naselilo v vas? Je bilo to mogoče po Damijanovi smrti?

► Ne ne, že prej. Zanimivo, da se mi je to pojavilo v igranjem.

Z igranjem? To je pa res zanimivo.

► V življenju sem igral veliko negativcev. In da to lahko dobro počneš, moraš veliko brskati po svoji podzavesti. Pri tem na površje pride marsikaj. Na srečo imam tako kot večina igralcev vključen čip, ki me opozori, kje je meja. Ravno pri Dostojevskem sem se zavedel, da bi bil sposoben koga ubiti. To vedenje se ti prikrade le za trenutek. Se ti pa preko igre tudi marsikaj očisti. Jaz sem se na ta način prečistil celega kupa kompleksov. Ker ko sem bil mlad, sem jih bil res poln. Ko sem bil mlad, nisem bil, kako naj rečem, normalen človek. Danes, se mi zdi, sem pa totalno. Zato tudi rad rečem, da bi naše politike dal na intenziven enoleten tečaj igre... **Oh, tega pa res ne rabijo. Če kaj znajo, znajo igrati.**

► *(se iz srca heheta)* Ne, da bi se malo očistili. Da bi se malo vprašali zakaj in kako.

Za to pa eno leto ne bi moglo biti dovolj, pa če bi bilo še tako intenzivno. Morda petnajst let kazenske kolonije po taktu Stanislavskega ... Ampak okej, greva naprej. Kako gledate na mlajše generacije? Glede na to, v kakšni revščini ste rastle gor, bi pričakoval, da se vam zdijo razvajene?

► Odvisno. Vsi gotovo niso. Marsikaj pa opazim. Recimo na Kongresnem trgu se bodo zdaj, ko bo toplo, spet začeli tisti žuri do petih, šestih zjutraj. Pijančuje se sto na uro. Zjutraj mora Snaga čistiti dve uri. To so zelo mladi ljudje. Morda premladi. Kje dobijo denar, ne vem.

Ampak saj na prostem vendar pijejo proletarski otroci. Buržoazija gre v lokal.

► Samo pogledati je treba, kaj pijejo. To so sami neki Jack Danielsi, Finlandie... In gre za enormne količine.

Aha, saj sem sam res izgubil pregled... Je Grajsko črno torej izgubilo svoj primat med prihajajočimi generacijami?

► Mah, tega na Kongresnem trgu sploh še nisem videl. Grajsko črno

danes še za klošarje ni več dovolj dobro, ha ha ha. Med klošarji je tudi veliko mladih – in jaz jim kdaj kaj tudi iz srca dam. Predvsem, če vidim, da so uničeni od droge. Taki se mi res zasmilijo. Tako mladi, pa že vsi v ranah in izpuščajih. Najdeš pa tudi take čile mlade klošarje, sem recimo zadnjič srečal enega takega 120-kilskega tridesetletnika, ki me je nadrl: *Moš kej drobiža?* Pa sem mu rekel: *Pejt delat, glej kakšen si!* In mi zabrusi: *Kaj bom jaz delat?!* Nočejo delati. Potem jih pa vidiš, kako štejejo denar. Ker Slovenci so kar radodarni. Spomnim se neke Marijane, ki sem jo spoznal pri Drami. Brskala je po smeteh, zato sem jo vprašal, če je lačna, in je rekla, da sploh ne, da išče kakšno knjigo. Takrat sva postala prijatelja. Enkrat sem ji dal 1000 tolarjev in je naslednji dan spet priskakljala do mene, pa sem ji rekel: *Glej, včeraj sem ti dal jurja, to res ni malo...* In me takole navihano pogleda in reče: *Ja a ne vidiš, da sem bla pri frizerju?* Ha ha ha ...

Ha ha ha.

► Zdaj je že dolgo nisem videl. Morda je umrla. Gotovo jim ni lahko. Samo tile mladi me res motijo – veliki, močni, prepotentni ... Z lahkoto bi lahko vsaj prekladali kište. A se jim ne da.

V zadnjem delu intervjuja vas bom vprašal o tistem, kar me najbolj zanima. Namreč nadnaravne epizode. Knjiga jih je polna. Par bi se jih dalo odpojasniti, par pa prav gotovo ne. Najboljša se mi zdi tista s kozarcem.

► Aha, kozarec.

Zgodilo se je, ko ste bili še srečna družina. Par mesecev, preden je vaš sin Kristjan padel v jašek in je žena Mojca izvedela, da umira za rakom. Lahko še enkrat opišete ta dogodek?

► S pokojno ženo sva sedela v kuhinji in se pogovarjala. Kar naenkrat se je kozarček – droben kozarček, ne večji kot tale žlička – dvignil v zrak, takole za par decimetrov, in potem je padel nazaj na mizo. Z Mojco sva obnemela. Sva rekla: kaj je zdaj to?! Če komu poveva, ne bo verjel. Ampak kaj naj to pomeni? Mojca je rekla: to nama sigurno nekdo nekaj sporoča. Ampak kaj? Bomo videli. In potem, kmalu zatem, se je začelo. Glej, okej, dejansko nimam pojma, kaj je tisto bilo. **Če je bilo sporočilo, kako bi lahko sploh bilo uporabno? Mislim, glede na to, da bi lahko pomenilo karkoli.**

Imate občutek, da vam je kakorkoli koristilo?

► Ne. Nič.

Ste kdaj razmišljali, kdo bi vam lahko poslal tako sporočilo?

► Morda moja mama. Ona je bila sploh vedno v to smer...

Mama je recimo pogosto videla vašega mrtvega očeta.

► Tako je. In me je pogosto ponoči zbudila: *Poglej, oči je tukaj*. Pa sem rekel: *Kje?* In ona: *Tukaj, jaz ga vidim, ti ga ne moreš videt*. Kar naprej me je vozila po nekih seansah – niti ne vem, zakaj. Bil sem otrok, kaj bom vendar jaz na takih seansah? Tam smo se potem držali za roke, nakar neka polpismena ženska pade v trans in začne govoriti nerazumljive reči ... Ne vem. Kar naprej so k nam hodili neki ljudje, z rumenskimi izbeglicami je kar naprej polagala karte ... Vsi pogovori so se vrteli okrog, no ...

Sveta duhov?

► Ja.

Potem je tu tudi tisti dogodek na noč po mamini smrti. Spali ste v njeni hiši v Portorožu...

► *(se nasmeje)* Tisto ... tisto ... No, bilo nas je pet. Jaz, moja bivša žena, moj sinek, koruznik moje mame in njegova vnukinja. Šli smo žo spat. Spomnim se, da sploh nismo imeli postelj, legli smo pač kar tam na neke modroce. No, in se začne v kuhinji dogajati. Ampak tako glasno, to res ne moreš verjeti! Kot da tam pet ali šest ljudi prenaša pohištvo. Vse treska, vse se trese. Polkna tolčejo kot da je zunaj vihar. In smo se prijeli za roke, vseh pet nas je šlo pogledat. Smo rekli: mogoče so pa kakš tatovi.

In?

► Nič. Vse je pri miru, vse je na svojem mestu. Polkna so bila zaprta, zunaj nobenega vetra. Moja mama je bila v to bajto zaljubljena. Imela je velike plane, kako bo po tem, ko je bila celo življenje v Italiji, starost preživela tu pri nas. In očitno je ta energija ostala nekje v zraku. Moj tamali jo je naslednji dan tudi videl. *Nona, nona!* – je vpil. Kje, smo ga vprašali. *Tukaj, glejte jo, maha nam!* Tudi on se je kasneje s prijatelji ogromno ukvarjal s temi rečmi, ogromno so se pogovarjali o okultnem. Moja žena je bila tudi izjemno občutljiva za te reči. Ne vem, očitno je bil določen del družine vedno malo nagnjen v to smer.

Močan značaj

Kjer se karizma in vsestranskost dopolnjujeta.
Nova generacija razreda GLK.

Prihranek do 3.042,- EUR

na paketa opreme **SI Edition** oziroma **SI Edition Plus**.

Več o ponudbi na www.mercedes-benz.si/glk

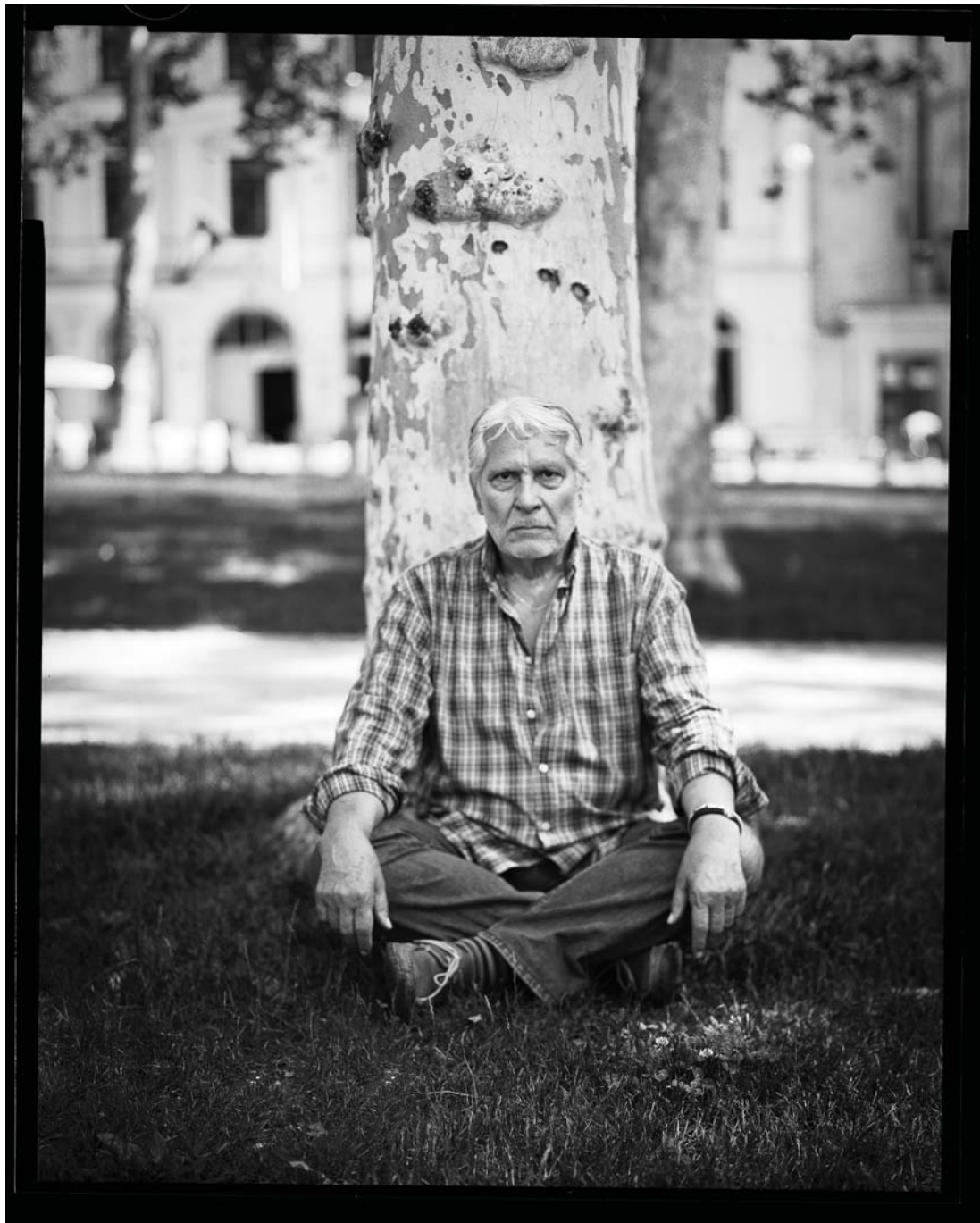

Poraba goriva (kombinirana): 8,6–5,5 l/100 km;
emisije CO₂ (kombiniran): 199–143 g/km.

Mercedes-Benz

Ključno je bilo, da sem se v Afriki zaljubil v Lado Zei in me je ona pregovorila v študij. In hvala bogu. Če je ne bi spoznal, bi se to vleklo.

Ena reč mi med prebiranjem knjige ni šla v račun. Namreč, če ste bili v prvih skoraj dvajsetih letih res tako srečna in ljubeča družina, od kje je imel Damijan potem že od tako zgodaj v sebi tako uničujočo žalost? Pa vas niti ne sprašujem, da bi še malo šarili po svoji duši in nemara iskali krivdo. Zanima me, če se vam glede na to izkušnjo zdi možno, da človek tak preprosto že pride na svet?

► Ja. Po mojem je on to res prinesel s sabo. Čeprav sem iskal tudi druge, bolj racionalne razlage. Enkrat, ko

je bil še majhen, sta se recimo lovila s Sebastijanom in je spregledal betonski zid. Z vso silo je treščil vanj in padel v globoko nezavest. Kdo ve, kaj bi se mu takrat utegnilo premakniti v še razvijajočih se možganih? Ampak ne vem. Res ne vem. Njega so imeli vsi blazno radi. Dokler se ga ni napil. Ker takrat je postal agresiven – do sebe in do drugih. Ampak so ga imeli vsi radi, ker je bil ena taka zlata duša.

Hočete reči, da mu ljubezni ni manjkalo? To gotovo ne bi moglo biti to?

► Tako je. Tudi punce – kako so ga imele rade! Nekatere ga še danes objokujejo, čeprav je znal biti včasih z njimi precej grob. Ne vem, po mojem so svoje prispevali tudi džointi, ki jih je začel kaditi čedalje bolj.

To pa prav gotovo. Redno kajenje zna človeka izžeti na tako mnogih nivojih...

► Ne vem, morda je jemal proti koncu tudi kaj drugega.

Če je pokadil dovolj džointov, sploh ni rabil. Ker to je največji problem te

drugače plemenite zeli – vsaj za določeni tip osebnosti. Vedno rabiš več in več. Če bi travo človek kadil nekje enkrat na teden, bi mu bila po mojem samo v plus. Ampak problem je, da je to v resnici zelo težko obvladovati. Kdorkoli pravi, da marihuana ni adiktivna, nima pojma, o čem govori.

► Na koncu je kadil po cele dneve. In jaz mu nisem mogel nič reči. Kaj lahko rečeš trideset let staremu človeku? Že zjutraj si je tam pred mano zvijal džointe, in do poldneva jih je ponavadi pokadil tri ali štiri. In potem je bil čedalje bolj utrujen. **Katastrofa. To zna res tako učinkovito zatreti vsako krpico vitalnosti v človeku...**

► Saj. Čeprav po drugi strani – poznam ljudi, recimo nek zelo znan slovenski igralec ... Kaj vse ta ni prekadil in pokadil, pa je še vedno strašno živahen. Spomnim se, enkrat sva delala neko predstavo – mislim, kakšne kanone si je on zvijal tam doli v bifeju ... Sem mu rekel, daj mi samo enkrat za potegniti, in me je tako odvintalo, da je bil joj.

No, tu seveda igra največjo vlogo biologija. Nekateri imajo take gene, da lahko vase zlijejo karkoli, pa bo še vedno padla ena taka čila in poskočna devetdesetka.

► Očitno res.

Tista česalka karme iz začetka intervjuja vam je svetovala, da vrzite stran vse fotografije svojih mrtvih... Ampak če prav razumem ste vi stori- li ravno obratno. Zdaj imate en tak oltarček, kjer jim vsak dan prižgete svečko. Se je to izkazalo za zdravilno?

► Ja, jaz sem zaradi tega prav vesel. Vse svoje mrtve imam na kupu, dodal sem tudi očeta in mamo ... Edi- no svečke ne prižigam več, ker je tam, kjer stanujem, vse v lesu.

Imate pa vsak dan par minut, ki so rezervirani samo zanje?

► Ja, imam prav nek obred. Pet minut, saj je dovolj. Tudi, če me ni doma, si vedno vzamem čas.

In verjamete, da jih boste nekoč spet srečali?

► To pa. Čeprav ne verjamem v reinkarnacijo. Ampak verjamem, da se duh ne izniči. Večkrat sem razmišljal o tem, v kaki obliki jih bom srečal. V fizični prav gotovo ne. Potem vedno nekako pridem do tega, da jih bom slišal. Da se bomo pogovarjali. *Ej oči, tukaj sem!* In ta misel, pravzaprav prepričanje, me pomirja in osrečuje. ✕

V središču dogajanja.

MOVIA, Aleš & Mirko Kristančič, Ceglo 18, SI-5212 Dobrovo v Brdih
T: +386 5 395 95 10, E: movia@siol.net, www.movia.si

Tanja Lesničar- Pučko

Tanja Lesničar-Pučko, o tem, da je kultura pač tudi dobičkonosna. O tem, da smo pozabili moškimi določiti novo vlogo. O laži, frustracijah, emancipaciji, o ministru za kulturo, bojih, o sebi, o oblasti. Seveda malo tudi o novinarstvu.

Grega Repovž, foto Borut Peterlin

Tanja Lesničar-Pučko poznamo predvsem kot kolumnistko in novinarko Dnevnika. Je pa tudi prevajalka iz francoščine in hrvaščine. A najprej je kulturna kritičarka. V zadnjih letih se je vzpostavila kot referenca tako na področju medijev kot tudi – sploh ne presenetljivo – na področju vprašanj odnosov med spoloma. A posega veliko bolj globoko v drobne družbe in to na preprost, jasen, vesel način. V osemdesetih je sodelovala v ženskem alternativnem gledališču PFP, ki je bilo del alternativnega gibanja. Kritična ženska je, a vesela in polna humorja.

Kolumnist je na neki način aktivist. Oziroma: mora biti aktivist. Včasih pa postane aktivist samega sebe. Meja je tanka, kajne?

► Zastopanje samega sebe v kolumni je seveda možno. A to znajo narediti literati, kdo, ki je strašno luciden in jezikovno izjemno nadarjen. To se potem bere kot visoko literariziran, duhovit, dober egotrip. S čimer ni nič narobe, seveda če si res Nabokov. Ker pa kolumnisti večinoma nismo nabokovi, je to lahko problem, avtorjevo narcisoidno samoogledovanje postane za bralca skrajno mučno. A večina kolumnistov je vendarle toliko razumna, da se zateka k drugi opciji in so aktivisti nekih idej, ki so sicer njihove, a s širšo težo, ne samo individualno.

In ko je kolumnist hkrati novinar? Tako kot ti? Oziroma če grem še naprej: zakaj si ne bi tudi novinar mogel dovoliti družbenega angažmaja, nekega aktivizma? In še: zakaj je normalno, da je angažiran, ko govori o vojni v Ugandi, na primer, doma pa bi moral biti ekvilibristično uravnotežen?

► Nekaj nas, ki smo hkrati novinarji in kolumnisti, ta problem pozna: kot novinarji naj bi bili manj subjektivni kot kolumnisti in komentatorji. Vendar pa je to bolj naš, slovenski problem. Profili medijev so namreč v medijsko razvitih državah zelo jasni, stališča pa tudi, sploh ko gre za relevantne družbene in politične teme. Dejansko nihče ne skriva profila. A pri nas so začeli kredibilnost medijev zamenjevati s to slavno uravnoteženostjo, namesto z resnicoljubnostjo. Dejanska kredibilnost kolumnista pa po mojem ni v tem, kakšen profil si, ampak koliko tvoje integritete je v tem, kar zastopaš. Lahko se motiš v presoji, lahko se motiš v analizi, lahko imaš kdaj premalo po-

Dejanska kredibilnost kolumnista pa po mojem ni v tem, kakšen profil si, ampak koliko tvoje integritete je v tem, kar zastopaš. Svoboden si, kadar imaš pravico, da ne lažeš, je rekel Camus.

54

datkov. Glavno vprašanje je, ali si to delal v dobri veri v javno dobro ali pa te dejansko ženejo neki prikriti interesi. Svoboden si, kadar imaš pravico, da ne lažeš, je rekel Camus, in to velja na osebni in družbeni ravni. Če imam pravico reči: ta predstava je slaba ali ta politični projekt je zanič, potem pomeni, da sicer odgovarjam za svoje mnenje, ampak hkrati sem še vedno svobodna. Če pa me drugi ozirajo, od prijateljstva z režiserjem do strahu za službo, ovirajo pri tem, da bi rekla: ta politični projekt je sporen, takrat sem izgubila svobodo in svojo integriteto. Zato sama integritete ne razumem v smislu: imam prav, ampak tako, da lahko stojim v enem kosu za tem, kar pišem in govorim, da lahko to ubranim ali pa priznam zmoto, da v meni ni razcepa, da za menoj nihče 'ne stoji'. Četudi je pri nas ozračje že tako sprevrnjeno, da v to možnost skoraj nihče več ne verjame.

A zakaj je to v Sloveniji tako nemogoče uveljaviti? Zakaj dobi nekdo politično etiketo, ko ima jasna stališča?

► V resnici je preprosto: slovenska desnica se ne more sprijazniti s tem, da je novinarstvo po definiciji liberalen poklic, vse pomembno svetovno novinarstvo je tako. Morda gre pri nas res za nesporazum, za totalni nesporazum. Liberalce namreč pri nas enačijo s politično levico. To je popolnoma neumno, liberalizem je obstajal že davno prej, preden je nastal prvi časopis, mogoče je bil prvi res znani liberallec Sokrat. Sama sem napisala najbolj kritične članke o Janezu Drnovšku in Borutu Pahorju, bolj kritične kot o Janezu Janši. A vedno znova namenoma poenostavljajo stvari in nas vse skupaj tlačijo v ta levi strankarskopolični žakelj. Novinarstvo je liberalno zato, ker brez temeljnih liberalnih postavk ne moreš opisovati ali komentirati sveta kolikor toliko kredibilno. Če te ovirajo dogme in o nekatere stvareh ne upaš podvomiti, če si ujetnik temeljnih zmot, kot je ta, da je kapital dober ali da je človek sam svoje usode gospodar, ali celo, da nad nami visi višja sila in se je treba sprijazniti s stanjem, je tvoja analiza že omejena. To je pač prevelika ovira. Zato so na primer v Nemčiji liberalni tudi časopisi, ki jih obvladuje krščanska demokracija, ne glede na to, kako se ideološko opredeljujejo v političnih zade-

vah. Pri nas gre torej v tej zvezi za generalno zablodo, ki je posledica bolečine naše desnice, da nima zadostnega intelektualnega potenciala, ki bi ustvaril dostojen konservativni medij. A saj so našli rešitev: z rumenimi mediji in rumenim pristopom nadomeščajo ta manko in delajo vsem škodo. Tudi sebi.

Nekaj časa se je zdelo, da bo rumeni tisk zasedel medijski prostor, da bo v imenu dobička preživelo le še tovrstno novinarstvo. A zdaj se obrača: v času, ko so novičke, novice in trači postali brezplačni, so bralci pripravljeni plačati le še za res dobro novinarstvo.

► Dejansko se to dogaja, pred 15 leti so vsi v nebo kovali brezplačnike, odkar ni več denarja in je zato manj oglasov, pa brezplačniki izginjajo. Enako se je zgodilo z rumenim tiskom, nastane in usahne, razen tistega, strankarsko financiranega, ker enostavno producira laži, njegova funkcija pa je vampirska. Prisesajo se na najnižje v bralcu, na najnižje človeško, in iz tega črpajo neki bralski krog. Rumeni tisk pri nas ne odkriva novih stvari – večinoma sploh žveči tisto, kar so na dan spravili drugi, in te stvari pokaže na tak način, da so ljudje ogorčeni, da iz njih udari mrhovinarski nagon. Rumeni medij igra v družbi funkcijo, kot jo ima pri vzgoji otrok navajanje na ozkosrčnost. To je tisti: »Boj se sosedovega fantka, drugačen je, nič mu ne daj, ker ti ne bo vrnil, tvoje je lepše, vidiš, zdaj pa je svoje razbil, ha, sem ti rekel? Zdaj se ne bo mogel igrati!« Gre za spodbujanje pritlehnih strasti, ki jih potem ljudje dejansko pograbijo. Še zlasti v krizi.

A to je v vsakem izmed nas.

► Človek je seveda tudi radoveden v smislu, da bi rad videl v sosedovo spalnico, vse nas to vsaj majčkeno zanima, ker je to tudi del konstituiranja našega lastnega jaza. A zakaj bi mediji ta nagon spodbujali? Zakaj? Tudi ukrasti jabolko je podobna zadeva, mikavna, pa še nisem prebrala članka, ki bi to spodbujal. Je pa res: smo v dobi ekshibicionizma, vsesplošnega. Danes so najbolj intimne stvari takoj del javnega, od rojstva otroka naprej.

A na drugem koncu, ko pridemo do politike, je ta govorica populizem. Kdo je torej izvor tega? Ljudje sami? Mediji? Politika? Ali je pač to družbena evolucija?

► Več ravni je, ena je psihološka, gre za nekaj človeškega, druga pa je kulturološko-antropološka. Ni

mogoče reči: svet gre v to smer, ker se preprosto vse kulture razvijajo v to smer. Razvoj ali evolucija ni predestinirana, ob vsakem vprašanju se družba, tako kot posameznik, odloča, bolj ali manj dobro. Pri odločanju pa nas vodijo (ne) znanje, osebna nagnjenja, kulturni vzorci, zato niso vse odločitve enako dobre, arbitrarnost je škodljiva. Zanimivo se mi je zdelo, ko so imeli pred kratkim neke neko akcijo podarjanja storitev, denimo, pridem vam pomit posodo, peljem vam psa na sprehod. Veliko ljudi je kaj ponudilo, a zelo malo jih je hotelo vzeti. Zdaj bi na prvo žogo lahko rekla: Slovenci smo tako dobrosrčni, da raje damo, kot vzamemo. Ampak to v psihologiji ne drži. V psihologiji so stvari jasne: če ne znaš vzeti, je problem tudi to, da daješ na neki nepravilni način. Treba je znati vzeti in dati. Če ne znaš čistega srca vzeti, je to v resnici neka obrnjena 'ohrnost', neko skopuštvu, torej neki egoizem. In na tej točki se je treba spomniti na slovenski, cankarjanski model materije, ki se razdaja: vse naredim, dam vam vse. A zakaj? Ker pride dan, ko se boste kesali, ker z mano niste bili dovolj dobri! Oziroma: vse sem naredila zate, zato boš ob nedeljah hodil na mojo govejo 'župo'. In to je kulturno pogojeno. To je libidinalna ekonomija tam, kjer naj bi šlo za zastojno ljubezen, kjer vsi govorijo o žrtvovanju za drugega, nihče pa o tem, v kakšni obliki vendarle izstavljamo račune. Če to prenesem na politično polje: politiki spravljajo odnose država-posameznik, ki bi morali biti odnosi med ustrežljivim uslužbencem in stranko, na intimno raven: imej me rad, da ti bom ljubezen vračal. Če ne, boš kaznovan.

Morda pa ta preračunljivost izhaja iz tega, ker smo bili kot narod vedno bolj revni, potem pa smo tudi v kapitalizem vstopili lačni materialnega. Obsesija z materialnim, ki je bolj pomembna od čustvenega, je res izstopajoča – če se primerjamo z materialno močnejšimi narodi. Tam to ni tako pomembno.

► V tej meri, kot je materialno prisotno danes, je gotovo tudi posledica spremembe sistema, to je prinesel predvsem kapitalizem. Naenkrat smo se morali začeti ukvarjati s stvarmi, s katerimi se prej nismo, in to novo je izrinilo veliko drugega. Če moraš naenkrat toliko miselne energije in časa posvetiti neki novi temi oziroma tekmi, kot je

to, kako bi se materialno preskrbel, pomeni, da si prej ta čas namenjal nečemu drugemu. A seveda smo v tem tudi del potrošniškega sveta, to je globalna bolezen in zanjo so v veliki meri krivi prav mediji.

Pa smo zato tudi manj solidarni?

► Ni tako preprosto. Niti ni vse le slabo. Prav zdaj, v času krize, se solidarnost vrača kot nekakšna retro solidarnost, ljudje so znova postali izjemno solidarni na podoben način, kot so bili po vojni, pomagajo si z naravno izmenjavo, s sosedsko pomočjo ipd. Sama dobivam pošto od ljudi, ki jih poznam, ali ki so zelo dobri prijatelji mojih prijateljev, ki so izgubili službo in ki prosijo za pomoč, ponujajo storitve. Ali pa zbiramo denar za nekoga, ki je zbolel in nima denarja za zdravlila. To je popolnoma novo. Tega ni bilo v socializmu in tudi ne do te krize, nikakor pa ne morem pristati na to, da naj bi to postalo normalno.

Saj smo rekli, da je čas za spremembe. Ves čas jih hočemo. Je torej ta kriza že prinesla družbene spremembe, ki jih hočemo?

► Ta kriza je povzročila, da so se ljudje samoorganizirali, ker država zanje ne skrbi več. A pazimo: ljudje so se samoorganizirali in so pripravljani deliti, a to nikakor ne sme biti alibi države, da naj vzame še več in naredi še manj. Država je dejansko odpovedala. To, da moramo danes prijatelji zbirati denar za bolnika, pomeni, da je ta država padla na najnižjo možno točko. To, da so ljudje postali solidarni, je dobra novica, zakaj so morali postati solidarni, pa slaba; zato, ker so začeli opravljati funkcijo države. To je katastrofa tega trenutka. In najbolj me je strah, da bo politika rekla: no, saj so se ljudje organizirali, saj znajo živeti tudi skromneje, pa jim ni nič hudega. Saj skromno življenje je lepo, pravi Rode, v škrlatu. Seveda je lepo, če je to prostovoljna izbira, toda če hočejo ljudje živeti skromneje, je treba to odločitev prepustiti njim, naj se sami zaradi ekoloških, trajnostnih ali verskih razlogov nečemu odpovejo. Če je to motiv, je to super. Če pa jih dejansko stisne kriza in so potisnjeni v skromnost in revščino, je to strašno.

Če vse odstraniva in pogledava krizi naravnost v drobovje, se je zgodilo to, da se je globalizacija, ki smo jo z zahoda izvažali v daljne dežele, zdaj vrnila in globalizira nas.

To je bila socialistična logika, rabimo ljudsko kulturo, ne pa 'elitne', in to komunistično izjavo danes slišimo iz vladnega kabineta; očitno ne vedo, kaj govorijo.

56

► Udarilo nas je tisto, o čemer govori Vesna Lemaic v svojem projektu o smeteh. Izvozili smo tehnologijo, da nekje v tretjem svetu za nas delajo poceni izdelke, ki smo jih potem dobili v dnevno sobo. Ko so se nam pokvarili, smo jih spet vrnili v tretji svet, v obliki smeti. Zdaj pa so oni na vrsti. Vzpostavili so dovolj moči, da nam smeti mečejo nazaj. V obliki ekonomske odvisnosti od Kitajske, na primer. Morda bi to lahko razumeli kot vzpostavljane neke minimalne pravičnosti – prišel je čas, ko bomo tudi mi smetiščje. A to seveda ni rešitev, to je logika zob za zob, ki ni mima konca, dokler nismo vsi mrtvi. Obstajajo pa druge rešitve, dobre, le da tisti, ki danes odločajo o tem, ponavljajo vzorce, ki so se že pokazali kot sporni. Je treba v Evropi dvigniti gospodarsko rast, na primer, pa čeprav je jasno, da je ta dosegla svoj plafon? In nihče ne reče: ne, to ni prava rešitev. Prave rešitve je treba iskati v krčenju.

Kakšnem krčenju? Saj to delajo vlade južne Evrope v imenu bodoče gospodarske rasti. Takšno krčenje?

► Krčenje lahko pomeni tudi odpoved ene produkcije in nadomeščanje z drugo. Krčenje lahko pomeni prestavljanje težišča razvoja namesto ponavljanja starega vzorca. Evropa bi morala najti nov odgovor, kako naj družbe funkcionirajo. In modeli so pred nami, začeni s tem, da se uveljavi resnična demokracija in se nekatere stvari spet nacionalizirajo in podružbijo.

Prav kratkim je župan Ribnice dejal, da ženske ne morejo opravljati vodstvenih funkcij, da so današnji moški pomehkuženi – z drugimi besedami, da je z razpadom tradicionalne delitve vloge nastala zmeda. Seveda je izjava neprimerna. A vendar: malce površno gledano govori podobne stvari kot ti, ko gre za vprašanje posledic ženske emancipacije, seveda nujnega družbenega procesa.

► Najprej moram seveda odločno ponoviti: enakost žensk, in tudi vseh manjšin, je treba uveljaviti v celoti, o tem ne gre razpravljati. To še vedno ni doseženo, in tudi tam, kjer formalno je, v praksi ni izvedeno, ravno zaradi takih krjavljev, kot je ta ribniški. Lahko rečemo, da je to zadnja faza feminizma v zahodnem svetu.

Drugo pa je vprašanje, ki je bilo dejansko zanemarjeno: ko se je emancipacija že uveljavila, se je res pokazalo, da položaj moškega ni bil na novo reflektiran. Vsem je

bilo jasno, kaj pomeni emancipacija za žensko, nihče pa se ni vprašal, kaj bo pomenila za moški del prebivalstva; tako smo bile deklice vse bolj vzgajane v več pravic, dečki pa ne v enakopravno delitev kolača. V tem je svojevrstna ironija: patriarhalce vzgajajo tudi ženske. Če bi ta dva procesa potekala sočasno, bi emancipacija šla bolj mehko in tudi ne bi bilo takšnih izpadov, kot je primer tega župana. A Skandinavci so se že pred desetletji ukvarjali s tem, kakšna je nova vloga moškega, če ni več tisti, ki raztrga srno in jo privleče z zobmi domov, če ni tisti, katerega beseda a priori velja. Če imaš gospodarja, ki ima glavno besedo, stvari pač tečejo enostavneje, demokracija pa je naporna, pomeni tudi prepir.

Nismo si torej postavili vprašanja, kako naj se ta moška vloga na novo definira, četudi obstaja nekaj izvrstnih študij, na primer Bourdiejeva Moška dominacija. To bi morali narediti moški sami, pa večino niso, zato se znajdejo v frustrirajoči situaciji, ko ne znajo misliti enakopravne pozicije in se bojijo le tega, da bodo zdaj ženske zavlada-le.

Pa so ženske danes bolj zadovoljne?

► Formalnopravno je ta proces končan, v resnici pa ni, še vedno pa se ženske soočajo tudi s kritiko, da v moški svet vstopajo na moški način. A tu je treba biti zelo previden, gre za nevaren esencializem, ki predpostavlja, da 've', kaj je moško in kaj žensko, in se običajno sklicuje na naravo, kar je sveta preproščina s prižnice. Kajti kaj naj bi ta moški način bil? Svet avtoritarosti, komolčenja in brezobzirnosti, nenačelnih zaveznistev in pristranskosti? Pa saj to niso ekskluzivno moške lastnosti, temu moram kot velika ljubiteljica moških odločno nasprotovati! Žensk pač v tem svetu odločanja prej ni bilo, in ko se prerivaš navzgor, ne glede na spol, se seveda tudi komolčis in privzameš načine obnašanja. Vsak vzpon je tudi boj, vsaj v družbi nenakosti, kjer ne štejejo le sposobnosti in znanje. To, kar se ženskam danes očita kot moški vzorec, je po mojem občutloveski vzorec, isto se očita črnecem ali homoseksualcem, vedno so moteči, če prevzamejo način, ki se je skozi zgodovino res predstavljal kot moški in torej kot pozitiven, ko pa so ga prevzele ženske, je postal negativen – morda pa so moški le ugledali neprijeto stran samega sebe?

A so za ženske te situacije tudi frustrirajoče. Ti boji so v resnici težki.

► Strašno frustrirajoči, in ni prenetljivo, da je kdo, ki se dolga leta bori s predsodki, na koncu nezadovoljen. In če rečem osebno: boji te deformirajo. Ni dobro imeti preveč bojev v življenju. Nekaj bojev te utrdi, preveč bojev pa lahko povzroči neko temeljno frustracijo, grenkobo, ki povzroči, da v življenju nehaš uživati. To pa je najstrašnejša posledica.

In kakšna je potem pozicija moškega danes? Moški so prevzeli veliko tradicionalnih nalog žensk. Pa je to ta moški, ki si ga emancipirana ženska želi?

► Vsi pozabljamo, da je ta zadnja faza feminizma povedala nekaj zelo pomembnega: da so razlike med moškim in žensko infinitezimalne. Vse ostalo je kulturni balast. Med nama, če naju oguliva vsega družbenega, vse navleka, ki sva jo dobila prek vzgoje, branja, televizije, vseh posredovalnih idej, kaj da moški je, kaj da je ženska, prek medicine, ki je nenehno poudarjala razlike, je razlika infinitezimalna. Vse je torej stvar kulture in družbenega dogovora. Praviš, da so moški prevzeli ženske naloge, a to niso bile ženske naloge, bile so skupne, ki so jih opravljale ženske. V življenju ni ženskih in moških nalog, treba je skuhati in pomiti posodo.

No, so prevzeli del teh skupnih nalog?

► Velika večina jih je, hvala bogu, prevzela. In prav to nam kaže, da se končno približujemo temu, da se bodo stvari razdelile tako enakopravno in pravično, da bova midva kot ženska in moški morda lahko ugotovila, kaj je tista infinitezimalna razlika med nama. In ne, nimam v mislih spolnih organov, ker tudi tu ni vse tako, kot so nam govorile babice; to dokazuje tudi eden izmed tabujev, ki so nam jih dolgo prikriivali: namreč da se rodi razmeroma veliko otrok, ki imajo dvojne spolne organe, ki so nekje vmes, med spoloma, a jim tega položaja družba ne dovoli, zato jih že majhne operirajo. Ni rečeno, da v 'pravi' spol, zato imajo kasneje lahko strašne težave. Kar pomeni, da že narava sama po sebi te razlike veliko bolj zabrisuje, kot bi prevladujoča kultura hotela. Antropološke študije severnoameriških Indijancev kažejo, da v nekaterih primerih družbeni spol ni bil identičen z biološkim, in to je tisto, kar je

Vsem je bilo jasno, kaj pomeni emancipacija za žensko, nihče pa se ni vprašal, kaj bo pomenila za moški del prebivalstva; tako smo bile deklice vse bolj vzgajane v več pravic, dečki pa ne v enakopravno delitev kolača.

Ko se naši poslanci v parlamentu sklicujejo na naravo, je to totalna neumnost, ker bi sicer morali vsakič, ko jih pritisne lulat, to narediti ob vogal mize.

58

rekla Simone de Beauvoir s slavnim stavkom: ženska se ne rodiš, ženska postaneš. Če poskušamo abstrahirati vse, kar sta nam povzročili kultura in družba, ugotovimo, da čustvenost ni ženska lastnost, niti šibkost in mili pogledi niso nekaj, česar pri moškem ni. Kuhanje ali nabalstvo ni nekaj, kar je imanentno žensko, kot tek za srno ni imanentno moški. In takoj, ko odpravijo te družbene fantazme, vidiš, da si si morda v večini stvari veliko bolj podoben z žensko kot s kakšnim napihnjnim mačotom ... Spolna razlika, oziroma natančneje, vrednostne interpretacije te razlike so nam bile kulturno vsiljene in čas je, da jih odpravimo.

Smo jo ženskam vsilili moški?

► Seveda! Ne, hecam se, vsilili so nam jo tisti, ki so imeli od tega korist. To pa niso bili vedno le moški; če bi bili, potem ženske ne bi vzgajale tudi lenih, narcisoidnih, nezrelih večnih dojenčkov in ne vdanih, frustriranih žensk. A tisto, kar me ne kot feministko zanima, je vprašanje, kdaj se je začela ta delitev na škodo žensk. Sama delitev del je logična in ni problem. Ženska z dojenčkom je pač težko tekala za srno, je pa lahko pobirala semena po tleh. A kdaj se je začelo to vrednostno tako obračati, da je naenkrat to, da je ona pobirala semena, postalo manj vredno? Kdaj je ona zaradi otrok obtičala v nekem manjvrednem položaju? Ne gre kriviti velikih religij, to se je zgodilo že pred njimi, so pa te dokončno zacementirale to hierarhijo. To je proces, ki se je začel res že zelo davno – in to je tisto, kar me v antropološkem smislu strašno zanima. A naj te s tem ne zavedem: to nam lahko pojasni stvari, ampak v današnjem svetu nima več nobenega vpliva. Ker kultura ni v ničemer več podobna naturi.

Morda pa je bilo neko naravno razmerje.

► Tudi če je bilo, a je s tem treba biti previden, saj veš, tudi pingvini so homoseksualci, se pravi, da narava proizvaja tudi 'nenaravna' razmerja, je človeška družba že nekaj tako neskončno oddaljenega od naravnih razmerij, tako malo primerljiva z dogajanjem v naravi, da si s tem ne moremo pomagati. Ko se naši poslanci v parlamentu sklicujejo na naravo, je to totalna neumnost, ker bi sicer morali vsakič, ko jih pritisne lulat, to narediti ob vogal mize. Kultura je dolgotrajen

proces odvajanja od naravnih reakcij, je protokol zaželenih in nezaželenih ravnanj, ki se ga učimo od porodničnice do smrti. Punčke delajo to, fantki pa to, saj veš. A tega je k sreči vse manj. V Berlinu sem imela priložnost opazovati neko zanimivo najstniško subkulturo, na tisoče mladih, ki so se očitno odrekli kulturno vsiljenim spolnim razlikam in njihovim zunanijm znakom: krila in hlače nosijo oboji, frizure so za oba spola enake, geste so postale podobne, ne zanimajo jih spolne, ampak individualne razlike in zato sem imela resnično težave ugotoviti, kakšen je njihov biološki spol. Morda se približujejo temu, da jim bo uspelo poiskati tisto najmanjše možno, po čemer se razlikujejo. Kaj to je, še ne moremo vedeti, ker smo preveč okuženi s predsodki.

Nekatero razlike ostanejo.

► Seveda: navsezadnje ti tistega otroka tam čez, pri tisti mizi, ne bi mogel roditi, jaz pa. A problem sploh niso razlike, te so celo dobre, zaželene, brez njih bi bil svet totalen dolgčas, problem je v tem, kaj neka razlika za človeka v družbi pomeni: ali me temna polt onemogoča ali pa je le razlika per se? Socialno smo proizvedli to totalno napihovanje razlik in njihove vrednostne predznake. Pri čemer je treba pokazati s prstom tudi na znanost, ki je bila pri tem ideološko instrumentalizirana, ki je še poudarjala in s tem utrjevala ideološko konstruirane razlike.

Zakaj bi znanost to počela?

► Ker ni nezmožljiva, predvsem pa ne nastaja v vakuumu, zunaj realnih razmerij. Ker znanstveniki niso imuni na ideologije in ker je lažje obvladovati svet, če je bipolaren, kot če imaš neštete možnosti obstoja.

Mar ni nenavadno, da imajo tisti, ki imajo konservativnejši pogled na ženske, po navadi hkrati tudi, recimo temu, zadržan odnos do sodobne kulture, morda celo do kulture na splošno? Mar ne kaže tega tudi sedanja vlada, na primer?

► Pa saj kultura je po svojem principu 'ženska', orožje pa 'moško', kot ju razume vladajoča ideologija. Kultura je 'ženska' zato, ker njene učinkovitosti ni možno izmeriti v evrih, ker v umetnosti ne moreš napovedati učinkov, kot v tovarni brusov. Ko zahtevajo od nekoga, ki naj bi dobil status samozaposlene ga v kulturi, da mora imeti toliko

in toliko nagrad, je to totalni absurd. Noben umetnik zase ne more vedeti, kam ga bo ustvarjalni proces pripeljal, to je polje, kjer ta vulgarna ekonomska logika ne more obveljati, ker je v nasprotju s samim poljem. Kultura ni polje merjenja moči. Je polje raziskav in medsebojnega oplajanja.

Kako si razlagati to obsesijo z urejanjem kulture?

► V začetku sem mislila, da je to naključje. A zdaj vidim, da so dejansko hoteli utišati te glasove, akademski svet, univerze s profesorji in raziskovalci – ljudi, ki so imeli razmeroma varnost in so lahko bili svobodni, ni jim bilo treba lagati, in na drugi strani ljudi iz kulture, katerih temeljna značilnost je ravno tako freigeist. Celotna kultura predstavlja namreč le dva odstotka proračuna, zakaj bi torej nekdo delal toliko vetra okoli dveh odstotkov? Če bi ju pustili nedotaknjena, se ne bi nikjer poznalo. A so zakorakali naravnost notri, ker so pravilno detektirali, da je kultura tisti bazen, kjer se proizvajajo nove ideje. Prostor, kjer se proizvajajo neposlušnost v smislu: ne kupim, kar mi prodajaš, bom najprej preveril še druge možnosti.

Ali se bo ta neposlušnost zdaj res zmanjšala?

► Lahko, da bomo dobili obratni učinek. Da se bo neposlušnost okrepila. A ne moremo naprtiti te naloge ljudem iz kulture in čakati, da bijejo ta boj tudi za nas. Kultura je pomembna za vse. In zavedati se moramo, da bo v samem umetniškem polju škoda katastrofalna. Te ljudi poznam, kot kritičarka jih spremljam že leta. Ostali bodo dobre dohodkov, pred revščino so. Iščejo priložnostna dela. A kateri državi je v interesu, da gre visokošolsko izobražen igralec za natakarka?

Pa zakaj bi oblastnikom kulturniki povzročali tako negotovost? Saj jim v resnici nič nočejo. Delajo svoje in so neopazni.

► Očitno gre pri teh politikih za veliko večjo negotovost, kot smo si mislili. In dejstvo je, da imamo prvič v zgodovini samostojne Slovenije ministra za kulturo, ki o kulturi ne ve nič. Andrej Capuder je prišel s fakultete, Sergij Pelhan je bil že v socializmu na kulturni skupnosti, Školč, Simoniti, Širčeva, vsi so bili ljudje humanistike in družboslovja, in ne glede na to, kako dobri ali slabi so bili, so razumeli ontologijo

umetnosti. Zdaj imamo ministra, ki je računalničar. Lahko, da je na tem področju dober. A o kulturi in o umetnosti ne ve nič, ne ve niti, kje so gledališča, kje so plesne dvorane, ne ve, kje so muzeji. In zato se kulture boji. Zato je nenehno nesramen in žali vse po vrsti. Mogoče pa je ravnati tudi povsem drugače: danski minister je zbral ob sebi kulturni gremi in rekel: dajmo, napišimo strategijo kulturnega razvoja v teh razmerah. S tem je javnost vedela, kdo je za strategijo odgovoren. Naš minister ima neke anonimne prišepetovalce, ki delajo veliko škodo, tudi njemu, a jih ne bomo nikoli mogli poklicati na odgovornost.

Za tem je torej lahko le ideološki razmislek.

► Streznilo se me Turkove okrožnice o šolstvu – neverjetno, kako je mogoče dandanes pošiljati tako socialistične okrožnice in odrediti, kateri ravnatelj bo šel, katera proslava bo dopustna. A do konca se je razkril, ko se mu je na Bledu na srečanju Pen zareklo, da je vsakomur jasno, da je film Jaz sem Janez Janša dobil podporo zaradi političnih razlogov. A tega filma še ni. Šele septembra bo premiera. Najvišji politični predstavnik kulture v državi si drzne govoriti na pamet, govoriti o nečem, česar še nihče izmed nas ni mogel videti, ker film še ni dokončan! Na tak način je govoril Kardelj. In v njegovem času so bile knjige prepovedane, še preden so bile do konca napisane, ker so špicljali na skrivaj pregledovali rokopise.

Zakaj so taki?

► Zato, ker ne vedo dovolj in ker jih je strah, ker niso svobodni – ker nimajo pravice ne lagati. To je vojska in kot vojak ne smeš govoriti resnice. Vojak ne more, ko pride z bojnega polja, reči, poslušajte, to je katastrofa, tam ljudje umirajo, hajmo s to vojno. Ne sme, ker obstajajo vojaška sodišča. Posameznik znotraj totalitarnih skupnosti nima več pravice biti posameznik z 'drugim mnenjem'. A to smo mi že imeli. To je bil socializem.

Vseeno: zakaj so tako jezni? Kje nam je spodrsnilo, da imamo v družbi to frustracijo? Mar v osnovi vsak človek ne misli dobro, če pustimo ob strani deviacije?

► Vprašanje je, kaj je dobro. Dobro vsak definira po svoje. Minister Turk bo rekel, da je dobro to, da so javnim univerzam vzeli sredstva in

1001

TISOCINENDAR.SI

Ljubljana: Citypark / 01 541 17 30, Podhod Plave lagune / 01 230 11 45, Mercator center / 01 518 74 18
Domžale: Mercator center / 01 724 41 50, Maribor: Europark / 02 320 59 15

Pro-92 d.o.o., Bratov Babnik 10, Ljubljana / 01 510 81 30

Prenosni žar Fyrkat je lahko z vami povsod: na vrtu, na balkonu ali na izletu.

bodum[®]

NOVOST!

Napredna mobilna banka

SKENIRAJ IN PLAČAJ! PLAČUJTE POLOŽNICE HITREJE Z MOBILNO APLIKACIJO MBANK@NET.

Plačevanje položnic še nikoli ni bilo tako enostavno. Z napredno mobilno aplikacijo mBank@Net lahko odslej postopek plačevanja skrajšate tako, da položnice preprosto skenirate. Z mobilno banko mBank@Net lahko hitro opravite tudi druga plačila ter sledite prometu na računih, karticah, Moneti, varčevanjih, depozitih in kreditih. Mimogrede lahko poiščete tudi najbližji bankomat ali odprto poslovalnico, preverite aktualni menjalni tečaj ter opravljate druge bančne storitve.

Sezite v žep po mobilno banko, ki jo imate vedno pri roki. **mBank@Net si lahko uporabniki operacijskega sistema Android brezplačno prenesete na mbankanet.pripravi.se in Google Play ali s skeniranjem QR-kode.**

VARNO KOT
SPLETNA BANKA

PRENESITE SI
MBANK@NET

PREVERITE SVOJO PRIPRAVLJENOST NA WWW.PRIPRAVI.SE
IN JO IZBOLJŠAJTE Z NAŠIMI SVETOVALCI
T: 080 17 50 | WWW.NKBM.SI | SKYPE: NOVAKBM.BANKANET

150let

 Nova KBM
PRIPRAVLJENI NA JUTRI

rešili finančni položaj države, kar je višje dobro od tega manjšega dobrega v šolstvu. Res je, odrezali smo ti nogo, ampak si preživel. Zdaj ti bomo še roko, ampak ti boš še vedno živ. Odrežemo ti lahko vseh pet udov, ampak ti boš še vedno živ. Se pravi, mi smo naredili veliko dobrega zate, ker je bilo v tej situaciji to potrebno. Sklicevanje na dobro je vedno vprašanje sprotnega dogovora, kaj je dobro; in to dobro definirajo tisti, ki imajo moč.

V krizi so stvari vedno tako postavljene.

► Ne, narobe. Kriza je situacija, v kateri je definicija dobrega še toliko bolj pomembna. Prav ta definicija je k crucialnega pomena. Midva bi oba rekla, dobro je, da se ohrani čim boljše šolstvo, čim več kulture, čim boljša zdravstvena varnost ljudi. Če se živiva v finančnega ministra, bo rekel: dobro je, da vse to zmanjšamo do meje, da ljudje še ne bodo crknili in da se bodo še znali podpisati, ker bomo s tem rešili državo pred hudimi finančnimi pritiski in bomo potem spet izboljšali stanje v šolstvu, zdravstvu. A to je stara zgodba o bazi in nadgradnji: najprej porih-tajmo bazo, če pa bo denar in čas, bomo imeli še sole in gledališča. To je bila socialistična logika, rabi-mo ljudsko kulturo, ne pa 'elitne', in to komunistično izjavo danes slišimo iz vladnega kabineta; očitno ne vedo, kaj govori. Toda če za nekaj časa umakneš nadgradnjo in skrbiš le za bazo, nadgradnje nikoli več ne bo oziroma se bo obnovila čez desetletja, škoda v izobrazbi prebivalcev pa bo neizmerljiva. Umetnost je najbolj nežno tkivo. Hitro ga uničiš in težko boš dobil nove talente in nove generacije, ki bodo spet začele nekaj početi. Vmes bo luknja. Spomni-mo se posledic usmerjenega izobraževanja, še deset let in več so se čutile, profesorji na fakultetah so točno vedeli, kdo je prišel iz usmerjenega izobraževanja. Kaj se bo zgodilo s šolstvom in kulturo, če ju bodo sedaj spravili na kole-na? Kdaj bo viden učinek? Ne čez štiri leta, ko bodo naslednje volitve. Poznalo se bo še deset in več let. Te ljudi bomo izgubili.

Čeprav ljudem ustreza – kazanje na kulturnike, šolnike in javne uslužbenice. Imamo krivca.

► Seveda je treba biti iskren. Var-nost, ki jo ima javni uslužbenec, za nas, ki smo v zasebnem sektorju, pomeni mokre sanje. To so zaposleni v javnem sektorju tudi priznali, ko so privolili v znižanje plač. Položaj igralke, ki je zaposle-na v javni ustanovi, je neprimerljiva s položajem igralke, ki je na svobodi.

Ima minister Turk torej prav?

► Seveda nima, še več: namesto da bi poskušal izenačiti delovne

razmere v javnem in nevladnem sektorju, je zdaj še poslabšal raz-mere nevladnega sektorja. Zdaj lahko kot kulturnik preživiš le, če si zaposlen v javnem sektorju. Pred časom so v eni izmed nevladnih kulturnih ustanov zaposlili tri ljudi – in vse tri so bile ženske in takoj so zanosile. Ali vemo, kaj to pomeni? Da si nevladni sektor in s. p.-ji ne upajo imeti otrok! Tako je v državi zaposlenih 21.000 ljudi in ravno po njih tolče mini-ster.

Je problem v dejstvu, da je Slovenija majhna in je s tem majhen tudi njen kulturni trg?

► To nima nobene zveze z veliko-stjo države. Gledališča v Franciji, četudi imajo ogromen trg, so subvencionirana, v Nemčiji prav tako. Ni prave umetnosti, ki zahteva velik pogon, kot so na primer gledališče, galerija, film, ki bi se sama financirala; to uspeva le redkim posameznikom, ki jim uspe prodati kravo v formalinu za dva milijona funtov. Povsod, kjer je kultura dobra, je subvencionirana, ali prek lokalnih, pokrajinskih, nacionalnih ali nadnacionalnih mrež. Edina razvita država, kjer je kultura le na trgu, je Amerika. A zato tam splošno dostopne vrhunske kulture ni, tam je, tako kot šolstvo, to stvar elit, splošna raven umetniške produkcije pa je v primerjavi z Evropo in Slovenijo strašno nizka. Prav javna podpora je v Evropi omogočila vrhunsko umetnost. Sicer pa, knjiga, ki je zaradi jezikovnih ovir najbolj obsojena na nacionalni trg, Sloveniji prek davkov prinese več, kot znašajo subvencije. Kultura proizvaja. Bi bila Ljubljana turistično tako močna, če je v kulturnem smislu ne bi uredili? Vsako mesto, ki vložijo v kulturo, uspe. Bilbao je bilo umazano pristaniško revno mesto – navajam ga, čeprav je slab primer, saj nam kaže tudi, kako daleč gre lahko kulturni turizem, kako se izrodi lastni ideji.

Ampak to bi ministri morali vedeti.

► Slovenski kulturniki so vse življenje posvetili kulturi, prepotovali svet po dolgem in počez, pa še vedno veliko stvari ne vedo. Kako bi torej vedeli politiki? A ni težava v tem, da ne vedo, težava je v tem, da 'glumijo', da vedo, in zato odločajo o stvareh, ki jih ne poznajo. Umetnost pač ni predvidljiva. Nihče, ki ima status samozaposlenega, ne more predvideti, da bo velik umetnik. To je tako kot v družini, starši dajo otroka v glasbeno šolo, če mu ne uspe, pa poskusijo s športom – pa naj gre na tečaj plezanja, rečejo. Vsako normalno gospodinjstvo ima tudi tvegane naložbe. In kultura je pač deloma tudi tvegana naložba. A ko uspe, ima visoke donose, nemerljive in merljive. Kdo pravi, da kulture ni mogoče tudi ekonomsko utemeljiti? ✕

Poletna akcija prevodov spletnih strani do 31. 8.

Posebni popusti za prevode spletnih strani:

Popust na prevod v 1 jezik: **20 %**

Popust na prevod v 2 jezika: **25 %**

Popust na prevod v 3 jezike: **30 %**

Popust na prevod v 5 ali več jezikov: **40 %**

Za brezplačno ponudbo pišite na projects@leemeta.com ali pokličite na 03 490 93 10!

Vsakemu, ki se odloči za prevod, podarimo 3h brezplačnega svetovanja pri pridobivanju strank v tujini prek spleta!

www.Leemeta.si

PRVAK SLOVENIJE

Zlatko Zahovič

Zlatko Zahovič, nogometaš, direktor nogometnega kluba Maribor. O nogometu, denarju, o čustvih. O športu, športnih funkcionarjih, športnikih. O sporih in prijateljstvu. In o tisti majici pod dresom Valencie.

Jure Aleksič, foto Borut Peterlin

V življenju sem točno enega neznanca ustaval na cesti in mu iz čistega spoštovanja dal roko. Ta človek je bil Zlatko Zahovič.

Bilo je pozimi 1998 – tik po tem, ko je jesensko sezono končal kot najboljši strelec Lige prvakov, torej ko je zanj vedelo šele okrog pol vseh Slovencev in skoraj nobena Slovenka. Drugi spomin, ki me veže nanj, je za približno leto kasnejši: Kijev 1999, predvečer najbolj zgodovinske vseh tekem v samostojni Sloveniji. Po zadnjem treningu na olimpijskem štadionu sva se z novinarskim prijateljem še malo brezciljno pomudila na tribunah. Bilo je temno in mrzlo, sneg je počasi naletaval, in nihče, ampak res *nihče* s trohico realizma v glavi si ni upal predstavljati, da bi šla Slovenija lahko čez Ševčenka in Rebrova. Družbo nama je na stadionu delala samo še ena figura tam doli na zelenici – črna kodrolasa figura, ki se je tudi še malo pomudila, da bi lahko streljala na prazen gol. Ko je z nekje osemnajstih metrov dvakrat zapored zadel desno prečko, sva to s kolegom vzela kot slutnjo tega, kaj nas čaka naslednji dan. Ko je to storil petkrat zapored, nama je postalo jasno, da jo dejansko cilja. In vedno znova zadane. Ob takem displeju velemojstrstva sva v srcih prvič dovolila zagoreti plamenčku upanja – pa kolikor že boječe, kolikor že medlo. In naslednji dan se je najmanjša država v zgodovini tega tekmovanja uvrstila na evropsko prvenstvo.

Danes je ta črna kodrolasa figura športni direktor NK Maribor. Med intervjujem večino časa govori tiho, enkrat samkrat ne povzdigne glasu. A v pogovoru ima zanimiv dar. Kako ne najbolj prijetno vprašanje vsake toliko sploh ni izrečeno – pa ne zato, ker bi se novinar ustrašil, temveč ker preprosto *pozabi*, ker ga Zlatko s svojo tiho karizmo tako drži v pogovoru, da premalokrat pogleda na list z vprašanji. Njegova karizma počiva na njegovih dosežkih. Je največji nogometaš samostojne Slovenije: nihče od ostalih mu ni prišel na dva razreda blizu, nihče – pa če smo jih imeli in jih imamo še tako radi.

Je res, da so Portugalci Luki – tvojemu sinu in našemu mlademu reprezentantu – ponudili državljanstvo, ker ga želijo videti v svoji reprezentanci? Ti pa naj bi mu svetoval, naj se odloči za slovensko reprezentanco?

▶ Samo delno res. V resnici on portugalsko državljanstvo že ima. A ima še čas, da se odloči, za katero državo bo igral. Jaz mu kot oče seveda lahko svetujem. A končno izbiro v celoti prepuščam njemu.

In svetuješ mu, naj se odloči za Slovenijo?

▶ Seveda. Kaj pa drugega?

Nasploh je ta naša cela trenutna generacija mladih reprezentantov nerazložljivo močna. Vsaj zame je to nerazložljivo. Kako je lahko v pogojih, kakršne so imeli na voljo zadnjih deset let, eksplodirala taka navdušujoča kvaliteta? To je najbrž vseeno čudež?

▶ Ne, ni čudež. Če imajo fantje, kot so v pavšalu mladi Slovenci, prave idole, je vse možno. Ko se je Slovenija takrat prvič uvrstila na evropsko prvenstvo, se je kompletna športna scena premešala – in pošteno moramo povedati, da na škodo prihodnosti vseh drugih športov. Nogomet pa je profitiral, in to se zdaj vidi. Po čem takim ni več poti nazaj. Tudi NK Maribor je zdaj del te zgodbe – tako po kakovosti naših mladih igralcev kot po zavezi dobremu zgledu, ki ga moramo nuditi spet naslednji mladi reprezentanci. Tisti, ki zdaj v povprečju šteje morda deset let.

Lepo rečeno. Idoli so nedvomno ključni. Ampak besede čudež nisem uporabil kar tako. Se strinjava, da rola svet modernega nogometa res čisto samo še brutalni profesionalizem na turbo-kapitalistični pogon?

▶ Stoprocentno.

Kaj ne gre potem ob razliki v pogojih, ki so jih ti mladi fantje imeli v primerjavi z vrstniki v bolj razvitih državah, za čudež? Kako so lahko potem slovenski U21 tako globalno konkurenčni? Šlo je vendar za pogoje, ki so jih imeli na voljo v svojih najpomembnejših, formativnih letih ...

► Dobro, v tem smislu prav gotovo gre za čudež. Ampak to ni niti približno vsa zgodba. Kolikor že Slovenci radi bežimo od svojega oze meljskega položaja, to na srečo ne pomeni, da od njega na več načinov tudi ne profitiramo. Koliko imamo mi tu v tej deželi talenta za šport, to je za standarde večine športno in ekonomsko bolj razvitih držav nekaj nezaslišanega! Ampak ja, omenil si pogoje. Res je, da ima danes že veliko tistih pod-podpovprečnih evropskih klubov na voljo razmere, kakršnih si lahko v Mariboru samo želimo. A včasih je to lahko prednost. Ker samorastniki se skozi vso to dodatno borbo z osnovnimi vprašanji pogosto naučijo reči, ki se jih učenci v bolj urejenih okoljih ne. Včasih je bolje, da nisi naštampan. To ti lahko da tisti zagon več. In te tudi prisili v drugačen način razmišljanja. Če zrasteš v kaki odlični tuji šoli, je to ponavadi avtocesta in gotovo. Čim je na avtocesti kaka malo večja luknja, si v težavah. Naši so se pa že zdavnaj naučili voziti malo po cesti in malo po makadamu, pa potem spet malo po cesti in čez čas spet malo makadama. Na ta način so postali bolj prilagodljivi.

Razjasni mi prosim en misterij. Od česa konkretno živijo slovenski prvoligaši, predvsem tisti manjši? Točneje, kako konkretno preživijo? Ker če imaš ti nekeje od 300 do 600 gledalcev na tekmo, kako potem iz leta v leto skrpaš skupaj nekaj tako požrešnega kot je proračun nogometnega prvoligaša?

► Ko rečeš 300 do 600 gledalcev, se moraš zavedati, da je to približno 300 do 600 gledalcev več kot pri vseh drugih slovenskih športih.

Okej, najbrž res. Ampak to misterij samo še poveča, napihne ...

► Kako konkretno tisti gospodje v posameznih klubih preživijo, ne vem. Najbrž vsak po svoje. Gotovo jim ni lahko. Ampak nogomet se pri nas žal še vedno gleda z drugačnimi očali kot si jih zasluži. Nogomet je daleč daleč najbolj obiskan šport v Sloveniji. Finale košarkaškega pokala gleda 2000 ljudi, pa naj bi bila košarka slovenski nacionalni šport? Lepo prosim! Vlaganja v nogomet so pa kljub temu minimalna. Če pogledaš, kako da naš Olimpijski komite raje več planincem kot nogometu, mislim ...

Priznam, te letne bilance javnega vlaganja v nogomet so tudi mene vedno begale.

► Čeprav napovedujem, da se bo začelo tudi to kmalu spreminjati. **Zakaj?**

► Ker si slovenski politiki ne bodo mogli več dolgo privoščiti ignorirati tako močnega volilnega telesa kot so nogometni navijači. Saj si predstavljaš, kako je to drugje? Katera vlada si upa poslati davkarjijo Real Madridu? Kdo bo tvegala zame-ro vseh tistih milijonov volilcev?

Tako je povsod v razviti Evropi. Da bi mi temu nekako pobegnili na dolgi rok, ne gre pričakovati.

Presenetljivo pogosto si dovoliš izrazito anti-ljubljanske izjave. Koliko to pride iz srca, koliko pa gre za ustvarjanje štimunge – za preračunljivo mitologiziranje po taktu rivalstva med Realom in Barco?

► Mi verjameš, če ti rečem, da mi je za Olimpijo v resnici precej vseeno? Jaz te reči govorim, ker vem, da igralci vse preberejo.

Aha, hočeš reči, da je ta tvoja anti-ljubljanskost ...

► *(Zlatko nejeverno protestira že proti sami besedi anti-ljubljanskost) Neee ...*

... Okej, anti-Olimpijskost. Hočeš reči, da je to pri tebi v bistvu šahistova poteza?

► Definitivno. Saj to imaš povsod po svetu. Od tega živi cel kup ljudi, nenazadnje tudi mediji. Glej, jaz se v Ljubljani res krasno počutim in sem tudi veliko tam. Olimpija, to je pa že drugo, oni so naš športni sovražnik...

Najbrž vseeno nasprotnik ...

► Ja, nasprotnik.

Končni cilj tvojih pikantnih izjav je torej kaj? Motivacija igralcev?

► Tako je. Psihološki moment je najpomembnejši od vseh. Za Mourinha vsi govorijo, da je taktični genij in neumorni delavec – ampak njegova glavna kvaliteta je v resnici, da zna voditi ljudi. On te bo znal prepričati, da je tale stena zelena, čeprav je bela. Ampak če on hoče, da je zelena, bo zelena.

Zanimivo, da omenjaš zeleno. Ker vem, da ste vi tukaj na štadionu ograjo vašega parkirišča iz zelene prebarvali v sivo-črno. Ker zelena pa res ne sme biti.

► Normalno. Ne sme biti zelena. Pri meni smejo zeleno nositi samo tisti igralci, ki so reprezentanti. Ampak ne vedno – enkrat na teden, ha ha ha.

Ampak tamle pri parkirišču sem tudi videl nekaj prav brezsravno zelenih dreves. Kako to, da niste tudi teh prebarvali v vijolično?

► Ne, drevesa so lahko zelena. Zakaj? Ker stojijo. Ker se ne premikajo, ha, ha, ha. Ko je tekma, je cel stadion vijoličast. Ampak to ima Bayern, to ima Porto, to ima Real ... Točno ta psihološki moment je v resnici nekaj najbolj normalnega. Ljudje, ki jih taka reč zbega, naj si grejo malo ven pogledat, kako to gre. Saj vozijo avioni, vozijo avtobusi ... Naj grejo ven malo preverit! Pridejo naj recimo na Bayernov štadion v barvah Dortmundunda, pa bomo videli, kaj se bo zgodilo. Ampak opažam, da moram v Sloveniji kar veliko energije vlagati v to, da ljudi prepričujem v stvari, ki v nogometni Evropi že desetletja veljajo za normo.

Ampak ali si narod, ki ga je ravno nekje za predmestje neke metropole in res ne slovi po slogi in sodelova-

nju – ali si lahko tak narod sploh privoščiti tovrstno hujskaštvo? Tako, kot praviš, zelo poslovno podžiganje lokalpatriotskih konfliktov? Tovrstna rivalstva namreč zelo hitro zagorijo. Še posebej v času krize.

► Ampak dajmo potem začeti pri glavi. Politika je tista, ki zares podžiga delitve. Odkar obstajamo, se delimo na črne in rdeče. Prižgeš televizor: črni in rdeči. Odpreš časopis: črni in rdeči. Slovenije ni razdelil nogomet. Tu gre itak samo za športno rivalstvo.

Ki pa se zelo hitro lahko spremeni v ...

► Kaj politika ne spreminja? Najbrž moramo začeti pri glavi, ne?

Ne vem, če je politika zares naša glava. Nek drug organ bi bil najbrž vseeno primernejša metafora. Čeprav sem zdaj mogoče spet malo preveč žaljiv do tega drugega dragocenega, neskončno koristnega organa. In nadalje: vprašanje, če velja nujno vedno začeti pri glavi. Morda velja na tej stopnji splošne degeneracije začeti pri sebi, pri svoji lokalni skupnosti...

► Športna rivalstva so v svetu nekaj najbolj normalnega. Ampak Slovenija ima šele dvajset let. To je izjemno mlada država. V finalu španškega pokala se recimo mirno zvižga državni himni – pa kaj? Nihče nikogar ne ubije. Samo mi živimo na takem ozemlju, da po sporu ne gremo na sodišče, ampak raje zagrabimo sekuro.

Nemara razlog več za previdnost pri podžiganju tistih res res najnižjih strasti?

► Iz tega se povsod dela veliki biznis. Ne gre samo za zelenico – gre še za restavracije, hotele, spominke, gorivo ... Kaj, torej Nemci in Španci in Italijani, ki na ta račun služijo, so nori, mi Slovenci smo pa pametni? Samo nehajmo se deliti na rdeče in črne, pa bo vse v redu. Vse se bo umirilo. Nogomet je predvsem ena taka gromozanska ekonomija – nič čudnega, da ima UEFA dve milijardi plusa! In to se počasi, zelo počasi dogaja tudi pri nas. Drugi športi so potisnjeni tja, kjer jim je bilo, zgodovinsko gledano, vedno mesto – na rob. Nič čudnega torej, da nogomet plaši cel kup ljudi. V Sloveniji znotraj Juge se je nekako prišla optika, da je nogomet šport južnjakov in bedakov, zaostalih ljudi s planin. Kaj so torej Nemci: južnjaki ali bedaki? Ampak naj se vrnem na začetek: športna rivalstva tipa Ljubljana – Maribor so v svetu nekaj najbolj normalnega. Res. Zadnjič so v Nemčiji prekinili derbi za petnajst minut zaradi navijaške pirotehnike, pa so temu v poročilih namenili manj kot minuto. V Rimu imajo v času tekme Lazio – Roma pravo vojno – mislim, je res vojna! – pa *high society* še vedno z veseljem hodi na tekme. Kar se pa tiče škode: saj so stoli na stadionu zavarovani.

Kdo pa pravi, da nisem Katanca poklical in mu ponudil trenerstvo NK Maribor? Kdo to pravi?

Za Mourinha vsi govorijo, da je taktični genij in neumorni delavec – ampak njegova glavna kvaliteta je v resnici, da zna voditi ljudi. On te bo znal prepričati, da je tale stena zelena, čeprav je bela.

66

V čem je problem? Okej, morda je pri nas specifično edino to, da je Maribor za razliko od Ljubljane evropsko mesto po tem kriteriju, da ima rado nogomet. Ker Ljubljana ga nima zares. Ne vem, zakaj. In žalosten sem, da ga nima. Ampak tako je.

To je žal še kar poštena opazka.

► Ampak to je edino glavno mesto v Evropi, ki ga nima. In tudi zato je marsikdo tam potem jezen na nas. Mi – to mislim da ti lahko mirno zagotovim v imenu vseh nas – ne sovražimo Ljubljančanov. Saj jih imamo par vendar v ekipi! Fantastični fantje, in pri nas se počutijo super. Mirno lahko govorijo *kva*, noben problem. To, kakšno sovraštvo od Ljubljančanov pa čutimo mi, ko pridemo tja dol, ej ... O tem nas pa nihče ne vpraša. Saj najbrž je logično. V času Jugoslavije je Olimpija po befelu morala biti v prvi ligi, nam nikoli niso pustili ... Nakar smo osamosvojitve zelo dobro izkoristili in še danes dobro furamo, to gre pa seveda marsikomu v nos. Ampak ti povem, mi se tam v Ljubljani res počutimo osovraženi. Na srečo znamo preklupiti in dobro odigrati svojih devetdeset minut – in to je tisto, kar je zares pomembno. Meni tudi ne bo nihče preprečil, da grem v svoje glavno mesto in se po njem sprehodim. Ga imam zelo rad. In kot sem rekel: naj najprej tisti, ki vodijo državo, naredijo med sabo red, pa bomo potem mi.

Eh, to je v resnici alibi za karkoli. Po tej logiki – Naj politiki najprej sami sebe porihtajo! – se ne bo nikoli nič spremenilo na bolje. Ker slovenski politiki samih sebe itak ne bodo nikoli porihali.

► Potem imamo pa veliko težavo. **Milo rečeno. Ampak greva naprej. Marsikdo ne ve, da si bil v mladih letih odličen šahist.**

► Ne vem, če sem bil odličen. Sem pa res veliko igral in tudi hodil na osnovno šolo, ki je imela v Jugoslaviji izjemno močno šahovsko tradicijo. Tudi oče je ogromno igral. Sam zadnja leta žal nimam časa, me je pa ta igra ogromno naučila. Tudi potem naprej v nogometu.

Veš, zakaj vprašam? Za potrebe tega intervjuja sem se pogovarjal s parimi nogometnimi poznavalci. In iz njihovih pripovedovanj sta se mi izkristalizirala dva zelo različna Zahota. Prvi je tak izrazito impulziven, brzoplet, da ne rečem hormonalen. V fazi čustvenega overloada je zmogel z eno potezo porušiti marsikaj, kar je gra-

dil leta. Drugi Zaho pa je pretkan šahist – velemejster, ki vedno predvideva vsaj tri/štiri poteze vnaprej, mrstvo-hladen, da ne rečem makiavelističen. In kar je zanimivo: ne gre za to, da bi eni trdili, da si eno, drugi pa, da si drugo. Večina se jih bolj ali manj strinja, da si oboje. In da je v zadnjih letih, odkar si šel v menedžment, začel prevladovati šahist.

► Mmm, eno vprašanje: kaj sem pa jaz dosedaj porušil?

Ojoj ... No, če si pa tako frontalno krenil, potem ti seveda moram servirati odhod domov iz svetovnega prvenstva v Južni Koreji.

► Za tisto smo vsi vnaprej vedeli, kaj se bo dogajalo. Domov sem šel, da tudi drugi ne bi imeli miru. Za to je šlo. Tudi mediji so vedeli. Vnaprej so vedeli, kaj se bo zgodilo.

Ti je danes žal, da si šel domov?

► Še enkrat bi šel, ker je bila pot samo ena. Ali greš domov kot nekaj, kar si gradil, pa greš sam ...

Torej samo-iniciativno?

► Ne, ne samo-iniciativno. Prevzameš vse na svoj hrbet in greš. Ali pa se odločiš, kot sem se odločil sam, in rečeš: *Aha, tako? Ja potem pa tudi vi ne boste imeli miru, ne!*

Ne razumem najbolje ...

► Se pravi. Veš, kaj se bo dogajalo. Vsi so vedeli, vsi igralci so vedeli, tudi večina medijev ... In zdaj: ali naj bom jaz edina žrtev? Jaz sem jih potegnil na evropsko prvenstvo – če sem vas potegnil na evropsko, potem vas bom najbrž tudi s svetovnega, kaj? Ne bom samo jaz trpel. Boste vi tudi, ne?

Vsi naj bi torej trpeli.

► Ja. Tudi tisti, ki so to zrežirali. Saj če smo vsi vedeli, kaj se bo zgodilo, zakaj potem taka reakcija?

Em, javnost ni vedela ...

► Seveda.

Jaz tudi recimo nisem vedel ...

► Večina medijev je vedela.

Če bi ti nekdo nekako magično omogočil oditi nazaj, bi karkoli spremenil na svojem obnašanju?

► Govoriti takole za nazaj je brezpredmetno. Želel bi si, da bi bilo to drugače. Ampak bi bilo nemogoče, ker je bila odzadaj takšna mašinerija, da je bilo nemogoče. In potem pač: *A tako želite? Okej, bomo pa zrušili vse, ne?* Kaj naj bom zdaj jaz edini tam – ni šanse. Zdaj za nazaj ... NORMALNO, da si jaz tega ne bi želel! Kdo si pa želi problemov? Ampak: če je že tak fait, potem ga sprejmeš. Ker jaz sem navajen – jaz sem šel z osemnajstimi leti od doma – medijev, govorit takšnih in

takšnih ... Še ena večja? Ni noben problem! Jaz bom zdržal. Vprašanje, če bodo drugi. Ker jaz sem se dokazal kot nogometaš, pa sem si zdaj obul druge čevlje – iste njihove čevlje sem si zdaj obul, pa sem še vedno uspešen.

Okej, ampak ...

► Tiste njihove čevlje.

Vem, da sem zoprn, ampak še zadnjič: ti osebno res ne čutiš takrat za nazaj nobene krivde? Ker, veš ... Ko rečeš, da si se odločil, naj vsi nestradajo, je 'vsi' žal vključevalo tudi kompletno že itak zabrazgotinjeno Slovenijo pred televizorji. In najbolj srčne navijače tam v Koreji.

► Ne bi rekel, da ni del krivde moje. Ne bi pa rekel, da je bil tisti moj del krivde vzrok za to, kar se je na koncu zgodilo. Jaz sem zelo samokritičen človek. *Zelo* samokritičen – ker če nisi, potem ne moreš delati pravih korakov. Le da jaz tega ne pokažem v javnosti. Brez skrbi, da se doma vsedem in razmislim. Ker, poglej: zakaj pa Zlatko Zahovič kot športni direktor Maribora ni imel še niti enega konflikta z igralcem? Se je kdo to vprašal?

Ena hipoteza bi bila, da morda zato, ker ima direktor mnogo več moči in torej pameten direktor sploh ne rabi priti v konflikt z igralci.

► Ne, to pomeni, da imam pravilne psihološke vzvode. Ker z igralcem se je najlažje skregati. Treba ga je pridobiti na svojo stran in ga voditi – to je pa težko, ne? Mourinho, recimo, tudi velja za konfliktnega, kajne?

Ja.

► No, povedi mi enega igralca, s katerim je imel konflikt! Drugo so seveda mediji in navijači, to ... (*odmahne z roko*) To je druga stvar. On z enim igralcem ni imel konflikta. On je najboljši, ker jih zna voditi. Ker se poglubi v njih, ker ve, da je od njih odvisen. Saj vendar ne more sam zmagati. Vedno igralci zmagajo. Zakaj bi se z njimi kregal? Normalno, da imamo kdaj svojih vročih pet minut, ampak enako normalno, da gremo potem spet ven skupaj, kot zmagovalci. Uf, koliko je nogomet v resnici večji kot samo tistih devetdeset minut!

Zrelo razmišljanje. Še bolj fascinantno je, da prihaja od tebe, in to tako na začetku direktorske poti ... Ker kot igralec si bil sam vseeno precej konflikt, kajne?

► (*pristno začuden*) Ne.

Oprosti, mislim sem do vodstva, ne do soigralcev ali navijačev.

► Ne, ni bilo res. Totalno kontra. **Okej: Katanec, Cuper, Olympiakos ...**

► Cuper? Midva imava še danes dobre odnose. Saj je bilo tudi takrat normalno, da jaz pridem in vprašam: *mister, zakaj ne igram?*

To je res. Tukaj imaš preprosto prav. V Španiji se ti je dogajala grozljiva krivica. In to me bega. Ti si bil takrat na vrhuncu. Ti si bil takrat res igrači-na. Cuper pa je bil tudi več kot očitno odličen trener, vsaj za Valencia. Kako to, da je imel tako inteligentnega človeka kot on večino časa raje tako očitno medlega igralca kot je bil Angulo?

► O bivših soigralcih ne smem in ne bom izrekel slabe besede, Angulo je bil vsekakor odličen igralec ... S Cuperjem sva imela zelo profesionalen odnos – pa saj to vendar ni kreganje! Nogomet je biznis. Kaj ti misliš, da gre kak cent pri transferjih mimo trenerja? Obstajajo pa seveda neka pravila, in Cuper je v tej igri na koncu padel dol iz voza. Dobil je svoje.

Ni pa bilo vedno tako, da si bil ti tisti angel v zgodbi. Na svojem vrhuncu si bil težak plejer. Nek tebi še vedno zelo naklonjen obsedenec s športom te mi je zadnjič opisal kot kombinacijo Maradone in sir Oliverja. V tisti mutni sezoni v Olympiakosu naj bi dobil okrog 20 milijonov dolarjev za okrog deset tekem ...

► Ojoj, kaj vse ljudje govorijo. Ma kje pa! Kje pa! Kakšne neumnosti. Ne bom rekel, da je bila tista sezona finančno slaba ...

Ne razumi narobe: nič ti ne očitam, cirka dva milijona dolarjev na tekmo bi bil vendar legendaren dosežek celo za Messija ...

► Niti pol te vsote nisem dobil – ma niti četrt! Kaj vse ljudje govorijo. Okej, saj če bi zdaj povedal celo resnico o tisti zgodbi, oh ... V nogometu je vse biznis, zelo malo je osebnega. Zdaj, ko je Maribor prvak, mi Olympiakos na klub pošilja čestitke. Najbrž tega ne bi počeli, če bi bili kaj jezni name? V Partizan, Porto, Vitorio Guimaraes in Benfica hodim redno na obisk in me vedno sprejmejo na velika vrata. V nogometu je v resnici preveč denarja, da bi se kregali. Je pa seveda vsake toliko treba narediti kako folkloro za ljudi.

Hočeš reči, da je večina teh kregancij folklor?

► Seveda. Jaz to zdaj prepoznam že iz medijev. Sploh ne rabim biti tam.

Ampak to, kar se je zgodilo slovenski

NLB Klik

NOVO
izberi svoj
motiv

Izberite svoj motiv kar prek spleta

Odslej lahko naročite svojo najlepšo NLB Plačilno kartico MasterCard in/ali Visa, kar prek računalnika. Vse, kar potrebujete, je spletna banka NLB Klik in dostop do interneta. Prek NLB Klica lahko opravite tudi večino ostalih bančnih storitev: plačujete položnice in ostale obveznosti, spremljate vaše prejeme in izdatke, sklenete depozit, naročite spremembo limita na osebnem računu, nakazujete denar na varčevalni račun, naročite trajno obremenitev, varnostne SMS-e in še marsikaj. Prihranili boste čas in denar.

Za več informacij obiščite najbližjo NLB Poslovalnico, nas pokličite na 01 477 20 00 ali obiščite www.nlb.si/klik.

NLB

SERENGETI® EYEWEAR

www.RodeoTeam.si

Ne varčujte pri zaščiti oči.

Kupite očala Serengeti –
pri večini slovenskih optikov.

Najboljša sončna očala za varno vožnjo!

V nogometu je v resnici preveč denarja, da bi se kregali. Je pa seveda vsake toliko treba narediti kako folkloro za ljudi.

reprezentanci v Koreji, to pa ni bila folklora?

► Ne, to ne. Tam je šlo zares. To je bila žalostna zgodba – še toliko bolj žalostna, ker je bila nepotrebna. Dva meseca vnaprej je bilo že vse jasno. Strinjam se, da bi lahko sam drugače reagiral – a odločil sem se, kot sem se, in to je zdaj ta križ, s katerim moram živeti. Kar mi je čisto okej.

Prav, ampak kakšni konkretno so bili ti demonski interesi, ki jih omenjaš?

► Ko gre reprezentanca na veliko tekmo, se začne deliti denar. In seveda pride do problemov. Recimo, ko pride do slikanja za sponzorje. Koga, misliš, da so sponzorji želeli?

Tebe.

► No. Ampak jaz sem rekel: snemanja ni, dokler nimamo pogodbe. Tako so me naučili v vseh evropskih klubih. Jaz sem profesionalac: prvo denar, potem problemi. Ne bom na kredit snemal reklame, zato da mi bo potem nekdo dal mrvice. In potem postane to kepa sne-

ga, ki se vali dol po pobočju. Javnost tega ne ve, ampak jaz sem enkrat v Slonu, ko bi morali snemati, vse sponzorje nagnal ven: prvo denar! Ker zvezi so dali pogodbo, nam, igralcem, pa ne. No, in normalno, da so potem na prvenstvu po meni udarili mediji – če pa te medije sponzorirajo isti sponzorji! Zelo podobne reči se dogajajo v vseh slovenskih športih. In mediji, normalno, kadar je treba očrtno Tino Maze, pa onega fanta, ki je bil skakalec ...

Peterko.

► Tako. Nenazadnje je bila podobna zgodba tudi z Matejo Svet. Naši športni funkcionarji se vse prepogosto ne obnašajo kot podpora športniku, kar je seveda njihova osnovna funkcija, ampak kot njegovi lastniki. Mislijo, da lahko s temi športniki delajo, kar hočejo. Tu vsi vedo, za kaj gre – vsi, razen seveda javnosti. Ampak, da ne bo pomote, jaz nikomur ničesar ne zamerim. Biznis je biznis. Tudi Srečko – zakaj ne bi bil on recimo trener NK Mari-

bor? Kar se mene tiče, ni nobenega razloga.

Daj, daj – zdaj pa preprosto nabijaš!

► Ni res! Zakaj ne bi bil Srečko pri nas trener? Saj ni treba, da skupaj pijeva kavo. On je dober strokovnjak, in to je tisto, kar je zares pomembno. Saj bi imela vsak svojo pisarno. Jaz ne bi imel nobenega problema.

Ah, to je zdaj taka lepa hipotetična PR izjava ...

► Sploh ne. V bistvu se mora on odločit.

No, najbrž bi moral pred odločitvijo najprej dobiti kakšno konkretno ponudbo ...

► Kdo pa pravi, da je že ni dobil? Kdo pravi, da ga že nisem poklical? **Kdo pa pravi, da si ga poklical in mu kaj ponudil?**

► (me zelo pomenljivo pogleda) Mmm, če ti povem tako, kot sem ti prejle, potem sem ti vse povedal. Dobro?

Dobro.

► Naj ponovim: v nogometu je preveč denarja, da bi se kregali. Kdor

hoče zares razumeti nogomet, mora najprej razumeti to.

Ampak Zlatko, čisto čisto vse pa v nogometu vseeno ni stvar denarja. Obstaja recimo govorica, ki sem jo slišal iz preveč virov, da ne bi bila resnična. Namreč, da si imel ti v finalu lige prvakov pod dresom Valencie oblečen dres slovenske reprezentance. In če bi dal gol, bi si kljub konkretni denarni kazni slekel klubski dres in nogometni Evropi pokazal slovenskega. Kar bi bil za našo reprezentanco, za naš cel nacionalni ponos, tik pred svetovnim prvenstvom neverjeten boost.

► Spet je res samo delno. Nisem imel oblečenega reprezentančnega dresa, ampak belo majico in na njej slovensko zastavo. In plan je bil, da jo pokažem, če bomo zmagali – ne glede na to, če bi igral ali ne in če bi dal gol ali ne.

No, vidiš: pa vendarle ni vse stvar denarja.

► Okej, vse res ne. ✕

Igor Štiks

Dr. Igor Štiks, angažirani intelektualec in pisatelj, o brezupu, revoluciji, prihodnosti. In o tem, da tudi sam bije boj, ki nikoli ne bo končan.

Kristina Božič

Igor Štiks je imel 15 let, ko je izgubil svoje mesto. Iz Sarajeva so z družino prišli v Zagreb, kjer je kmalu postal prepoznavno pero literarne kritike. Napisal je prvenec Dvorac u Romagni (Dvorec v Romanji), zanj dobil nagrado in nato spakiral kovčke za Pariz. Tam je študiral filozofijo in leta 2006 končal roman Elijev stol (Elijahova stolica), ki je postal knjiga leta na Hrvaškem. Oba romana sta prevedena in množično brana po Evropi, kamor se je Štiks po študiju v Chicagu vrnil leta 2009. V Edinburghu kot postdoktorski raziskovalec sodeluje pri projektu, ki se ukvarja z evropeizacijo državljanstva v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije. S Srečkom Horvatom sta letos organizirala že 5. Subversive forum in za teden dni v Zagreb pripeljala najuglednejša in najobetavnejša imena intelektualne levice.

Je hiter in emfatičen govorec, ki rad izziva, žonglira s samoironijo, francoskim pridihom očarljivosti in ameriško sproščenostjo. Odločen je razumeti in sooblikovati svoje mesto v globalnem 21. stoletju. Navija za pravice delavcev. In med revolucijo hoče biti v prvi vrsti.

Dolgo smo poslušali, da kapitalizem pacificira ljudi. A v zadnjih letih smo videli proteste, katerih začetek marsikdo postavlja v Zagreb leta 2009, ko so študenti zavzeli univerzo. Kaj se je zgodilo?

► Kapitalizem pacificira le nekaj časa. Zagotovo je pacificiral ljudi po drugi svetovni vojni, ko je kapitalistična ideologija državljane razumela kot delavce in potrošnike. Današnji kapitalizem pa ne zmore več zadovoljiti niti temeljnih potreb državljanov. Ne more zagotoviti minimalnih dohodkov, ki bi ljudem omogočili primerno življenjsko raven in dostojno življenje. Ljudi izčrpa veliko bolj, kot jih je v preteklosti. Ustvarja, kar pogosto poimenuje človeški odpadke – nezaželene, nekoristne in nepotrebne v procesu ustvarjanja dobička. Ko jih ni več mogoče izkoristiti, morajo ostati čim dlje od naših mest in okolij. Smo v fazi finančnega kapitalizma, ko sistem ustvarja ogromno marginalizirano mlado populacijo. Petdesetodstotna brezposelnost med mladimi v Španiji in Grčiji je očiten dokaz. Mladim se ponuja študij, ki ga morajo drago plačati. Ne bo pa jim omogočil zaposlitve, ampak bo prinesel le ogromne dolgove. Ko danes mladi vstopajo na fakultete, podpisujejo dosmrtno dolžniško odvisnost. Vstopajo v suženjedolžniški roparski odnos.

Kaj to povzroči?

► Najprej se oblikuje brezup, iz brezupa pa potreba po odzivu. Odzive smo videli in vidimo na Hrvaškem, v Španiji in Grčiji. Iščejo tudi kanale za vpliv na institucionalne politike. A resnične zmage niso na dosegu roke ne glede na opogumljajoče znake iz Grčije, eksperimente mogočih alternativ in obrat mladih v levo. V sedanjem sistemu jih bo tudi zelo težko doseči, saj je sistem institucionalno in zakonsko zavarovan. Kot vsak sistem je z zakonom določil, kaj je državljanom dovoljeno in kaj ne. V današnjih razvitih kapitalističnih družbah smo priča zlorabi koncepta vladavine prava. Tisti, ki določajo, kaj pravo je in kaj ter kako regulira, določajo prostore

Demokracije ne moremo enačiti z oligarhijo, ki jo imamo sedaj. Demokracija pomeni vladavino ljudstva. Ne pomeni vladavine profesionalne elite.

72

možnega ukrepanja in boja. Določa meje med legitimnimi in legalnimi načini boja. A vsak napredek, vse zmage v zgodovini so bile dosežene prav v prostoru med legalnim in legitimnim. To je prostor upora in pravice do upora. Skoraj vedno je upor nelegalen, a legitimen. Vprašanje je le, kaj legitimnost pomeni. Je legitimnost vprašanje kritične mase? Upor v Grčiji in demonstracije, ki smo jih imeli na Univerzi v Zagrebu, so legitimni in tako jih je videla tudi večina ljudi. A konkretne akcije, nekatere, v katerih sem sodeloval tudi sam, so bile nelegalne. Prišli smo v zelo občutljivo obdobje. Razmerje med legalnim in legitimnim bo določilo, kaj se bo zgodilo v prihodnje. **Ampak kako natančno smo prišli do točke, da je legalnost tako daleč od legitimnega? Pred manj kot 25 leti je veljalo, da se s samostojnostjo in z vstopom v EU zagotovi in utemelji vladavina ljudi.**

► In vladavina prava. Šlo je za zelo močno politično govorico, ki je zmagala in nas dolgo uspavala in slepila. Nismo videli nasprotij, ki so že takrat obstajala. Ko smo v nekdanjih socialističnih državah prehajali v večstrankarsko demokracijo, je bila ta na Zahodu že v krizi. Uvozili smo model, o ustreznosti katerega so drugod začeli dvomiti. A tega nismo opazili. Nekritično smo ga posvojili in namesto resnične participativne demokracije oblikovali strankarske oligarhije in strankokracijo.

Volitve so danes le dokaz, kako se v vladnih programih nič zares ne spremeni, ne glede na to, kdo zmagaja. Ljudje postajajo apatični, ker se ne prepoznajo v ponujenih možnostih izbire. Hkrati nekritično uvažamo neoliberalne reforme, ki so drugod po svetu že jasno pokazale, kaj prinesejo, ko so izpeljane: revščino, ogromne razredne razlike ter koncentracijo bogastva in moči v rokah majhne skupine ljudi. Za nas, ki smo otroci jugoslovanskega socializma, je ta proces še bolj boleč.

Zakaj?

► Povezan je z nasilnim uničenjem, ki ga prinesejo vse vojne. Vojna je dodatno pripomogla h kraji družbenega bogastva. Hkrati se spominjamo bolj egalitarne družbe, ki je imela, ne glede na vse, nekatere pozitivne lastnosti. Govorim o solidarnosti in o občutku produktivnosti, da življenje ne gre v nič, da vsak sodeluje pri nastanku nečesa. Delavec je imel občutek, da sodeluje pri gradnji svoje tovarne, s katero je povezan in ki bo ponudila delo in preživetje, če bodo hoteli, tudi njegovim otrokom.

Ta tovarna mu bo omogočila, da gre na morje. In navsezadnje, ko se bo upokojil, se bo lahko ozrl nazaj in rekel, da je nekaj pomagal ustvariti. Ljudje so bili ponosni na svoje delo. Liberalnodemokratski sistem s sedanjo obliko kapitalizma je velik del prebivalstva pripeljal v duševni obup in v neverjetno marginalizacijo. Danes opazujemo posledice. Hkrati smo še vedno pod vplivom miselnosti, da je morda edina težava tranzicija, ki ni v celoti uspela, in da je kapitalizem s človeškim obrazom vendarle mogoč. A uspešne tranzicije nismo videli nikjer. Živimo v hegemoniji desne, konservativne politike, ki se ponekod preveča v skrajno desnico. To je sedaj kulisa in oder, kjer smo in se bori. Celotna Vzhodna Evropa je v tem hromečem primežu. Nič se ne dogaja ne na Poljskem ne na Češkem, niti v Bolgariji. Priča smo le izbruhu besa v Romuniji in nedavno v Sloveniji ter v levo usmerjenem gibanju, ki je nastalo na Hrvaškem.

Zadnje desetletje je bilo moderno govoriti, da živimo v svetu spopada civilizacij, utemeljenih na verskih identitetah. Vi pravite, da delitve v resnici ustvarjajo etnije. Lahko razložite?

► Zanima me, kako so etnične identitete uporabili kot mobilizacijski element pri oblikovanju novih političnih elit v postsocializmu. Verska identiteta je pri tem dodatni element. Ne religija ne etnija sami po sebi nimata take politične moči, če se za to ne izrabita. Gre za umetno ustvarjena konstrukta. Podobno se je prej za mobilizacijo izbral družbeni razred. Na območju nekdanje Jugoslavije in drugod v postsocialističnih družbah me zanima, zakaj je etnično-nacionalna identiteta postala glavni politični dejavnik v trenutku razpada nekdanjih federacij. Odgovor je morda v strategijah političnih elit, ki so želele oblast. V povezavi kolektivne identitete z etnonacionalnostjo so videli legitimacijski element, ko je socializem kot ideologija nehal delovati. V trenutku, ko se je v te družbe uvajala liberalna demokracija, so stare elite to izrabile, da so pograbile oblast. Hkrati se je etnonacionalizem uporabil za legitimacijo izjemnih družbenoekonomskih preobrazb. Družbeno bogastvo se je prelilo v zasebne primeže oligarhov in različnih mafij, ki so bile povezane z »novimi demokratičnimi« oblastmi. Dvajset let po padcu Berlinskega zidu moramo trenutke združiti liberalne demokracije, etnonacionalizma in divjega kapitalizma ponovno premisliti.

Dvig etnije kot elementa političnega obračunavanja in vojn povezujete s padcem Berlinskega zidu. Ampak to je nekaj, kar Evropa pozna že od prej.

► Padec Berlinskega zidu je simboličen dogodek, ki je napovedoval velike spremembe. Nisem prepričan, da so bile vse dobrodošle. Mar ni današnja Evropa, ki se kiti s sloganom enakopravnosti v razlikah, z genocidom pred tem zagotovila etnično čistih držav? Kaj bi bila danes Poljska brez Hitlerja, ki je pobil Jude, in brez Stalina, ki je pregnal Nemce? V Jugoslaviji se nam je zaradi protifašističnega gibanja, kljub groznim rečem, ki so se dogajale tedaj in na koncu druge svetovne vojne, deloma uspelo upreti tej logiki.

A to se je doseglo in vzdrževalo tudi z nasiljem?

► Misel, da so jugoslovanski narodi samo čakali na trenutek, da se pobi-jejo, je napačna. Odpor v drugi svetovni vojni je temeljil na prepričanju o enotnosti jugoslovanskih narodov. Zato je zmagal. Prepričanje, da je imel Tito vse pod nadzorom, je prepričanje zahodnih medijev. Ljudje so živeli skupaj in se niso sovražili. V Sarajevu je bilo 30 odstotkov zakonških zvez mešanih. Ljudje so imeli prijatelje, znanice povsod po nekdanji Jugoslaviji. Sovražstvo se rodi, ko ga kdo želi ustvariti. Nastane z nasiljem ali akcijami, ki sprožajo nasilje. Vprašati se moramo, kako je etnonacionalistom uspelo prepričati ljudi, da živijo v jasno razdeljenih skupinah in se morajo podrediti eni sami nacionalni identiteti, v drugi skupini pa videti potencialnega sovražnika.

Ste prišli do odgovora?

► Namen je bil prevzeti oblast in se polastiti ekonomskega kapitala na območjih, ki so jih zavzemali. Boj za ozemlje je bil boj za nadzor nad premoženjem. Legitimacijska strategija je bila etnonacionalizem, ta pa je pripeljal do etničnega čiščenja. Ugnezdil se je v ideji, da morajo etnične skupine imeti svoje države na območju, ki bo pripadalo izključno njim in kjer manjšine ne bodo večje od pet ali deset odstotkov prebivalstva, tako da ne bodo mogle ogroziti oblasti.

To je stara nacionalistična ideja iz 19. stoletja, ki se je po Evropi na različne načine uveljavila v 20. stoletju. Vprašanje je, zakaj močno civilnodružbeno gibanje, ki se je zavzemalo za reformo socialistične ureditve, za liberalizacijo in si ni želelo spora, ni uspelo. V tem je največji poraz leve liberalne politične opcije, ki se je razvijala zunaj partijskih kuloarjev.

Dvotirni sistem državljanstva in politiko etnij vidite kot orodji za oblikovanje novih držav na območju nekdanje Jugoslavije. Lahko razložite razmerja med državljanstvom, etnijo in nacionalnostjo?

► Formula, s katero se je zmagalo v drugi svetovni vojni, je povezovala osvoboditev ter nacionalno in socialno emancipacijo. NOB je obljubljal rešitev nacionalnih vprašanj vseh jugoslovanskih narodov. Priznalo se je, da Jugoslavi kot samostojna nacija ne obstajajo. Jugoslovani je pomenilo biti pripadnik enega od južnoslovanskih narodov. Federalni sistem, ki je bil uveden, je sledil logiki ustanovitve nacionalnih držav za te narode – Slovenije, Hrvaške, Srbije, Makedonije in Črne gore, ki so bile zastavljene kot nacionalne države glavnih etničnih skupin. Bosna in Hercegovina je bila izjema med nekdanjimi socialističnimi republikami, saj je temeljila na zgodovinskem in ne na etničnem merilu. Druga zgodovinska izjema je bila Vojvodina, ki je ostala v Srbiji. To je bilo povezano z dvonivojskim državljanstvom, inovacijo v socialističnem svetu – enim na federativni in drugim na republiški ravni. Zamisljeno je bilo, da se ustvari suvereno državljansko telo znotraj republik, ki se z državljani drugih republik nato vključijo v večje telo državljanov Jugoslavije. Marsikdo se te dvojnosti ni zavedal. A registri so obstajali le na republiški ravni. Leta 1991 je to omogočilo oblikovanje državljanov teles novih samostojnih držav in etnični inženiring. Države so povečale prevlado dominantne skupine in zmanjšale število etničnih drugih. V Sloveniji je to povzročilo izbris. Na Hrvaškem je obstajala administrativna in politična diskriminacija. Skoraj v vseh državah so bile razmere podobne, saj so se legalni administrativni mehanizmi izkoristili za oblikovanje novih državljanov teles. Ker so bili to bodoči volivci, se je težilo k izključitvi etnično ali ideološko drugačnih. Ker velja urejanje državljanstva za suvereno pravico vsake države, je tudi mednarodna skupnost molčala.

Opozarjate, da se po Evropi širi miselnost »če ne moremo spraviti vseh Srbov v eno državo, lahko spravimo vse Srbe pod eno državljanstvo«. Dvojno državljanstvo imajo lahko Madžari, Italijani, Srbi, Hrvati ... Česa vas je strah?

► Državljanstvo se uporablja za oblikovanje čezmejnih družb. V začetku devetdesetih let je ideja »vse Srbe v eno državo« mobilizirala številne Srbe za boj za uresničitev ideje velike Srbije. To je imelo katastrofalne po-

Edisongold

Edisontrade d.o.o.

Trgovina z naložbenim zlatom

ODKUP ZLATA

14kt - 21,00 €/g

18kt - 27,00 €/g

Edisontrade d.o.o.

Ankaranska cesta 7b, 6000 KOPER • SLOVENIJA

www.edisongold.com • tel.: +386 059 087 640 • fax.: +386 059 087 641

sledice. Zdaj se je pojavila ideja »vse Srbe pod eno državljanstvo«. Prakso vključitve vseh pripadnikov etnije v državljansko telo ne glede na to, kje ljudje živijo, je v celoti izpeljala Hrvaška. S tem je navdihnila tudi Srbijo. Hrvaška je med svoje državljane vključila skoraj vse Hrvate v Bosni in Hercegovini. Ustvarila je državljansko skupino, ki ne deluje le v mejah Hrvaške, ampak širše. Podobno idejo uveljavljajo na Madžarskem, kar je že povzročilo zaostritve v odnosih s Slovaško. Romunija izvaja to politiko do Moldavije, tako da ima velik del Moldavcev tudi romunski, evropski potni list. Bolgarija ima podobno politiko do Makedonije, Grčija do Albanije. Drugačno razumevanje državljanstva vpliva na regionalno politiko, obmejna območja in evropsko politiko.

Marsikdo bo rekel, da bo dvojno državljanstvo znotraj EU zmanjšalo napetosti. Madžari na Slovaškem bodo lahko pozabili na Trianon. A lojalnost na dve strani utegne pripeljati tudi do političnih težav. Katera je vaša država, komu verjamete, kdo je vaš predsednik, komu želite dobro? Simbolno državljanstvo ne zmanjša težav, da bi mesto, v katerem živite, postalo del države, ki ste ji obljubili lojalnost. Upravljanje ozemlja izriva upravljanje prebivalstva. To prinaša nove politike, nove politične identitete in drugačno politično delovanje. Zanima me, kaj se želi s tako politiko, ki je povezana z globalnimi tokovi kapitala, doseči. Fragmentacije po kolektivnem ključu se bojim. Želim si mobilizacije okoli težav, ki jih imamo vsi, in solidarnosti na ravni Evrope vseh.

Ampak da bi bilo aktivno državljanstvo učinkovito, je potrebna infrastruktura, ki ga spodbuja in omogoča. Kaj jo predstavlja?

► Sistem ne bo nikoli ponudil infrastrukture, da bi ga bilo mogoče preoblikovati ali spremeniti. To si moramo izboriti. Z različnimi oblikami organiziranja, s tem, da vsilimo svoje oblike aktivnega emancipativnega državljanstva v širšo družbo, in s prevzemanjem moči. Zapletenost položaja preprečuje, da bi šlo pri tem samo za trk države in državljanov. S Srečkom Horvatom sva napisala knjigo Pravo na pobunu (Pravica do upora), uvod v anatomijo državljankega odpora. V njej sva uporabila besedo režim za opis spoja države, poslov, mafije in hegemonističnih institucij, predvsem izobraževalnih in verskih ustanov. Ne vlada se nujno le z udarci. Vladanje je lahko subverzivno, na podlagi prepričevanja, da je, kar imamo, najboljše in najbolj normalno. Režim bo poskusil kupiti mnoge. Številni se bodo z veseljem prodali. A kot državljan se moram vprašati, kakšno življenje želim živeti. Je to najboljše, kar je lahko? Sem vključen v oblikovanje politične družbe, ki ji pripadam? Državljanstvo brez aktivne participacije

ni resnično državljanstvo. Omogoča nekatere pravice in pomeni, da niste apatrid, ki je manj kot nič. Ljudem so najprej odvzemali državljanstvo in jih nato pošiljali v taborišča. O tem je pisala Hannah Arendt. Strategija, ki so jo režimi nato uporabljali, je bila omrtvitev državljanov ter vzgoja pasivnih sledilcev dominantne ideologije. Ta je danes liberalna demokracija z neoliberalnim kapitalizmom. Čeprav se nam sesuva pred očmi, ljudje vanjo še naprej verjamejo. Nismo ljudje, smo potrošniki. Emancipacijski boji bodo morali presekatiti te hegemonске odvsnosti, v katero smo vsi vpeti. Ne bo lahko in trajalo bo dolgo, a druge rešitve v svetu, kjer se ekonomsko nasilje pogosto preljuje v konkretno nasilje, ne vidim.

Kakšen je odnos med multikulturalizmom in etničnimi identitetami?

► Multikulturalnost je zaželeno, če daje in zagotavlja več pravic skupinam, ki se jim ni uspelo uveljaviti v družbah, v katerih prevladuje ena skupina. Težava je, da ideja multikulturalnosti ljudem pripisuje preproste kolektivne identitete. Deli jih na etnične ali etnično-verske skupine. Etnicizira ljudi, ki so lahko le kot pripadniki etnije nosilci specifičnih pravic. Zreducirati človeka na pripadnika ene skupine, njegovo identiteto državljanja omejiti le na pripadnost eni skupini, je politično katastrofalno. Na območju nekdanje Jugoslavije je ta ideja boja skupin za prepoznavnost pripeljala do vojne in fašizma.

Državljan nima nikoli ene same kolektivne identitete. Vsi smo stičišča identitet. Ker smo družbena bitja, smo dejavni v različnih kolektivnih identitetah. Vsak pa nosi v sebi tudi momentano identiteto, ki je ni mogoče poenostaviti na katerokoli posamezno kolektivno identiteto. Vsak od nas je preplet individualnih kombinacij, ki ustvarjajo koktajle. Če me omejite na mojo etnično, versko ali spolno identiteto, mi odvezmete, kar sem v svojem bistvu. Jemljete mi možnost, da se povežem z ljudmi iz različnih skupin, ki so vsak svoje stičišče identitet.

Ugotovitev, da multikulturalnost kot povezovalni mehanizem ne deluje, je konec koncev le posledica multikulturalne politike, ki ljudi razvršča v skupine. Seveda ne deluje, če ste me kljub temu, da sem rojen v Nemčiji, zreducirali na Turka, na prišleka. V izjavah Angele Merkel in nemških krščanskih demokratov je čutiti izjemno hipokrizijo. Praviijo, da je islam tuj Nemčiji, ker Nemčija temelji na krščansko-judovski kulturi. Lahko je govoriti o judovski kulturi, potem ko so Jude iztrebili. Sedaj imajo dva ali tri milijone muslimanov, a jim jemljejo možnost, da bi kakorkoli prispevali k nemški kulturi. Da judovstvo ni del nemškega življenja, smo poslušali pred

drugo svetovno vojno. Danes se to prenaša na muslimane.

Stereotipno so migranti pripadniki nižjega in delavskega razreda, a so tudi politiki, umetniki, intelektualci ... Kako lahko o tem pametno govorimo, ne da bi preveč poenostavljali ali napihivali etnične razlike?

► Največji trik kapitalističnih družb je obljuba družbene mobilnosti. Ko govorimo o socialni vertikali, nismo več v getoiziranih skupinah. Zato je Barack Obama lahko postal predsednik. A to so izjeme, ki potrjujejo pravilo. Večina revnih bo obtičala v nižjem razredu. To ni povezano z etnijo, ampak z družbenim razredom. Največji trik kapitalizma je, da je prepričal nižji razred, da lahko postane srednji razred. Odprava pojmov delavski in nižji razred je imela politično funkcijo. Preprečila je mobilizacijo po razredni logiki, ki bi lahko ogrozila prevladujoče razmerje sil. Družbena mobilnost in prilagodljivost sta kapitalizmu omogočili preživetje. Postalo je očitno, da je včasih treba kaj spremeniti, da bi lahko vse ostalo enako. To dokazuje Obamovo predsedovanje. Sistem, ki se je moral spoprijeti z vse močnejšo opozicijo, je uporabil svojo prožnost, da bi zmanjšal odpor in preprečil morebitni upor.

Ampak lahko trdimo tudi, da se je danes srednji razred sprijaznil z razmerami, v kakršnih je prej živel nižji razred. Kako danes misliti razredni boj v okvirih nacionalnosti in internacionalnosti?

► Najboljša vstopnica za razmislek o delavskem boju je, če razumemo, da smo vsi delavci. Iluzija odvetnika, ki dela v svetovalnem podjetju, da ni delavec, da delavci delajo le za tekočim trakom, je lepa podoba, ki mu jo je prodal sistem: »Nikoli ne boš občutil revščine, če boš le upošteval pravila.« Ta podoba pri njem zbujala samoprevaro, da ni delavec, in celo snobovski ponos. A že jutri se lahko ta odvetnik znajde na cesti z ogromnim dolgom, s stanovanjem in z avtom, ki si ju ne more privoščiti. Povečuje se delež prebivalstva, ki bi ga lahko klasično imenovali proletariat, hkrati pa narašča tudi prekarizat. Njun boj je isti boj. Prekarizat danes sestavljajo ljudje, ki morda nikoli v življenju ne bodo imeli zaposlitve za nedoločen čas. So lumpenproletariat. Tradicionalni delavci so v tem položaju v Nemčiji, v tako imenovanem nemškem čudežu. Prav prožnost in prilagodljivost naj bi omogočili rast Nemčije. A to ni rast, ki bi kakorkoli pripadla delavcem. Pot od tega, da se znajdete v prekarinem položaju kot mali človek med veliko ljudmi, do političnega boja za svoje pravice pa je dolga. Sindikati so razdeljeni glede taktike. Mnogi se borijo za kratkoročne koncesije. Marsikateri med njimi je popolnoma usidran v sistem. Nekateri se odločajo za radikalne akcije, spet četrti zasedajo tovarne. Ponekod obstaja

SAMIRA KENTRIC

Kapital in kapitalski interesi v resnici veliko laže vladajo, če imajo odvisne elite, ki izpolnjujejo, kar kapital hoče. Primer Hrvaške je fantastičen. Ob pomoči avstrijskih bank so nastale neverjetne korupcijske afere, v katere je bil vpleten sam predsednik vlade.

Kapitala ne zanima demokracija, to je le sijajno legitimacijsko orodje. Vsem pride prav. A vse več ljudem je vse bolj jasno, da samo volitve niso zadostna legitimacija za neodvisno, legitimno vladanje.

zavedanje, da sistem, kakršen je, pomeni, da ne boste mogli živeti od svojega dela, ne glede na to, kako se boste trudili. Zelo verjetno boste kmalu izgubili službo in vaši otroci je ne bodo dobili. Drsite globoko v revščino, ki lahko traja več rodov. Tako uči zgodovina. To spoznanje bo gotovo prineslo negativen odziv. Vprašanje je, ali bo ta politično artikuliran tako, da bo vodil k emancipaciji, k demokratični spremembi in spremembi v razporeditvi bogastva. **Moramo res priti do te točke brezupa?**

► Smo jo že dosegli. V Grčiji in Španiji so zagotovo že na tej točki.

Ampak ne zdi se, da imamo v Evropi obubožane, revne družbe. Kje je težava?

► V majhnih državah, kot je Hrvaška, je kriza od nekdaj prisotna. Tudi ko smo še imeli tovarne, smo imeli skupaj 20 milijard dolarjev dolga. Zaradi izkušnje vojne marsikdo vidi uspeh že v tem, da se po ulicah ne streljajo. Ljudje so pripravljene trpeti in trpeti zelo dolgo. Pustijo se prepričati, da niso na robu revščine, saj lahko v kavarni vsak dan popijejo kavo in imajo avto na kredit. A v resnici smo osiromašeni. Moji starši so v času svojega delovnega življenja zaslužili za dve stanovanji in počitniško hišo na obali. Sam ne bom nikoli mogel kupiti stanovanja. Streho nad glavo bom imel samo zaradi svojih staršev. To se je zgodilo v času ene generacije.

Kaj hočete reči?

► Kako se danes počuti državljani Jugoslavije, ki je preživel tranzicijo in postkomunizem? Čuti, da nima kaj dosti več moči, kot jo je imel v prejšnji ureditvi. Tudi tedaj ste se včlanili v partijo in dobili neko funkcijo. Danes morate biti prav tako včlanjeni v stranko, če hočete imeti javno funkcijo. Samo partij je več. A v resnici programi niso različni. Vsi delajo enako. Če glasujete ali ne, je vaša moč minimalna. Hkrati ste izgubili vse socialne pravice. Pravico do izobraževanja, ki je pravica do boljšega življenja in individualne izpolnitve. Izgubili ste državo, ki ji je mar za vas. Izgubili ste spolno enakost, ki jo je socialistična ureditev dejavno krepila in za katero sedanji sistem samo trdi, da obstaja, a je v resnici ni. Izgubili ste primerno vrednotenje svojega dela in to, da ste udeleženi v kapitalu, ki ga ustvarjate. Ne morete sodelovati pri lastništvu in upravljanju podjetja, kjer delate. Ideja samoupravljanja je bila popolnoma delegitimirana, temeljila pa je na ideji, da imate oblast nad svo-

jim delom. Delegitimacija je bila namenjena temu, da se danes rezultati dela celotne generacije stekajo v žepo zelo maloštevilne manjšine. Zgodovinska ironija hoče, da so delavci dvignili roke od svojega bogastva, od vrednosti, ki so jo pomagali ustvariti. Vse so izročili korumpirani eliti, ki je delegitimirala temeljno idejo, na kateri je temeljila njihova delavska politična moč. Z neverjetno lahkoto smo dovolili, da so nam vse to ukradli, naivno zapeljani z obljubo, da bomo dobili več demokracije. **S Srečkom Horvatom sta zapisala, da je Vzhodna Evropa doživela preobrazbo v odvisno semiperiferijo. Kaj je to pomenilo za demokracijo v regiji in celotni EU?**

► Težava je bila že v sami besedi demokracija. Pričakovalo se je, da poštena igra večstrankarskih volitev zadostuje, da je sistem demokratičen. Gre za staro zgodbo iz hladne vojne o vladavini elit, ker se ne sme dovoliti, da ljudstvo vlada samo sebi. Ker če ljudstvo vlada samo sebi, se to nujno konča v totalitarizmu. Gre za mantra, ki so jo sprejeli številni kritiki komunizma. Kot orodje so uporabili pravo, a niso razvili modela, ki bi bil resnično demokratičen in bi ljudstvo vključil v vladavino samemu sebi. Morda je bilo preveč pričakovati kaj takega, saj take ureditve ni niti na Zahodu.

Druga iluzija je bila prepričanje, da je kapitalistična gospodarska ureditev nujna za demokracijo. Ključno vprašanje je, kakšen kapitalizem. Ni se uvajal socialnodemokratski, švedski kapitalizem. Dobili smo različico Augusta Pinocheta. Skupaj s kitajskim kapitalizmom sta lep dokaz, da kapitalizem in demokracija nista neodvisna in povezana. Kapital in kapitalistični interesi v resnici veliko laže vladajo, če imajo odvisne elite, ki izpolnjujejo, kar kapital hoče. To danes gledamo na območju nekdanje Jugoslavije. Obstajajo odvisne elite, ki profitirajo pri neoliberalnih reformah skozi kanale korupcije. Primer Hrvaške je fantastičen. Ob pomoči avstrijskih bank so nastale neverjetne korupcijske afere, v katere je bil vpleten sam predsednik vlade. Kapitala ne zanima demokracija, to je le sijajno legitimacijsko orodje. Vsem pride prav. A vse več ljudem je vse bolj jasno, da samo volitve niso zadostna legitimacija za neodvisno, legitimno vladanje. Tudi na Zahodu, v Franciji, Italiji ali Grčiji, to ni več dovolj. Zmaga na volitvah morda daje legalnost, a ne nujno legitimost. Zato vidimo, da nastajajo samoorganizirane, avtonomne skupine, ki že-

lijo eksperimentirati z oblikami neposredne demokracije. Morda je na srednji rok prihodnost v povezavi vzporedne in neposredne demokracije, ki pa ne more pomeniti le referendumov. Postati mora vsakodnevna praksa aktivnih državljanov, ki so vključeni v odločanje o temeljnih vprašanih družbe in gospodarstva, ki določata njihovo prihodnost.

Kombinacijo predstavniške in neposredne demokracije omenjajo tudi na hodnikih v evropski komisiji. V Angliji in Španiji že nekaj let uresničujejo delavsko soupravljanje, zadržno prodajo. Od kod prihajata vaša govorica in navdih za rešitve?

► Na teoretični ravni sta to Spinozova ideja multitudine in Rousseaujeva ideja neposredne demokracije. Seveda je tu tudi Marx, boljše 150-letna tradicija marksistične misli. Navdih je vedno v pariški komuni, prvih dneh oktobrske revolucije in latinskoameriških izkušnjah samoupravljanja mest z neposredno demokracijo v Mehiki in Argentini. Demokracije ne moremo enačiti z oligarhijo, ki jo imamo sedaj. Demokracija pomeni vladavino ljudstva. Ne pomeni vladavine profesionalne elite. Modeli, kako se lahko ljudstvo vključi v odločanje o svoji prihodnosti, so različni. A za resnično demokracijo nujno potrebujemo tudi demokracijo na delovnem mestu. Večina nas največ časa preživi v službi v hiperhierarhiziranih organizacijah. Nemogoče je gojiti podrejenost na delovnem mestu, kjer se oblikujemo in uresničujemo kot ljudje, in pričakovati popolnoma svoboden izraz političnih idej v javnem prostoru. Neposredna demokracija ne vstopa le v politični del naših družb. Če želimo resnično egalitarno družbo, mora neposredna demokracija vstopiti tudi v ekonomski in proizvodni ter izobraževalni del naših družb.

Jugoslovansko samoupravljanje je bilo zanimiv poskus, ki je navdihnil in še danes navdihuje mnoge v Latinski Ameriki in drugod po svetu. Imel je napake in slabosti. O njih so jugoslovanski sociologi in politologi pisali že v sedemdesetih in osemdesetih letih. A v svojem bistvu je ohranil zelo močno idejo, da začetek participativne demokracije ni le v političnih, ampak tudi v delavskih odnosih. Ta ideja ne bo izginila. Danes je izjemno aktualna ob delavskih prevzemih tovarn, ki potekajo po vsem svetu. Pomembna je za razvoj nove leve, ki želi radikalno demokratizacijo in družbeno enakost. V tem pogledu ostaja jugoslovanski eksperiment v federalizmu, reševanju na-

cionalnih vprašanj, delovanju multinacionalnih družb, organizaciji dela in razporeditvi bogastva navdihujoč primer. S svojimi nedvomno slabimi in dobrimi stranmi.

Ampak udejanjenje ideje »moč ljudem« se rado konča z linčem tistih, ki so drugačni.

► Neposredno demokracijo gre razumeti kot nepopolno možnost, odvisno od pomembnih okoliščin. Iz levičarske perspektive gre za emancipacijo, in kršitve temeljnih človekovih pravic ne morejo biti del tega. O temeljnih pravicah ne razpravljamo. Z neposredno demokracijo o tem ne moremo odločati, niti se ne sme z neposredno demokracijo ogroziti obstoj ali blaginja posameznika ali skupine samo zato, ker množica tako odloči. Obstajajo jasna pravila. Ne gre za fetišizacijo nekega procesa. Prag leve je ideja politik, ki v okviru ekonomske in družbene emancipacije koristijo večini. Biti državljan v akcijah neposredne demokracije pomeni prevzeti odgovornost za odločitve, ki se sprejemajo, za pozitivne in negativne posledice. V idealnem smislu gre za to, da smo dejavni oblikovalci svoje prihodnosti. Mogoče so manipulacije vseh vrst. A manipulacijam smo priča in se nam dogajajo tudi zdaj.

Razpad Jugoslavije ste tematizirali tudi literarno. Še vedno iščete odgovore, ali lahko v vlogi pisatelja postavite piko in se premaknete naprej?

► Literatura mi odpira vrata k človeškimi usodam in njihovi odvisnosti od političnih in družbenih sprememb, ki jih lahko kot akademik znanstveno analiziram. Aktivistični del mojega bitja zanima, kako lahko stvari spremenimo. Ni lahko gojiti vseh teh treh oseb v eni glavi, a nekako se dopolnjujejo. Ne bi hotel biti le eno.

V vsakem boju je najbolje, če so vsi enako motivirani, vsak pa izkoristi svoje darove. Meni gre dobro od rok pisanje, delujem na javnih tribunah, posegam v javni prostor. Tako bijem svoj boj. Po vsej verjetnosti ne bo nikoli končan in se bom vse življenje le zavzemal, da bi dosegel cilj. To ni lahko sprejeti. Če zmorete, stopite zaven. Če ne, se umirite, opravljajte svojo službo in upajte, da se vam bo izšlo bolje kot drugim. Prvo je emancipacijski boj, drugo ideološka diktatura in narek današnje dobe. Vsak izbere svojo pot in to, kako se bo počutil. Sam vem, da me to, da sem aktiven državljan, naredi boljšega človeka. Moje življenje je bogatejše, četudi ni lažje. ✕

MIELE-Immer besser. Slogan, ki pomeni uspeh, kakovost, prestiž, ugled. Njegovi začetki segajo v daljno leto 1899 v mestu Gütersloh v Nemčiji, ko sta družini Miele in Zinkann ustanovili tovarno centrifug Miele & Cie. Že tisti čas sta bili s svojimi kakovostnimi proizvodi korak pred konkurenco. Svojo poklicno pot je to mlado podjetje začelo z enajstimi zaposlenimi, pred 113 leti, danes je Miele prisoten v šestintridesetih državah na štirih kontinentih in zaposluje preko 16.000 ljudi.

Vedno boljši

Izdelki blagovne znamke Miele so na slovenskem trgu prisotni že več kot 30 let. Podjetje Miele nenehno vlaga v razvoj in kakovost izdelkov, z revolucionarnimi dosežki in izboljšavami kakor tudi s kakovostjo, in sodobnim dizajnom, je vedno korak pred konkurenco. Po podatkih neodvisnega inštituta v Krefeldu, imajo Miele aparati najdaljši čas trajanja, saj so testirani na 20 let življenjske dobe. Neodvisni testi, ki so se izvajali po svetu med letom 2000 - 2005 so dokazali, da se je izbranih 12 aparatov Miele v različnih težavnostnih kategorijah "najboljša blagovna znamka" v letu 2009 uvrstila na prvo mesto. Tretji predal za jedilni pribor so sedaj izboljšali in mu dodali tretjo dimenzijo - višino ter ga poimenovali 3D predal.

Sodobni pristop h kakovosti in dolgi življenjski dobi

Nova serija pralnih in sušilnih strojev Miele je sedaj še posebej osredotočena na varovanje okolja, energijsko učinkovitost ter dolgo življenjsko dobo, s čimer se tudi zmanjša količina odpadnih aparatov. Miele je izdelal sušilni stroj s toplotno črpalko, ki je preizkušen na 20 let življenjske dobe in energijske učinkovitosti A. Prav tako na področju nege perila je Miele oblikoval edinstveno strukturo bobna v pralnem in sušilnem stroju v obliki satovja, ki omogoča nežno drsenje perila in obenem ustvarja tanki vodni film med tkanino in bobnom, s tem varuje perilo pred obrabljenostjo in poškodbami. Satasta struktura površine bobna v sušilnih strojih pa je izbočena navzven - tako nastane v poglobitvah satovja zračna blazina, ki perilo po fazi lebdenja nežno prestreže s toplim tokom zraka.

Podjetje Miele raste organsko

Kakor pri inovacijah in kakovosti, je podjetje odlično tudi pri poslovanju. Prihodke, ki jih ustvari iz prodaje, nenehno investira tako v nov razvoj kot tudi v nove prodajne mreže izboljšanja kakovosti storitve, ki jih ponujajo v prodajnem procesu. Ob tem ne gre spregledati tudi dejstvo, da podjetje Miele raste organsko in vse investicije izvede brez najetih kreditov, z lastnimi sredstvi.

Nova pridobitev v prodajnem procesu in izboljšani storitvi je Miele Gallery, ki ob prenovljeni podobi in dizajnu ponuja nadstandardno storitev svetovanja za kupce. V galeriji vam je na voljo strokovno osebje. Pri izbiri in odločitvah vam pomaga s tehničnimi podatki o izdelkih, prav tako pa vam svetuje glede na vaše potrebe, želje in življenjski stil.

Miele Gallery vas vabi na Brnčičevo ulico 41 g, Lj.- Črnuče vsak delovni dan med tednom med 9. in 19. uro, v mesecu juliju in avgustu pa med 9. in 17. uro.

Tariq Ali

Dr. Tariq Ali, pakistanski levičar in britanski zgodovinar. Malo ljudi je, ki bi tako natančno spremljali svet. Pravi, da živimo v svetu, ki mu ne vlada pravo, ampak imperialni interesi.

Kristina Božič

Dr. Tariq Alija zaznamuje galantnost Oxforda. Tja so ga 20-letnega v obupu poslali starši. Bili so komunisti, mati aktivistka, oče novinar. Opozorili so ju, da je sinovo študentsko delovanje postalo prenadležno za tedanjo pakistansko vojaško diktaturo. V Angliji je nato o skupnem boju govoril stavkajočim delavcem in pripravljaj proteste proti vojni v Vietnamu. Sedaj belolasi mož naj bi bil v časih, ko je bil še mladenič, navdihnil pesmi Street Fighting Man Rolling Stonesov in Power to the People Johna Lennona. Bil je politično-idejni boj in je bil pripravljen na zmagi. A znašel se je na strani, ki je, kot pravi sam, zadnjega četrto stoletja umirala na obroke. Njegovi odgovori so dolgi in vseobsegajoči.

Imate dolge in bogate izkušnje z bojem za enakopravnost in svobodo. Kaj vas trenutno navdaja z upanjem?

► Kar nekaj je reči, ki so navdihujoče. Pred nami je nova generacija, ki je politično aktivna. Morda ne v celoti, toda v njej so posamezniki, ki politiki ne obračajo več hrbta. Vanjo posegajo po svoje, izvirno. Lep primer je gibanje Occupy, ki je razločno protisistemsko. A ima težavo, o kateri sva razpravljala s Slavojem Žižkom. Ve, kako zavzeti javne prostore. Zdaj je nujno, da se nauči zavzeti še politični prostor. To je izziv. Generacija mladih se uči, da se mora boriti, če želi ohraniti svoje socialne pravice. Prvo študentsko gibanje v duhu gibanja Occupy, ki je zbudilo odzive na različnih koncih sveta, se je pojavilo prav na Hrvaškem. Hrvatski študenti, ki so se borili za tradicionalno pravico do izobrazbe, pri tem pa so jih podprli nekateri profesorji, so dosegli velike, pozitivne učinke. Hkrati jim je v tem delu Evrope uspelo obuditi idejo protesta, ki je umrla, ko so ti kraji postali mali protektorati, polkolonije EU. Ideja protestiranja, ki je za nekaj časa zamrla, se je vrnila.

Potem so tu množični protesti v Egiptu in Tuniziji, s katerimi so vrgli z oblasti diktatorja. Spomnili so me na proteste okoli leta 1848 v Evropi. Vse to človeka navdihuje. A čeprav je sedaj sistem veliko šibkejši, kot je bil, se še ni resno zamajal. Tam je množični protest prvič postal napol institucionalen. Splošne stavke, protestniki na ulicah ... Vendar Grčija ostaja izjemno polarizirana. Skrajna desnica je skrajno zoprna. Pol policije, se zdi, je fašistične ali vsaj simpatizira s fašisti, prav tako deli državnega aparata. Na celini, za katero se je nekaj desetletij zdelo, da je napol mrtva, se dogajajo pomembne reči.

Nekateri mladi Vzhodnoevropejci ponovno posegajo po besednjaku in idejah socializma. Kako to vpliva na politiko Evrope in evropske levice?

S strukturami EU je po mojem konec. Sedanji način delovanja EU se ne more nadaljevati. Ljudje si tega nočejo priznati, toda globoko v sebi vedo. Angela Merkel je sama na robu prepada. Poražena je bila na več volitvah, nemški intelektualci vstajajo in zavračajo njeno politiko.

80

► Moja generacija je bila v šestdesetih letih na strani opozicije v Vzhodni Evropi. Ko so sovjetski tanki leta 1968 vdrlji v Češkoslovaško, sem pripravil demonstracije pred sovjetskim veleposlaništvom v Londonu. Naslednji dan nas je protestiralo več deset tisoč. Za nas sovjetski socializem ni bil nikoli avtentičen. Jasno smo izrazili podporo socializmu s človeškim obrazom Aleksandra Dubčka. Podpirali smo večstrankarsko ureditev v okviru drugačne politično-ekonomske strukture, ki ne bi bila struktura zahodnega kapitalizma. Trdno smo verjeli, pisali in zagovarjali, da je to mogoče. Za nas ni bilo nasprotja v tem, da smo nasprotovali kapitalizmu Zahoda in birokraciji Vzhoda. Oboje je bilo tarča istega boja.

Današnje mlade generacije so odrasle v postkomunističnem okolju. Ne poznajo nič drugega. S tem okoliem se morajo sprijazniti, seveda pa so v težkem položaju. Starši nekaterim pripovedujejo, da je bilo vse v prejšnji ureditvi slabo. Drugi se spominjajo socialnih pravic, ki so jih imeli. V Vzhodni Evropi je od šestdesetih let do zloma leta 1989 vladala oblika socialne diktature, to je bila politična diktatura, a je bila socialna v zagotavljanju temeljnih pravic vsem državljanom. Problem je bila diktatura, nikoli niso bile probleme socialne pravice. O tem sedaj pripovedujejo svojim otrokom in vnukom.

Večina politikov, ki so prevzeli oblast v Vzhodni Evropi, je aparatčikov starih komunističnih struktur. Veliko jih je s privatizacijo le pokradlo in opustošilo državno lastnino. Pobrali so denar in postali milijonarji. Posebej v Rusiji, a tudi drugod po Vzhodni Evropi in v

nekdanji Jugoslaviji. Nekateri politiki so se obrnili za 180 stopinj in postali voditelji novih, večinoma sredinskih političnih strank. Postavili so se na tirnice proti EU in čutili, da so popolnoma spremenjeni ljudje. Bruslju so obljubili, da mu bodo sledili in naredili vse, kar se bo od njih zahtevalo. Kot so prej govorili proti Moskvi. Spremenili so politiko, a način delovanja je ostal isti: podrejenost trenutni veliki sili. **Toda kako lahko levica ponovno prevzame vodilno vlogo v interpretaciji sveta in kaj lahko ponudi?**

► Preprostih odgovorov ni. Če bi bile demonstracije v Grčiji ali Španiji pred 25 leti, bi bilo zelo drugače. Tedaj bi bil spomin, kaj naj bo naslednji korak, še živ. Pripravili bi se alternativna zborovanja in volitve, zavzela bi se mesta, potekali bi javni zbori in oblikovali bi se drugačen, nasproten družbeni red. A tega spomina ni več. Ljudje se bodo po svoje in v svojem času ponovno morali naučiti, kako ukrepati pri naslednjem koraku. Kriza v Evropi je kriza, ki jo je povzročil sistem. Toda kriza je veliko hujša, kot bi lahko bila, zaradi političnih voditeljev EU, predvsem Nemcev in Angležev, pa tudi Francozov. Te tri države diktirajo in določajo obliko EU. Manjše države imajo zelo malo moči. Njihova vrednost je v tem, da lahko povzročajo težave in ugovarjajo. A s strukturami EU je po mojem konec. Sedanji način delovanja EU se ne more nadaljevati. Ljudje si tega nočejo priznati, toda globoko v sebi vedo. Angela Merkel je sama na robu prepada. Poražena je bila na več volitvah, nemški intelektualci vstajajo in zavračajo njeno politiko do Grčije. Vendar je grška politična elita preveč prestrašena, da

bi poslušala klice k uporabi, ki prihajajo iz neuradne Nemčije.

Živimo v diktaturi kapitala, ki dovoli raznolikost in različna mnenja, dokler kapital ni ogrožen. Politična in družbena raznolikost, ki se postavi po robu kapitalu in lahko dejansko vpliva na njegovo vlogo, pa doživlja zelo oster odziv. Levica je zadnjih 25 let zelo šibka. Šele sedaj poskuša na novo razmisliti reči. Močna v teh letih sta bila sredina, ki ji sam pravim ekstremna sredina, in ponekod zelo neprijetni nacionalizem. Milorad Dodik v Republiki srbski na glas govori, da želi s svojo provinco postati del EU. To je posmeh vsemu in vsem. Politiki so ugotovili, da si legitimnost lahko pridobijo že samo s tem, da se zavzemajo za vstop v EU. Če voditelji EU ne bodo hitro našli poti iz krize, bodo morali resno razmisliti, kako na novo zastaviti in postaviti EU. Lahko ste prepričani, da se za zaprtimi vrati pogovarjajo o vseh možnostih in pripravljajo vse mogoče scenarije. Bojim se, da čakajo ljudi, ki so verjeli, da je EU prihodnost, svoboda in združevanje, prihodnja leta grda razočaranja.

Pa vi verjamete v Evropo?

► Seveda. Časopis *New Left Review*, s katerim sodelujem že leta, je v sedemdesetih letih posvetil celotno številko obrambi Evrope. A ne verjamemo v Evropo bančnikov. Verjamemo v Evropo, ki je v svoji biti demokratična in se zavzema za socialne pravice ljudi. Za socialno Evropo si prizadevamo vsekoli. Vendar si sedanje elite tega ne želijo.

Kje vidite vlogo množic z ulic pri redefiniranju Evrope?

► Model, na katerega vedno kažem, kjer so množice potrdile in

ponovno vzpostavile svojo moč, je Južna Amerika. V evropskih medijih so slike od tam po navadi zelo temne, a to je zato, ker se bojijo tega, kar jim je tam uspelo. V državi za državo so se spoprijemali s podobnim položajem. Državam so vladali politiki Mednarodnega denarnega sklada (MDS). V državi za državo so ljudje protestirali in se upirali. Oblikovala so se ogromna družbena gibanja proti privatizaciji in politiki MDS, ustanovila so lastne stranke ali se povezala z že delujočimi manjšimi strankami leve in jih preoblikovala. Njihovi politični kandidati so bili izvoljeni v Venezueli, Ekvadorju, Boliviji, nekoliko drugače pa je v Braziliji prišla na oblast Delavska stranka Luiz Inacia Lule da Silve. Spremembe v Južni Ameriki so bile zelo popularne, ljudske. Navkljub sovražni propagandi so pritegnili ljudi, ti so jih volili in jih nato tudi ponovno izvolili. Množice lahko zagotovijo moč. Pomembno je, da so obljubljene reforme, ko so moč dobili, tudi zares izpeljali. Ta izkušnja jim je dala moč, da so se skupaj postavili po robu še ZDA. Razmere tam so zelo drugačne od razmer v današnji Evropi, a ponujajo model. Misel, da EU nekaj doda k tvoji civilizacijski vrednosti in je zato treba biti njen del, ker si drugače država tretjega sveta, je neumnost in rasizem. Proti temu se je treba boriti.

Kako lahko množice ljudi v Evropi dobijo moč?

► Načina sta dva. Prvi je revolucija in oblikovanje alternativnih institucij; ta trenutno ni videti prav verjeten. Ljudje si za kaj takega še niso povrnili dovolj samozavesti. Zgodovinsko še niso okrevali od tega, kar so razumeli kot propad socializma

KRASNO

Dovolj je, da rečemo Krasno.

NOVO!
 Kmalu v
 izbranih
 lokalih

♦ Vasica Krasno v Brdih

www.klet-brda.si

“Minister za zdravje opozarja: Prekomerno pitje alkohola škoduje zdravju!”

ayab
nni
r A

in komunizma v začetku devetdesetih let, četudi si prejšnjega modela nihče ne želi nazaj.

Kaj je realistični način, kako do moči? Siriza je recept za uspeh, ki v resnici ni zelo drugačen od južnoameriškega. Uspelo jim je oblikovati novo koalicijo strank leve, ki so dobile sedeže v parlamentu in tam dejansko zastopale in izražale interese tistih, ki so jih izvolili. Niso se sprijaznile s prakso, da vstopijo v parlament in ga nato zapečatijo pred civilno družbo in navadnimi državljani.

V Veliki Britaniji večina ljudi nasprotuje privatizaciji zdravstva in izobraževanja, 70 odstotkov ljudi si želi, da bi se britanski vojaki umaknili iz Afganistana. A to nima nobenega vpliva na politične elite, ne na levosredinsko ne na desne. To je model. Model lahko spremenimo, če se najdejo politične stranke, ki so to pripravljene narediti. Da, to bo povzročilo krizo in mediji bodo te stranke črnili. Toda treba je prek tega. Znotraj ali zunaj EU je treba vzpostaviti tudi regionalno sodelovanje. V mislih imam predvsem Balkan z Grčijo in Bolgarijo. To bi te države okrepilo.

Mar ne počne tega Turčija?

► Razumeti morate, da sedanja turška vlada ne naredi ničesar brez dovoljenja Washingtona. Turčijo uporabljajo ZDA za oglednika: »Pojdite pogledat, kaj lahko ujamete in naredite v Siriji. Preverite, kaj lahko naredite v arabskem svetu. Preverite, kaj lahko dobite v Bosni, a ne bodite moteči.«

To ustvarja pri turškem vodstvu iluzijo enakopravnosti. Po odru paradirajo kot napihnjene pavi. A to je država, ki je po drugi svetovni vojni najpomembnejši podporni steber Nata.

Zakaj mislite, da je ameriški vpliv v Turčiji tako močan?

► Ker je res tako. Ameriška desnica govori o Erdoganovi stranki kot o stranki svojih najljubših islamistov. Želi, da bi bila model za Egipt in vse druge bližnjevzhodne države.

Nimajo svobode misli?

► Njihova svoboda razmišljanja je omejena z ameriškimi interesi v regiji. Nikoli se ne bodo postavili po robu ZDA in ameriškim interesom. Ameriški odnos do EU pa je v celoti prežet s cinizmom. Še posebej sedaj, v času krize.

V Angliji ste posebno pozornost namenili stranki RESPECT. Zakaj?

► Gre za levo stranko, ki je na volitvah premagala ekstremni center. To je koalicija posameznikov, veliko je mladih muslimanov. A ne gre za muslimansko stranko. Niso niti izrecni ateisti, kar je za levico prenesetljivo. Sam jih vidim kot levo socialnodemokratsko stranko. Njeni člani nasprotujejo vojni, imperializmu in kapitalizmu. Zavzemajo se za korenite strukturne spremembe in njihov voditelj je zelo pisan lik,

George Galloway. Zmagal je na volitvah v mestu Bradford, ki ga predstavljajo kot muslimansko mesto, četudi to ne drži. Stranka je zmagala v revnih belih četrtih, v delavskem in muslimanskem ter univerzitetnem delu mesta. Šlo je za jezen odziv na politiko ekstremnega centra. Laboristi so imeli muslimanskega kandidata, a RESPECT je zmagal z vsebino. Presenetilo je tudi stranko samo. Mene je razveselilo, da je reakcija prinesla zmago leve in ne skrajne desnice.

Lahko najdemo podobnosti s piratsko stranko v Nemčiji, grško Sirizo in francoskim Jean-Lucom Mélenchonom iz Leve fronte?

► Ne. Piratska stranka je nekaj posebnega, saj nima drugega programa kot neodobranje organizirane politike. To je popularno, ker marsikdo politikom ne zaupa več. Levica v Nemčiji je šibka, odkar se je povezala s socialnimi demokrati in z zelenimi. Težko jo je razločiti od drugih.

V Anglijo ste prišli v sedemdesetih letih, ko ste bili študent. Danes so migranti nujni del Evrope, a vendar se mnogi čutijo marginalizirane in brez glasu. Kako drugačna je njihova izkušnja od vaše?

► Celotno zgodovino sveta so pomembno določale prav migracije. Zelo malo koščkov sveta je danes »čistih«. Migracije potekajo in so vplivale na prostore povsod. Ključna v negativnem smislu je bila odločitev katoliške cerkve v 15. stoletju, da oblikuje novo, monokulturno Evropo in z Iberskega polotoka izžene jude in muslimane. Otomanski imperij je bil veliko boljši primer resničnega multikulturalizma. Nove migracije, po drugi svetovni vojni, so neposredno vezane na imperialno zgodovino evropskih držav. V sedemdesetih in osemdesetih letih sem velikokrat govoril na zborovanjih južnoazijskih delavcev, ki so stavkali. Spraševali so, kako naj se odzovejo na vprašanje Britancev, zakaj so tu, v Britaniji. Moj odgovor je bil preprost: »Recite en sam stavek. Smo tu, ker ste bili vi tam.« Za to gre. Britanski imperij je ljudi v svojih kolonijah razumel kot britanske državljane. Ko sem leta 1963 prišel na Oxford, sem imel pakistanski potni list in na začetku sedemdesetih let sem samodejno dobil pravico do britanskega, ki sem ga uporabljal, ko sem potoval v beli svet, pakistanskega pa, ko sem potoval v muslimanski svet. Bilo je lepo. Toda te možnosti ni več, saj so nekaj let po mojem prihodu na Otok zakone spremenili.

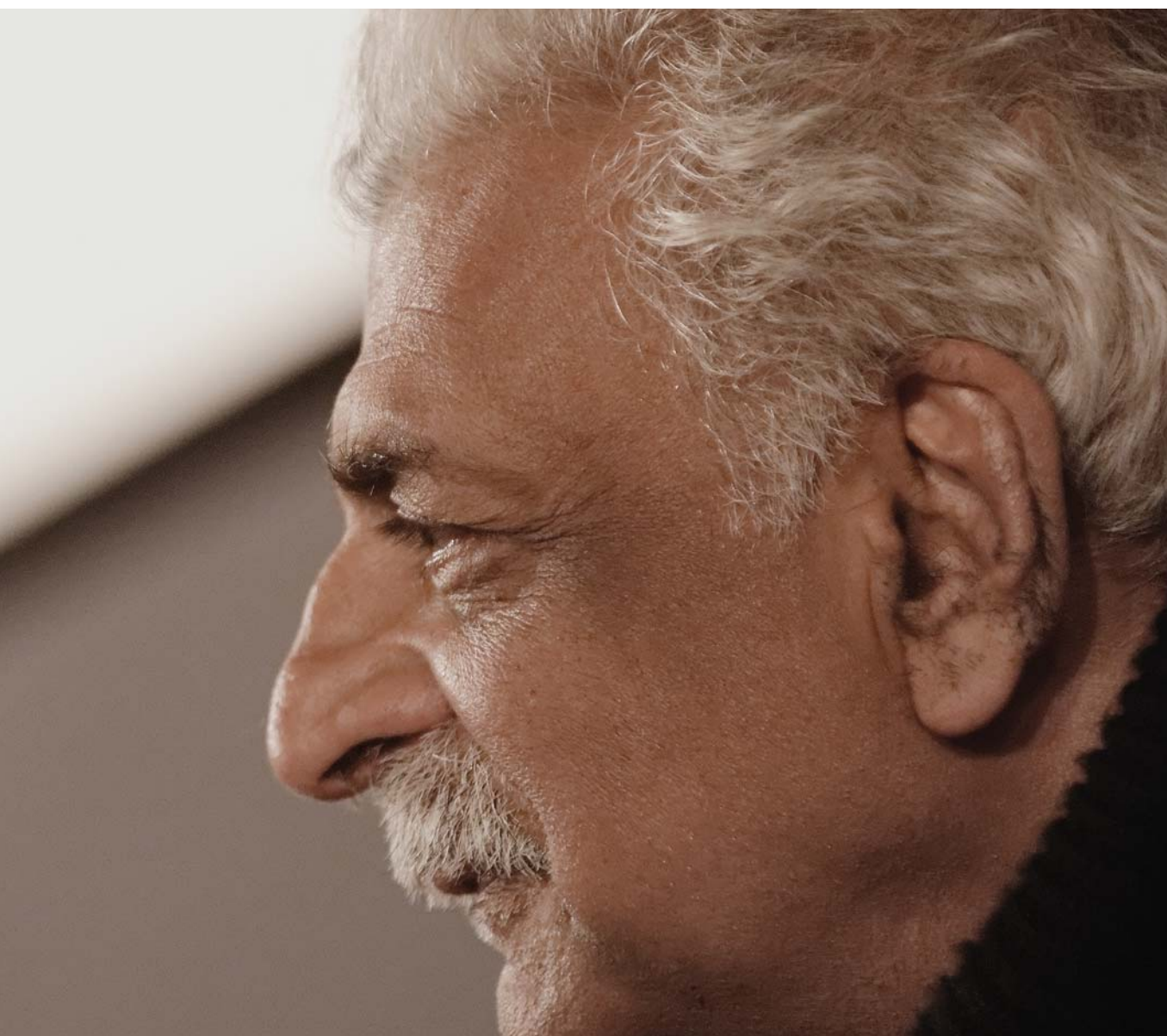
Francoska tradicija je podobna. Vsak, ki dela in živi v Franciji, lahko dobi državljanstvo in postane enak med enakimi. Vsi so otroci francoske republike. A ne povedo, da se vendarle ve, da so nekateri pravi otroci, drugi pa posvojenci.

Nemci niso imeli veliko kolonij, toda vselej zelo dobre odnose s Turčijo. Ko so potrebovali delavce, so spodbujali migracije in imeli zelo vpludno besedo za nekaj zelo slabe. Gastarbeiter. Poudarek je na tem, da si gost, ki mora oditi, ko mu je to naročeno. Še pred desetiimi leti so govorili, da ne moreš biti Nemec, če nisi izšel iz nemške zemlje. A otroci migrantov so bili rojeni v Nemčiji, iz nemške zemlje, če hočete.

Danes imamo v EU ponovno razno-tere družbe. Spet se je vzpostavil normalen položaj. »Križa« je nastala zaradi vala islamofobije po 11. septembru. Zanimivo je, da so argumenti proti islamu tako rekoč istovetni z argumenti, ki so se uporabljali proti judom v 20. letih prejšnjega stoletja. Jedo drugačno hrano, oblačijo se čudno, imajo druge navade ... To je žalosten dokaz, da vse izobraževanje o holokavstu, ki so mu izpostavljeni mladi Evropejci, nima nikakršnega širšega vpliva. Isti človek je lahko v isti sapi zgrožen zaradi holokavsta in zaradi prisotnosti muslimanov v današnji Evropi. Misli, da bi jih bilo treba izgnati ali vsaj resno omejiti njihove pravice. Nekaj je narobe. Sporočilo, da je bil le en sam zločin izjemno grozljiv, je napačno. Nihče v Evropi se danes tudi ne razburja nad tem, da je v navzočnosti evropskih vojsk v Iraku v zadnjem desetletju umrlo milijon Irčanov, da je pet milijonov otrok sirot, da je infrastruktura države uničena. Na povprečnega Evropejca to nima vpliva. Čudno je to, čemur smo priča. Vsi evropski politični voditelji so grozljiv zgled. Merklova je imela nekaj rasističnih idej, Nicolas Sarkozy je bil katastrofalen v svojih zadnjih nastopih. To so politiki sredine!

Levica je zadnja desetletja predstavljala strpno politiko. Zgodilo se ji je dvoje, ni zares prepričala ljudi, ki so prišli na novo in so šele vzpostavljali svoj položaj v družbi, hkrati pa je izgubila staro bazo, ki jo je imela v delavstvu. Zakaj se ji je to zgodilo?

► Včasih je bila levica precej bolj odzivna na krivice, ki so se dogajale. Veliko hitreje je prišla na ulice, kot se to zgodi danes. Migrantni in delavci so ji to zamerili. Mélenchon je bil v Franciji letos prvi politik z leve, ki se je postavil po robu desni govoric Marine Le Pen. Njegov slogan je bil: »Problem niso migranti, ampak bančniki.« To je pogumna drža. Francoski delavci so dolgo čutili, da jih je levica zapustila. Logično, kajti ekstremna sredina ni nikoli branila pravic delavcev. Hkrati je skrajna desnica postala zelo prefinjena in previdna v svoji rasistični govoric. Njeno sporočilo je popreproščeno in privlačno za delavce, saj govori o krivicah, ki jih čutijo vsi. Dolgo se ji ni nihče postavil po robu. Podoben položaj

ROBERT GRČ

Grčija ostaja izjemno polarizirana. Skrajna desnica je skrajno zoprna. Pol policije, se zdi, je fašistične ali vsaj simpatizira s fašisti, prav tako deli državnega aparata.

Politični islam pride v različnih barvah, oblikah in velikostih. Najbližje Muslimanski bratovščini so v Evropi krščanski demokrati. Zelo so si podobni. Družbeno konservativni in kapitalisti, ko pridemo do gospodarstva.

imajo na Nizozemskem z Geertom Wildersom. Rasizem meša s populizmom o bogatih elitah, ki teptajo delavski razred.

Desnica je prevzela slogane levice, ki jih je ta opustila. V Italiji sredinska levica, ko je za kratek čas prišla na oblast, ni spremenila niti zakonodaje, ki je omogočila, da je Silvio Berlusconi zgradil svoje medijsko kraljestvo. Naredila ne bi nič skrajnega ali nezaslišanega, a vendar tega ni naredila. Tudi ničesar drugega v resnici ni naredila. Hkrati je bil na desnici edini, ki je branil vsaj delček socialnih pravic, Gianfranco Fini, Mussolinijev naslednik. Postfašisti si pravijo. Leva sredina ni bila zmožna narediti nič, ker je bila in je še vedno slepo omrežena z neoliberalno ideologijo. Desne vlade napada z desnice, tarnajoč, da ne sprejemajo dovolj hitro reform, ki so geslo za vse neoliberalne ukrepe od privatizacije do deregulacije. To je glavni politični problem, ki ga imamo že zadnjega četrta stoletja.

Če se spustiva še na južno obalo Sredozemlja. Na začetku ste omenili dogodke zadnjega leta in pol v arabskem svetu. Kako vidite, da bodo ti vplivali na politični islam?

► Politični islam pride v različnih barvah, oblikah in velikostih. Najbližje Muslimanski bratovščini so v Evropi krščanski demokrati. Zelo so si podobni. Družbeno konservativni in kapitalisti, ko pridemo do gospodarstva. Vrniva se še k turškim islamistom, ki so sedaj na oblasti že desetletje in so se izkazali za predane neoliberalce. Precej skorumpirane. Američani upajo, da bodo to držo posvojili tudi islamisti v Tuniziji in Egiptu. To je model, ki jim je všeč. Politiki političnega islama imajo, tako kot krščanski demokrati, močno vero. Ko gre za politiko, pa so popolni pragmatiki, ki jih bodo vodile potrebe sistema.

Zakaj so pritegnili volilce?

► Ker ni bilo ničesar drugega. Ali si glasoval za prejšnje oblastnike ali zanje. Levica je v Egiptu nehala obstajati. Preveč je sodelovala z vojaškim režimom, da bi v očeh ljudi lahko ohranila legitimnost. Pogoltnil jo je režimski aparat. Mladi in študenti, ki so zasedli ulice, so bili zelo pogumni, a niso imeli političnega mehanizma, ki bi ga lahko uporabili.

Kaj pa sindikati?

► Sindikati so v Egiptu močni, vendar nimajo politične stranke, ki bi jih predstavljala. Toda nikakor ne

bi nad temi državami obupal samo zato, ker so ljudje v njih tokrat glasovali za islamiste. Položaj je napet, podoben evropskemu. Če islamisti ne bodo učinkoviti pri gospodarskih in socialnih reformah, bodo imeli težave in nastal bo prostor za nove stranke. Upam, da se mladi in stari srečujejo in razpravljajo, kakšne politične opcije naj oblikujejo. Kajti v tistem delu sveta so alternative zares potrebne. Sedaj preprosto niso čakale v pripravljenosti. Podobno je z gibanjem Zavezemimo. Ni dovolj zasesti prostor. Ko so volitve, je treba na njih kandidirati, za to pa potrebuješ politične stranke. V Aleksandriji so imeli ljudje tri dni nadzor nad mestom. A niso vedeli, kaj bi s tem počeli. Ne v Grčiji ne v Egiptu ni nihče pomislil, da bi vzpostavili svoje institucije. To, če nam je všeč ali ne, kaže na raven politične ozaveščenosti.

Ljudje so na parlamentarnih volitvah volili stranko, ki so jo razumeli kot opozicijo Hosniju Mubaraku. Spregledali so, da so, medtem ko so bili številni člani Muslimanske bratovščine zaprti, ko so jih mučili in poniževali v zaporih, drugi člani kolaborirali z režimom. Položaj Muslimanske bratovščine ni zelo drugačen od položaja katoliške cerkve na Poljskem pred desetletji.

Rodili ste se v Pakistanu. V državah v tistem delu sveta se dogaja marsikaj, od Irana prek Bahrajna do Indije. Kaj se dogaja s civilno družbo v Pakistanu – se tudi tam pod površjem kuhlja nezadovoljstvo, pripravljeno da izbruhne na ulice?

► Civilna družba v Pakistanu je naveličana korupcije. Prvič je njena moč prišla do izraza, ko se je vlada generala Perveza Mušarafa hotela znebiti vrhovnega sodnika Iftikarja Čaudrija. Tedaj se je oblikovalo gibanje v bran vrhovnemu sodniku, ki je zajelo vso državo. Kolikor vem, se ni nikoli nikjer drugje na svetu zgodilo, da bi zaradi odstavljenega sodnika ljudje prišli na ulice. Čaudri je izjemna figura. Ne prihaja iz bogate družine, njegov oče je bil policist. A prav zato je imel stik z ljudmi. Ko se je revna žena obrnila na sodišče, ker je njen sin izginil neznan kam, je bil on tisti, ki je šefa policije poklical pred sodišče. Zahteval je, da pove, kje je pogrešani sin. Šef policije se je delal nevednega. Čaudri mu je rekel: »Dve možnosti imava. Ali pripelješ tega fanta ali njegovo truplo pred sodišče v 48 urah ali pa boš

sam pristal v zaporu.« Vsa država se je začela tresti. Fanta je policija nenadoma našla. Čaudri je vprašal šefa policije: »Imate proti njemu kakšne dokaze?«

»Nimamo.«

»Potem ga izpustite.« Ljudje so takrat prišli na ulice proslavljat. Bil je fantastičen. Američanom in Britancem se je zameril, ker so dobili občutek, da se postavlja po robu tudi njim in zahteva prostost za »teroriste«. Vladavino prava je razumel preširoko za njihov okus. Zahteval je, da pravila veljajo za vse. Če ni dokazov, ljudi ne zapreš. To danes na Zahodu ne velja več.

Gibanje, ki se je oblikovalo v podporo Čaudriju, je pomagalo zrušiti vojaški režim. Nasproti izvoljeni, skorumpirani oblasti, ki sedaj vlada v Pakistanu, je položaj civilne družbe drugačen. Dolgo so bili ljudje tiho. Prepričani so bili, da je bolje imeti grozno izvoljeno kot pa vojaško oblast. A jeza se stopnjuje. Veliko ljudi iz gibanja za sodnika Čaudrija je vključenih v novo politično stranko Gibanje za pravičnost, ki jo vodi nekdanji športni junak Imran Kan. Gre za čudno kombinacijo močnih liberalnih vrednot, ki temeljijo na ideji enakopravnosti, a so hkrati tudi mehko islamistične. Za njimi se oblikuje izjemna podpora ljudi. Predvsem mladi po vsem Pakistanu so navdušeni. Njegov program temelji na zahtevi, da Pakistan ne bo več podrejen ZDA. Hoče enakopravnost. Govori o vzpostavitvi novih temeljev in novih državnih institucij, o brezplačnem in izboljšanjem šolstvu in zdravstvu. Ljudje ga jemljejo resno, ker mu je pred 25 leti mama umrla za rakom in je tedaj zbral denar za vseh koncev Pakistana in zgradil bolnišnico za rakave bolnike v Lahoreju. Bolnišnica deluje tako, da tisti, ki imajo denar, plačajo, tisti, ki ga nimajo, pa dobijo kakovostno oskrbo zastonj. Ljudje vidijo bolnišnico kot zelo uspešno in verjamejo, da se zgodba lahko ponovi na ravni vse države. Ljudje so obupani. Kan jim obljublja socialnodemokratsko strukturo države po zgledu Skandinavije. Hkrati poudarja islamske temelje Pakistana. Mu bo uspelo? Nihče ne ve. Marsikje v Pakistanu se glasovi kupijo. A ljudje lahko nazadnje še vedno glasujejo po svoje. Tako sta Pakistan in civilna družba tam predvsem v pričakovanju volitev, ki naj bi bile v začetku leta 2013.

Pa je Kan sprejemljiv za ISI, zloglasno tajno vojaško službo?

► To so žaljive laži. Služba ISI ni tako močna. Hkrati podpira koalicijo islamskih strank. Proti Kanu se bo borila na volitvah.

Čeprav smo v globaliziranem 21. stoletju, še vedno radi mislimo v nacionalnih okvirih, da je nekdo Kitajec, ona Francozinja, oni tam Nemec. Kdo ste vi?

► Sem kozmopolit. Nimam potrebe po identitetni klasifikaciji. Enako domače se počutim v Londonu, Parizu, Delhiju ali Lahoreju. Moja identiteta je politična. Doma sem tam, kjer me obkrožajo podobno misleči ljudje. Vedno sem čutil tako. Identitetne politike se me nikoli niso dotaknile. Kritičen sem do večine delov sveta od Pakistana do Velike Britanije in v vseh teh krajih se počutim tudi doma. Zadnja leta se zelo dobro počutim v Caracasu, La Pazu in Buenos Airesu. Precej časa sem zadnja leta preživel v Braziliji, kjer imam veliko prijateljev. To je tudi tradicija časnika New Left Review, ki je od začetka zelo močna internacionalistična revija. Ljudje, ki so se od te ideje oddaljili, so odšli, mi pa smo ohranili svojo strukturo in ideale. Pišem romane o islamu in ljudje mislijo, da sem musliman in strokovnjak za islam. Kulturno sem bil vzgojen v islamskem svetu, a nisem vernik.

»Je to mogoče?« me gledajo presenečeno.

Znašili smo se v svetu, kjer je vera ponovno postala pomembna. Marsikdo v Bosni me je spraševal, ali sem roman Sahadows of a Pomegranate (Sence granatne jablane) napisal po vojni tam. »Govori o nas, o obleganju Sarajeva,« so mi pravili. A knjigo sem napisal prej. V tem smislu ne mislim veliko o tem, kdo sem. Sem, kar pišem in kar delam.

Je vaša vrsta ogrožena?

► Ne vem. Nikoli nas niso izdelovali množično. Z novo modo identitetnih politik po padcu Berlinskega zidu pa so se stvari še dodatno zapletle. Po propadu socializma so se ljudje začeli definirati zelo ozko. Toda lahko smo, kdorkoli želimo biti. Šteje, kaj in o čem misliš. Če se ves čas ukvarjaš le s svojo identiteto, je to grozno dolgočasno. Zato mi je nova generacija veliko bolj všeč od prejšnje, ki je razmišljala le v okviru identitet. ✕

bulthaup

bulthaup b3
Brezčasen in klasičen.
Navdih naših prepričanj.

Kuhinja bulthaup združuje individualizem z natančnostjo.

Posluh za detajl igra enako pomembno vlogo kot celotni arhitekturni koncept. In prav to je tisto, kar dela vsako kuhinjo bulthaup edinstveno. Predstavlja pravo, kupcu prilagojeno popolnost, narejeno točno po meri za prostor in vsakogar, ki v njem živi.

Več na QR kodi ali na
www.bulthaup.com

id:d o m a

Slovenska cesta 9
1000 Ljubljana
t: 01 426 90 30
f: 01 426 90 32
info@iddoma.si

Bernard Cassen

Bernard Cassen, francoski intelektualec, o Evropi, o banana državah in o tem, čigava ideja je bila širitev Evropske unije. O medijih in o tem, kaj pomeni novinarstvo.

Kristina Božič

Bernard Cassen je leta 1968 šel s pariških ulic in ustanovil Pariško univerzo VIII. Petintrideset let je bil direktor časnika Le Monde Diplomatique in boter angažiranega novinarstva, iz katerega se je rodila mednarodna organizacija ATTAC, ki si prizadeva za uvedbo davka na finančne transakcije. Leta 2000 je s prijateljema iz Brazilije pripravil prvi Svetovni socialni forum (SSF). Nato je leta 2005 ob francoskem referendumu o evropski ustavi zagnano sodeloval v kampanji Ne! »Širitev EU je bila uresničitev mokrih sanj neoliberalcev,« razlaga Bernard Cassen.

Od leta 1973 do 2008 ste bili direktor časnika Le Monde Diplomatique, enega najbolj angažiranih in najvplivnejših mesečnikov v Evropi. Kakšni cilji in ideali so vas vodili v tem času, ko ste bili priča počasni smrti levice v Evropi?

► Za Le Monde Diplomatique sem začel pisati leta 1967. Leta 1973 sem se nato pridružil uredniški ekipi, ki jo je zbral Claude Julian. Temu je sledilo 35 let novinarstva in upravljanja časopisa. A moje delo in položaj sta bila specifična. To ni bilo le novinarsko delo. Vodil sem časopis, hkrati pa bil tudi novinar. Po Julianovem prihodu se je Le Monde Diplomatique samodefiniral kot mednarodni časopis, ki izhaja v Parizu. Kakor pove ime, gre za časopis, ki se ukvarja z mednarodnimi odnosi. Deloma s francoskega gledišča, a ne le z njega. V vsaki številki vsaj polovica avtorjev ni iz Francije. Lahko so iz Hrvaške, Španije ali Amerike. Ko je Julian postal urednik, se je daljnovidno odločil, da bo časopis zavzel jasen položaj – odločil se je za upor proti neoliberalizmu.

Pojem neoliberalizem je nastal v sedemdesetih letih in bili smo njegovi strastni kritiki. Bil pa je en pogoj. Le Monde Diplomatique je zagnan časopis, zavezan vrednotam, ki jih branimo. Nismo nevtralni, smo pa iskreni. Ne moreš goljufati pri dejstvih. Na dejstva lahko gledaš iz različnih zornih kotov in stališča, ki so bila tradicionalno zastopana v Le Monde Diplomatique, so se razširila na javno mnenje in prevzeli so jih tudi številni drugi mediji. Kritizirati neoliberalizem v osemdesetih letih ni bilo modno. Sedaj se vsi strinjamo, da je neoliberalizem popoln polom. Posledice začenjamo čutiti v Evropi in posebej močno jih čutijo v Grčiji. Nismo bili in nismo aktivisti ali militanti, smo novinarji. Večina nas je prihajala iz akademskih krogov. Sam sem bil sočasno profesor na Pariški univerzi VIII, ki sem jo skupaj z drugimi ustanovil leta 1968. Stoletja je od tedaj. Nismo pripadali ali bili prodani nobeni strani, politični stranki ali skupini. Imeli smo enak pogled na svet in vizijo z vrednotami, ki niso bile jasno zastopane v drugih publikacijah. Vedno nam je uspelo ubraniti in ohraniti pravico do lastnega mnenja in presoje. Strastno smo si prizadevali za točne številke, natančne navedke. Le Monde Diplomatique je ne navadna kombinacija vsega tega.

Absurdno. Monetarna politika lahko ustreza državi ali dvema, ne pa vsem. Raven razvitosti Portugalske nima nobene zveze z razvitostjo Finske. Evro je ideologija, ki ji pravimo valuta.

88

Tudi lastniška struktura je enkratna?

► Da. Finančna struktura Le Monde Diplomatique je drugačna, kot so navadno lastniške strukture časopisov. Imamo podjetje Le Monde Diplomatique, d. d., ki ima tri lastnike. Le Monde, dnevni časopis, ima v lasti 51 odstotkov delnic. Potem sta solastnika še dve družbi. Prvo vključuje vse zaposlene pri Le Monde Diplomatique, od urednikov do tajnic. Skupaj imajo 24 odstotkov delnic. Drugo društvo, ki se imenuje Prijatelji Le Monde Diplomatique, predstavlja bralke in bralce, ki so finančno prispevali v društvo, to pa ima v lasti preostanek delnic. Naš delež je manjšinski, a smo zelo močna manjšina. Do sedaj tudi še ni bilo poskusa Le Monda, da bi prevzel nadzor nad časopisom.

Hkrati ste z ustanovitvijo ATTAC-a leta 1998 skorajda ponovili zgodbo organizacije Amnesty International o sposobnosti pisane besede, da začne svetovno gibanje. Šli ste v neposreden napad na neoliberalizem, ki je v devetdesetih letih veljal za nekaj, kar je za vselej in kar bo povsod. Vi tega niste nikoli sprejeli?

► Ne, sprejetje neoliberalizma kot edinega odgovora iz prihodnosti ni bilo nikoli naše stališče. Niti tega nismo videli kot edino možnost. Le Monde Diplomatique je v prvi vrsti in predvsem časopis. A je časopis, ki je prevzel vlogo, ki presega tradicionalno vlogo časopisa. Ignacio Ramonet je decembra 1997 napisal članek, ki je postal uvodnik. V njem je ponudil zamisel o ustanovitvi ATTAC-a in niti sanjalo se mu ni, kaj se bo zgodilo. Kar tako je navrgel zamisel in članek končal z vprašanjem: »In zakaj ne bi ustanovili organizacije po imenu ATTAC, ki bi svoje delovanje posvetila uveljavitvi Tobinovega davka?« Kar tako. Članek je pokazal novinarjem in ekipi. Večina kolegov je rekla ne. »To je noro, ne bomo predlagali česa takega.« Bil sem edini, ki je rekel: »Ja, to je zelo dobra zamisel.« Članek je bil objavljen in takoj, v dneh in tednih, ki so sledili, smo prejeli na tisoče odzivov, pisem, elektronskih sporočil in klicev ljudi, ki so bili navdušeni nad zamisljivo in so želeli biti zraven. Vsak dan je bilo pred nami več in več pisem. Nismo vedeli, kaj narediti. Nato smo se odločili, da bomo pomagali pri oblikovanju organizacije, ki se bo imenovala ATTAC – hkrati pa smo spremenili pomen dveh T-jev. Nista več pomenila Tobinovega davka (Tobin Tax), ampak transakcijski davek. Tobinov davek

SAMIRA KENTRIC

je le eden od načinov, kako se boriti proti neoliberalizmu, mi pa smo želeli zaobjeti širše možnosti. V tistem času ni bilo nikogar, ki bi lahko in bi bil pripravljen voditi ATTAC. Zato so prosili mene. Njegov predsednik sem bil od junija 1998 do decembra 2002. ATTAC je bil na začetku dojet kot podaljšek Le Monde Diplomatique. A sčasoma so se mu pridružile druge organizacije in postal je svoja zgodba.

Zamisel o obdavčitvi finančnih transakcij je na začetku finančne krize ponudil tudi tedanji francoski predsednik Nicolas Sarkozy. Štejete to za uspeh?

► Ne, ne, Sarkozy je prevzel samo ime, ne pa vsebine. Njegova verzija je farsa in nima nobene zveze z našimi predlogi.

Kako daleč vas je potem zamisel o ATTAC-u pripeljala?

► Zavedati se morate, da evropske države in tudi Evropska unija sama po sebi potrebujejo denar. Obupano ga iščejo. Ali ga skušajo pridobiti z davki ali od kod drugod. Denar, ki bi ga lahko dobili z davkom na finančne transakcije, je odličen možni vir državnih prihodkov. A kar je predlagal Sarkozy, nima niti naj-

manjše zveze z našim delom. Tobinov davek govori o obdavčitvi vseh menjav tujih valut. Sarkozy ni predlagal tega. Tobinov davek bi lahko prinesel stotine milijard dolarjev, kar je predlagal Sarkozy, pa bi Franciji prineslo le dve ali tri milijarde. Ime je isto, a vsebinsko sta to dve popolnoma različni zamisli. Evropska komisija prav zdaj pripravlja osnutek direktive o davku na finančne transakcije, toda močno dvomim, da bodo obdavčili menjave tujih valut. Vsak dan se po svetu zamenja za pet tisoč milijard dolarjev različnih valut. Že čisto majhen davek bi prinesel stotine milijonov dolarjev.

So bile baza in izkušnje, ki ste jih pridobili prek ATTAC-a, nato uporabljene tudi pri oblikovanju koalicije Ne evropski ustavi?

► Platforma Le Monde Diplomatique je bila v drugo uporabljena za ustanovitev Svetovnega socialnega foruma. SSF je otrok Le Monde Diplomatique. Sam sem s tem povezan, ker sem bil leta 2000 in kasneje generalni direktor Le Monde Diplomatique in predsednik ATTAC-a. Imeli smo logistiko, ki nam je omogočala, da zaženemo nekaj novega.

Z brazilskimi tovariši smo oblikovali zamisel o SSF-ju. Brez ATTAC-a in Le Monde Diplomatique nam ne bi nikoli uspelo. Nastalo bi nekaj drugega, drugačnega. A tedaj smo imeli vire za začetek nečesa velikega.

Ampak zamisel je bila podobna. ATTAC je nasprotoval neoliberalizmu in kampanja Ne! je uporabljala argumente ...

► ATTAC je igral ključno vlogo v kampanji. Namen Le Monde Diplomatique je, da ljudi pripravi do razmišljanja. A vemo, da se naše bralstvo ne more neomejeno širiti. Potreben je čas in še veliko drugega ... Vemo, da ne bomo nikoli prodajali milijonov izvodov časopisa. Vendar je ATTAC od samega začetka in ne le za časa referendum samega sebe definiral kot popularno gibanje, osredotočeno na izobraževanje z akcijami. Tako smo se opisali. Članke, ki so bili objavljeni v Le Monde Diplomatique, je uporabljal tudi ATTAC, objavljal je svoje dokumente in jih vse skupaj prek svoje mreže široko razpršil po vsej Franciji. ATTAC sestavlja več kot 200 lokalnih odborov, ki so delovali tudi že leta 2005. Kampanja je bila tako zares izjemno široka in sijajna.

Kajti v letih prej smo imeli »odposlance« za evropske zadeve. Evropske zadeve so se do pred kratkim, in ponekod je tako še danes, štele za del zunanje politike držav. Veljalo je, da obstaja Francija in potem neke zunaj obstaja Evropa. To ne drži več. Mi smo Evropa in Evropa je Slovenija, Francija in vse druge države. Evropske zadeve so nacionalne zadeve. Številke so pri različnih avtorjih različne, a neke od 30 do 70 odstotkov zakonodaje, ki se sprejme v parlamentih držav članic, ne izvira iz teh nacionalnih okolij, ampak gre za navodila, prevode v nacionalno zakonodajo odločitev, ki so jih sprejeli na evropski ravni. To so odločitve, ki so jih sprejele vlade v Evropskem svetu na predlog Evropske komisije. Od nacionalnih parlamentarcev se pričakuje, da glasujejo o odločitvah, ki pridejo z navodili. Možnosti, da bi kaj spremenili, nimajo. Tako je suverenost parlamentov močno omejena. To je eden od razlogov, da govorimo o demokratičnem primanjkljaju EU. Če bi EU kandidirala za članstvo v EU, bi jo zavrnili zaradi demokratičnega primanjkljaja. Ne izpolnjuje minimalnih zahtev, kar zadeva demokratično odločanje.

ATTAC-u je leta 2005 ta vprašanja uspelo spraviti med ljudi. Ko si žel

Jesenski strateški forumi za najvišje vodilne v organizaciji IEDC–Poslovne šole Bled

Šola z vizijo

Forum Jugovzhodne Evrope

Kako povečati konkurenčnost JVE: Strategija, politika in vloga managerjev

Beograd, 19. – 20. september, 2012

IEDC-Poslovna šola Bled vas, v sodelovanju z Zvezo ekonomistov Srbije in Zvezo ekonomistov Hrvaške pod pokroviteljstvom Republike Srbije vabi, da z več kot 400 političnimi, gospodarskimi in nevladnimi voditelji JV Evrope raziščete, kako regijo popeljati na pot ponovnega razvoja in rasti.

Prijave in informacije na www.iedc.si/see

25. Predsedniški forum pod pokroviteljstvom Studia Moderne

Odprte inovacije - pot k uspehu

Bled, 19. oktober, 2012

Predavatelj: Profesor Henry Chesbrough - avtor ideje o odprtih inovacijah, Univerza Berkley, ZDA

IEDC-Poslovna šola Bled vas vabi, da se udeležite tradicionalnega 25. Predsedniškega foruma o odprtih inovacijah, ki so ena izmed najpomembnejših poslovnih paradig zadnjega desetletja. Podjetja kot so Cisco, Procter & Gamble, IBM, Apple in mnogi drugi so že odprli svoje poslovanje idejam iz okolja, tako povečali pretočnost inovacij ter (p)ostali vodilni v svoji panogi.

Prijave in informacije na www.iedc.si/pf

na metro ali na avtobus, so ljudje razpravljali o ustavi. Pogovarjali so se o podrobnostih. Popolnoma sem bil fasciniran. Sodeloval sem na javnih srečanjih in v razpravah sem bil skoraj vsak dan in vedno znova popolnoma presenečen nad tem, do kakšne stopnje so navadni ljudje poznali besedilo ustave. Govorim o delavcih, zaposlenih, mladih ..., ki so prebrali ustavo in o njej razpravljali in ki so lahko argumentirano nasprotovali politikom, tem pa se večinoma ni niti sanjalo, o čem govorijo, ker ustave niso prebrali. Ni bilo težko zmagati v razpravah, ker smo vedeli, o čem govorimo. Oni niso.

Slovenija je bila leta 2005 članica šele leto dni. Nismo si še popolnoma opomogli od zmagoslavja. Francijo, Nizozemsko in Irsko smo opazovali bolj z začudenjem kot z občudovanjem. Ko pogledate nazaj, kje je točka, ko so se demokratični primanjkljaji in nedoslednosti EU začeli kopičiti?

► Demokratični primanjkljaj je obstajal že od samega začetka. Obstaja v rimski pogodbi. Izvorni namen je bil, da se gradi na nedemokratičnih temeljih. To se ni zgodilo po naključju. Zamisel, ki jo je veliko kasneje okrepila mastrichtska pogodba, je bila, da se evropske odločitve izolirajo od suverenosti ljudi. Očetje Evrope, kot jih imenujejo, so gojili popolno nezaupanje do ljudi. To je mogoče razložiti. Ob koncu druge svetovne vojne je bilo zagovarjati spravo med Nemci in Francozi težka naloga. Rimska pogodba je bila podpisana leta 1957, 12 let po vojni. Spomini so bili še živi. Da bi se preteklost pozabila in bi se oblikovalo nekaj, kar bi vključevalo Francijo in Nemčijo in kasneje nemško vojsko, je bilo težko pogoltniti veliki večini prebivalstva. Zato so arhitekti Evrope, ne morda na skrivaj, a vsekakor diskretno, zastavili temelje Evropske gospodarske skupnosti. Zgradili so jo tehnokratski, politiki, ekonomisti, vendar stran od ljudi. Ljudje o tem niso vedeli kaj dosti. To velja tudi za Le Monde Diplomatique, ki je o evropski skupnosti poročal zelo malo. Sodelovali smo v tej ignoranci in nevednosti. Mislim, da sta ključna trenutka preobrata pogodba o združitvi institucij iz leta 1967 in nato Maastricht. Tedaj se je začelo oblikovati spoznanje, da so evropske zadeve tudi notranje, nacionalne zadeve. Sedaj je to očitno.

Kako se to kaže?

► Kar se dogaja v Grčiji ali Španiji, so v resnici posledice, učinki evropskih odločitev na nacionalnih tleh. Hkrati ne obstaja nič, kar bi lahko imenovali evropski javni prostor. So fragmenti, otoki tega prostora. V temeljih, med ljudmi, evropski javni prostor ne obstaja. Ljudje mislijo, da so Evropejci, ker so po naključju geografsko v Evropi. A vedenje o evropski vladavini in družbi je ničelno. Sam ne morem naštet niti enega glasbenika iz vsake države članice.

Veliko ljudi meša Slovenijo in Slovaško. Ogromno truda in dela bi bilo potrebno, da bi se ljudje in narodi spoznali med seboj. Evrope kot take ni. Evropa so posamezni narodi. Občutek evropejskosti je nekaj, kar moramo šele ustvariti. Potreben bo čas. Mlajša generacija je drugačna. Njeni pripadniki so potovali po Evropi z Erasmusom, zanje je Evropa veliko konkretnjša in pomembnejša kot za druge Evropejce. A to ni dovolj. Odsotnost evropskega javnega prostora razloži tudi, zakaj se zdijo evropske politične odločitve tako zelo oddaljene od nacionalnih želja. Demokratični primanjkljaj EU ni primanjkljaj demokracije med Evropskim parlamentom in Evropsko komisijo ali Evropskim svetom. Ne. Gre za celoten ustroj, ki je zunaj meja demokracije. Gre za težave, ki jih je izjemno težko preseči. V Evropi imamo elemente federalizma: komisijo, parlament, Sodišče evropskih skupnosti, Evropsko centralno banko. A to je federalizem, ki je nenadzorovan. Državljeni, in če govorimo o ECB, celo vlade, nimajo nobenega nadzora ali vzvodov vpliva. Člani komisije so imenovani in niso odgovorni nikomur. Obnovitev temeljev Evrope ali celo postavitev novih je absolutno nujna. Sicer bo evropska ideja vržena v koš skupaj z evropskimi politikami. Evropske politike so trenutno največji in najhujši sovražnik Evrope.

Hkrati se zdi, da je nedemokratičnost nalezljiva. Iz Bruslja se širi na nacionalne ravni.

► Seveda. Ampak na nacionalnih ravneh obstaja vsaj možnost na volitvah nasprotovati vladi. Zamenjati večino. Poznamo omejitve predstavniške demokracije, vendar imamo to možnost. Ni majhna. V Franciji smo ravnokar izgnali iz politike Sarkozyja, kar je velikansko olajšanje za velik del Francozov. Laže in svobodneje dihamo. Te možnosti na ravni Evrope nimamo. Hkrati pa so odločitve na evropski ravni pomembnejše kot odločitve, ki se sprejmejo na nacionalni ravni.

V Grčiji in Italiji želi Bruselj narekovati, ali to že počne, kdo naj bo na oblasti. Kako smo prišli do tega?

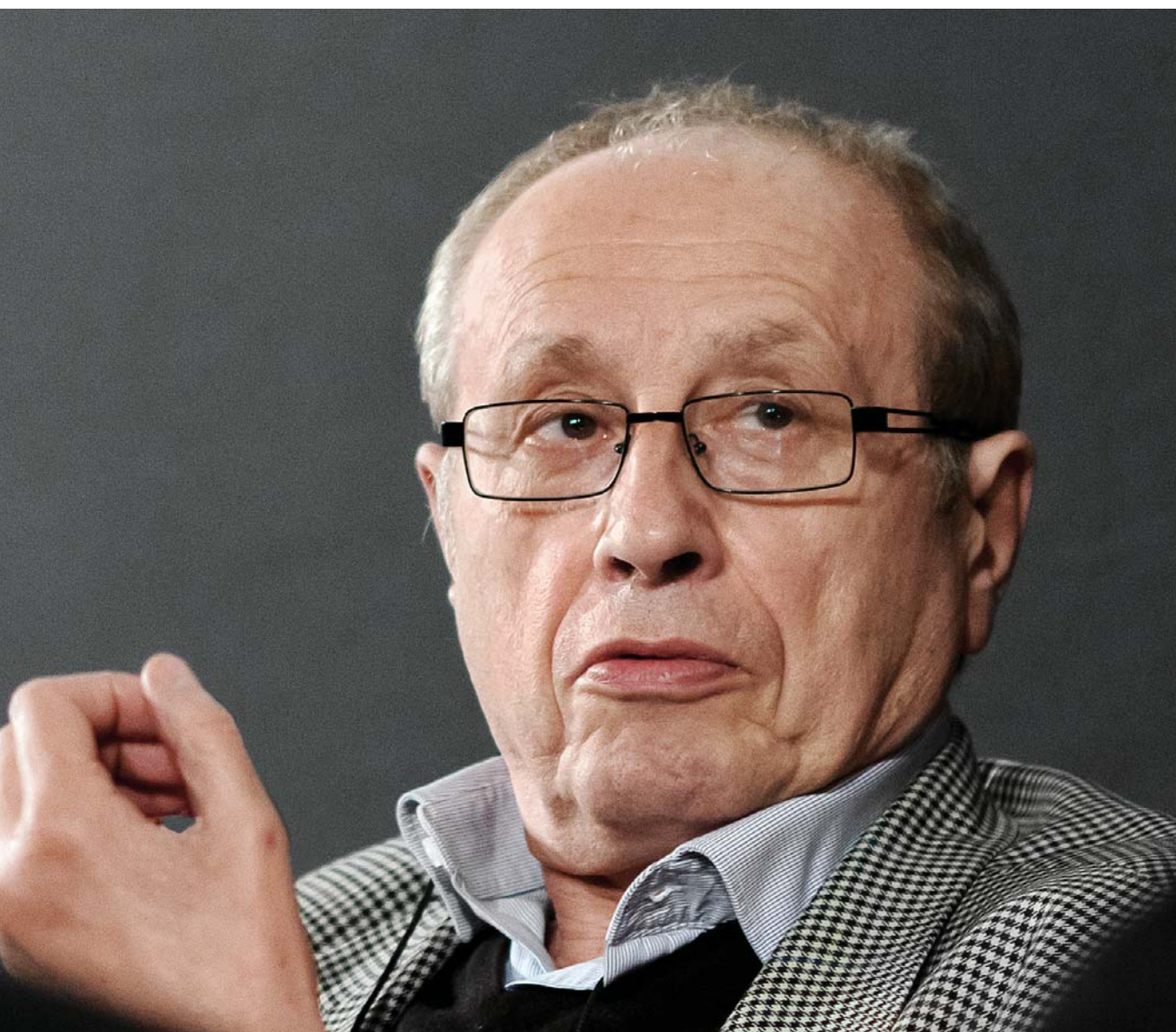
► Države, kot sta Grčija in Španija, so banana republike. Vlade tam ne vladajo. Vlada jim tako imenovana trojka: Evropska centralna banka, Evropska komisija in Mednarodni denarni sklad. Položaj je identičen temu, kar se je zadnje stoletje dogajalo v osrednji Ameriki in na Karibih, ko so ZDA nadzorovale carinski sistem. Imele so dva ali tri posameznike, ki so nadzorovali vojsko in carino – to zadostuje, da nadzoruje celotno državo. Grške volitve so dokaz, da želi odločujoči del grškega prebivalstva dobiti nazaj nadzor nad svojo prihodnostjo. To je zelo pozitiven korak. Videli pa bomo, ali se bo to še dodatno potrdilo na bližajočih se volitvah, ki bodo junija.

Omenili ste, da SSF združuje organizacije in društva, Zavzemimo pa je gibanje posameznikov. Lahko posamezniki, ki zasedajo prostor, dosežejo resnične spremembe?

► Moj odgovor je ne, seveda. Gibanje Zavzemimo, ki je svetovno gibanje, je najmočnejše, ko ni nobene jasne ali pričakovane alternative. Ko obstaja alternativa znotraj sistema, je gibanje šibko. Tako je v Franciji, kjer gibanja Zavzemimo tako rekoč ni. Ljudje so bili osredotočeni na volitve. Kajti pričakovali so, da bodo te prinesle spremembo. V Španiji pa so posledice in politike enake ne glede na to, ali voliš socialiste ali konservativce. Da niti ne omenjam Amerike, kjer, ne glede na to, ali glasuješ za Baracka Obama ali za Mitta Romneyja, veš, da bo dejansko v Beli hiši Wall Street. Seveda mi je ljubi Obama, ker je vsaj civiliziran, a pričakovanja ne morejo biti previsoka. Vsi njegovi dvorni spremljevalci vendar prihajajo iz investicijske banke Goldman Sachs. Če pa volitve obljublajo možnost resnične spremembe, se bodo ljudje osredotočili in potrudili v zvezi z volitvami, kot se je zgodilo v Franciji in se sedaj dogaja v Grčiji. V Španiji in na Portugalskem politične opcije ne ponujajo alternativ. Gibanje Zavzemimo je zelo zanimiv pojav in pomeni zanimiv razvoj, saj ponuja in ustvarja vse širšo ozaveščenost in vedenje o nefunkcionalnosti kapitalizma in liberalizma, ki iz demokracije ustvarjata pokveko. Ljudje, ki so ogorčeni, indignadosi, imajo prav, da so ogorčeni. A to je lahko le prvi korak. Mora mu slediti ukrepanje, akcija, in za akcijo je potrebna vsaj minimalna organiziranost, ker ne more ukrepati vsak zase. Neposredna demokracija je super, a so odločitve, ki jih je treba sprejeti ne za jutri, ampak za prihodnjih nekaj let ali mesecev. Tega udeležencem gibanja Zavzemimo ne moreš razložiti. To so izkušnje, ki si jih morajo pridobiti sami. Spoznati morajo, da bo gibanje, če ostane na tej ravni, vodilo v slepo ulico. To bo ustvarilo le še več razočaranja. Po drugi strani politične strukture ne sprejemajo odprtih rok novih prišlekov in niso veseli ljudi, ki zavzemajo ulice Barcelone. Če ne bo nekega truda in pripravljenosti z obeh strani, s strani protestnikov in vladajočih struktur, bo gibanje izginilo.

V Sloveniji je bila EU cilj vse od osamosvojitve. Sedaj je s položajem, v katerem smo, vse narobe. Ni jasno, ali imamo demokracijo ali strankokracijo, cvetijo teorije, da smo še vedno v prejšnjem avtokratskem sistemu, ekonomsko gledano ni alternativ. Kako je videti položaj iz Francije?

► Razumem vaš odziv. A v Franciji so razmere drugačne. Zadnjega pol stoletja nismo imeli izkušnje avtoritarnosti. Pravila in odločitve EU iz našega zornega kota neposredno vplivajo na razpad ali, bolje, demontažo socialne države. V resnici

ROBERT GRČ

V Franciji smo ravnokar izgnali iz politike Sarkozyja, kar je velikansko olajšanje za velik del Francozov. Laže in svobodneje dihamo. Te možnosti na ravni Evrope nimamo.

Države, kot sta Grčija in Španija, so banana republike. Vlade tam ne vladajo. Vlada jim tako imenovana trojka: Evropska centralna banka, evropska komisija in Mednarodni denarni sklad.

se to dogaja zelo pametno. Kapitalistični razred uporablja krizo, da uresničuje svoje desetletja stare sanje o razrušenju socialne države, ki je bila izbrnjena in izoblikovana po drugi svetovni vojni. Leta 1944 je nacionalni odbor upora, ki je združeval vsa antinacistična gibanja od rojalistov do komunistov okoli Charlesa de Gaulla, sprejel program, ki so ga uresničevale vse vlade četrte republike od leta 1944 in zgradile socialno državo. To je bila mora za vladajoče razrede. A sedaj je pred njimi ta nepričakovana priložnost. Čudež. Božansko presenečenje, da lahko uporabijo krizo, da naredijo, česar prej niso mogli. To je naše videnje in analiza razmer. Izvolitev Françoisa Hollanda je morda točka zasuka. Ne vemo, kakšen odnos bo zavzel do evropskih zadev. Bojim se najhujšega, da bo sledil sedanjemu diktatu varčevanja. Bomo videli.

Kaj je z vašega gledišča EU prinesla vzhodna Evropa, če govorimo o razumevanju in uresničevanju demokrati-

je in sledenju neoliberalizmu?

► Širitev EU so ljudje v dotedanjih državah članicah popolnoma ignorirali. To velja za leto 2004, ko je pristopilo deset novih članic, in tudi za kasnejši vstop Bolgarije in Romunije. To ni bila novica. Za te države je to pomenilo marsikaj: pot do večje blaginje, enosmerno vozovnico v demokracijo ... A po mojem je bila to katastrofa. Širitev je bila izpeljana zelo slabo. Ustvaril se je nov trg ali, bolje, enotni trg se je razširil na države, ki so imele zelo različne ravni plač, socialnega varstva in delavskih pravic. Nad širitvijo so bili navdušeni londonski City in neoliberalci, ker so se z njo ustvarile možnosti za socialni damping. Plače v Romuniji so osemkrat ali desetkrat nižje kot v Nemčiji in multinacionalke so dobile sijajno priložnost. Evropska komisija je vsilila pogoje za vstop v EU, ki so bili identični programom prilagoditve Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada v Afriki ali Latinski Ameriki. Za kapitalistične

sile je bil to torej nepričakovani čudež. In bolj ko se razširiš, bolj to uveljaviš. Skoraj vse nove članice so v odzivu na komunizem zaobjele najslabše plati neoliberalizma. Stvari se bodo spremenile, a zadnjih 20 let se je dogajalo to. Ni razloga, zakaj se EU ne bi širila. Konec koncev bi po maastrichtskih merilih glede inflacije in deficita lahko sprejeli tudi Kitajsko. Potrebujemo torej nova pravila in vodila. Edina rešitev bi bila, da se unija preoblikuje v federalno unijo z velikanskim skupnim proračunom, ki bi omogočil manj bogatim državam, da si opomorejo in da razmere izenačijo z razmerami v drugih državah. Toda za to bi bil potreben evropski proračun ne odstotek BDP-ja držav članic, ampak 10, 15 ali 30 odstotkov. Za zdaj se mi zdi to nemogoče. Nobena bogata evropska država tega ne bi sprejela. In to je teoretična rešitev. Hkrati bi se ljudje morali čutiti Evropejce. Sedaj se odzivajo kot Nemci, Francozi, Poljaki ... Smo v izjemno težkem položaju. Bo-

jim se, da bo Grčija prisiljena izstopiti iz območja evra, ki je bilo na papirju sijajna zamisel, a v resnici huda napaka. Povezati države in jih prisiliti v isto monetarno politiko, neupoštevaje ekonomske posebnosti, je nemogoče. Absurdno. Monetarna politika lahko ustreza državi ali dvema, ne pa vsem. Raven razvitosti Portugalske nima nobene zveze z razvitostjo Finske. Evro je ideologija, ki ji pravimo valuta. Ni pa to logična valuta.

V Franciji številni ljudje ne govorijo o Hollandovi zmagi, ampak z optimizmom gledajo levo fronto. Je to pomembno?

► Da, to je pomemben dogodek. Kandidat komunistične stranke je leta 2006 dobil manj kot dva odstotka glasov. Jean-Luc Mélenchon je na majskih predsedniških volitvah dobil več kot 11 odstotkov. To je lahko začetek nečesa svežega in pozitivnega. X

www.citroen.si

<p>CITROËN BERLINGO MULTISPACE s sistemom Modutop</p> <p>skupni prihranek do 4.445 €</p> <p>z upoštevanimi 500 € popusta v primeru Citroën Finaniranja</p>	<p>CITROËN C3 z vetrobranskim steklom Zénith</p> <p>skupni prihranek do 3.266 €</p> <p>z upoštevanimi 500 € popusta v primeru Citroën Finaniranja</p>	<p>CITROËN C4 z dvofunkcijskimi ksenonskimi smernimi žarometi</p> <p>skupni prihranek do 5.080 €</p> <p>z upoštevanimi 1.000 € popusta v primeru Citroën Finaniranja</p>
--	---	--

CITROËN priporoča TOTAL

TEHNOLOGIJA NAPREDKA

CRÉATIVE TECHNOLOGIE

Dve leti pogodbene garancije. Citroën Finaniranje. Primer informativnega izračuna finančnega leasinga Citroën Finaniranje za vozilo Berlingo [Multispace Exclusive Hdi 90 BVM] – mesečno odplačevanje; maloprodajna cena z DDV in vključenimi popusti 16.055 EUR; DDV je obračunan v obrokih; mesečni obrok je 176 EUR pri 30% pologu in ročnosti 84 mesecev; EOM na dan 22.06.2012 znaša 8,5% in se spremeni, če se spremenijo elementi izračuna; izračun temelji na osnovni indeksni obresti - 3 mesečni EURIBOR s skupno letno obrestno mero 7,1%; financirana vrednost 11.239 EUR; skupni znesek za plačilo 19.198 EUR; pri sklenitvi avtomobilskega zavarovanja Citroën Finaniranje omogoča do 50% popust. Za podrobnosti o ponudbi se obrnite na vašega prodajalca vozil Citroën. Ugodna ponudba velja do 31. julija 2012 za vozila iz zaloge pri pooblaščenih prodajalcih Citroënovih vozil v Sloveniji, ki sodelujejo v akciji. Slike so simbolične. Več na www.citroen.si.

Poraba goriva predstavljenih modelov: kombinirana vožnja od 3,4 do 7,3 l/100 km. Emisija CO₂: od 87 do 169 g/km.

PRAZNUJEMO Z VAMI! Z JUBILEJNIM PAKETOM 10 BANČNIH UGODNOSTI MOJA DESETKA!

Ob 10. obletnici delovanja v Sloveniji vsem strankam do konca leta 2012 nudimo paket **MOJA DESETKA** z 10 jubilejnimi ugodnostmi!

- **0,10 % višjo obrestno mero** za sklenitev depozita (pod posebnimi pogoji),
- **50 % popustom** pri stroških odobritve potrošniškega kredita,
- **50 % popustom** na vstopno provizijo naložb v sklade,
- **10 % popustom** pri sklenitvi premoženjskega zavarovanja,
- **5 % popustom** pri sklenitvi nezgodnega zavarovanja, če sta na eni polici zavarovani dve osebi,
- **brezplačnim vodenjem** spletne banke RaiffeisenNET,
- **brez stroškov** odobritve izrednega limita,
- **Maestro kartico** z zneskom dviga na bankomatu v višini 300 EUR,
- **brez članarine** za kartico Mastercard za prvo leto in
- **brezplačnim SMS obveščanjem** za plačila s kartico!

10
10 LET Z VAMI

 **Raiffeisen
BANK**

WWW.RAIFFEISEN.SI/24/7

POIŠČITE NAS NA:

 Facebook

 Twitter

 E-pošta

 080 10 08

 Skype

* Po poteku akcijske ponudbe velja za strošek odobritve kredita popust iz paketa "Moja desetka". Popusti se med seboj izključujejo.

STROŠEK
ODOBRITVE KREDITA:

SAMO 10 EUR*

AKCIJA VELJA OB SKLENITVI
PAKETA "MOJA DESETKA"
DO 30. 6. 2012.

Uradni sponzor
Uradni sponzor moške članske reprezentance
Uradna banka

KZS
KOŠARKARSKA
ZVEZA
SLOVENIJE

Mira Furlan

Mira Furlan, hrvaška igralka. Ena najuspešnejših igralk v nekdanji Jugoslaviji o svoji sedanji domovini Ameriki, razpadu Jugoslavije, o minljivosti in frustracijah. O svetu. Grozljivem svetu.

Heni Erceg, foto Moyra J. Bligh

Mira Furlan je bila ena od najuspešnejših gledaliških in filmskih igralk v nekdanji Jugoslaviji, članica Hrvaškega narodnega gledališča v Zagrebu. Ko se je na Hrvaškem razplamtela vojna, je državo zapustila, v matičnem gledališču pa dobila odpoved. Sledili so silovit medijski linč ter nebrzdano žaljenje in blatenje; vse skupaj je trajalo več let ob gromkem molku večine njenih gledaliških kolegov. Mesto Zagreb ji je nato na podlagi diskriminatorne fašistične odredbe tedanjega predsednika države Franja Tuđmana odvzelo stanovanje. Po prihodu v Ameriko je igrala v priljubljeni znanstvenofantastični seriji Babylon 5, nato pa še v seriji Lost. V hrvaškem gledališču je prvič in zadnjič spet zaigrala šele po letu 2000, v vlogi Medeje, in sicer v gledališču Ulysses na Brionih. Danes s sinom in soprogom Goranom Gajićem, režiserjem, živi v Los Angelesu v Kaliforniji. In le redko privoli v intervju za tukajšnje medije.

Še nedavno so Vzhodnoevropejci Ameriko istovetili s sanjami in tudi mi v nekdanji Jugoslaviji smo za vsako dobro stvar rekli: »To je Amerika.« Kaj je ostalo od te Amerike?

► Da, obstajala je ideja o Ameriki, ideja, ki se je, tako kot še številne druge stvari v življenju, izkazala za slepilo. Mitska moč Amerike je ogromna, celo sedaj, v času resne krize, v času, ko je emigrantov, ki prihajajo v ZDA, vsak dan manj, tako da je pred kratkim v epizodi South Parka obmejna policija na meji z Mehiko Mehičane rotla, naj vendar pridejo v Ameriko, namesto da bi jih izganjala iz nje. Vsak od nas, ki smo se znašli v tej državi, je najbrž imel svojo predstavo o Ameriki in s tem tudi svojo utvaro o njej. Tisto, kar me je v mladosti očaralo pri ideji o Ameriki, niso bile vsakdanje zgodbe o izobilju in bogastvu. Ni me prav posebej vznemirjal mit o »deželi možnosti«, v kateri je »meja nebo«, prav tako ne zgodbe o tem, da če delaš, tudi zaslužiš. Celotna zgodba o »ameriškem snu«, h kateremu sodi to, da ima vsak državljan svojo hišo, ni bila tisto, kar je pri ideji o Ameriki name naredilo najgloblji vtis. Sicer pa se zdaj vsi ti miti podirajo kot hišice iz kart.

No, očarala me je ideja svobode, ideja o moči individuuma, ideja rasnega in etničnega mešanja, »melting pota«; ideja pravice do izbire, svoboda govora, tiska. Besedilo Deklaracije o neodvisnosti je lepo in vsaka beseda še zdaj velja in ima ogromno moč. Toda koncept se podira. Ker je ideja demokracije omajana, če že ni dokončno izdihnila pod neusmiljeno roko brezobzirnega grabežljivega kapitalizma. O tem ljudje, veliko pametnejši od mene, vedo veliko več, na primer gospod Slavoj Žižek, katerega nastope za gibanje Zavzemimo Wall Street smo s ponosom spremljali. Tudi Viktor Ivančić briljantno piše o tem v knjigi esejev Zašto ne pišem.

Z vojno je zrasel popolnoma nov razred ultrabogatih, v glavnem vojnih in povojnih dobičkarjev, ki so spretno unovčili dobrine nekdanje države in jih pobasali v svoje žepe, večino prebivalstva pa pustili v bedi. Vse velike zgodbe o narodu so bile in ostajajo le pravlјice za otroke. Bolje rečeno za neumne otroke.

Zaradi tega se zdi, kot da bi kapitalizem, če ga ne mislimo kmalu obrzdati, najraje zdrsnil v sužnjelastniško ureditev. Sicer pa, mar se ni prav to zgodilo na Kitajskem, kjer se je komunistični totalitarizem res popolnoma zilil z neizprosno kapitalizmom?

Sprašujete me, kaj je ostalo od tistega, kar je Amerika bila ali kar se nam je zdelo, da je. Recimo danes sem v časopisih brala, da je vrhovno sodišče razsodilo v korist Cheneyjeve tajne službe in obsodilo človeka, ki je na ulici pristopil h gospodu Cheneyju in mu rekel, da »je njegova politika v Iraku odvrtna«, zaradi česar so ga aretirali in strpali v zapor. Ta človek danes pravi: »Kaj takega se ne bi smelo zgoditi niti v Iranu ali na Kitajskem, dogaja pa se tu, v Ameriki.« Tolikšno moč torej ima tisto slavno prvo dopolnilo k ameriški ustavi, ki vsem državljanom jamči svobodo govora in mišljenja. Tolikšno moč ima danes tudi ameriški mit, v katerega smo verjeli vsi, mit, ki je tako ali drugače prisoten v 99 odstotkih ameriških filmov, mit o zmagi tako imenovanega malega človeka nad sistemom. Ta mit, to se vidi na vsakem koraku, v vsakem segmentu družbe, tudi v mojem poklicu, je, žal, mrtev. Pokopal ga je brezobzirni, brezosebni, arogantni korporativni duh, ki ta trenutek obvladuje ne le Ameriko, ampak ves svet.

Vse ameriške administracije so svoj kult uspešnosti gradile večinoma s tako imenovanimi malimi, krajevnimi vojnami od Vietnama do Iraka. Sedanji ameriški predsednik je zbujal veliko upanje, toda zdi se, da tudi njegova administracija nima pretiranih zadržkov, kadar gre za vojne. Američani hodijo razsojati v druge države, vedno z izgovorom, da se borijo za demokracijo in človekove pravice, v resnici pa so razlogi zelo prozaični – nafta, dobiček ...

► Da, zaradi tega človek občuti strahotno razočaranje. V Obami je marsikdo videl rešitelja (to pa je vsekakor vedno napaka in neizogibno vodi v razočaranje), človeka, ki bo znal in bo pripravljen varovati navadne državlјane, saj je tudi sam prišel »od zunaj«, z roba, je pripadnik v zgodovini zatirane manjšine, ki je po Malcolm X vedno nosilec resnice kot pač vsaka brezpravna manjšina. Nekako se je zdelo, da bi ta izobraženi, artikulirani, kulturni in pametni človek lahko poskrbel za bistveno spre-

membo. Toda tudi to se je seveda izkazalo za slepilo. Kajti kot smo od nekdanj vedeli ali bi se vsaj do zdaj že morali naučiti, stvar ni v človeku, ampak v sistemu. Sistem, ki temelji na moči korporativnega kapitala, pa je tako močan in tako odporen proti vsem udarcem, da ga en sam človek ne more preakniti niti za milimeter, naj se še tako trudi. Obama to ves čas poskuša, to je treba priznati.

Vojne – ne samo ameriške – so se vedno začele in so vedno potekale zaradi denarja in dobička enih na škodo drugih. Mar ni bilo tako tudi z vojnami pri nas? S to vojno je zrasel popolnoma nov razred ultrabogatih, v glavnem vojnih in povojnih dobičkarjev, ki so spretno unovčili dobrine nekdanje države in jih pobasali v svoje žepe, večino prebivalstva pa pustili v bedi. Vse velike zgodbe o narodu so bile in ostajajo le pravlјice za otroke. Bolje rečeno za neumne otroke. Tako vsaj se mi zdi.

Kako se vi osebno, ki ste imigrantka iz povsem drugačnega družbenega okolja, znajdete v korporativnem kapitalizmu, značilnem za Ameriko, kjer že več let živite?

► Ni lahko prenesti tega stalnega silnega pritiska na človeka, da mora zaslužiti, po možnosti čim več in še več, prav tako ni lahko živeti v sistemu, v katerem se človekova vrednost meri izključno z denarjem. Ta vidik življenja me ni nikoli pretirano zanimal. Pogosto pomislím, da se, če bi po kakem naključju odrasla v Ameriki, najverjetneje ne bi nikoli želela ukvarjati s tem poklicem, v katerem je vse ena sama neizprosna tekma in kjer so ljudje pripravljene popolnoma na vse, samo da pridejo na cilj. Kolikor starejša sem, bolj ob vsem tem cirkusu občutim rahel gnus. Korporativni vidik svojega poklica sem najintenzivneje občutila, ko sem snemala izjemno priljubljeno serijo *Lost*, v kateri je bil odnos od igralcev popolnoma odvisen od denarja, ki so ga ti zaslužili. Ker gre za kapitalizem, so seveda s tistimi, ki so zaslužili največ, tudi najlepše ravnali. In nasprotno. Mi, otroci socializma, bi pričakovali, da bo odnos toliko boljši, kolikor manj denarja boš zaslužil, da bi se nekako nadomestil finančni primanjkljaj. Seveda ni tako. Splošno prepričanje, ki vlada tu, je, da če ne zaslužiš veliko, menda tudi vreden nisi kaj dosti.

Igralci tu delajo najrazličnejše stvari, da bi zaslužili za zdravstveno

zavarovanje, in to me vedno znova šokira, to, da v najbogatejši državi na svetu ni mogoče – pa ne da Obama ne bi bil poskušal – omogočiti zdravstvenega zavarovanja vsem državljanom. Za zdaj velja, da je v Ameriki kar okoli 50 milijonov nezavarovanih državljanov in prav toliko revnih. To je sramota. Je pa zato dobiček farmacevtskih družb in organizacij, ki omogočajo zdravstveno zavarovanje, preprosto ogromen. To sta najmočnejši industriji v Ameriki z največjim deležem dobička. Pa vendar tako kot v vseh drugih plasteh družbe tudi v tej industriji ni niti najmanjše možnosti, da bi se bogati odrekli čemurkoli, četudi najmanjšemu delčku tistega, kar imajo. Nimam izkušnje garanja v kaki korporaciji kot ena izmed mojih tukajšnjih prijateljic, prav tako emigrantka. Ona ima stabilnost, jaz pa svobodo. Človeško bitje potrebuje oboje, toda zdi se, da je to dvojje tako rekoč nemogoče združiti.

Poleg nekaj zelo uspešnih serij, ki ste jih posneli v svoji »drugi domovini«, filme v glavnem snemate v Evropi in na območju nekdanje Jugoslavije. Zakaj je tako, saj angleško govorite, kot bi bila to vaša materinščina, in jezik torej ni ovira? In še, kdaj se mora igralka v Ameriki posloviti od svojega poklica?

► Ko sem prišla v Ameriko, se mi je »zgodila« znanstvenofantastična serija *Babylon 5*. Tako sem se nekako, na svoje začudenje, znašla v svetu televizije. Kdo ve, zakaj se stvari dogajajo ali ne dogajajo. Ženske so seveda v popolnoma drugačnem položaju kot moški, ker sta seksizem in egoizem vsakodnevna pojava, zaradi česar ob njih ni nič več niti z očesom ne trene, tudi ko ju izkusi na svoji koži. Pred kratkim sem v Turčiji posnela lep film, v katerem sem imela glavno vlogo, igrala sem žensko, ki ima razmerje z mlajšim moškim. Takšno vlogo bi v Ameriki igrala igralka, stara 35 let, takšne predstave o »starejši« ženski namreč imajo. Sama pa sem v Ameriko prišla, ko sem bila stara 36 let. Seveda so vedno tudi izjeme, vendar so tu zgolj zato, da potrjujejo pravilo in da ohranjajo slepilo, da je prostor odprt, igra pravična in da imamo vsi enake možnosti.

Rekla sem že, da ste veliko filmov posneli v Evropi pa v Bosni, Srbiji ... povesod torej, samo na Hrvaškem ne. Nočete ali vas ne povabijo?

► Pred kratkim sva z Goranom hrvaškemu filmskemu skladu ponudila svojo priredbo romana Dubravke Ugrešić Ministrstvo za bolečino, a je bil projekt zavrnjen. Ponudb ni bilo ali pa so bile le napol ponudbe. Minilo je točno 25 let, to je četrto stoletje, odkar na Hrvaškem nisem snemala filmov. Zanimivo. Vendar sem v tem času delala na Hrvaškem, enkrat v gledališču, enkrat na televiziji. To je, recimo, dvakrat v 20 letih. Iz tega je mogoče sklepati, da tam delam »dekadno«. Naslednjo ponudbo torej lahko pričakujem leta 2020. Do takrat pa – znajdi se, kakor veš in znaš.

Vaš odhod pred 20 leti je imel vse značilnosti tipičnega izгона; prilepili so vam oznaki narodne izdajalke in sovražnice domovine ter vam v Zagrebu odvzeli stanovanje. Pozneje so vam ga sicer vrnili, vendar šele po 17 letih. Kako danes gledate na tisto obdobje? Gotovo bi bilo udobneje, če bi v nekem trenutku pragmatično sprejeli kolektivni nacionalistični zanos namesto odpora, ki potem dolgoročno poskrbi za ne ravno prijetno usodo. Se vam z današnjega vidika zdi, da ste plačali previsoko ceno? Bi danes ravnali enako?

► S procesom, povezanim s stanovanjem v Zagrebu, ki je trajal 17 let, je bil verjetno dosežen svojevrsten rekord. Morebiti pa je hrvaško sodstvo počasno preprosto zato, ker je tako temeljito. Kar se tiče devdesetih let, se mi z današnjega vidika zdi, da niti nisem imela izbire, ampak sem morala živeti svoje življenje tako, kot sem ga živila. Če bi ravnala kako drugače, bi bila drug človek. Sodila sem med tiste, ki so zares verjeli v tako imenovano bratstvo in enotnost, pa ne samo naših narodov, ampak vseh ljudi na svetu. In še vedno verjamem, da je to edina možnost za ohranitev človeške vrste. Vse drugo vodi v nasilje, trpljenje in uničenje. Nacionalizma ne razumem, nisem uglašena na te strune. Mogoče je to plod vzgoje v družini, ki je bila ateistična in antinacionalistična, mogoče posledica moje etnične »raznolikosti«, saj so bili moja dedka in moji babici vsak druge narodnosti. Ko sem nekoč, ko sem bila še otrok, vprašala očeta, ali smo Italijani, mi je modro odgovoril: »Odvisno, iz katerega zornega kota gledaš.« Potem pa mi je v Istri neki Istran rekel: »Furlani niso Italijani. So Furlani.« Moj dedek Janez Furlan je bil vse življenje naročen na

časopis Slovenec, živel pa je v Ogu-
linu na Hrvaškem. Babica se je ro-
dila na drugem bregu Kolpe kot
on, zaradi česar je bila Hrvatica,
čeprav je govorila enako narečje
kot ded, ki je živel na slovenski
strani. Od nekdanj se mi je zdelo, da
so nacionalne oznake naključne in
bolj ali manj samovoljne. Moj dru-
gi dedek Fritz Weil je imel med
drugo svetovno vojno možnost oti-
ti v Izrael in se tako rešiti, vendar
je ponudbo zavrnil, ker ni verjel v
noben, niti sionistični nacionali-
zem. To prepričanje ga je stalo gla-
vo, zahrbtno je bil ubit v ustaškem
taborišču Jasenovac.

Odrasla sem torej ob teh grozljivih
zgodbah in v strahu pred vsakr-
šnim nacionalizmom in fašizmom.
To preprosto sodi k moji biti.

**V tistih težkih časih, v devetdesetih
letih, pa tudi kasneje, smo od prijat-
eljev, ki so zapustili naše kraje, več-
krat slišali, da je veliko teže biti
emigrant v neki tuji državi kot odlo-
čiti se za »notranjo emigracijo« in
jo živeti; torej naj bi bilo lažje živeti
v državi, ki sta jo opustošila vojna in
vulgarni nacionalizem. Slišati je bilo
kot nekakšen poskus seveda nepo-
trebnega opravičevanja zaradi odho-
da, zaradi, recimo, zapuščenja obmo-
čja, medtem ko na njem pogrme-
valo. Kaj menite o tem?**

► To je težko vprašanje. O tem sem
nekoč poskušala napisati članek za
Feral. Gre za stalno potrebo po pri-
merjanju trpljenja, ki smo ga pre-
živeli, ne glede na to, za kaj smo se
odločili ali za kaj so se drugi odlo-
čili namesto nas. Primerjava seve-
da ni mogoča, ker so vse izkušnje
težke in hkrati različne. Različno je
trpljenje, različna bolečina. To je
kot vprašanje, ki smo si jih postavl-
jali v otroštvu, ali je bolje biti
slep ali gluha.

Nikoli se nisem ukvarjala z »opravi-
čevanjem« svojega ravnanja in se
tudi ne bom. Vse, kar sem delala,
sem delala samo tako, kot sem lah-
ko. Če bi lahko delala drugače, bi
to tudi storila. Pa nisem. Zato ker
sem, kar sem. Žal. Ali na srečo. Od-
visno od tega, iz katerega zornega
kota gledaš, kot bi rekel moj oče.

**Bili ste znana in priznana gledališka
igralka, dokler v začetku devetdes-
etih let v matičnem, zagrebškem gle-
dališču niste dobili odpovedi. Potem
ste na Brionih zaigrali v glavni vlogi
v Medeji in nato – spet molk. Mar so
razmere v hrvaškem gledališču samo
odsev turobnih političnih razmer, to-
rej svojevrstnega »prečiščenega«
vztrajanja pri vrednotah iz devetde-
setih let, zaradi česar vam niti sedaj
ne odpustijo, ker ste takrat odšli?**

► Mislim, da ste to odlično razčle-
nili. Če bi me po naključju kdo iz
gledališča, v katerem sem preživela
13 let in bila »nosilka repertoar-
ja« – govorim z ironične distance –,
povabil h kakemu sodelovanju ali
če bi poskušal po teh 20 letih vzpo-
staviti kakršenkoli stik, bi bilo to iz

njihovega zornega kota, predvide-
vam, priznanje napake. To pa se
nikakor ne sme zgoditi, kajti oma-
jalo bi zgodbo, ki jo pripovedujejo,
zgodbo o upravičenosti vojne, o
nacionalni skupnosti, v katero se
pač nisem prilegala, zgodbo o svo-
jem junaštvu in moji krivdi. Če-
prav so to gledališče v teh letih vo-
dili nekateri izmed mojih zelo te-
snih sodelavcev, nihče, ampak res
nihče ni niti poskusil navezati stik-
ov z mano. To me seveda žalosti,
pravzaprav pa razumem. Zgodba
mora vendarle ostati neokrnjena.
Vsak stik z mano bi jo omajal. To
bi bila subverzija, kakršne ni mo-
goče požreti.

Kar zadeva moje gostovanje na Bri-
onih, tudi to ni trajalo prav dolgo.
Preveč je bilo pritiskov, strahov in
političnih kalkulacij. Škoda. Ker
sem zares uživala v vlogi Medeje
in v lepoti otoka, prav tako pa pri
delu s kolegi po toliko letih.

Starši so mi pogosto govorili: »Ni-
koli se ne ukvarjaj s politiko.« To so
govorili na podlagi svojih strašnih
izkušenj. In res se nikoli nisem
ukvarjala s politiko, niti me politi-
ka ni zanimala. Toda življenje se je
pošalilo in politika se je prav pošte-
no pozabavala z mano.

**Vem, da ste svoj poklic vedno doži-
ljivali zelo angažirano. Kaj to danes
pomeni v praksi? Se sme po vašem
umetnik sprijazniti z udobjem v
glavnem bednih repertoarjev, se to-
rej odreči svoji svobodi, nujnemu
umetniškemu odporu proti vsaki
oblasti? In kako težko je v sedanjih
razmerah najti prostor za takšno de-
lovanje in hkrati preživeti?**

► Naše mladostne ideje o angaži-
ranem umetniku so brez dvoma
mrtve. Alternative ni več, ni upora,
rokenrol je že davno mrtev. Vse je
kooptiralo tisto, čemur smo v mla-
dosti rekli establišment. Danes bi
radi imeli poslušne sužnje, ne lju-
di, ki mislijo. Ti so nevarni in nepo-
trebni. Obravnavajo jih kot norce,
neprilagojene, težke, »negativne«,
tiste, ki zavirajo »napredek«. Če bi
danes začenjala ... Niti malo si ne
želim, da bi bila v takšnem položa-
ju.

**Je danes takšen odpor mogoče opa-
ziti v ameriškem gledališču in v koli-
kšnem obsegu ga je zaznati?**

► Ameriško gledališče? Ne vem na-
tančno, kaj naj bi to bilo. Obstaja
komercialno gledališče in menda
obstajajo gledališke skupine, ki po
newyorških in losangeških kleteh
skušajo pripravljati predstave, na
katere pa pride le malo ljudi. V Los
Angelesu igralci plačujejo, da bi
igrali v manjših predstavah, ki na-
stajajo samo zaradi želje igralcev,
da bi jih v njih videli direktorji za
kasting in režiserji in jim namenili
kakšen snemalni dan v TV-serijah.
Gledališče tukaj nima takšne teže
kot v Evropi. Preprosto zato, ker ne
prinaša dobička. Kot sem že rekla,
je edina prava vrednota v dana-

šnjem svetu čim večja količina de-
narja.

**Pred nekaj leti ste med snemanjem
filmov Danisa Tanovića in Gorana
Markovića nekaj časa preživeli v Bo-
sni. Sama imam zelo rada to državo,
nesrečno in neurejeno, kjer živijo
ljudje, ki so po svoje drugačni od
vseh drugih v teh krajih, toplejši in
iskrenejši. Vtis imam, da je prav v
Bosni danes najmanj sovražstva in
povojnih frustracij, čeprav je plačala
najvišji davek srbskemu in hrvaške-
mu nacionalizmu. Razmišljate po-
dobno ali imate drugačne izkušnje?**

► V Sarajevu se počutim kot doma.
To je mesto, kjer sem užila ogrom-
no ljubezni in topline, tam sem v
teh povojnih letih največ in najpo-
gosteje bivala in delala. Zakaj? Za-
kaj ne čutim sovražstva in grenkobe
pri ljudeh v mestu, ki je največ pre-
trpelo? Zanimiv pojav. Dobro se
razumem s temi ljudmi. Povezuje
nas naš položaj, to, da smo nekje
vmes.

**Kako iz perspektive sedanjih držav
na tem območju, ki uživajo v svoji
samozadostnosti in drobnjakarski
»suverenosti«, vidite nekdanjo Ju-
goslavijo? Ali drugače: ali te kraje
ne glede na meje in mejne prehode
doživljate kot enoten kulturni pro-
stor?**

► Vsi nacionalisti me bodo zaniče-
vali, čeprav me tako ali tako že za-
ničujejo, toda na to vprašanje od-
govarjam z da. Mi, ki smo odšli,
smo običajni nekje v spominih in
za nas je to še vedno enoten pro-
stor. Pred dnevi sem se družila z
drugimi losangeškimi emigranti
in eden od njih je vprašal: »Greš le-
tos poleti kaj v ex-YU?« Ker so letal-
ske vozovnice drage in ker ne mo-
reš potovati prav pogosto, si vsi
prizadevamo, da bi obredli čim
več krajev in videli vse svoje prijat-
elje, raztresene naokrog.

Revščina je povsod enaka, naciona-
lizem tudi, jara gospoda prav tako,
vsí se vozijo v džipih iste znamke.
Vse je zelo podobno. V nekdanji
Jugoslaviji, pa tudi drugod po sve-
tu. To je žalostno, kmalu nam ne
bo več treba potovati.

**Pred kratkim ste prav tako precej
časa preživeli v Turčiji, kjer ste sne-
mali »manjši«, nizkopračunski, ta-
ko rekoč ženski film, saj gre za izde-
lek scenaristke, režiserke in glavne
igralka. Imajo ženske v sodobni Tur-
čiji kake možnosti in kolikšne so te
možnosti?**

► Povsod je težko biti ženska. V
Turčiji pa to občutiš na vsakem ko-
raku. S taksijem sem se vračala z
neke večerje in taksist me je hotel
odložiti v neznan četrti. Ni našel
naslova, ki sem mu ga dala. Prote-
stirala sem v turščini, ki sem se je
bila ravno naučila in sem jo zdaj že
nekoliko pozabila, on pa je, ves be-
sen, stopil iz avta in dvignil roko
nadme ter mi grozil. Tedaj je pri-
stopil starejši gospod in se mi po-
stavil v bran, potem je prišel še en

Mi smo vsaj nekaj mislili, o nečem sanjali, na nekaj upali. Novi iPhone je zanimiv tri dni. Nove ideje vendarle trajajo nekoliko dlje. Toda jasno mi je, da sem v manjšini. In da so takšna stališča preživeta. Za zdaj.

taksist – ta me je nazadnje odpeljal na pravi naslov. Nenadoma sem se znašla med razburjenimi brkatimi možaki, ki so krillili z rokami in so imeli od napetosti in besa nabrekle žile na vratu. Prestrašila sem se. Scenaristka filma, modra ženska, ki sem se ji pozneje potožila, mi je rekla: »Kaj pa si pričakovala? Zakaj si se razburjala? Morala bi biti tiho in plačati. Se prilagoditi. Po tujem mestu si se sredi noči vozila s taksijem, in to sama. To je sumljivo in ljudje na take stvari ne gledajo dobrohotno. Ti pa se še razburjaš.«

Na Hrvaškem je konservativizem še vedno zelo močan in ženske so le deklarativno enakopravne, v resnici pa so drugorazredna bitja, kar je vse posledica velikega vpliva cerkve in dveh desetletij vladavine iste, konservativne in v vsakem pogledu zaigrane partije. Kako pojasnjujete to regresijo, posebej še, ker je gonja proti vam imela tudi močno »proti-žensko« noto?

► Živimo v grozljivem svetu. Vse gre nazaj. Popolna regresija. Vera, narod, ženske kot drugorazredna bitja. Bilo bi krasno, če bi bila taka samo Hrvaška. Toda ves svet je tak. Kako naj si to pojasnim? Res bi rada vedela. Morda ve Žižek. Ali Viktor. Jaz ne vem. Samo groza me je ob tem. Kako se morajo počutiti šele stari borci za človekove pravi-

ce, stare feministke, vsi ti pogumni nekdanji borci, katerih ideje so pokopane, za njimi pa nihče, res prav nihče ni potočil ene same solze?

Vaše vezi z nekdanjo domovino so precej pičle in krhke, ameriške pa se prav tako niso ravno utrdile. Kako je torej živeti osamljeno v Los Angelesu, nekje na hribu, pod slavnim napisom Hollywood? Že zdavnaj sva ugotovili, da je to zelo podobno temu, da se osamiš v kaki vasi na kakem dalmatinskem otoku, toda ali je res točno tako? In kako sploh uskladiti ogorčenost zaradi udarcev in modric, iz katere se rodi potreba po osamitvi, z naravno človekovo željo, da pripada neki družbi, kolektiviteti, da je del skupnosti?

► To so vprašanja, ki si jih postavljam vsak dan. Čudno življenje je to. Ne čisto normalno. Na srečo se takšno življenje osamljenca popolnoma prilega temu mestu. Nekega dne sem se ameriškemu znancu potožila zaradi občutka osamljenosti in nepovezanosti z okoljem v Los Angelesu, pa mi je odvrnil: »Točno ta stavek bi lahko izreklo 80 odstotkov meščanov tega mesta.« Če je človeku blizu ideja tako ime-

► **Mira Furlan v znanstvenofantastični seriji Babylon 5**

·bazoni·wellness·
REMAX

· ZA LEPŠI DEL DNEVA ·

Načrtujemo, gradimo in negujemo vse vrste bazenov.
Vabljeni v naš razstavnini salon na Tržaški 23 v Mariboru.

☎ 02/300 00 70 @ www.remax.si
info@remax.si

novane eksistencialne praznine – to je bila ideja, ki me je popolnoma prevzela, ko sem odraščala in sem obsedeno požirala Camusa in Sartra –, potem je Los Angeles mesto zanj.

Včasih je zelo težko. K sreči živimo v prekrasem okolju, čarobnem. Danes, ko sem se prebudila v jasno kalifornijsko jutro, sem pomislila: da, v raju sem. Zalivala sem vrt in majhen zeleno-rdeč kolibri si je zaželel prhe pod mojim vodnim curkom. Gledala sva se, ptica in jaz. To je bil droben hip. Trenutek resnične sreče. Vsaj za kratek čas. Kako naj rečem, nekaj dobiš, nekaj izgubiš. To je življenje. Menda.

V teh časih je življenje naporno kjerkoli. Amerika se duši pod pritiski brezobzirnega korporativnega kapitalizma, Evropa samo igra skrupnost, pri tem pa nekoč močne države, članice Evropske unije, druga za drugo doživljajo zlom, državljani ostajajo brez vsakršne varnosti, pokojnine, delovnih mest, prihodnosti ... Mar vse to ne napoveduje konca liberalnega kapitalizma v sedanji različici? Po vašem obstaja druga možnost? Upate nanjo?

► O vsem tem ne vem dovolj, nimam te vrste politično-zgodovinskega znanja in izobrazbe. Kakšna druga možnost naj bi to bila? Neke vrste socializem? Družba, v kateri bi bila tako imenovana zasebna pobuda mogoča, hkrati pa bi skrbeli tudi za šibkejše? Poveljevanje sile in moči je po mojem oblika fašizma. Nič čudnega, da se ameriški filmi v zastrašujočem obsegu ukvarjajo s superjunaki. Sama sem bila vedno veliko bolj naklonjena šibkim, neprilagojenim, »neuspešnim«.

Pa vendar, kot da na vsesplošni družbeni zlom ni ustreznega odgovora, ni kakovostnega upora v umetnosti, književnosti, filmu. Kot da je kastracija svobodne misli vseobsegajoča, čeprav je človeštvo z različnimi virtualnimi sredstvi bolj povezano kot kadarkoli. Mar takšen intelektualni molk ne pripomore k temu, da se na široko odpira prostor fašizmu, ki že tako ali tako, to vidimo, nemoteno dviguje glavo v številnih evropskih državah?

► Je to, med drugim, prav proizvod te manične tehnološke povezanosti, vseh teh facebookov in twitterjev, ki delujejo v nekem novem, meni tujem jeziku? Gledam svojega 13-letnega sina. Ves čas mi govori, da sem »preveč politična« in »preradikalna«. Mladi rodovi »padajo« na nove modele telefona in superg, ne na revolucijo. To se jim zdi trapasto in »dolgočasno«; to drugo je beseda, ki jo najpogosteje uporabljajo. Pri mladih je opaziti vsesplošno otopelost, popolno sprejemanje sedanjih vrednot. Ne vem, mogoče so stvari ciklične in morda je zdaj tako, potem pa se bo kaka nova generacija

spet upirala. To pa je vsekakor tudi vprašanje izobraževanja, kajti da bi se lahko upiral tistemu, kar vidiš okoli sebe, moraš biti sposoben prepoznati, kaj to je. Za to potrebuješ izobraževanje, takšno, pri katerem se učiš misliti in prepoznovati. Današnje izobraževanje pa si prizadeva zgolj za to, da bi mlade vključilo v sedanji sistem, v katerem bodo delovali na način, ki bo njim oziroma, natančneje, njihovemu delodajalcu prinesel čim več denarja. In to je vse. Tako prazno, »dolgočasno«, če uporabim priljubljeno besedo svojega sina, tako nezanimivo. Svojemu otroku ne privoščim takšnega življenja. Mi smo vsaj nekaj mislili, o nečem sanjali, na nekaj upali. Novi iPhone je zanimiv tri dni. Nove ideje vendarle trajajo nekoliko dlje. Toda jasno mi je, da sem v manjšini. In da so takšna stališča preživeta. Za zdaj. Daljna prihodnost bo morda prinesla neke popolnoma druge možnosti, kaj, kar si iz svoje sedanje perspektive ne morem niti predstavljati. No, zdaj zvenim kot dr. Astrov iz Strička Vanje. Morda pa nas takrat sploh ne bo več, nas ljudi. Morda se bomo že prav kmalu samoukinili. Nemara se približujemo koncu in ni nobene potrebe, da si delamo toliko skrbi.

Pred kratkim ste v Beogradu izdali knjigo esejev in člankov, ki ste jih svojčas pisali za Feral Tribune. Vem, da prav zdaj pripravljate nekaj novega. Kaj vam pomeni izkušnja pisanja?

► Pisanje je najtežje delo na svetu in strahotno se mučim. Toda pri njem se zberem in jemljem ga kot psihoterapijo. Kdo ve, ali bom projekt, s katerim se zdaj ukvarjam, kdaj končala. Rada bi prišla do »izdelka«, ki bi ga bilo mogoče prodati, unovčiti itd. itd., tako kot se to pač dela, hkrati pa poskušam sprejeti, da je bistvo v nečem drugem, v samem procesu. Trudim se osvojiti budistični odnos do življenja – proces, ne rezultat. Pot, ne cilj. Tako skušam misliti o življenju. Sicer se frustracije kar kopičijo. V nedogled.

Kar zadeva knjigo, sem hvaležna Feralu, da me je prisilil, da se zberem in nekaj artikuliram, oblikujem, končam. Kot večina navadnih smrtnikov tudi sama veliko stvari začnem, malo pa jih končam. Doseči samodisciplino, brez katere ne moreš pisati, je tudi zame – tako kot za večino ljudi – najtežja naloga. In zaradi tega najzivačnejša.

In za konec, je na Hrvaškem poleg sonca in »najlepše obale na svetu« kaj, zaradi česar bi se lahko odločili, da se boste vrnili? Ali je to vprašanje, na katero še niste našli odgovora?

► Vi – prijatelji, ljudje mojega kova, ljudje, s katerimi lahko delim svoj svet. To je odgovor. ✕

Na svetu je veliko neudobja.

Premajhni avtomobili!

Izberite raje Udobni paketni račun!

- ✓ Brezplačne storitve elektronske banke
- ✓ Brezplačni dvigi na vseh bankomatih v evro območju

Poletni online depozit s
3,00 % obrestno mero
le do 31. 8. 2012!*

Grega Repovš

Dr. Grega Repovš, psiholog z ljubljanske filozofske fakultete, o najbolj zapleteni stvari na svetu, možganih. Torej o vodi, maščobi in proteinih. O milijardi živčnih celic, ki so med seboj na gosto povezane.

Urša Marn, foto Borut Peterlin

Psiholog dr. Grega Repovš možgane preučuje na podlagi kognitivnih procesov, kot so zaznavanje sveta, učenje, reševanje problemov, pomnjenje, pozornost, jezik. Je izredni profesor za občo psihologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Človeški možgani so najbolj zapleten organ v telesu. Težki so le približno poldrugi kilogram, a ustvarjajo vse, česar se zavedamo, mislimo, čutimo, sanjamo, naš celoten doživljajski svet. Hipokrat je že v 5. stoletju pred našim štetjem zapisal: »Iz možganov in samo iz možganov izvirajo naši užitki, smeh in šale, pa tudi bridkosti, bolečine, bolesi in strahovi.« Čeprav je preučevanje možganov vse bolj priljubljeno, ostajajo ena največjih skrivnosti.

Iz česa so pravzaprav možgani?

► Pretežno iz proteinov, vode in maščobe. Videti so kot žolca, v kateri je na milijarde živčnih celic, ki so med seboj na gosto povezane. Veliki možgani so videti, kot če bi vzeli približno četrtr kvadratnega metra nekaj milimetrov debele odeje in bi jo stisnili skupaj, da bi bila vsa nagubana, ter jo spravili v lobanjo. Površina je sestavljena iz posamičnih plasti, v katerih so različne živčne celice. Posamezna področja so specializirana za različne vrste operacij. Površina, kjer so telesa celic in številni stiki med njimi, je nekoliko temnejše barve, zato ji rečemo sivina. Pod njo pa tečejo številne živčne povezave, obdane z maščobno ovojnico, ki deluje podobno kot izolacija okrog električne žice. Ti deli možganov so nekoliko svetlejša barve, zato jih imenujemo belina.

Je res, da uporabljamo samo zelo majhen del možganov, ali pa je to mit?

► Odvisno, kaj s tem mislimo. Gotovo ne drži, da dela le manjši del možganov, preostanek pa spi. Ves čas uporabljamo vse možgane. Živčne celice in povezave med njimi, ki dlje časa ne bi bile aktivne, bi odmrle. S tega vidika mit o uporabi samo majhnega dela možganov ne drži. Drugo vprašanje pa je, koliko s svojimi možgani naredimo oziroma koliko izkoristimo njihov potencial. Za primerjavo vzemiva računalnik: lahko ga uporabljava za pisanje besedil, igranje igrice ali izvajanje zapletenih računskih operacij, ki bodo pomagale razvozlati skrivnosti vesolja ali odkriti zdravilo za Alzheimerjevo bolezen. V vsakem od primerov bova uporabila celoten računalnik, ni pa nujno, da bodo operacije, ki jih bova izvajala, visoko kompleksne. Enako je z možgani. Lahko ves dan sediva pred televizorjem, lahko pa rešujeva zahtevne naloge. Za oboje bova uporabljala celotne možgane, nekatere predele morda nekoliko bolj, druge manj.

Gotovo ne drži, da dela le manjši del možganov, preostanek pa spi. Ves čas uporabljamo vse možgane.

104

V zgodovini znanosti so razlage dogajanja v možganih segale od tistih, ki so trdile, da so možgani enoten organ, v katerem ni nikakršnih specializiranih regij, do tistih, da je vsaki funkciji namenjeno točno določeno območje.

► Resnica je kombinacija obojega. So pa to bile zelo živahne razprave. Frenologi so v 19. stoletju popularizirali domnevo, da so naše miselne sposobnosti locirane v skorji velikih možganov in da posamični predeli skorje opravljajo specifične funkcije, da imamo torej območja za upanje, racionalnost, redoljubnost ... Danes vemo, da so te funkcije tako večplastne, da so odvisne od usklajenega delovanja celotnih možganov. Zanimiva je bila tudi primerjava z mišicami. Tako kot so mišice večje, če jih več uporabljamo, so frenologi domnevali, da bo del možganov, ki se pogosteje uporablja, bolj razvit in bo zato lobanja na tistem delu bolj izbočena. Šlo je celo tako daleč, da so frenologi na ameriških predsedniških volitvah pripravljali mnenja o ustreznosti kandidatov na podlagi oblike lobanje. Pariška Akademija znanosti je po Napoleonovem ukazu fiziologu Floreusu naročila, naj ugotovi, ali domneve frenologov držijo. Flourens se je raziskave lotil sistematično, tako da je golobom odstranjeval različne dele možganov. Ugotovil je, da če jim odstrani možgansko deblo, umrejo, ker prenehajo delovati temeljne telesne funkcije. Če jim odstrani male možgane, imajo težave z motoriko. Če pa odreže katerikoli del velikih možganov, golobi izgubijo sposobnosti zaznave, orientacije, presoje. Na podlagi tega je sklenil, da so splošne sposobnosti, na primer inteligentnost, razporejene po celotnih možganih.

So moški in ženski možgani različni?

► Fizično gledano so moški možgani v povprečju večji, a je treba upoštevati, da so moški tudi sicer telesno večji od žensk. Gledano relativno je razmerje približno enako. Zdi se, da so povezave v ženskih možganih nekoliko gostejše, kar bi lahko pripisali manjši velikosti. Ženske pri branju bolj enakovredno uporabljajo obe polovici možganov, poleg leve, ki je najpogostejše dominantna za jezik, tudi desno. Kljub tem razlikam pa variabilnost znotraj posameznega spola precej presega razlike med povprečnimi moškimi in povprečnimi ženskimi možgani. Tako ima lahko Janez manjše in bolj goste povezane možgane od Marije. Nekatere razlike v vede-

nju moških in žensk izvirajo iz dnevnih zasnov, velik del pa je posledica vplivov okolja, tega, kako moške in ženske vpenjamo v stereotipne spolne vloge.

Ampak kaj moške možgane naredi moške? Je to spolni hormon testosteron?

► Različni hormoni nedvomno vplivajo na razvoj in delovanje možganov. Veliko jih ima moderatorsko vlogo pri prenosu informacij v možganih. Precejšno pozornost so zbudili t. i. socioseksualni peptidi, na primer oksitocin; ti peptidi vplivajo na socialno in spolno vedenje, kot je vzdrževanje stabilnih socialnih in partnerskih odnosov; ta peptid ima vlogo celo v romantični ljubezni in spolni zvestobi. Pri preučevanju gorskih in pririjskih rovk so ugotovili, da se promiskuitetno vedenje prvih in zvestoba drugih povezuje s količino oksitocina, saj ga imajo pririjske rovkve več.

Je homoseksualnost posledica biokemičnih procesov v možganih?

► Ja, deloma gotovo. Znano je, da se različne osebnostne lastnosti povezujejo z različnimi geni. To seveda ne pomeni, da obstaja specifičen gen za homoseksualnost ali pa specifičen gen za ekstrovertiranost. Gre za interakcijo med številnimi geni, ki pripelje do specifičnega ravnesvoja v delovanju možganov. **Praviloma se fantki raje igrajo z avtomobili, deklice pa z dojenčki. Gre za razliko, ki ima sociološke ali biološke vzroke? Menda so znanstveniki dokazali, da gre za prirojeno ravnanje.**

► Teh raziskav ne poznam. Sem pa pred kratkim naletel na zanimiv prispevek o tem, kako skušajo v skandinavskih državah, zlasti na Švedskem, iz pedagoškega procesa že v vrtcih izključiti vsakršno obliko spolnega tipiziranja. Celo do takšne stopnje, da v jezik uvajajo srednji spol. To počnejo zaradi prepričanja, da je vse, kar moškim ali ženskam pripisujemo kot tipične lastnosti, socialno pogojeno. Njihov namen je preprečiti vnaprejšnje opredeljevanje in omogočiti, da se posameznik svobodno oblikuje v katerokoli smer. Zagotoviti, da se ne zatre noben talent, ampak se dopusti, da posameznik čim bolje izkoristi svoje potenciale. Druga zanimivost, ki sem jo zasledil, je povezana z uveljavljanjem žensk v poslovnem svetu. Kaže, da so v mačističnih družbah ženske lahko uspešnejše kot v družbah, ki zelo poudarjajo egalitarnost. Avtorji predvidevajo, da se morajo ženske v egali-

tarnih družbah prilagoditi kalupu uspešnega sodobnega menedžerja, ki je lahko daleč od ženskosti, kakršna se od njih pričakuje v družinskem življenju. V bolj mačističnih državah, denimo v Braziliji, pa moški v podjetjih spoštujejo ženskost žensk, pustijo jim, da so ženske, ker to razumejo kot njihovo kvaliteto. Zato je več žensk na vodilnih položajih in se tam tudi bolje počutijo, saj je okolje do njih prijaznejše.

Pri tem sem se spomnila izjave ribniškega župana, da ženske ne morejo zasedati vodilnih položajev, ker nimajo moških možganov.

► Z vidika možganov to seveda ne drži. Če se ženske vedejo drugače, se prav zaradi ljudi, kakršen je ribniški župan, ki skozi socializacijo omejujejo vedenje enega ali drugega spola in so zaradi tega posredno krivi, da ženske ne zasedajo vodilnih položajev.

Se biokemična sestava možganov kolerikov, sangvinikov, melanholikov in flegmatikov pomembno razlikuje?

► Zadnja leta se je razvila povsem nova raziskovalna smer, ki se ji reče nevroznanost osebnosti. Ta med drugim ugotavlja, da se ravnotežje različnih hormonov in neurotransmiterjev resnično povezuje z večjo izraženostjo ene osebnostne lastnosti ali manjšo izraženostjo druge. Posebej se omenjata predvsem dopamin in seratonin. Prvi se povezuje z delovanjem sistema nagrajevanja ali čutenja zadovoljstva ter v skladu s tem z nagnjenostjo k raziskovanju, drznosti, intelektualni odprtosti, ekstrovertnosti. Drugi pa se povezuje s stabilnostjo, pa naj gre za čustveno stabilnost ali za manjšo nagnjenost k impulzivnemu vedenju.

To je lahko priročen izgovor, češ rodil sem se z možgani kolerika, v to sem ujet, ničesar ne morem spremeniti.

► Ni čisto tako. Velik del naše osebnosti temelji na izkušnjah, na načelih in vrednotah, ki jih oblikujemo v življenju. Posamične lastnosti, kot je impulzivnost, lahko nato usmerjamo v negativne ali pozitivne aktivnosti. Lahko ji pustimo prosto pot ali pa jo nadziramo in konstruktivno usmerjamo.

Je zasvojenost bolezen možganov?

Tu ne mislim le na odvisnost od mamil ...

► Z vidika nevroznanosti se odvisnost tesno povezuje s sistemom za nagrajevanje oziroma zadovoljstvo. Ljudje smo nagnjeni k temu, da pogosteje izvajamo aktivnosti, ki nam dajejo občutek zadovoljstva. Lahko se navadimo, da nam neka aktiv-

nost, ki je sicer socialno nesprijetna ali pa celo zdravju škodljiva, zbuja občutke zadovoljstva, in jo zato večkrat izvajamo. Lahko pa se pojavijo tudi bolezenski procesi, ki porušijo ravnotežje v sistemu za zadovoljstvo, zaradi česar smo hitreje odvisni od nekaterih aktivnosti ali substanc. Pogosto mamila dodatno vplivajo na sistem za zadovoljstvo ter krepijo našo potrebo po njih in hkrati zmanjšujejo sposobnost upiranja tem snovem. Gre torej za večjo tendenco k uporabi nekaterih substanc in hkrati za manjšanje sposobnosti nadzora lastnega vedenja, to pa lahko vodi v začaran krog odvisnosti. Raziskave kažejo, da so pri odvisnikih od heroina okrepljene povezave med območji sistema za nagrajevanje in hkrati oslABLJENE povezave z območji, ki so ključna pri načrtovanju in nadzoru voljnega vedenja, kar lahko vodi do prevladovanja težnje po iskanju zadovoljstva ne glede na posledice.

Za odvisnost se predvideva, da jo je mogoče ozdraviti, pedofilija pa velja za neozdravljivo. Torej pedofili dejansko ne sodijo v zapor?

► Tu trčiva ob področje neuroetike. Eno od vprašanj, ki se postavljajo, je dojemanje krivde posameznika in kako to upoštevati v sodnem procesu. Danes vsekakor vemo, da možgani določajo vedenje in da je njihovo delovanje deterministično, da ni svobodne volje, ki bi bila ločena od materialnega sveta in bi v neki točki komunicirala z možgani, kot je to predvideval Descartes. Toda ali to pomeni, da za svoje vedenje nismo več odgovorni. Podrobneje ko iščemo svobodno voljo v možganih, bolj nam mezi med prsti, dokler nam ne ostane v rokah nič več. V naših možganih ni centra za svobodno voljo. Svobodna volja je izraz delovanja celotnih možganov. Ko sprejmemo, da smo možgani, se je težko odreči krivdi za svoje vedenje in reči: »Možgani so me pripravili do tega, sam tega ne bi bil nikoli naredil.« Tudi s pravnega vidika posameznika ne moremo deliti na več sestavnih delov in en del možganov poslati v zapor, preostalih pa ne. Enota obravnave sta posameznik in celota njegovega vedenja. Ena od nalog sodnega sistema je družbo zavarovati pred destruktivnim vedenjem posameznika, ne glede na vzrok tega vedenja. Seveda pa je treba upoštevati, da nekatere poškodbe in bolezn možganov vodijo v zmanjšano sposobnost presoje in nadzora lastnega vede-

nja. Nekatere izmed njih so ozdravljive, druge ne. V teh primerih smo se dolžni vprašati, koliko je posameznik odgovoren za svoje vedenje, in se na podlagi ustreznih presoj odločiti, ali ga bomo poslali v zapor ali na zdravljenje. Več ko vemo o delovanju možganov, zapletenejšje so takšne presoje, pa tudi možnosti obravnave storilcev kaznivih dejanj.

Katero območje v možganih je najdejavnejše, ko doživljamo ljubezen?

► V možganih ni posebnega središča za zaljubljenost, temveč obstajajo širši sistemi, ki so vpleteni v zelo različne funkcije. Ljubezen se, tako kot odvisnost, navezuje na sistem za nagrajevanje, različne stopnje in oblike ljubezni pa se povezujejo tudi s prisotnostjo različnih hormonov. Vemo, da se v zaljubljenosti poveča prisotnost dopamina in zmanjša sposobnost kritičnega presojanja. Ob orgazmu pa se sproščata oksitocin in vazopresin, ki spodbujata vezanost na partnerja. Vsak od teh procesov ima pomembno evolucijsko vlogo, od iskanja spolnega partnerja do izbire partnerja in osredotočanja nanj ter oblikovanja tesne navezave, ki omogoča vzgojo nasledstva.

Ali obstaja popoln spomin?

► Odvisno od tega, kaj točno mislite s popolnim spominom. Nevrolog Aleksander Lurija je v knjigi, ki ima v angleškem prevodu naslov *The Mind of a Mnemonist*, opisal primer ruskega novinarja z na videz neomejenim spominom. Pripisal ga je njegovim živim sinestezijam. Na prvi pogled se zdi, da je taka sposobnost prednost, a je z vidika posameznika lahko tudi neprijetna in zmanjša kakovost življenja. Tudi sposobnost pozabljanja ima svoj namen in smisel. V splošnem pa drži, da si ljudje zelo veliko zapomnimo. Celo stvari, za katere se zdi, da so pozabljene, so pogosto še vedno shranjene v naših možganih, le priključimo jih težko. Tu lahko pomaga hipnoza, ob pomoči katere lažje poutvarimo dogodek, ki si ga želimo priklicati iz spomina. Hipnoza je stanje globoke sprostitve, v katerem podobno kot med meditacijo zmanjšamo osredotočanje na zunanje dražljaje in povečamo usmerjenost na notranje procese. S tem lahko zmanjšamo šum, ki ga ustvarjajo zunanji dražljaji in druge misli, ki jih imamo v vsakdanjem življenju, in olajšamo priklic šibkih spominov.

Kako odporni so spomini na travmatične dogodke? Jih je mogoče povsem izbrisati?

► To je zanimivo in precej aktivno področje raziskovanja z nekaj presenetljivimi izsledki. Ena od raziskav na primer kaže, da je mogoče dogodke deloma tudi aktivno pozabiti. Ključni napredki izhajajo iz razumevanja delovanja spomina. Vsakič, ko se česa spomnimo, v bi-

stvu dogodek podoživimo in sprožijo se podobni mehanizmi pomnjenja kot takrat, ko smo si informacije prvič zapomnili. Spominske sledi se pri tem nekoliko razrahljajo in nato ponovno utrdijo. To si lahko predstavljate tako, kot da bi pri vsakem spominjanju zgodbo, sestavljeno iz legokock, najprej nekoliko razrahljali, razstavili, nato pa legokocke močneje zlepili skupaj. Pojavilo se je vprašanje, ali bi bilo mogoče ob podoživljanju preprečiti procese, ki so sicer udeleženi pri utrjevanju spominskih sledi. Tako bi – če sledimo naši analogiji – legokocke razstavili, potem pa jih ne bi mogli več zlepliti skupaj in spomin bi bil izgubljen ali vsaj nekoliko oslavljen. Izsledki kažejo, da načeloma takšna možnost obstaja, s tem pa se seveda odpirajo nove smeri zdravljenja denimo postravmatske stresne motnje. Seveda spominov še dolgo ali pa morda nikoli ne bo mogoče zbrisati tako temeljito, kot je to prikazano v filmu *Večno sonce brezmadežnega uma*.

Ko sva že pri filmih: v Avatarju je tehnologija tako napredovala, da lahko glavni junaki iz posebnih komor zgolj z mislimi uravnavajo umetna telesa svojih nezemljanskih dvojnikov. Kako daleč pa je tehnologija v resnici? Bodo računalniki res kdaj postali podaljški naših teles?

► Raziskovanje tega področja je posebej zanimivo za ljudi, ki imajo zaradi poškodbe hrbtenjače ali drugih razlogov okrnjeno sposobnost mobilnosti in ne morejo upravljati svojih udov. Pri njih skušamo prekinjene živčne povezave nadomestiti z neposrednim spremljanjem in interpretacijo možganske aktivnosti v motoričnih območjih možganov. Danes lahko posamezniki tako upravljajo posebej prilagojene računalniške vmesnike, v prihodnosti pa je želja omogočiti popolno nadomeščanje prekinjenih povezav in nadzora bodisi lastnih mišic bodisi pomožnega skeleta. Drugo področje razvoja je nadomeščanje poškodovanih čutil ali povezav med njimi in možgani, ki so lahko vzrok izgube vida ali sluha. Med zgodnejše poskuse na tem področju sodi kombinacija kamere in posebne ploščice, ki se položi na jezik. Sistem omogoča, da se vidni signal spremeni v specifičen vzorec stimulacije jezika, to pa se bolnik nauči prepoznavati in tako na neki način vidi z jezikom. Seveda tako ni mogoče nadomestiti vida, mogoče pa je medsebojno ločevati in prepoznavati osnovne oblike in značilnosti vidnega okolja. Novejša prizadevanja gredo v smer vgrajevanja elektrod in neposredne stimulacije primarnih območij za vid.

Kaj pa, če bi v možgane vstavili čip, ki bi upravljal gibe, in bi tako lahko shodili tudi tisti, ki so zdaj zaradi poškodbe hrbtenjače obsojeni na voziček?

► Neposredno vgrajevanje elektrod in čipov v možgane je za zdaj šele na zgodnjih stopnjah razvoja. Elektrode je mogoče namestiti na površino možganske skorje ali vanjo. Zaradi invazivnosti takšnih metod je bilo do zdaj največ raziskav opravljenih na opicah. Že pred leti je skupini znanstvenikov uspelo opico naučiti, da je zgolj z mislimi upravljala robotsko roko, z njo segla po hrani in si jo nesla v usta. Prek internetne povezave in kamere je lahko upravljala celo robotsko roko na drugem koncu države. Tehnika zaradi številnih izzivov še ni uporabna v vsakdanjem življenju in nam za zdaj še ne omogoča, da bi ljudje s poškodbo hrbtenjače shodili, nedvomno pa gre razvoj v to smer.

Kaj se dogaja z možgani, medtem ko sanjamo?

► Vedno več vemo, kaj se dogaja med spanjem, delno pa tudi, kaj se dogaja, ko sanjamo. Možganska aktivnost med sanjanjem je podobna kot v stanju budnosti, pri čemer je zaprt senzorni dotok, hkrati pa je omejena tudi naša sposobnost motoričnega odzivanja. Možgani ne dobivajo nobenih informacij od zunaj, in karkoli naredijo, se v realnosti ne uresniči. Zakaj sanje sploh nastanejo, je mogoče razložiti z različnimi teorijami. Ljudje smo zelo nagnjeni k temu, da skušamo stalno interpretirati senzorni dotok. Naši možgani so usmerjeni k temu, da iz okolja nenehno črpajo informacije, ki jim na podlagi predhodnih izkušenj omogočajo predvideti, kaj se bo zgodilo, in temu primerno prilagoditi in usmerjati naše vedenje s primarnim namenom zadovoljevanja potreb. Eksperimenti senzorne deprivacije so pokazali, da oseba, zaprta v komoro, kjer ni nobenih zunanjih dražljajev, čez čas začne doživljati halucinacije. Najverjetneje zato, ker se vsak, že najmanjši impulz ali šum v delovanju možganov interpretira kot pomembna informacija. Podobno se verjetno dogaja, ko sanjamo. Senzornega dotoka ni, zato začno možgani interpretirati vsak šum, vsako naključno aktivnost živčnih celic. Pri interpretaciji si postavljamo različna vprašanja, na primer, ali smo zunaj ali v sobi, je soba modra, vijolična ali zelena itn. Ker informacij iz okolice ni, so odgovori na takšna vprašanja povsem naključni.

Vi govorite o naključju, veliko ljudi pa jemlje sanje skrajno resno, iz njih si razlagajo pretekla dejanja in iščejo odgovore za prihodnost.

► Naključni so odgovori, do katerih prihajamo v sanjah, kakšno zgodbo bomo oblikovali, pa je seveda odvisno od naših vprašanj. Navadno si postavljamo vprašanja o stvareh, ki nas v vsakdanjem življenju najbolj obremenjujejo, in o tistem, s čimer se največ ukvarjamo. Meni se na primer dogaja, da se v sanjah pogovarjam z ljudmi, s katerimi moram

V skandinavskih državah skušajo iz pedagoškega procesa že v vrtcih izključiti vsakršno obliko spolnega tipiziranja. Celó do takšne stopnje, da v jezik uvajajo srednji spol.

Kaže, da so v mačističnih družbah ženske lahko uspešnejše kot v družbah, ki zelo poudarjajo egalitarnost.

108

rešiti nekatere zadeve. Včasih se zbudim prepričan, da sem se že vse dogovoril, potem pa se zavem, da sem se pogovarjal le sam s sabo.

Kako to, da se nekateri sanj natančno spomnijo, drugi pa sploh ne ali redko?

► To je odvisno od tega, kdaj se zbudimo. Če se zbudimo v fazi sanjanja, bo spomin intenzivnejši. Poleg motorike in sensorike so v sanjah večidel okrnjeni tudi procesi pomnjenja. Zato vsebino sanj hitro pozabimo. Se je pa mogoče natreinirati. Nekateri si takoj, ko se zbudijo, sanje redno zapisujejo ali pa začnejo dejavno razmišljati, kaj so sanjali, in tako sprožijo proces pomnjenja.

Se je mogoče natreinirati, da po tem, ko se zbudiš in spet zaspiš, naprej sanjaš iste sanje?

► Z raziskavami t. i. lucidnega sanjanja so ugotovili, da je dejansko mogoče dejavno posegati v sanje in jih oblikovati. Nekateri poskušajo to uporabiti tudi v terapevtske namene, saj sanje ponujajo varnejše okolje, v katerem se je mogoče spoprijeti z osebam ali s situacijami, s katerimi se v vsakdanjem življenju ne zmoremo. Mimogrede: dolgo je veljalo, da v nekaj sekundah odsanjamo več ur dogajanja, a se je izkazalo, da to ne drži in da čas v sanjah poteka enako hitro kot v vsakdanjem življenju.

So procesi v živalskih možganih enako zapleteni kot v človeških? Ima žival sposobnost samozavedanja?

► Pri preprostih organizmih je vedenje povsem programirano, samodejno. Više ko gremo po evolucijski lestvici, več informacij je možganski sistem sposoben zaznati, shraniti v spominu in procesirati. Ena od lastnosti, ki se z evolucijo spreminjajo, je kompleksnost vedenja. Spreminja se od najpreprostejših organizmov, ki so sposobni le neposredno prirojenega, programiranega vedenja, prek zapletenejših organizmov, ki se lahko učijo novih oblik vedenja na podlagi različnih oblik pogojevanja, pa vse do živali, ki so sposobne dejavno ustvarjati nove oblike vedenja. Tega smo sposobni le ljudje in nekatere človeku podobne opice. Tudi te so sposobne ustvarjalno reševati probleme – na primer prepoznati palico kot orodje za doseganje cilja – in oblikovati novo vedenje, ne da bi jih kdo tega dejavno učil. Druge živali tega niso sposobne. Druga lastnost, ki jo z zanimanjem spremljamo, je zavest. Ta v smislu zavedanja in doživljanja okolja ni omejena samo na človeka

in njemu podobne opice, pač pa lahko predvidevamo, da se okolja zavedajo tudi preostali sesalci in druge živali, ki so sposobne ustvarjati notranje reprezentacije okolja. Ko pridemo do samozavedanja, pa spet menimo, da smo ga sposobni le ljudje in nam podobni primati, drugi organizmi pa verjetno ne. Pomembna lastnost, ki nas loči od preostalih živali, je sposobnost abstraktnega mišljenja. Ta je najbolj odvisna od prefrontalnega dela možganov, ki se je pri ljudeh najbolj razvil in je ključnega pomena za sposobnosti načrtovanja, reševanja problemov in druge voljne sposobnosti. Pacienti s poškodbo prefrontalnega korteksa imajo pogosto zelo okrnjene sposobnosti abstraktnega mišljenja in sposobnosti metakognicije – razmišljanja o lastnem mišljenju. Zdrava oseba je na primer sposobna presoditi, koliko časa bo potrebovala za reševanje naloge, pacient s poškodovanim prefrontalnim korteksom pa ima s tem velike težave, saj svoje sposobnosti pogosto preceni ali podceni. Za človeka najznačilnejša je verjetno sposobnost voljnega nadzora in oblikovanja lastnega vedenja. Človek si je sposoben dejavno zastaviti cilje in jih tudi doseči.

Saj si žival prav tako zastavi cilj, na primer, da bo ulovila drugo žival in jo pojedla za večerjo.

► Ja, ampak to vedenje je neposredno pogojeno s potrebami. Človek pa si cilje zastavi in jih uresniči celo takrat, ko so rezultati lahko neprijetni in v neskladju s trenutnimi potrebami. Študentom to pojasnim na temle primeru: fant prvič obiše dekletove starše, ponudijo mu skodelico kave, fant jo pograbi, in čeprav je vroča, je ne spusti iz rok. Odziv živali bi bil, da bi skodelico spustila, človek pa jo bo držal, čeprav ga bo peklo. Še več. Srknil bo požirek, da ga bo zapeklo še po grlu, nato bo rekel: joj, kako je dobra kava. Naredil bo nekaj, kar je v popolnem nasprotju z njegovimi neposrednimi potrebami, z namenom doseganja oddaljenega cilja. Ali pa ljudje, ki gladovno stavkajo. Se žrtvujejo za preživetje in blaginjo svojih bližnjih. Vse to je vedenje, kakršnega živali niso sposobne. Nimajo ustroja, ki bi jim omogočal zastavljati si takšne cilje in ravnati celo v nasprotju s potrebami, čustvi in tem, kar zagotavlja preživetje.

Živali se znajo žrtvovati, pa ne samo za mladiče. Človek pa je lahko tudi skrajno sebično bitje.

► Živali tega ne naredijo načrtno,

zaradi svojih vrednot in stališč. Te stvari so pri njih prirojene, delajo jih zaradi nagona, prirojenega z namenom preživetja potomstva ali vrste. Res lahko tudi med živalmi najdemo kar nekaj primerov, v katerih se posamezniki žrtvujejo za celotno vrsto. Vendar takšno vedenje ne izhaja iz sposobnosti simbolnega mišljenja, zavestne presoje in odločitve.

Ljudje smo si sicer sposobni zastaviti cilje, a jih pogosto ne uresničimo. Vemo na primer, da pojemo preveč sladkorja, pa tega ne spremenimo.

► Okolje je danes precej drugačno od tistega, v katerem se je človek razvil. Zaradi tega se znajdemo pred izzivi, s kakršnimi se človek v stadiju ni spoprijemal. Dober primer je naš odziv na stres. Tipična reakcija je, da se v organizmu, ko je v stresu, sproži kaskada biokemičnih dogodkov, ki ga pripravi na telesno dejavnost – beg ali boj. Pri večini stresov v današnjem življenju pa telesna dejavnost ni potrebna. To pomeni, da smo telo pripravili na nekaj, česar ne bomo nikoli naredili, to pa mu dolgoročno lahko škoduje.

Zakaj pa se z evolucijo nismo prilagodili novim okoliščinam?

► Ker se je to zgodilo tako hitro, da evolucija temu preprosto ni mogla slediti. Sladkor je dober primer. Še nedavno smo ga lahko zaužili le, ko smo jedli sadje in druga živila, bogata z vitamini in drugimi hranilnimi snovmi, zato je bilo povezovanje sladkorja z ugodjem, ki nas motivira, da iščemo sladke stvari, evolucijsko prilagojeno. Danes smo v družbi izobilja, v kateri sladkor zlahka najdemo v surovi obliki in v kopicah živil brez hranilne vrednosti, le z veliko kalorijami. Znašli smo se v položaju, v katerem smo se za vzdrževanje zdravega življenja prisiljeni zavestno upirati tistemu, kar nam je prirojeno. Živali tega odrekanja niso sposobne. Če na primer podgani daste slastno kombinacijo sladke, slane in mastne hrane, ki je sicer v okolju ni, se bo našla do onemoglosti.

Ali ni ravno nasprotno: ko je žival sita in odjezana, bo nehala jesti in piti, človek pa bo nadaljeval do bruhanja?

► Ko zadovoljimo potrebo po hrani in pijači, se normalni notranji impulzi, ki nas spodbujajo k prehranjevanju in pitju, umirijo. Ker pa so jedi slastne, jemo in pijemo naprej. Pri tem se lahko vzpostavi neustrezno pogojevanje, zaradi katerega lahko prenajedenost začnemo doživljati kot užitek in od tega postane-

mo celo odvisni. Gre torej za kombinacijo presegevanja normalnih povratnih informacij, ki nam jih daje telo, ter družbe izobilja, ki nam daje na razpolago stvari, kakršnih prej nikoli nismo imeli. Če se tem stvarim aktivno ne odpovemo, občutimo posledice. Ena teh je pretirana debelost, ki v ZDA dobiva status epidemije, vse bolj pa je prisotna tudi v Evropi. Zaradi presežkov je hrana postala tako poceni, da je zaužijemo preveč. V želji po dobičku živilska industrija izdeluje hrano v vedno slastnejših kombinacijah sladkorja, soli in maščobe, s katerimi namerno nagovarja naš sistem za doživljanje zadovoljstva. Podobni primeri ustvarjanja potreb je delovanje farmakološke industrije, ki zaradi želje po večjem zaslužku umetno ustvarja potrebe po farmakoloških pripravkih, pri čemer nekateri od teh ne zadovoljujejo nobene od potreb, lahko pa so celo škodljivi. Mislim, da se v teh primerih kaže pomemben problem nereguliranega kapitalizma. Pri tem ne mislim na socialno pravičnost, pač pa na to, da prisila k ustvarjanju dobička vodi v ravnanje, ki škodi blaginji človeštva. Delamo hrano, ki nas zasvoji, zato da čim več pojemo. Mnogi opozarjajo, da se bo prvič v zgodovini človeštva zgodilo, da bo imela generacija, ki prihaja, krajšo življenjsko dobo kot generacija pred njo, kar je posledica napačne prehrane in s tem povezanih zdravstvenih težav, ki za vso družbo pomenijo ogromen strošek. Analogni temu je farmacevtska industrija in še marsikaj drugega. Tržno gospodarstvo je lahko zelo učinkovit sistem, saj tekmovalnost vodi v razvoj cele vrste inovacij, ki omogočajo napredek. Hkrati pa je zelo nevarno, saj ustvarja razmere, škodljive za posameznika, družbo kot celoto, pa tudi za naše okolje.

Bolezni možganov bodo v prihodnje gotovo eden največjih zdravstvenih stroškov.

► Ne da bodo, so že! Letos so bili objavljeni izsledki raziskave stroškov bolezni možganov in živčevja v EU. Podobno kot raziskava, opravljena pred nekaj leti, je tudi ta pokazala, da je v naboru vseh poslednjih in neposrednih zdravstvenih stroškov daleč največji prav delež stroškov bolezni možganov. Samo letos ti že presegajo 360 milijard evrov. Delež je večji kot pri boleznih srca in ožilja, pa tudi večji kot pri raku ali pri katerikoli drugi bolezni. Glavni razlog za hitro naraščanje bolezni možganov je stara-

INSIGNIA ecoFLEX

MANJ EMISIJ, MANJ PORABE, VEČ PRIHRANKOV!

Najboljši avto, kar smo jih kdaj naredili.

Prejemnica nagrade Dekra 2012 za najvišjo kakovost v svojem razredu ima zgolj 4,3 l/100 km kombinirane porabe in se ponaša z le 115 g/km izpustov CO₂. Vse to z izjemnimi 118kW (160KM) moči! Zveni neverjetno? Preizkusite jo v vašem Opel salonu.

ecoFLEX

www.opel.si

Wir leben Autos.

Povprečna poraba goriva: 4,3 - 4,5 l/100 km. Emisije CO₂: 115 - 119 g/km. Vse nadaljnje informacije o specifični porabi goriva in specifičnih emisijah CO₂ iz novih osebnih vozil najdete v priročniku o varčni porabi goriva in emisijah CO₂, ki ga lahko brezplačno pridobite pri pooblaščenem Opel partnerju in na spletni strani www.opel.si. Podatki se ne nanašajo na posebno vozilo in niso del ponudbe. Služijo izključno za primerjavo različnih različic vozila. Poraba goriva in emisij CO₂ ni odvisna le od učinkovite uporabe motornih vozil, ampak od načina vožnje in drugih, netehničnih dejavnikov. Slike so simbolne. Poročilo o rabljenih avtomobilih DEKRA 2012; dostopno prek: www.used-car-report.com Opel Southeast Europe LLC, 2040 Budaörs, Szabadság u. 117, Madžarska.

Zavarovanje **Generali Turist** je zavarovanje vseh vaših potovanj

**Letni turistični paket
– popolnoma varni
na potepanju ali
službeni poti,
kjerkoli in kadarkoli**

Za vse popotnike – tiste, ki nekajkrat na leto skočite na krajši poletni oddih ali smučanje v tujino, kot tudi tiste, ki raziskujete dežele širnega sveta. Za poslovneže, ki vsaj nekajkrat letno odidete na poslovno pot v tujino.

Generali Turist je paket zavarovanj in ugodnosti, ki jih potrebujete na poti:

- Kritje velja za vsa potovanja, ki niso daljša od 42 dni – ne glede na število potovanj v letu
- V Evropi ali po celem svetu
- Za posameznika ali družino
- Velja za turistična in poslovna potovanja

Izberite svoj paket Generali Turist:

- **Osnovni, Komfortni ali Ekskluzivni** (z osnovnim, podvojenim ali trojnim zavarovalnim kritjem)
- **Posameznik ali Družina**
- Opcijsko lahko izberete paket z vključenim **Zavarovanjem stroškov odpovedi potovanja**

Brezplačni telefon

080 70 77

www.generali.si

GENERALI

Spominov še dolgo ali pa morda nikoli ne bo mogoče zbrisati tako temeljito, kot je to prikazano v filmu Večno sonce brezmadežnega uma.

111

nje prebivalstva. Skrb zbujaajoče pa je, da vlaganje v raziskave in razvoj na področju bolezni možganov ni niti približno sorazmerno s stroški teh bolezni. Dodatna zadrega je, da je raziskovanje možganov zelo kompleksno, zaradi tega je treba ogromno vlagati v bazične raziskave. Ker te do končnih rešitev ne pripeljejo dovolj hitro, se farmacevtska industrija s tega področja umika. Delničarji pač pričakujejo dobiček, in ker ga ni mogoče zagotoviti v nekaj letih, farmacevtske družbe pospešeno zapirajo centre za raziskovanje možganov in centre, kjer so se preizkušala zdravila za nevrodegenerativne bolezni, kot je denimo Parkinsonova bolezen. Opuščajo se raziskave na področjih, kjer se kažejo največje potrebe po dejavnosti in razvoju terapij, hkrati pa se farmacevtska industrija preusmerja na umetno ustvarjanje potreb in proizvodnjo farmakoloških sredstev, ki nimajo učinka, je pa z njimi mogoče hitro in dobro zaslužiti.

Je duševnih motenj vse več ali jih samo bolj zaznavamo?

▶ Gotovo jih bolj zaznavamo in jih znamo tudi bolje identificirati kot nekoč. Poleg tega se spreminjajo merila, kaj pojmujeemo kot duševno bolezen in česa ne. Pomemben dejavnik je staranje prebivalstva, verjetno pa gre tudi za izzive sodobne družbe, saj smo zaradi načina življenja in dela vse bolj izpostavljeni stresu. Raziskave na primer kažejo, da se količina sedenja zelo ujema z zgodnjo smrtnostjo. Nekdo lahko vsak dan teče dve uri, ampak če pred tem osem ur sedi, je verjetnost, da bo predčasno umrl, dosti večja kot pri tistem, ki nič ne teče, vendar mu delo narekuje ali omogoča, da je stalno v gibanju.

Raziskovalci s Harvarda zato priporočajo, da vsakih 25 ali 30 minut vstanemo od pisalne mize in se na kratko sprehodimo, saj telesna dejavnost izboljšuje prekrvitev ožilja, to pa posredno zdravilno vpliva tudi na možgane.

Leta 1869 je Francis Galton napisal knjigo Hereditary Genius, v kateri je trdil, da je inteligentnost dedna lastnost. So naše miselne sposobnosti res le stvar genov in torej nanje nimamo nobenega vpliva?

▶ Inteligentnost je treba ločiti na kristalizirano in fluidno. Fluidna je ta, ki je odvisna od osnovnih sposobnosti našega kognitivnega sistema, kot je hitrost procesiranja informacij ali pa, koliko stvari lahko zadržimo v delovnem spominu. Te sposobnosti naraščajo od rojstva, dosežejo vrhunec med 25. in 30. letom, nato pa začno počasi upadati; te so večinoma dedno pogojene. Kristalizirana inteligentnost pa se nanaša na sposobnosti, ki izhajajo iz nakopičenega znanja, izkušenj in veščin. Te lahko gradimo in izboljšujemo vse življenje in so manj dedno pogojene.

Je katero od duševnih motenj mogoče ozdraviti z operacijo možganov? Brala sem, da se lahko tako pomaga osebam, ki trpijo za obsesivno-kompulzivno motnjo.

▶ Res je. V nekaterih primerih hude depresije ali obsesivno-kompulzivne motnje, pri katerih se zdravila in druge oblike zdravljenja izkažejo za neuspešne, se psihokirurgija uporabi kot zadnja terapevtska metoda. Njen namen je uničiti ali prekiniti povezave s tistimi območji v možganih, za katere se predvideva, da so zaradi neustrezne aktivnosti vzrok motnje. V zadnjem času se sicer v ta namen namesto dejanskega uničenja tkiva vse po-

gosteje uporablja vstavljanje globokih elektrod, s katerimi z nizkim električnim draženjem zmotimo delovanje problematičnih področij. Tako se zdravijo na primer tudi hude oblike Parkinsonove bolezni, pri kateri poseg omogoča pomembno zmanjšanje motoričnih simptomov in s tem izboljšanje kakovosti življenja. Treba pa se je zavdati, da so motorične motnje le del posledic te bolezni in da takšno zdravljenje na motnje kognitivnih sposobnosti nima enakega učinka.

Električna stimulacija je tudi elektrošok. Zakaj imamo, ko gre za elektrošok, toliko predsodkov?

▶ Velik del predsodkov izvira iz filma Let nad kukavičjim gnezdom, kjer je električna stimulacija prikazana kot sredstvo kaznovanja, ima pa tudi možne stranske učinke, kot so nenadzorovani gibi med draženjem, začasni občutki zmedenosti ter občasno motnje spomina ali kognicije. Postopek zdravljenja je danes seveda precej drugačen, kot je bil nekoč. Od bolnikov se praviloma pridobi obveščeno soglasje, proti nenadzorovanim gibom se uporabijo mišični relaksanti in anestetik, včasih se izvaja v anesteziji, verjetnost motenj spomina pa se zmanjša z uporabo kratkih pulzov ali postavitvijo elektrod le na eni strani glave. V takšni obliki je to učinkovita metoda zdravljenja predvsem zelo hudih depresij, kjer terapija z zdravili nima učinka. Še vedno se uporablja v ZDA in marsikje po Evropi, pri nas pa je zaradi strahu pred zlorabo prepovedana. Hudo depresivne bolnike, pri katerih antidepresivi ne pomagajo, zato vozijo na zdravljenje v Zagreb. V tem primeru se kaže, da zakonodaja ne sledi znanstvenim in strokov-

nim izsledkom. Zanimivo je, da je pri nas električna stimulacija prepovedana le, ko gre za zdravljenje duševnih bolezni, na primer Parkinsonovo bolezen pa je dovoljeno zdraviti z globoko vsajenimi elektrodami.

Zdi se mi precej sporno, da imajo države različna merila za to, kdaj je mogoče razglasiti možgansko smrt.

▶ Morda večja težava kot s podrobno opredelitvijo možganske smrti je s stanjem bolnikov v neodzivnih stanjih. Pri njih osnovna možganska aktivnost sicer obstaja, se pa ne odzivajo, zato se domneva, da niso pri zavesti. Vendar novejša raziskave kažejo, da ni vedno tako. Izsledke v zvezi s tem, ki so zbudili veliko zanimanje, je objavila skupina, ki jo vodi Adrian Owen. V eni od raziskav so osebi v neodzivnem stanju enkrat naročili, naj si predstavlja, da igra tenis, drugič pa, da hodi po svojem stanovanju, pri tem pa so s funkcijsko magnetno resonanco spremljali možgansko aktivnost. Ta je pokazala, da so enako kot pri zdravih udeležencih raziskave v prvem primeru bolj aktivna motorična območja možganov, v drugem pa območja, ki jih povezujemo s prostorskim predstavljanjem. S tem so pokazali, da bolnik razume navodila in lahko namerno uravnava svojo miselno aktivnost, to pa je dokaz prisotnosti zavesti. S tem se odpirajo pomembna vprašanja. Na primer, kako takšne posameznike prepoznati, kako jih obravnavati in kako omogočiti komunikacijo z njimi. Raziskave so pokazale, da je s podobnim postopkom mogoče dobiti odgovore na preprosta vprašanja da/ne, je pa postopek precej zamuden in zapleten, zato se dejavno iščejo nove, dostopnejše rešitve. ✕

**ALars®
longa**

akademsko potovalna agencija

Pasaža Nebotičnika
Cankarjeva cesta 4 • 1000 Ljubljana

Informacije in prijave: (01) 200 60 60
Potovanja in izleti: (01) 200 60 68
Letalske vozovnice: (01) 200 60 61

080-20-68
info@arslonga.si
www.arslonga.si

**Ni pomembno samo kam,
marveč tudi s kom!**

Zagotovljeno!

Toskana z Elbo
4 dni • bus • 6. sept.

Zagotovljeno!

Kitajska
15 dni • let • 20. okt.

Zagotovljeno!

Kuba
15 dni • let • 21. okt.

Zagotovljeno!

Južna Portugalska
7 dni • let • 18. sept.

Zagotovljeno!

Berlin in vzh. Nemčija
6 dni • bus • 25. sept.

Zagotovljeno!

Mehika velika tura
14 dni • let • 26. okt.

Zagotovljeno!

Dunaj, razstava "Gustav Klimt"
1 dan • bus • 6. okt.

Zagotovljeno!

Istanbul
5 dni • let • 26. sept.

Zagotovljeno!

Južna Amerika
16 dni • let • 17. nov.

N'toko

Ko je N'toko na lanskem Novem Rocku 3.0 na suho odrapal komad Žive meje, ki govori o naši dvoličnosti, ga je večtisočglava množica, zbrana v ljubljanskih Križankah, poslušala v popolni tišini in prikimavala. Na koncu ga je nagradila z huronskim aplavzom. A Miha Blažič ni preprosti kritik stanja, ne kaže le s prstom na druge. Zahteva več. Več refleksije, več samokritike. Več resnice, če smo natančni.

Vanja Pirc, foto Borut Peterlin

Mihi Blažiču ali N'toku (1979) je uspelo izboriti si status enega naših najbolj cenjenih glasbenih ustvarjalcev, a ne le v očeh občinstva. Glasbeni kritiki so njegovo zadnjo samostojno slovensko ploščo Parada ljubezni, ki se bo v zgodovino zapisala kot ena bolj pronicljivih kritik našega družbenega vsakdanjka, razglasili za ploščo leta 2010. Zadnjo, prav tako udarno ploščo njegove skupine Moveknowledge pa so izbrali za ploščo leta 2011. Naklonjenost občinstva in stroke mu ni stopila v glavo, še vedno je zelo samokritičen. Je pa tudi vse večji kritik tistih, ki samo kritizirajo, a ne storijo nič, da bi se stvari res spremenile. Tik pred vnovično nekajmesečno vrnitvijo na Japonsko, kjer je zagnal vzporedno glasbeno kariero, smo se z njim spomnili tega, kako je bilo odraščati v ZDA in brez vsakršnih vnaprejšnjih priprav postati slovenski prvak v improviziranem rapanju, lotili pa smo se tudi slovenske kulturne scene, ki jo po njegovem lahko reši šele mlada, vitalnejša generacija, izredno krute japonske glasbene industrije, kjer morajo glasbeniki plačevati, da lahko nastopajo, in predvsem tega, da moramo končno nehati »jamrati« in postati angažirani. In prav nič narobe ni, če negativizem medtem preganjamo s plesom.

V zadnjem letu ali dveh smo priča fenomenu ustvarjalcev iz Novega mesta in njegove bližnje okolice, ki ustvarjajo angažirane, a hkrati odmevne in kritiško cenjene umetniške projekte. Pogledajmo samo režiserje, ki so dobesedno prevzeli slovenski film – Nejc Gazvoda, Klemen Dvornik pa Žiga Virc z idejo za dokumentarec o domnevem jugoslovanskem vesoljskem programu. Če jim prištejemo še tebe in Moveknowledge, se že prav moramo vprašati, ali gre za naključje ali za tako močno generacijo.

► Še cel kup drugih udarnih avtorjev je iz Novega mesta, od fotografov do režiserja Borisa Petkoviča. Sam sicer že dolgo ne živim tam, pa tudi glasbeno in ustvarjalno pot sem zares začel šele v Ljubljani, ampak drži, da ima Novo mesto kar močno kulturno sceno, kakršne precej drugih mest takšne velikosti nima. Kar se vsebine tiče, pa mislim, da je udarnost ta hip bolj skupni imenovalec vseh ustvarjalcev, da so to bolj splošne teme, o katerih se zdaj piše, delajo filmi, glasba ... in so zdaj tudi kar precej popularne, pravzaprav že kar pop. Saj že skoraj ni ustvarjalca, ki ne govori o teh stvareh, o krizi in njenih posledicah.

Marcel Štefančič jr. je vsaj v novomeških filmarjih kljub temu prepoznal drugo »novomeško pomlad«. Prva je bila seveda tista, s katero so Božidar Jakac, Anton Podbevšek, Miran Jarc in mnogi drugi napredni ustvarjalci leta 1920 dobesedno stresli in revolucionirali Slovenijo, a smo nanje in na njihovo izročilo pozneje, žal, kar nekako pozabili. Si se, ker si avtor, ki izhaja iz tistega okolja, morda kdaj videl kot njihov dedič?

Strelja se na slepo in ogromno nabojev gre v nebo. Podpihuje se jeza, ki pa je usmerjena v prazno in nas pušča z občutki nemoči.

114

► Niti ne. Lahko pa rečem, da sem novomeško sceno takrat, ko sem jo imel priložnost spoznati in živeti, videl kot precej zatoхло. Kulturnega dogajanja je bilo sicer veliko, a bolj ko sem odrasčal, bolj se mi je zdelo malomeščansko. Že Grum je pisal o dogodku v mestu Gogi, in to je slika, h kateri se vračam tudi sam. Novo mesto ima tipične pasti malega mesta. Ko smo z Moveknowledgementom prišli iz lokalnega okolja in dosegli prve uspehe, smo bili pozitivnih kritik deležni vsepovsod, razen v domačem kraju. Takrat tam celih sedem let celo nismo igrali. Pa ne zato, ker ne bi hoteli, ampak ker nas preprosto ni nihče povabil.

No, tudi akterjem novomeške pomladi pred stotimi leti marsikdo ni dajal prave veljave, zdaj pa se po njih imenujejo ulice, knjižnica, gledališče, galerija. Ampak če ni bil kriv duh takratnega kulturnega tlenja, kaj je bilo potem razlog, da je iz fantiča, ki je poslušal skupino Bon Jovi, zrasel raper, ki si je nadel ime po nekdanjem kamerunskem nogometnem reprezentantu in dobro desetletje kasneje velja za enega najbolj cenjenih slovenskih glasbenih ustvarjalcev?

► Hm. O svojem glasbenem okusu pred letom 2000 raje ne govorim (smeh). Ampak res je, takrat smo vsi mulci poslušali Bon Jovi.

No, pa Guns N' Roses! Nisi imel tudi ti majice z motivom te skupine? Skupaj s trenirkami so jih prodajali v neki trgovinici sredi Novega mesta.

► V našem razredu smo se takrat delili na *true metalce* in tiste, ki so poslušali Gunse. Moja družba je poslušala Sepulturo in Pantero, doma pa sem seveda poslušal tudi Gunse. Ampak majice nisem imel. Njihov fen sem bil vseeno bolj zasebno (smeh). Drugače pa sem na to, da bi se lahko ukvarjal z glasbo, prvič zares pomislil šele pri sedemnajstih, ko sem prvič sam štopal po Evropi. Spoznaval sem ulične umetnike in najbolj so me pritegnili raperji. Sploh tisti iz Pariza.

Zakaj so bili tako posebni?

► Spoprijateljil sem se s fanti, ki so bili bolj v hiphop-jungle-reggae vodah, poskusil sem še sam in videl, da mi kar gre. Pravzaprav sem doživel pravi trip, da zmogče le nisem antitalent. Pred tem smo namreč nekaj malega že poskušali s sošolci, a tisto ni bilo podobno ničemer. Še isto leto se mi je oglasil Goran Balog, ki je slišal, da v Straži pri Novem mestu neki mulec rapa, in to po angleško. Skupaj z drugim ustanoviteljem skupine Moveknowledgement, kitari-

stom Urošem Weinbergerjem, sta bila takrat edina v tem okolju, ki sta ustvarjala karkoli povezanega s hiphopom. Ker je imel Goran narejenih že kup komadov, smo začeli igrati skupaj, skupina se je še bolj razširila in čez leto ali dve smo imeli prvi nastop.

Že sam si omenil, da si sprva rapal v angleščini. Ker so bili vsi vidnejši hiphoperji s tega govornega območja ali tudi zato, ker si angleščino pač odlično obvladal – ko si bil otrok, si namreč nekaj let živel v Ameriki?

► Zaradi obojega. Angleščine sem se naučil, ko smo zaradi očetove službe med letoma 1987 in 1992, torej ravno v času osamosvajanja, živeli v Kaliforniji. Ko smo se preselili, sem šel ravno v prvi razred, a sem se hitro zvil. Nisem se počutil kot Slovenec, ki doživlja nekaj tujega, ampak sem bil tako rekoč Američan in tudi z bratom sva se med seboj pogovarjala po angleško. Takrat je bila Amerika za nekoga iz Slovenije po svoje še vedno obljudljena dežela. Ko smo z družino prvič stopili v supermarket, je bilo to, da si topel kruh lahko dobil, kadarkoli se ti je zahotelo, nekaj nepojmljivega. Čeprav imam na Los Angeles lepe spomine, pa me nanj veže tudi občutek tesnobe. Takrat sem Slovenijo vseeno dojel kot neko tako toplo, prijazno deželico, tam pa je bila energija trša, bilo je veliko tekmovalnosti, v šoli je bilo pomembno, s kom se družiš, prihajali smo tudi iz zelo različnih okolij, imeli smo različna ozadja. Spomnim se sošolca, ki je ravno prišel iz Kitajske in ni znal besede angleško; tako se je marsikdo izmed nas moral naučiti na novo vzpostaviti celotno komunikacijo. Ni bilo lahko. A bilo je koristno, da sem se lahko takšnih situacij zavedel že, ko sem bil otrok.

Se ti zdi, da si bil zaradi tega po vrtni domov zelo drugačen od vrstnikov?

► Moram reči, da sem se vrnitve domov res veselil. Dovolj sem imel Amerike. Ko smo se vrnili, pa se je izkazalo, da je bila moja predstava o Sloveniji zelo naivna. Sploh ni bila neka prijazna državnica, temveč država s povsem enakimi trenji in tenzijami kot vse druge. Energija v razredu je bila precej groba, kar je bil zame šok. Da ne govorim o tem, da je bila šola bistveno težja kot v ZDA in da sem že tako ali tako uletel kot totalni outsider. Sošolci so pričakovali, da bom neki ultra hud skejter. Jaz pa nisem bil hud. Bil sem kar eden. Nekdo, ki je bil še malo manj prilja-

gojen od njih. No, ampak pozneje smo se kljub vsemu ujeli.

Če se vrneva k tvoji glasbeni poti – ko si se leta 2003 udeležil prvega državnega prvenstva v fristajlanju, v improviziranem klepanju rim, je to bil hkrati tvoj prvi javni raperski nastop v slovenščini. Kako ti je kljub temu uspelo tako pomesti s konkurenco, da nisi zmagal le tisto, ampak tudi naslednje leto, in da te mnogi še vedno vidijo kot največjega badassa v tej panogi?

► Takšna tekmovalnost so bila pri nas tedaj, to je bilo pred Eminemovim filmom *Osem milj*, še v povojih. Ne verjamem, da so bili drugi tekmovalci bistveno bolj pripravljeni od mene. Morda pa je bila moja prednost, da sem bil povsem neobremenjen. Pred tistim prvim tekmovalnjem v Velenju nisem še nikoli resno fristajlal v slovenščini in prvič sem poskusil šele po poti, v avtu. Ko sem nastopil, mi je kar nekako steklo. Še vedno pa to ni nekaj, kar bi lahko počel kadarkoli. Če bi mi zdaj rekla, naj kaj zafristajlam, ne bi mogel ničesar spraviti iz sebe.

Res ne bi mogel na hitro najti nekaj rim o Anžetu Kopitarju ali propadu slovenskega gradbeništva?

► So mulci, ki res neprestano kujejo rime in bi jih nemudoma izstrelili. Sam nisem tak. Ampak ko prideš na tekmovalje, besede kar letijo iz tebe. Seveda pomaga, če treniraš, imaš bogat besedni zaklad in veš, kaj se dogaja okrog tebe. Meni pa je najverjetneje pomagalo tudi to, da sem imel drugačen *flow* od drugih tekmovalcev, ker sem poslušal druge, hitreje vrste hiphopa. Lažje sem fristajlal, če sem rapal hitro. In kot kaže, je to navdušilo poslušalce.

Tvoji komadi, sploh tisti s Parade lju-bezni, se berejo kot zelo natančni družbenopolitični komentarji o življenju v Sloveniji. Kot takšne jih prepoznava tudi občinstvo. Ampak zanimivo, v svojih komadih nas pravzaprav kritiziraš, opozarjaš na našo nestrpnost, zaplankanost in številne druge obsojanja vredne lastnosti. S tem kritiziraš tudi svoje občinstvo, to pa ti kljub temu ploska. Ker tako zelo potrebujemo nekoga, da nam nastavi ogledalo?

► Vse bolj ugotavljam, da je vsaj del slovenskega občinstva zelo nagnjen k temu, da mu je vseč kritičnost. Karkoli obrneš, nisem edini izvajalec, ki je kritičen in ima občinstvo, ki mu to sede. Nekateri govorijo skozi abstrakcije, kot so država, vlada in sistem, sam pa to včasih počnem radikalneje, saj poslušalca nagovarjam bolj osebno in govorim o čisto

konkretnih stvareh, ki so narobe z njim in z mano. Morda se s takšnim nagovorom poistoveti manj ljudi, a še vedno jih je veliko. Se pa včasih sprašujem, kakšna past je to za avtorja, ki žanje aplavz že zgolj s tem, da je kritičen. Nič drugega mu ni treba storiti kot to, da kritizira. **Se bojiš, da si pozornosti deležen le zato, ker si kritičen? Ker je to kul drža?**

► Veliko razmišljam o tem. Vse bolj ugotavljam, da je nekonstruktivno kritiziranje enako škodljivo kot to, da si zatisneš ušesa in oči in nočeš nič vedeti o ničemer. Ljudje, ki v prazno kritiziramo brez namena, da bi kaj zares spremenili, ne le v svetu, ampak tudi pri sebi, se po ničemer ne razlikujemo od ljudi, ki nikoli ne kritizirajo ničesar. Le prispevamo k neki splošnejši negativni sliki, ki pa je prav tako umetno ustvarjena, subjektivna realnost. S tem, ko reagiramo nanjo, ji pomagamo živeti.

Rekel si »pomagamo«. Torej priznavaš, da si se v te vzorce ujel tudi sam?

► Zavedam se, da govoriti nekaj, s čimer se tako ali tako vsi strinjajo, ni dovolj. Pa to ni le moj problem. Tudi veliko drugih umetnikov se ta hip ukvarja z reakcijami na gospodarsko in politično dogajanje. To, kar delajo, je sicer lahko zanimivo, a sam tega še zdaleč ne vidim kot kulturno revolucijo, ki bi bila otipljiva v družbi. Še toliko hujše je, če naša kritična dela sofinancira država. Tedaj mi res ne preostane drugega, kot da se vprašam: »WTF?«

Glede na ostre reze pri državnem sofinanciranju kulture bo takšnih del v prihodnje verjetno vse manj, če sploh še bo kakšno.

► Tudi če ta dela ne nastanejo z državnimi sredstvi, je vprašanje, ali so te sposobna zares premakniti in zbuditi k akciji in spremembam. Večina tega, žal, ne zmore. Umetniki se s tem postavimo v vlogo glasnikov skupinskega jamranja, s tem pa nismo naredili nič, razen tega, da smo prispevali k otopenosti. Trenutno je celotna Slovenija povsem ujeta v kolesje negativnosti. Res je, da so časi težki, ampak če smo vsi tako zlahka kupili zgodbo o svojem kolektivnem neuspehu, potem mora biti s to zgodbo nekaj narobe. Verjamem, da se za to zgodbo pogosto skriva oportunistem, za marsikoga pa je ta naša »skupinska vdaja« odličan izgovor, da mu ni treba ničesar več storiti, saj ničesar ni mogoče storiti. Če ne poznaš ozadja, nimaš konkretnih argumentov in nisi pripravljen žrtvovati svojega časa in energije za spre-

membe, potem je tvoja kritičnost le estetska preferenca. Kot takšna nima večje vrednosti od modnega dodatka.

Zakaj se ta modni dodatek, vse to kritiziranje ne spremeni v akcijo?

► Ker si akcije v resnici ne želimo. Trg nam je ponudil nekaj, ob čemer se počutimo, kot da nismo ovce, ki le sledijo ukazom. To nam je ponudil na isti način, kot nam je supermarket ponudil biokotiček. Če se želim počutiti, kakor da ne jem istega sranja kot ostali, bom plačal malo več in kupil hrano v biokotičku. Ampak vseeno sem jo kupil v istem supermarketu, ki prodaja vse drugo sranje. Korporacije so pač iznašle način, kako lahko tudi tistim, ki se želijo počutiti drugačne, prodajo nekaj, da dobijo tak občutek. Zdi se mi, da se je v Sloveniji to zgodilo tudi s kritično držo, ki je s tem, da je postala samoumevna, večinoma postala tudi prazna.

No, ampak menda se strinjava, da je kritična distanca do vsega kljub vsemu nujna?

► Absolutno. Težava je v tem, da imamo samo še dva ekstrema. Na enem so ignoranti, ki jih ne brigajo gospodarstvo, država in volitve, in hočejo samo mirno živeti svoje življenje, na drugem tisti, ki mislijo, da vse štekajo, in imajo vse za ovce. A vsi živimo popolnoma enako. Delamo v istih korporacijah, pri istih bankah imamo enake kredite za enaka stanovanja, vozimo enake avtomobile. Razlika med tema ekstremoma je le v zunanji podobi. Keč pa je v tem, kako ohraniti distanco do vsega in hkrati ne postati od vsega odtujen.

Kje je ta sredina? Si jo sam že našel?

► Zelo težko jo je najti in ne trdim, da sem jo sam že našel. Še zdaleč ne. Poskušam pa najti ravnotežje med občutkom odgovornosti do stvari, ki se dogajajo okrog mene, in občutkom, da me ta odgovornost ne zamori in mi ne odvzame življenjskega zagona. Vse prepogosto se namreč zgodi, da tisti, ki sicer želijo spremembe, zaradi res številnih ovir na poti do njih preprosto obupajo. **Je to slovenska posebnost? V lanskem komentarju za Mladino zbornik Alternative si zapisal, da je življenje v Sloveniji »eno samo dokazovanje, da nisi Slovencej in da se zavedaš, kako gre svet v kurac«.**

► Že takrat sem precej razmišljal o kritičnosti do kritike. Po tem sem dobil veliko odzivov, češ da mi je vseeno za vse in da nimam pojma o življenju, ker sem verjetno mlad in nimam nobenih odgovornosti. Pa le nisem tako mlad in neodgovoren, kot nekateri mislijo. In še kako si želim, da bi bili ljudje kritični! Ampak bodimo kritični na način, ki bo prinesel izboljšave. Problem kritiziranja v Sloveniji je, da je v številnih primerih postalo izgovor. Če sem konkretnější, v gospodarski krizi in krizi v politiki smo našli krivca, na katere-

ga lahko zvalimo vse svoje osebno nezadovoljstvo in neuspehe, nam pa se potem preprosto ni več treba truditi. Zakaj bi se? Saj gre itak vse v kurac.

Že, ampak človek, ki je izgubil službo ali je na minimalcu, zdaj pa mu grozi še zmanjšanje socialnih pravic ... Kaj drugega pa mu preostane, kot da kolne nadrejene, gospodarstvo in tudi politiko? Kako naj življenje vidi manj črno, če še za preživetje nima?

► Če se ti je to zgodilo, imaš absolutno pravico razmišljati tako. In tudi, če se ti ni, si dolžan čutiti solidarnost z ljudmi, ki se jim je to zgodilo. Vsi smo v tem zosu. Če imaš neko drugo pozicijo in neke druge možnosti, pa se ne bi smel obnašati, kot da jih nimaš. In če bentiš čez naše skupne neuspehe, moraš tudi sam prevzeti svoj del odgovornosti zanje. Predvsem pa me moti pritoževanje in vseobsegajoča kritičnost ljudi, ki živijo v res neverjetnem luksuzu, o kakršnem njihovi starši, sploh pa stari starši niso mogli niti sanjati. Zavedati bi se morali, da imamo Slovenci leta 2012 veliko veliko več izbire glede tega, kaj bomo naredili s svojim življenjem in kako ga bomo živeli, kot je ima najverjetneje 95 odstotkov preostalega sveta. Te slike ne smemo izgubiti, čeprav razmere niso idealne in nam gre slabše kot pred dvema letoma.

Kako gledaš na pasivnost svoje in še zlasti mlajših generacij? Njihova prihodnost je res negotova, saj služb in stanovanj ni, zato podaljšujejo študij, odlagajo odločitve za družino ... Ampak lani so šli študentje zaradi reforme, ki bi jim prinesla več pravic in manjše obremenitve, na ceste, pred parlament in celo na referendum, zdaj, ko jim oblast z novo reformo ne daje novih pravic in jih celo obremenuje z dodatno dajatvijo, pa protestnega glasu ni od nikoder. Ali ni to povsem samodestruktivno? Jih res zanimajo le še »varnost, zasebnost, udobje«, o katerih govoriš v komadu Zig Zig?

► To so vrednote, v katere jih je vzgojila generacija pred njimi. Res pa je, da je problem podaljšane odrasčanja izredno žgoč in je deloma tudi posledica tega, da so se začele v študij usmerjati celotne generacije mladih. Kakovost študija se je s tem zmanjšala. Izobraženih ljudi je ogromno, a njihova izbrazba je večinoma popolnoma nefunkcionalna. Služb zanje pa ni. Vse, kar jim ostane, je desetletno obdobje dodatnega odrasčanja, ko se bodo ukvarjali s tem, kaj bi radi in česa ne morejo imeti. Študentje so bili v preteklosti nosilci kulturnih in družbenih sprememb. Zdaj, ko študiramo vsi, pa si kritična masa študentov bolj želi statusa quo kot sprememb, težijo k varnosti in udobju, lahko bi celo rekli, da postajajo novi konservativci. Krivec za to je nedvomno tudi država, ki je v času posameznih vladnih mandatov s tem prikazovala

nižjo brezposelnost mladih, ni pa se posvečala dolgoročnim posledicam takšnega početja.

Na začetku krize je telo od upanja in morda tudi utopičnih idej, kako bi se stvari lahko radikalno spremenile, zdaj pa se zdi, da rešujemo predvsem tiste, ki so krizo zakuhal. Je to pokopalo tisto prvotno upanje in še stopnjevalo pasivnost?

► Večina panog ne le v Sloveniji, temveč po vsem svetu, potrebuje temeljito prenovu. Na takšen način, kot smo stvari furali doslej, ne moremo nadaljevati v nedogled. Mislim, da je velik del uspeha povezan že s tem, kako ti uspe ubesediti svoja stališča in kako ti jih uspe »prodati« ljudem. Sploh ko nagovarjaš veliko množico ljudi, so ključni slogani in parole. Zelo kompleksne probleme je treba skrčiti v en stavek, ki ga bodo razumeli vsi. Gibanje Occupy! ima recimo odličen slogan. Je tako zelo jase, da kompleksno problematiko, o kateri govori, razumejo tudi ljudske množice. V Sloveniji smo v takšnem marketingu zelo slabi. Doslej ni še nikomur na kateremkoli področju, od študentske problematike do politike in gospodarstva, problemov uspelo predstaviti tako jasno. Zato se strelja na slepo in ogromno nabojev gre v nebo. Podpihuje se jeza, ki pa je usmerjena v prazno in nas pušča z občutki nemoči. Levica je tudi zaradi tega izgubila vsebino in ostalo ji je le še nasprotovanje desnici. Tej pa to seveda pride še kako prav.

Hkrati nihče ni pripravljen delovati drugače. Če pogledam samo na svoje področje, na področje kulture, je jasno, da se nihče ni pripravljen prilagoditi novim razmeram in da ni ideje, ki bi kulturnike združila v iskanju rešitve. Kažeta se dva kontrasta. Velik delež slovenske populacije misli, da je ogromno denarja, namenjenega kulturi, zmetanega v nič. To seveda ni res. Država ima zagotovo kaj od tega, da spodbuja ustvarjalnost. In tudi če pogledamo celotno sliko, so zneski, namenjeni kulturi, minorni.

Sploh, če jih primerjamo s proračunom za druga področja, denimo za obrambo, orožje.

► To pa še sploh! Zato me takšno razmišljanje zelo jezi. Hkrati pa vidim veliko umetnikov in kulturnih institucij, ki so z možnostmi, ki jih imajo na voljo, naredili tako malo, da ne morem drugače, kot da ne bi občasno tudi sam stopil na stran ljudstva in si mislil, ko bi te ljudi vsaj pometali iz služb. Veliko oportunitizma je v kulturi. Veliko je razvajenosti. Veliko ljudi ustvarja to, kar jim bo glede na občinske, državne ali evropske razpise prineslo čim več denarja. Koristi od tega nima nihče, razen nekaj posameznikov, ki potem naredijo umetniško delo kot stranski proizvod projekta, ki ga delajo za denar. To me res jezi in prvi sem, ki bo rekel, da slovenska kulturna sce-

Na to, da bi se lahko ukvarjal z glasbo, sem prvič zares pomislil šele pri sedemnajstih, ko sem prvič sam štopal po Evropi. Spoznaval sem ulične umetnike in najbolj so me pritegnili raperji. Sploh tisti iz Pariza.

Umetnik pusti pečat takrat, ko mu uspe, da s svojimi stvaritvami ujame duha časa. Pa s tem ne mislim, da je zdaj vsak umetnik avtomatsko dolžan delati umetnost o gospodarski krizi.

118

na kot celota potrebuje temeljito prenovu. A hkrati ne želim, da bi to prešlo v neko celovito gonjo proti kulturi v Sloveniji, ki je pogosto diskreditirana že zgolj zato, ker to ni fizično, temveč intelektualno in ustvarjalno delo. Reforme so torej nujne, ne smejo pa peljati v konservativnost.

Kje vidiš rešitve?

► Poiskati je treba sredino, in to čim bolj strokovno. S presojo, kateri projekti imajo umetniško vrednost in kateri ne, se ne bi smeli ukvarjati občinski funkcionarji, temveč visoko kvalificirani ljudje, ki so sposobni določiti merila in ki s terena vedo, kdo dela dobro, kdo slabo in kdo ne dela nič. Seveda je velik problem, kje dobiti te strokovnjake. Nekaj jih je, a ne dovolj. Potrebovali bi jih več in bi jih morali tudi ustrezno plačati. Kaj pa se dejansko dogaja? Vlada problematiko na kulturnem področju ureja na neverjetno debilen in nekonstruktiven način. Ukrep, ki omejuje in celo prepove-

duje sklepanje avtorskih pogodb z javnimi institucijami, kaže, da tisti, ki so ga uveljavili, nimajo niti najmanjšega pojma o tem, kako je na terenu.

Zato mislim, da se bodo razmere v kulturi zares lahko uredile šele, ko se bo zamenjala celotna generacija. Medtem ko že tako do konca okostenela kulturna scena postaja vse bolj neokonservativna, že dobesedno desničarska v svoji držbi, namreč nastaja nova, vitalnejša scena, ki razmišlja popolnoma drugače. Prepričan sem, da bo za seboj potegnila tudi konkretne spremembe. Mnogi mladi ustvarjalci že zdaj ne čutijo nobene povezanosti z institucijami, ampak skušajo mimo njih graditi neko novo, zdravo bazo po svojih merilih.

Med mladimi ustvarjalci je zadnje čase res čutiti brbotanje, povezujejo se, si pomagajo, in ker nimajo sredstev, delajo večinoma nizkoprorračunske projekte, a so kljub temu deležni nagrad in odobravanja stroke. Staviš torej nanje?

► Ne le na umetnike. Če vzorec iz kulture preslikamo na druga področja, kjer potekajo podobni procesi, upam, da bodo ljudje, ki so na odgovornih položajih, znali ceniti nove talente, ne le iz kulture, temveč tudi iz gospodarstva in z drugih področij, ki razmišljajo in delajo drugače, ter jih bodo znali tudi nagraditi, in to tako, da ne bodo še sami čez noč postali dinozavri. Sprašujem pa se, koliko teh mladih, perspektivnih ljudi bo s svojimi idejami pobegnilo v tujino. To bo po mojem celo eno najbolj ključnih vprašanj v prihodnjih letih: kako ohraniti ljudi vitalne, kreativne, produktivne in jim hkrati omogočiti, da bodo zadovoljni s svojim položajem.

Kaj in kako bo ustvarjal umetnik nove generacije?

► Po mojem umetnik pusti pečat takrat, ko mu uspe, da s svojimi stvaritvami ujame duha časa. Pa s tem ne mislim, da je zdaj vsak umetnik avtomatsko dolžan delati umetnost o gospodarski krizi. To se mi sploh ne

zdi produktivno. Umetnik lahko ustvarja nekaj povsem tretjega, kar bo delovalo osvežujoče in bo morda ljudi premaknilo kako drugače. Saj umetnost ni samo stvar ratia. Tudi če nam slika, pesem in predstava ne govorijo, naj živimo drugače, nas lahko navdihnejo in nam dajo nov zagon, nas na neki ravni spremenijo.

Sam si v zadnjih letih navdih pogosto iskal v tujini, sploh v Indiji in na Japonskem. Se ti zdi, da tudi zaradi tega na dogajanje pri nas lažje gledaš z distanco?

► Mislim, da imam prav zaradi teh izkušenj lahko takšno distanco do obupane kritike, ki jo srečujem pri nas. Če bi imel na izbiro, da bi sebi in svojim otrokom lahko ustvaril življenje kjerkoli, bi veliko pred Indijo ali Japonsko izbral Slovenijo. Možnosti, ki jih ima posameznik pri nas, so bajne. Nočem zganjati kulturnega relativizma, a na Japonskem je prehajanje med družbenimi sloji, tudi če si izredno sposoben, velik pro-

Leasing kot sodobna oblika financiranja premoženja in nepremičnin

Vem zakaj.

Živimo v sodobnem svetu, ki od nas zahteva, da se odločamo hitro, smo fleksibilni in rešujemo zadeve brez obotavljanja. Vedno moramo biti pripravljeni na spremembe in ob njih pravilno reagirati. Če želimo novo vozilo, pričakujemo, da ne bomo odvečno čakali. Rešitev za naše potrebe najdemo v sodobni, zanesljivi in enostavni obliki financiranja – v leasingu.

Leasing je elegantno, preprosto in hitro financiranje predmetov, ki si jih zaželite. Nudimo individualen pristop do strank, prisluhnemo vašim željam in finančnim zmožnostim. Naše izkušnje, znanje in strokovnost zagotavljajo visoko kakovost opravljene storitve. Naši komercialisti so porok za dober dogovor, zato nas obiščite in povejte svoje želje.

NLB Leasing

www.nlbleasing.si

POLETNA KRIŽARJENJA ŽE OD 419€ NA TEDEN IN EDINSTVENA SKUPINSKA KRIŽARJENJA

www.svet-krizarjenj.si

Doživite več

**SVET KRIŽARJENJ,
Šmartinska cesta 152 R (BTC),
1000 Ljubljana,
T: 01/542 31 34,
E: info@svet-krizarjenj.si**

Zavedati bi se morali, da imamo Slovenci leta 2012 veliko veliko več izbire glede tega, kaj bomo naredili s svojim življenjem in kako ga bomo živeli, kot ga ima najverjetneje 95 odstotkov preostalega sveta. Te slike ne smemo izgubiti.

blem. Čeprav gre za visoko razvito družbo, je hkrati tako zelo konservativna in politično tako zagamana, s tako malo možnostmi za pozitivne spremembe, da se vsakič, ko se vrnem v Slovenijo, kljub vsemu, kar se tu dogaja, in tudi, če so razmere dejansko slabše, kot so bile, ne morem pritoževati, da mi je hudo. To seveda ne opravičuje stvari, ki niso v redu tukaj. Veliko jih je, ki niso v redu.

Na Japonskem si iz ničle zagnal vzporedno glasbeno kariero. Kako zelo drugačna je tamkajšnja glasbena scena od slovenske? Menda je 30 obiskovalcev na koncertu že velik, 50 pa izjemen uspeh. Zakaj občinstva ni več?

► Ker je ponudba alternativne glasbe veliko več, kot je zanimanja zanjo. Okus množic kroji nekaj skorpumpiranih založb, ki vladajo medijskemu prostoru in jih sama glasba niti ne zanima. To strukturo je v zadnjih letih na srečo malo preresel vdor sodobnejšega in drznejšega korejskega popa, a stanje v popularni glasbi je še vedno obupno. Ker ni niti zanimanja občinstva niti kulturnega denarja, so vsi preostali glasbeniki prepuščeni sami sebi. Več kot očitno je, da muziko delajo izključno zato, ker so ji predani, in ne zaradi denarja.

Položaj je res težek in nikakor ne bi želel, da bi se kaj takšnega zgodilo pri nas, čeprav postaja tudi naša koncertna scena, žal, vse bolj podobna japonski. Hkrati si želim, da bi pri nas dobili malo zavedanja, da to, da lahko priložnost za nastop dobiš dokaj hitro in da si pri tem celo nekaj malega plačan, ni samoumevno. Moji kolegi iz japonskega benda Praha Depart so prvi honorar za nastop dobili na Metelkovi v Ljubljani. Pa gre za res prepoznaven in profesionalen bend.

Kako se ti je pravzaprav zgodila Japonska? In zakaj ta država?

► Japonsko sceno sem deloma spremljal že prej. Ko sva bila z ženo tam prvič, sva se odločila, da se morava nujno vrniti za dalj časa. Že v Sloveniji sem se zelo trudil najti način, kako priti do nastopov. Vse leto sem se trudil priti v stik z organizatorji, pa mi ni uspelo. Kljub temu sva se vrnila. Obiskoval sem klube, sestankoval z organizatorji, razdelil milijon cedejev in zapravil veliko denarja, pa se mi še vedno ni uspelo dogovoriti niti za en sam koncert. Potem sva šla z ženo povsem flegmatično na neki dogodek, ki je bil, drugače od drugih, zastoj. Bila sva prva gosta in zaklepetala sva se z organizatorjem, sicer Angležem. Takoj smo se ujeli, saj smo ugotovili, da nas zanimajo iste stvari. Potem so prišli še njegovi prijatelji, sami glasbeni novinarji, organizatorji dogodkov in glasbeniki, razdelil sem jim cedeje in naslednji dan sem imel dogovorjenih pet špilov. Ko me je organizator tega prelomnega dogodka videl prvič nastopiti v živo, mi je takoj ponudil, da bi mi izdal ploščo.

Res si izdal ploščo, veliko nastopal, sodelovati pa si začel tudi z bendom Praha Depart, ki si ga omenil že prej. Lani jeseni ste imeli celo skupno turnejo po Evropi.

► Če bi mi kdo pred dobrim letom rekel, da bom s tem bendom nastopal po Evropi, mu ne bi verjel. Njihovo glasbo sem poslušal že, ko sem bil prvič na Japonskem. Ko sem sam padel v krog alternativnih tokijskih bendov, pa sem jih tudi spoznal. Veljali so za najbolj cenjene, za velik potencial. Nekoč so videli moj nastop in potem še jaz njihovega in bili smo povsem navdušeni drug nad drugim. Potem smo skupaj na-

stopali, se podpirali in šli tudi na turnejo, ki smo jo začeli v Sloveniji in končali v Nemčiji. To je eden tistih bendov, ki poleg svojega bledega vsakdanjika živijo vzporedno življenje, povsem predano glasbi. Bivajo v zakotnem predelu Tokia, hodijo v službe, s prihranki pa plačujejo za svoje nastope – da, plačujejo za to, da lahko nastopijo! – in gredo dvakrat na leto na turnejo. In predvsem se ne pritožujejo. Tri tedne smo bili stlačeni v nabasanem kombiju, pa se niso niti enkrat pritožili. Doma se z bendom že do Škofje Loke težko zapeljemo brez zapletov.

So to morda že kulturne razlike?

► Mislim, da tu ne gre za razlike med Slovenci in Japonci, temveč za razlike med Evropejci in preostalim svetom. Evropejci pač veliko kritiziramo in se pritožujemo, na Japonskem pa je pritoževanje znak šibkosti. Tam sem bil ravno v času potreza in jedrske krize v Fukušimi, ko se je država dobesedno sesula na ravni, ki je za nas v resnici nepredstavljiva, in kljub temu ni bilo kakega splošnega konsenza, da je z državo konec. Vsi po vrsti so se strinjali, da bo nekaj let pač težje, a se bodo pobrali, kot so se v preteklosti že velikokrat. Potem sem se vrnil v Slovenijo, in to ravno v času, ko je začela gospodarska kriza bolj izrazito kazati zobe in ko se je tudi politična situacija bolj zapletla, in opazil sem drugačno razmišljanje. Ne čutim, da bi imeli ljudje v sebi prepričanje, da se bomo čez nekaj let pobrali. Pred seboj vidimo le steno in ne vemo, kako naprej. Ni ideje, ki bi nas dvignila čez ta zid. Ni ideje, ki bi nas dvignila vsaj za nekaj stopničk, da bi videli, da obstaja nekaj tudi na drugi strani zidu.

Se ti zdi, da lahko takšno idejo ponudiš sam kot glasbenik? Čez poletje se

vračaš na Japonsko in enkrat si se že vrnil s toliko distanciranimi vtisi o življenju v Sloveniji, da je nastala plošča Parada ljubezni.

► Teme, o katerih govoriva in so zdaj aktualne, so zelo kompleksne in tudi sam še iščem dokončne odgovore nanje. Zato se mi zdi to, da bi jih strnil v komade, za zdaj še prevelik izziv. Če že, bi v poplavi vsega tega besa raje naredil kakšno totalno uživaško, hedonistično ploščo.

Kako zelo uživaško? Uživaško na turbofolk ravni?

► Zakaj pa ne? Če bi ta hip naredil turbofolk ploščo, bi bil to v mojih očeh veliko večji *statement*, kot če bi naredil še eno Parado ljubezni. Tudi zato, ker bi s tem pokazal, da obstaja življenje tudi zunaj vsega tega negativizma. Veliko produciram elektroniko, didžejam in organiziram klubske dogodke, a nekaterim se zdi to prevelik kontrast v primerjavi s tem, kar govorim kot raper. Moti jih, da ta del moje glasbene ustvarjalnosti ni tako angažiran, temveč je namenjen samo plesu.

In kaj odgovoriš, ko slišiš očitke, da so nekateri deli tvoje ustvarjalnosti namenjeni zgolj zabavi?

► Ne vem, zakaj bi podcenjevali ples, saj je vendar izjemnega pomena. Morda ta trenutek s tem, ko se zvečer družim z zanimivimi ljudmi in skupaj plešemo, naredim bistveno več kot tisti, ki vse dneve komentirajo spletne novice in statuse na Facebooku. Zakaj bi bilo takšno druženje plehko? Naše druženje zagotovo ne izvira iz praznine niti je ne rojeva, temveč prispeva k polnosti življenja. Pa tudi angažirana dela, za katera upaš, da bodo lahko kaj spremenila, potrebujejo inkubacijsko dobo. ✕

www.kinodvor.org/filmpodzvezdami

FILM **POD ZVEZDAMI** **UNDER THE STARS**

26. 7. - 18. 8. ob 21:30 **Ljubljanski grad / Ljubljana Castle**

Organizatorji

Kinodvor.
Mestni kino.

Distribucija

CONTINENTAL
FILM

DEMIURG

FIVIA

Medijski partnerji

VIKEND

THE SLOVENIA TIMES

Partnerji

TISKARNA JANUS

EUROPA CINEMAS
MEDIA PROGRAMME OF THE EUROPEAN UNION

Justin Bieber

Justin Bieber, pevec, ki se zdi milijonom deklet prikupen, spet drugim pa avšast pob, poln denarja in pocukranih stihkov. A tako je bilo tudi z Michaelom Jacksonom, kajne?

Christoph Dallach, Die Zeit

Justin Bieber je star 18 let in je svetovna zvezda. Še pred šestimi leti pa je kot otrok na ulici igral za denar. S tem je pomagal preživeti svoji družini. Natančneje, tako je njegova mati preživljala družino. Otrok revščine torej, danes pa eden najbogatejših pop zvezdnikov. Justin Bieber je tudi zgodba o YouTubu. Brez YouTuba in seveda mame, ki je objavila njegov posnetek, bi bil danes, verjetno, običajen kanadski najstnik.

Gospod Bieber, nekoč ste povedali, da veliko ljudi sovraži že samo predstavo o Justinu Bieberju, še preden slišijo njegovo glasbo. Kaj naj bi bilo to, predstava o Justinu Bieberju?

► Imajo me na sumu, da sem lutka zvitih šefov glasbenih založb. Prikupna lutka z izmišljeno istovetnostjo. Bil naj bi nekakšen izdelek za enkratno uporabo. Lutka, ki so ji prilepili javno podobo in ji sprogramirali nekaj uspešnic, da bi deklice po vsem svetu zaradi nje metale svojo žepnino skozi okno.

Zakaj ste tako prepričani, da niste lutka?

► Ker vem, kaj zmorem. Vse preveč ljudi meni, da se mi zdi vse samoumevno. Nočem zveneti nečimrno, a vem, da sem čeden in da je del mojega občinstva prav zato navdušen nad mano. A res je tudi, da pojem, že odkar pomnim, in sem se že kot malček učil igrati na glasbila. Nočem zveneti megalomansko. Želim si le, da bi pošteno obravnavali moje delo.

Ali k vaši novi strategiji glede javne podobe sodi tudi to, da zdaj skušate odgnati velik del oboževalcev, vse vam zvesto predane deklice?

► Po čem to sklepate?

Justin Bieber ob svoji lutki v muzeju Madame Tussaud v Londonu/Foto: AP

V tistih nekaj pesmih na vašem novem albumu, ki so jih novinarji že smeli slišati, odmevajo tudi ostri hip hop in dubstep ritmi. To je zvok, ki vašemu stalnemu občinstvu morda ne bo ravno všeč.

► Nikogar se ne želim znebiti, a navsezadnje moram odrasti. To pomeni, da se moram spremeniti. Vendar upam, da mi bo na tej poti sledilo tudi veliko dosedanjih oboževalcev. Pravzaprav je bila moja zamisel, da bi skušal očarati tudi odrasle poslušalce.

V eni od epizod ameriške serije Na kraju zločina ste igrali mladega zločinca ...

► No, tako huda baraba pa le ni bil.

Na koncu ga ustrelijo.

► Čar te vloge je bil, da sem poskušal nekaj novega, nekaj, kar ne ustreza pričakovanjem v zvezi z mojo javno podobo. Doslej so mi ponujali le filmske vloge, v katerih bi bil ljubezniv in bi večinoma moral tudi kaj zapeti. To me ne mika več.

Prvega marca ste dopolnili 18 let. Je bil to poseben rojstni dan za vas?

► To je bil pomemben dan v mojem življenju – kot za vse najstnike. Polnoletnost navsezadnje ne pomeni le, da lahko uživamo svobodo, temveč moramo prevzeti tudi večjo odgovornost. Naj skrajšam: biti polnoleten je odlično! Navdušen sem! **Je za najstniškega zvezdnika, kot ste vi, pomembno najti primeren trenutek, da končno odraste?**

► Nedvomno, zato moram še posebej paziti, da ne naredim nepremišljenega koraka. Ravnesje med varnostjo in tveganjem je zame pravi izziv.

Kaj si pravzaprav razlagate kot »odraslost«?

► Tudi pri tem gre spet za ravnovesje. Hočem čim bolj opraviti svoje delo in se kljub temu še vedno zabavati. A seveda sem se spremenil, nisem več deček, ki je pri trinajstih posnel prvo ploščo. Hkrati pa nisem postal popolnoma drug človek. Tudi v prihodnosti se ne bom mrtvo pijan vlačil naokrog z različnimi ženskami. To se preprosto ne ujema z mojim značajem.

Kako je odraščati, če vas pri tem opazujejo milijoni?

► Ni mi v posebno pomoč. Tudi zato, ker občinstvo misli, da mora biti vse v mojem življenju popolno – kar je seveda iluzorno. A ta iluzija sodi v opis mojih del in nalog.

Prekinili ste tudi šolanje.

► Da. To je bila zelo težka odločitev. A zadnji dve leti preprosto nisem več zmogel vsega. Kljub vsemu sem prav zdaj končal šolanje – pred nekaj tedni sem imel zadnje izpite. V preteklih mesecih je z menoj potoval zasebni učitelj, drugače ni šlo. Kakorkoli že, zdaj sem končal šolo. Ne morete si predstavljati, kako je bila mama vsa iz sebe od veselja.

Ste veseli, da zdaj lahko volite?

► Volim lahko, vendar ne morem. Živim v Los Angelesu, sicer pa sem Kanadčan. Ko bom nekoč spet živel v Kanadi, bom šel tudi na volitve.

Kaj na vas je značilno kanadskega?

► Moje navdušenje nad hokejem.

Vendar večkrat lahko preberemo, da obožujete boks.

► Drži, boks imam nadvse rad.

Ker morate kot zvezdnik prav tako prestrezati udarce in jih zadajati, da bi lahko zmagali?

► Da, lahko bi primerjali. V svoji karieri se moram vedno znova hitro in nagonsko odločati, in od tega je odvisno, ali bom zmagal ali bom poražen. Začutiti moram, kdaj se je treba zadržati in kdaj iti na vse. Podobno kot bokсар moram paziti na kritje. Če pokažem eno samo šibko točko, bo že udaril kdo drug.

Kaj vam je pri boksu še posebej všeč?

► Agresivnost. Neustavljiva želja po zmagi. Strast. Predanost. Največje bokсарje odlikuje to, da garajo bolj kot večina ljudi. Bolj se žrtvujejo.

Vaš najljubši bokсар?

► Muhammad Ali. A vseh sta mi tudi Mike Tyson in Floyd Mayweather. On trenira vsak dan, čeprav nima bojev. Ko njegovim kolegi počivajo, pili svojo tehniko, udarja v vreče, dokler njegov udarec ni popoln in dokler odločilnega udarca ne obvlada bolje od nasprotnikov.

Vaš junak Ali je vedno hotel biti največji – in svoje čase je res bil. Razumete njegove vzgibe?

► Seveda. To je nedvoumen cilj in pomembna motivacija, da človek sam sebe vedno znova pripelje do največjih dosežkov. Ko je kdo tako uspešen, kot sta Ali in Mayweather, si veliko ljudi želi, da bi ga videli propasti. Pred vsakim bojem govorijo: »Tokrat bo poražen. Predolgo je že na vrhu. Poleg tega prihajajo mlajši, ki so veliko boljše.«

Tudi vi bokсate?

► Da, imam trenerja. Vendar ne hodim več v ring. To je v mojem poklicu preveč tvegano.

Zmorete hrabro prenesti poraz?

► Ne maram biti poražen. Včasih sem pogosto igral nogomet in po vsakem porazu sem tulil. Na to nisem ravno ponosen, a poraze preprosto težko prenašam. Vendar sem se sčasoma naučil, kako se obvladati. Tudi to sodi k odraščanju.

Odkrili so vas zaradi videoposnetkov, ki jih je vaša mama dala na YouTube.

Pravzaprav se morate za kariero zahvaliti internetu, kajne?

► Menda res; brez YouTubea zdaj verjetno ne bi sedela tukaj. Smešno, vendar resnično.

Koliko od več milijonov prijateljev na Facebooku ste že spoznali?

► Večine seveda ne poznam. Družabna omrežja so zame predvsem zbirališča mojih oboževalcev. Nisem dejaven na vseh.

Michael Jackson je v zrelih letih skušal nadoknaditi izgubljeno otroštvo. A to je zamisel, ki ni mogla uspeti. Michael je v svojem življenju sprejel veliko pravih odločitev, a verjetno tudi veliko napačnih.

Oboževalci čakajo na svojega idola v New Yorku/Foto: Profimedia

Včasih sem pogosto igral nogomet in po vsakem porazu sem tulil. Na to nisem ravno ponosen, a poraze preprosto težko prenašam. Vendar sem se sčasoma naučil, kako se obvladati.

Menda sami pišete prispevke na Twitterju.

▶ Nenehno pišem nanj, drži. Vsi so pristni.

Koliko časa zdržite brez interneta?

▶ Nekaj minut, dlje ne.

Ste preverili svoje zadetke na Googlu?

▶ Ne, ni mi treba, ker imam nastavljen Googlov alarm na pametnem telefonu. Tako sem vedno obveščen, kaj po spletu kroži o meni.

Kdaj se je nazadnje zgodilo, da vas v resničnem življenju niso prepoznali?

▶ Danes dopoldne. V hotelski avtlu v Londonu je bilo nekaj slabo razpoloženih starejših ljudi v poslovnih oblekah. Rekel bi, da so čakali na zelo dolgočasen sestanek. Hotel sem biti vljuden in sem enega od njih vprašal, ali mora delati. Odgovoril je: »Da, moram delati. Kaj pa drugega?!«

Ni bila to prijetna sprememba, da nekdo v vas ni videl zvezdnika?

▶ Super je bilo. Še lepše pa je bilo to, da ni želel fotografije ali avtograma.

Se spomnite prvega avtograma, ki ste ga dali?

▶ Pa se res. Bilo je v Stratfordu v Ontariu, kjer sem odrasel. Star sem bil osem let in sem na ulici igral kitaro. To sem včasih pogosto počel, da bi zaslužil žepnino. Mama ni imela veliko denarja. S svojo kitaro in glasom sem nekaj denarja zaslužil že od prvega dneva – to je bila prvinska izkušnja. In nekega dne je k meni stopila deklica in rekla: »Nekoč boš gotovo zelo slaven, mi daš avtogram?«

Kaj ste peli takrat na ulici?

▶ Najrazličnejše popevke, ki so mi bile všeč, denimo Usherja in Justina Timberlaka. Večinoma je bila z mano mama, včasih dedek, kak dan pa sem bil tudi sam. Nekoč sem z igranjem v nekaj tednih zaslužil približno tri tisoč dolarjev. To je bilo za mojo družino pravo premoženje. Z denarjem sem mamopoljal v Disneyland. To je bil najin prvi pravi dopust.

Se je po takšnem življenju mogoče navaditi na slavo?

▶ Na slog življenja, ki ga prinese slava, se je mogoče navaditi. A še vedno se mi zdi nenavadno, da sem še pred nekaj leti stal na vogalu ulice in igral za drobiž, zdaj pa dajem intervjuje v razkošnem apartmaju v luksuznem hotelu v Londonu.

Vaš veliki idol je Michael Jackson. Njegova kariera se je tako kot vaša začela v rosnih letih in se zelo hitro vzpela. Vas kaj skrbi zaradi njegovega kasnejšega zatona?

▶ Njegova zgodba je res zelo žalostna in me je zelo ganila. Michael Jackson je bil izjemno nadarjen umetnik, ki je omagal mnogo prežgodaj. Še vedno ga zelo občudujem.

Kje se mu je tako hudo zalomilo?

▶ Na to težko odgovori kdo, ki mu ni bil blizu. Drži pa, da je v življenju moral veliko pretrpeti. Nesrečno otroštvo, ki to sploh ni bilo, saj je moral garati že pri petih letih.

Je bilo vaše otroštvo polnejše?

▶ Tega ni mogoče primerjati. Moja mama me je imela rada. Moj

oče tudi. Imel sem prijatelje in dolga leta sem obiskoval šolo kot vsi drugi. Michael Jackson je v zrelih letih skušal nadoknaditi izgubljeno otroštvo. A to je zamisel, ki ni mogla uspeti. Michael je v svojem življenju sprejel veliko pravih odločitev, a verjetno tudi veliko napačnih. Seveda premišlujem o vseh glasbenikih, ki so pred mano zagrešili hude napake. A zato moje življenje še ni nujno lažje.

Se vam zdi, da vas podcenjujejo?

▶ Karkoli že sem, zagotovo nisem izdelek za enkratno uporabo! Veliko sem moral požreti, zato sem vedno na preži. To, da bi me jemali resno, se mi zdi kot boj.

Vaš zaščitni znak je vaša pričeška.

Se bojite, da bi nekega dne ostali brez las?

▶ Ne skrbi me. Saj obstajajo številni pripravki in tablete, ki preprečujejo izpadanje las. Moji lasje bodo ostali na glavi! ✕

1
za
2

1 paket in
2 telefonski
številki

»Ljubica, imam
presenečenje
zate!«

Minute
porabljava
skupaj!

V naročniškem **paketu NajinD** dobiva **2 telefonski številki in 2 telefona!**

- ✓ 500 minut v vsa slovenska omrežja
- ✓ 1000 minut med nama
- ✓ 24 € na mesec

Več o ponudbi in pogojih nakupa telefonov na www.debitel.si. Za morebitne tiskarske napake ne odgovarjamo.

Več informacij na
www.debitel.si
in 041 400 100.

Midva + NajinD + debitel

DIAREJA GRE NA POČITNICE!

Brisačo (znamke Svilanit, 440 g, velikost 80 x 160 cm) lahko naročite:

- **PO TELEFONU NA ŠTEVILKO:** 01 230 65 50,
- **PO ELEKTRONSKI POŠTI NA NASLOV:** prodaja@mladina.si,
- **ALI NA NASLOV:** Mladina, d. d., Dunajska cesta 51,
1000 Ljubljana.

Cena brisače je **19,90 EUR** (naročnikom Mladine, Globala in Monitorja priznamo 15 odstotkov popusta). V ceno je že vračunan 20-odstotni DDV, ne pa tudi stroški poštnine.

Pohitite! Količina je omejena ...

**MLADININA POLETNA
BRISAČA**

NE ME REZAT!

Majice NE ME REZAT, moške (velikosti S, M, L, XL, XXL in XXXL) in ženske (velikosti S, M, L, XL, XXL), v temno modri barvi lahko naročite:

- PO TELEFONU NA ŠTEVILKO: 01 230 65 50,
- PO ELEKTRONSKI POŠTI NA NASLOV: prodaja@mladina.si,
- ALI NA NASLOV: Mladina, d. d., Dunajska cesta 51, 1000 Ljubljana.

Cena majice je 14 € (naročnikom Mladine, Globala in Monitorja priznamo 15 odstotkov popusta). V ceno je že všteti 20-odstotni DDV, ne pa tudi stroški poštnine.

**NOVA MLADININA MAJICA PROTI ZAKONU
O URAVNOTEŽENJU VAŠIH FINANC**

FOREX ■ SUROVINE IN PLEMENITE KOVINE ■ INDEKSI ■ POGODBE NA RAZLIKO (CFD)

CFD Trader

Nizko zahtevano kritje in nizki razponi

Nizke provizije

Vzvod do 1:10

Več kot 3000 finančnih instrumentov

CFD-ji na delnice podjetij iz ZDA, Evrope, Kanade, Avstralije

Možnost prodaje na kratko

DESIGN BREZ KOMPROMISOV

KOBEF & WERK

Arhitektura:

SONO
arhitekti

BLACK LINE
INDIVIDUAL

NOV ARHITEKTURNI PRISTOP V MONTAŽNI GRADNJI

Linija Lumar BLACK LINE INDIVIDUAL ponuja presežek sodobnega oblikovanja. Nastala je kot odgovor na povpraševanje posameznikov, ki si želijo sodobno, povsem individualno zasnovano hišo, vendar se ne želijo odreči visoki energetske učinkovitosti in dovršeni izvedbi, ki jo omogoča sodobna lesena gradnja. Lumar BLACK LINE zagotavlja vrhunski užitek bivanja dovolj drznim, upoštevajoč najsodobnejša znanja na področju pasivne in eko gradnje.

T: 02 421 67 50 I: www.lumar.si

Lumar
Živeti najbolj!

A COMPANY OF THE GREEN BUILDING GROUP